

A BÉKEPEDAGÓGIA ÉS A BÉKÉRE NEVELÉS
A SZÁZADFORDULÓTÓL NAPJAINKIG

BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

Készítette:

FARKAS JÓZSEF

Szeged, 1992.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS

A témaválasztás indokolása	3
----------------------------	---

BÉKEFOGALOM KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

Magyar írásos emlékek	9
Békeeszme az antik világban	10
A békeeszme fejlődése a középkortól napjainkig	13

A BÉKE, MINT PEDAGÓGIAI PROBLÉMA

Békére nevelés	25
A békére nevelés módszerei	31
A békére nevelés szinterei	32

A BÉKEMOZGALOM ÉS A BÉKÉRE NEVELÉS

A békemozgalom kialakulása	35
Békepedagógia a századfordulótól az I. világháború végéig	43
Békére és nemzetközi megértésre nevelés 1918 és 1945 között	69

NEMZETKÖZI BÉKE ÉS BIZTONSÁG A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Az UNESCO szerepe a békére és leszerelésre nevelésben	104
A leszerelésre nevelés	109
A nemzetközi és hazai békemozgalom (1945-1990)	116
Az emberi jogok érvényesülése	120
Európai biztonság és együttműködés	128
Egyházi békemunka és az okumenikus mozgalom	132
	136

BÉKÉRE ÉS NEMZETKÖZI MEGÉRTÉSRE NEVELÉS HELYE ÉS SZEREPE A MAGYAR NEVELÉS RENDSZERÉBEN

154

BÉKÉRE ÉS NEMZETKÖZI MEGÉRTÉSRE NEVELÉS AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI NEVELÉS ÉS OKTATÁS TERVÉBEN

180

A BÉKÉRE NEVELÉS EGY VIZSGÁLAT TÜKRÉBEN

A vizsgált terület rövid jellemzése	205
-------------------------------------	-----

A vizsgált minta és a vizsgálat módszere	205
A kapott adatok elemzése	206
A vizsgálat tapasztalatainak összegzése	223
ÖSSZEGZÉS	227
IRODALOM	
FÜGGELÉK	

BEVEZETÉS

A témaválasztás indoklása

Hazánk történetének elmúlt évszázadai alatt sok pusztító háborút élt át. Történelmünk alakulásában nagy szerepe volt, más tényezők mellett, az ország földrajzi helyzetének. A kontinensünkön lezajló háborúk többnyire országunkat is érintették. A háborúk a nagy emberáldozatok mellett mindig gazdasági visszaeséseket is okoztak. Ezért népünk tudatában erősen él a béke vágya. Nem a háborúk közötti időszakok "békéjére" vágyik, hanem a háború nélküli világra az "ítélet napjától" való rettegés nélküli életre.

Mai ifjúságunk és szerencsére a mi nemzedékünk is már egy jobb világba született, a háború borzalmait szüleink, nagyszüleink elbeszéléséből, az iskolai tananyagból, olvasmányainkból és a mozik vásznairól ismerhettük meg. Közvetlen háborús élményeink nincsenek, számunkra a béke természetes állapot. Több mint négy évtizede véget ért Európában az emberiség történetének eddigi legpusztítóbb háborúja. Sajnos, az elmúlt negyven évben nem csökkent a háborús feszültség, egyre fokozódott a fegyverkezési verseny, amely az atomfegyverek hatalmas méretű felhalmozását eredményezte. A nukleáris fegyver létrehozása és óriási méretű felhalmozása az embert technikailag képessé tette arra, hogy véget vessen saját létezésének. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az atomfegyvert már két esetben alkalmazták az emberek ellen. Hivatalosan is elismerték, hogy több tucat olyan eset is volt, amikor komolyan fontolgatták e fegyver alkalmazását más állam ellen. Összeemberi béke, vagy az emberiség teljes elpusztulása - ez korunk kardinális kér-

dése. Az egész emberiség, a földi élet minden formájának elpusztulása a tét, ha elkezdődik a nukleáris fegyverek bevetése. Az első világháború megrázta az akkor élőket kegyetlenségével, a második többszörösen túlhaladta az elsőt.

Ma egyetlen hadászati tengeralattjáró több második világháborúnak megfelelő pusztító erőt hordoz. Ezekből több tucat is van. Valamennyiünk képzelő erejét felülmúlja az a katasztrófa, amely a jelenleg meglévő nukleáris fegyverek bevetése után bekövetkezne. Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas tudós így írt erről az "Egy biológus gondolata" c. könyvében: "Nem vagyok politikus, vagy bármiféle népszónok. Biológus vagyok, aki Woode Holle-i magányomban élek. Ami azonban ma, az aggodalom fojtogató érzésével önök közé hajt, ennyi: A pusztulás, amit egy dollárért atombomba formájában megvásárolhatunk, a bomba növekedésének arányában olcsóbbodik. Ettől a bombák növekszenek... Útban vagyunk az ítélet napja felé, és az a kérdés, mit tehetünk a katasztrófa elhárítása érdekében? Mi a feleletünk az egész emberi történelem legfélelmetesebb kérdésére? Tehet-e valamit a tudomány, hogy kimentsen ebből az ítélet napja előtti helyzetből és megoldja a kérdést?... Napjainkban, a történelemben először, lehetséges, hogy az ember megkárosítsa saját örökletes anyagát, vagy letörölje saját magát a lakóhelyéül szolgáló, de egyre szűkebbé váló földgolyóról... Úgyszintén először rendelkezik azzal az erővel, amellyel ezt a földgolyót a béke és a bőség honává változtathatja át. Az ember válaszúton van, és ezt, vagy amaszt, de választania kell." (Szent-Györgyi, 1970. 150-155. 1.)

Egy korszerű eszközökkel vívott háború nem emberi életek bizonyos számát és anyagi javak bizonyos mennyiségét semmisítené meg, hanem magát az életet a Földön, s az élethez szükséges feltételeket. Az

sem titok, hogy foglalkoznak már az atomfegyver nélküli atomháború stratégiájával. Ez pedig nem más, mint a nukleáris reaktorok hagyományos fegyverekkel való szétrombolása, aminek beláthatatlan következményei lehetnek. Léteznek más veszélyek is pl. a vegyi fegyverek. Az ezekből felhalmozott készletek elegendőek lennének a Föld népességének többszörös elpusztításához. Újabb és újabb, az eddigieknél is pusztítóbb, már-már a nukleáris töltetekével azonos hatású "hagyományos" fegyverek előállításával kísérleteznek. Korunk fő ellentmondása: a háború és a béke, az emberiség léte és megsemmisülése közötti ellentmondás, amelyet csak a béke, az emberiség léte javára lehet feloldani. Ez egyetemes emberi érdek. Mindezekből az következik, hogy az emberi nem fennmaradása függ attól, hogy képesek leszünk-e a jelenleg meglévő veszélyek leküzdésére. Az emberiség létérdeke a béke megőrzése, a felhalmozott fegyverek számának és hatóerejének az elégséges minimumra csökkentése. Ebben a tudatban kell élnünk és nevelnünk gyermekeinket. Ehhez le kell győzni a múltból ránkmaradt gondolatokat, sztereotípiákat és dogmákat. Gyorsuló világunkban már egy évtizednyi, vagy fél évtizednyi idő eseténként egy-két év is jelentős változásokat hoz. Egyre növekvő arányban sokszorozódik meg a tudományok által feltárt ismeretek köre. Igaznak vélt tételek változnak meg, újak lépnek a helyükre. Napjainkban a háború /az igazságos és igazságtalan háború/ a béke, a békés egymás mellett élés fogalma, egész fogalomrendszere átalakul, átértékelődik. Így ezek a fogalmak a pedagógiában is másképp merülnek fel. A hivatalos politikában az utóbbi években bekövetkezett szemléletváltozást, sem a jelenlegi tananyag, sem a tankönyvek nem tükrözik kellőképpen. Az érzelmi és értelmi azonosulás, motiválás, ami önmagunkból fakad rendkívül összetett. A béke mélyebb értelmezésére van

szükség, új életvitel megismerésére, új magatartásforma kialakítására az élet olyan új minőségének felfedezésére, amely ma nem a háborúk közötti periódust jelenti.

Régebben elfogadott erkölcsi igazságok megrendülnek, egy időben élnek egymástól eltérő régi és új, elavult és korszerű erkölcsi fel fogások, a velük való orientálás feltétlenül szükséges pedagógiai feladat. Egy - másfél évtizeddel ezelőtt a gyermekek többnyire csak közvetlen környezetük eseményeiről szereztek tudomást. Napjainkban azonban, amikor világunkban az egész emberiséget érintő közös gondok jelentkeznek, elsősorban a televíziós élményeik során, már az általános iskolai tanulók is tudomást szereznek a valamennyi földrészt, országot, népet érintő legégetőbb problémákról.

Tanulóink is tudják, hogy a tőlünk távol dúló háborúk fokozatosan kiterjedhetnek, hogy annak vannak, vagy lehetnek közvetlen hatásai ránk is. Az utóbbi időben már a szomszédos országokban sem hallgatnak a fegyverek, dúl az értelmetlen testvérháború. A gyermekeket tehát foglalkoztatják az általános világproblémák. Kérdéseik, félelmeik támadnak velük kapcsolatban, ezekre a kérdésekre a választ az iskolában - nekünk pedagógusoknak - kell megadni. A hazafiságra és a nemzetközi megértésre nevelés keretén belül kívánatos, hogy a globális világproblémákra a tanulók életkori sajátosságainak, értelmi fejlődésüknek megfelelő választ kapjanak. El kell ismerni, hogy az érvényben lévő általános iskolai nevelés és oktatás terve, valamint tankönyveink többsége a 70-es 80-as évek szellemében születtek. Érdemesnek tartjuk elgondolkodni azon, miben változtassunk. Felmerül a kérdés mit tehetünk mi pedagógusok, hogy a ránk bízott tanulók tudatát, érzelmeit és magatartását olyan irányba tereljük, amely megkönnyíti számukra a világ eseményeiben való eligazodást.

Mit tehetünk a békéért, az emberiség fennmaradásáért? Tovább szűkítve a kérdést, milyen feladatai vannak e téren az általános iskolában tanítóknak?

Miként jelenik meg "Az általános iskolai nevelés és oktatás terve" célmeghatározásában a békére és nemzetközi megértésre nevelés. Az egyes tantárgyak cél- és feladatrendszerében milyen helyet foglal el e sajátos nevelési feladat?

Egy adott iskolafokozat /általános iskola/ lezárásakor milyen a tanulók viszonya a békéhez, más népekhez. Egy általánosabb kérdés: milyen történelmi előzményei vannak a békére és nemzetközi megértésre nevelésnek? Ilyen és ezekhez hasonló kérdések foglalkoztattak bennünket e dolgozat megírásakor.

Hipotézisünk kialakításában a fentiek mellett elsősorban szakirodalmi tájékozódásunk és korábbi tapasztalataink játszottak szerepet. Feltételeztük, hogy miután a történelemben, a világban konfliktusok és békés állapotok váltották egymást, velük kapcsolatban rengeteg pedagógiai tapasztalat halmozódott fel, melyek részben összerendezetten, részben egymástól függetlenül léteznek. Az oktatás továbbfejlesztése érdekében célszerű a békére, a magyarság szeretetére nevelést a kor szellemének megfelelően integrálni a különböző tantárgyakban, illetőleg a nevelőmunka hatékonyabbá tételé megkívánja ezek szintetizálását, a tanulságok elemzését és a kutatások továbbfolytatását. Célunk: a széleskörű tájékozódás, az irodalom deduktív módszerrel történő feldolgozása, hogy minél többféle nézetet, véleményt ismerjünk meg. Megkíséreljük röviden felvázolni azokat az általunk hozzáférhető és fontosnak tartott külföldi és hazai munkákat, melyek valamilyen módon e problémakörrel foglalkoznak. Dokumentumelemzés módszerével bemutatni miként jelenik meg

"Az általános iskolai nevelés és oktatás tervé"-ben a vizsgált nevelési terület. S végül egy szerény empirikus vizsgálattal bemutatni, hogy a béke gondolata miként jelenik meg a tanulók tudatában, milyen a tanulók viszonya a békéhez, más népekhez.

A békefogalom mint később látni fogjuk egy rendkívül képlékeny, komplex fogalom, mely több síkon (egyén, család, szűkebb és tágabb környezet) realizálódik. Mi elsősorban az emberek, népek, nemzetek közötti kapcsolatok fejlődését, a fejlesztésének lehetőségeit szeretnénk bemutatni.

Dolgozatunkban csak az általános iskolában folyó tartalmi munkával foglalkozunk, noha tudjuk, hogy a békére nevelés már a családban kezdődik és az óvodai nevelés is sokat tehet e területen, éppen ezért a téma tárgyalása során több esetben utalunk az iskolai nevelést megelőző, ill. vele párhuzamosan folyó munkára is. Választásunk azért esett e korosztályra, mert egyrészt konkrét tapasztalataink ebben az iskolafokozatban vannak, másrészt mert tanulóink egy része nem tanul tovább, számukra az intézményes nevelés az általános iskola elvégzésével befejeződik, illetőleg mert ebben az iskolatípusban egységes tanterv szerint tanulnak a diákok.

E célok elérése érdekében a továbbiakban szeretnénk röviden vázolni a témával kapcsolatos fogalomrendszernek egy lehetséges, általunk korszerűnek tartott, változatát, mely orientáló szereppel bír e - valamennyi nevelési tényező összehangolt munkáját igénylő - pedagógiai feladat megoldásában.

BÉKEFOGALOM KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

A béke fogalma rendkívül komplex, jelentése évezredek során több változáson ment keresztül.

Mielőtt a fogalom kialakulásáról, fejlődéséről szólnánk, szükségesnek tartottuk a magyar "béke" szó kialakulását, jelentés-változásait bemutatni. A békeeszme fejlődés-történetének e rövid bemutatásával célunk az volt, hogy bepillantást nyerjünk azon sokrétű törekvésekbe, melyek a béke megvalósítását kísérték.

Magyar írásos emlékek

Először a 12-13. sz-ban találkoztunk a béke szónak egy származékával "Bekes" szóval, amely személynévként szerepelt. Majd a 12-15. században helynévként /földrajzi név/ a "Bikes" származék is megtalálható. A 14-15. században: bekefeguel /Jókai K./; bekefeg /Bécsi K./ és a bekefegedre származék a Müncheni Kódexben található. A béke szóra vonatkozó első nem származéknak tekintett adat 1479-ben lelhető fel, "Hungari clamauerunt Beeke beeke idest pax pax..." /Szamota-Zolnai: Magyar oklevélszótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz/

A béke szó jelentése: 1./ 1372.n./1448.k. "nyugalom", Ruhe

/Bécsi K. 135./

2./ 1416.n./1451.k. "harc nélküli állapot",

Friede /békekötés, Friedensschluß/

/Bécsi K. 135./

3./ 1416.n./1450.k. "szövetség", Bund

/Bécsi K. 163./

Ismeretlen eredetű szó. A régi adatok alapján feltételezhető, hogy eredeti jelentése nem a "harc nélküli állapot" lehetett, hanem inkább

a "nyugalom, lelki béke"^x.

A Magyar Értelmező Kéziszótárban a "béke" címszó alatt ma is három jelentés olvasható:

"1./ Államok, népek viszonylatában az az állapot, hogy nincs közöttük háború.

2./ Viszálykodás nélküli, nyugalmas együttélés, egyetértés.

3./ Valakinek, valaminek belső nyugalma, csendessége."^{xx}

A fogalom történeti fejlődésének vizsgálatát célszerűnek tartottuk az ókortól kezdeni.

Békeeszme az antik világban

A héber shalom szó a sh-l-m igetőre épül, amelynek jelentése: "teljesnek lenni, egészségesnek lenni, befejezettnek lenni, békességben, békében lenni."

Mint melléknév a szó "egészséges, ép, teljes, biztonságos"-t jelent. A főnév jelentése: "egészség, jólét, virágzás, barátság, b é k e , mint a háború ellentéte."

A shalom szó az első jelentésformájában megelégedettséget is jelentett, "megelégedettséget az egészségben, vagy a bőségben, megelégedettséget a biztonságban /wohlbehaltē/, megelégedettséget a jólétben". /Westermann, C.: 1969. 151. 1./

Kezdetben tehát nem a háború nélküli állapotot jelentette. Jelentése először akkor bővült a háború ellentété-vel, amikor a háború hosszabb ideig félbeszakította a jólétet. Ez a jelentésbővítés akkor kapott megerősítést, amikor a babiloniai király először meghódította Jeruzsálemet. Az /észak/-izraeli vezető réteg Babilóniába való deportálásakor a s' h a l o m szó jelentése döntő változáson

^xA magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1. Akadémiai Kiadó, Bp., 1967. 270 - 271. 1.

^{xx}

Magyar Értelmező Kéziszótár Akadémiai Kiadó, Bp., 1980. 105. 1.

ment keresztül, közelített a "béké" -hez, mint a háború ellentétéhez. (Lapide, 1978. 128. 1.)

Ez a békeállapot a - Pax Judaica - magába foglalta, megengedte, mint előtte a Pax Babylonica és később a Pax Romana, az ellenség, vagyis a birodalmon kívüli népek leigázását, meghódítását is. A shalom az Istentől kapott és betartandó törvény értelmében tehát csak a saját népre vonatkozott, a határokon belüli békés, nyugodt állapotot jelentette.

A békefogalom jelentéstörténete és fejlődése az ókori görögöknél εἰρήνη (béke, nyugalom) szóval kezdődött. A háborút és békét az Istenek (Polémosz és Eirene) jelenlétükkel biztosították. A béke (εἰρήνη) a háború (πόλεμος) a görögöknél mint egy ontológiai elv jelent meg. A béke nem egy folyamatot és nem is valamilyen viszonyt jelentett, inkább egy állapotot, a békeállapotot, amely egy örökké tartó háborús állapot megszakításaként fogható fel.

Az ókori római társadalomban már megjelent a "világbéke", de mint "római béke" (Pax Romana) eszméje, amelyen a kizsákmányolásnak és a római birodalom hódításainak terrorisztikus eszközökkel való feltétlen biztosítását értették. De csak az ókori római világbirodalom határain belüli békés, nyugodt állapotot jelentette. A béke, mint "Pax Romana" az Imperium Romanum politikai elvének csak azt a jellemzőjét tartotta meg, amit a háborúkon keresztül érvényre juttatott és amelynek hatására megerősödött. A "Pax", mint az emberek által szerződésileg biztosított állapot különbözik a görög "eiréné" -től, amely életfogytig tartó jólétet, boldogulást jelentett. Azért különleges a

"Pax Romana", mert a kapcsolatot Róma határozta meg. A birodalommal összekapcsolt hatalmi igény elválaszthatatlan volt a római béke fogalomtól. /Storch, H.: 1977. 5. 1./

E fogalmak mellett alakult ki és fejlődött az Ószövetségben, majd később az Újszövetségben a keresztényi békeeszme. Jézus Izajás, a legnagyobb messiási próféta, megjövendölte a Messiás eljövételét, aki békét és igazságot hoz a földre:

"Mert gyermek születik,

fiú adatik nekünk,

s az ő vállára kerül az uralom.

Így fogják hívni:

Csodálatos Tanácsadó, Erős Isten,

Örök Atya, Béke Fejedelme!

Messzire kiterjed majd uralma,

és a békének nem lesz vége." /Izajás 9, 5-6. Kiemelés tőlem:F.J./

Az örök béke eljövételét hirdeti az alábbi orákulumban is:

"Az utolsó időkben az Úr házának hegye,

szilárdan áll majd a hegyek tetején,...

oda özőnlenek mind a nemzetek,...

Ő tart majd ítéletet a nemzetek között,

és igazságot szolgáltat számtalan népnek.

Ők meg eke vassá kovácsolják kardjukat,

és lándzsájukat szőlőmetező késsé.

Nemzet nem emel kardot nemzet ellen,

és nem tanul többé hadviselést." /Izajás 2, 2-5. Kiemelés tőlem:F.J./

E kiemelt - a világirodalomban máig visszatérő - gondolat Herakleitosz és Seneca műveiben is megtalálható.

Az ókori békeeszme végső összefoglalását a római sztoikusok (Ciceró, Seneca, Markus Aurélius) adták meg. Eszmerendszerük közép-pontjában a háború és béke kettőssége állt, analógiában a szabadabb városi- és a természethez kötött falusi élet valamint a világmindenség rendíthetetlen, örök törvényei és az emberek kicsinyes vitái (veszekedései) között fennálló kettősséggel. /Röhrs, 1983. 18. 1./

A békeeszme fejlődése a középkortól napjainkig

Az ókor utolsó századaiban a birodalmon belüli közösségek szigorú szabályokkal rendelkező szervezetek voltak, így biztosították belső egyensúlyukat, a különböző kisebb közösségek egymással viszont szüntelen harcban álltak. Az emberek mindinkább kezdték szűknek érezni az adott kereteket. A közügyek, a politika gyakorlása helyett befelé fordulva, az önvizsgálatban, a l e l k i n y u g a l o m kialakításában keresni a boldogulást.

Augustinus^x a "Vallomások"-ban feltárja saját belső vívódásait, a bűn és az erény csatáit, egy-egy probléma megoldása után mindig tovább lép, a végső megnyugvást (örök békét - F.J.) Istenben találja meg.

"... azért vagyok - írta -, hogy szolgáljalak és hódoljak neked, s így boldogulásom származzék belőle. Létem belőled forrásozik, hogy egykoron boldog lehessen benned." (Augustinus, 1982. 422-423. 1.) Szent Ágostonnak e műve - az európai irodalomban az első, amely feltárta az emberi lélek belső titkait - "mintegy határkőként magaslik az ókor és az újabb kor között, s jelzi a nagy fordulatot, a szubjektivitás, az emberi személyiség megszületését." (Redl, 1982. 478-483. 1.)

^x

Aurelius Augustinus (354-430) teológus, a patrisztika kiemelkedő alakja, 395-től észak-afrikai Hippo püspöke.

A középkorban meghatározó jelentőségű volt a keresztényi béke-gondolat, mely Szent Ágoston óta különféle kifejezésmódokban jelentkezett. Augustinus "De civitate Dei" című munkájában fogalmazta meg klasszikus formában a keresztényi békeeszmét. Tudatosan elhárította a specifikusan római békefogalmat. Visszanyúlva a sztoikus eszmékhez megkísérelte a "pax aeterna"-t az örökké érvényest meghatározni, amely mint ókori békeeszme létezett ezideig. Szerinte a pax (béke) és justitia (igazság) az emberi lét alapfeltétele. (Fuchs, 1965. 89. l.) Pax az ő számára "tranquillitas ordinis", mert "ordo" a béke alapja. Minden kreatív embernek vágya a tökéletesség és saját tökéletesedése, amelyeket Augustinus a keresztény tradíciókból tranquillitas ordinisként (a rend nyugalma, vagy nyugalom mely a rend akarásából áll) írt le. A tökéletes béke (pax perfecta) vallásos óhaj, mely minden világvallásban megtalálható. A keresztényi békeeszme értelmében viszont a földi viszonyok között csak "pax temporális" -ról (múlandó béke), egy bizonyos ideig tartó békéről beszélhetünk. A keresztényi megítélés a "pax aeterna" (örök béke), a tulajdonképpeni "pax perfecta" (tökéletes béke) megvalósításához szükségesnek tartotta a "pax imperfectá"-t, mert ez utóbbi a tökéletes béke földi megvalósulásaként jelenik meg. "Augustinusnak és a középkornak is az volt a meggyőződése, hogy az emberi társadalomban a "vera pax"-on kívül - ahogy Aquinói Tamás^x nevezte már csak "pax apparens" egy látszólagos béke lehet. (Jansen, 1975. 550. l.)

A rendalapító Assisi Szent Ferenc (1181-1226) koldusszegényen hirdette a békét az emberek között. Az állatok között is a megbéké-

^xTommaso d' Aquino (1225-1274) olasz származású szerzetes, egyetemi tanár, a skolasztikus filozófia kiemelkedő alakja.

lést szorgalmazta. Szavai nyomán helyreállt a béke a szembenállók között, békességben éltek az emberek és az állatok. "Szelíden és békésen, mint a bárány, ballagott mellette a farkas, elálmélkodott, aki csak megpillantotta őket. Összefutott a nép, Ferenc pedig így szólt hozzájuk: Szeretett testvéreim, Farkas-testvér, aki előttetek áll, megígérte nekem, hogy békét köt veletek, s többé nem okoz sérelmet nektek. De nektek is meg kell ígérnetek, hogy minden nap megadjátok neki, amire szüksége van. Én kezeskedem róla, hogy hűségesen betartja a békeszerződést!" (Fioretti, 21.) Az embereket "Adjon neked az Úr békét!" köszöntéssel fogadta, mert szerinte a béke Istentől származik. "Az Úr lelke alázatosságra, türelemre és a lélek tiszta, jámbor, igaz békéjére buzdít." (Kiemelés tőlem: F.J.) Szent Ferenc és társai koldusszegényen éltek és elítélték az erőszak minden formáját. A szegénység, a vagyontalanság vállalását az alábbiakkal indokolta: "Ha bármilyen tulajdonnal rendelkezni, okvetlenül kellene lennie fegyverünknek is, hogy megvédjük. Ez azonban viszályt és civakodást szül, így az Isten s a felebarát iránti szeretet komoly csorbát szenved. Ezért nem akarunk e világban semmiféle földi dolgot birtokolni." (Haas, 1989. 59. 1.)

Az elterjedő keresztény eszme az isteni békében való részese-dést hirdette, mert Isten a - Jézus által hirdetett - béke. A keresztényi világbéke eszméjének megvalósítását a szuverén államok növekvő hatalma megghiúsította. Reményeik már csak a megegyezésre, az önálló államok közötti béke biztosítására szorítkozhattak.

A világállam létrehozása először Allighieri Dante (1265-1321) "De Monarchia" (1310) című művében fogalmazódott meg. Dante a császárság híve. Szerinte a császár, mint főhatalom minden világi

hatóság felett áll, megszünteti a népek közötti harcot s uralkodóvá válik a béke, amely az emberiség boldogulását biztosítja. A költő felismerte: az egyetemes emberiség boldogulásának alapfeltétele a béke. (Röhrs, 1981. 23. 1.)

A XIV. századi fejlett észak-itáliai városokban kialakult egy új eszmeáramlat, a humanizmus. A humanisták az emberséges magatartás, a személyiség erkölcsi mivoltának tiszteltetésben tartása, az emberi méltóságnak elismeréséért szálltak síkra. Az együttélést, a megértést, az egyetemes emberi érdekek érvényesítését, az ellentmondások békés feloldhatóságát hirdették.

Képviselőik közül témánk szempontjából külön figyelmet érdemel Erasmus^x (1466-1536) munkássága. Egyik legismertebb művében "A Béke panasza"-ban a megszemélyesített Békét szólaltatta meg. Aki hiába keresi az emberek között az egyetértést, pedig a természetben mindenütt megtalálható. A különböző nemzetek egymás ellen harcolnak, ahelyett, hogy az ember mellé állna, mint ember, a keresztény mellé, mint keresztény. A határok csak a különböző nemzeteket választják el, de nem különítik el a keresztényt a kereszténytől. Erasmus felismerte, hogy a keresztény uralkodók (a francia király, az egyházi állam, a német-római császár és az angol király) között dúló harc közben szabaddá válik az út az Európa meghódítására induló török előtt, hisz "nem is lehetséges egyebütt olyan könnyű győzelem, mint egyenetlenkedők között".

Erasmus, miként a humanisták közül többen, pontatlannak tartotta az Újszövetség fordításait, ezért ő is a Vulgata^{xx} helyett vissza -

^xRotterdami Erasmus 1488-1517 ágostonrendi szerzetes, 1517-től világi papként tevékenykedett.

^{xx}Az Újszövetséget a IV. sz-ban Szent Jeromos fordította latinra, E fordítás - a Vulgata - terjedt el a keresztény világban.

tért a görög eredetihez. Egy egységes keresztény Európáról álmodott, ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a jegyzeteivel és magyarázataival ellátott Újszövetséget X. Leó pápának a Máté, Márk, Lukács és János evangélisták evangéliumainak magyarázatait négy európai uralkodónak (V. Károly német-római császárnak, I. Ferenc francia királynak, VIII. Henrik angol királynak és Ferdinánd osztrák főhercegnek) ajánlotta: "Bárcsak amilyen egybehangzóan kapcsolja össze immár neveteket a négy Evangéliumot magába foglaló könyv, olyan egybehangzóan kapcsolná össze kebleteket az evangéliumi lélek." (Katona, 1986. 1604. 1.)

A katonatisztból rendalapítóvá lett Loyolai Szent Ignác (1491-1556) saját maga tapasztalta a külső és a belső béke közötti különbséget. 1540-ben Azpeitia lakóinak írta: "A világban sok kis és nagyfejedelem köt fegyverszünetet és látszólagos békét. Az ilyenek lelkébe sosem költözik belső béke, csak harag, irígység és rosszakarat azok iránt, akikkel külszínre békét kötöttek. A mi Urunk békéje azonban, mely belülről fakad, magába hordoz minden más adományt, valamint az üdvösséghez és az örök élethez nélkülözhetetlen kegyelmeket. Mert ez a béke teszi lehetővé, hogy felebarátunkat annak Ura és Teremtője iránti szeretetből szeressük." (Haas, 1989. 63. 1. kiemelés tőlem: F.J.) Véleménye szerint a szeretetnek, egymás megbecsülésének és tiszteletének már az egymás közti beszélgetésekben is meg kell nyilvánulnia. Aki békességet akar, annak a beszélgetések során "sokkal inkább arra kell törekednie, hogy megvédje embertársai kijelentéseit, sem hogy elítélje. Ha viszont nem lehet megvédenie, járjon utána, hogyan értette a másik az állítását, s ha rosszul értelmezte helyesbítse szeretettel." (uo.)

A nemzetközi jogtudomány kiemelkedő alakja Hugo Grotius (1538-1645) lerakta az alapjait annak a nézetnek, miszerint a béke elsősorban a különböző államok és népek megegyezésén alapul és nem elegendő humanista megfontolásból tagadni a háborút. Fő művében a "De iure belli ac pacis" (1625) a békés kapcsolatok lehetőségét foglalta össze. Kidolgozta az államszerződés eszméjét - mely az ókor óta foglalkoztatta az embereket -, szerinte az emberek társasélet-elve és békeigénye egymást kiegészíti és az együttélés alapjául szolgál.

A XVII. században a világbéke gondolata megjelent a cseh származású Jan Amos Komenský^x (1592-1670) munkáiban is. Angliai tartózkodása alatt írta "A világosság útja" című művét. A világosság és a sötétség folytonosan megújuló küzdelemben van egymással, "egészen a Fénynek teljes győzelméig". Mivel Comenius a fényt (világosságot) azonosnak tekintette a béke fogalmával e győzelem egyben a világbéke beköszöntét is jelenti. Az egyetemes béke megvalósulásához létre kell hozni: az egyetemes tudományt (pansophia), amely "a dolgok egyetemes összefüggéseinek tudománya"; az egyetemes iskolákat, melyekben új szellemben nevelik a tanulókat; az egyetemes nyelvet, mely elősegíti a pansophia elterjedését és a különböző nemzetek közötti megértést; végül egy hozzáértő, politikusokból, tudósokból, egyházi vezetőkől álló egyetemes testületet (Collegium Universale) kell választani, amely azon fáradozik, hogy Isten minden földi ajándéka minden ember számára hozzáférhető legyen és az egész emberiség boldogulását szolgálja.

^xLatinosított humanista nevén Comenius.

Rövid magyarországi tartózkodása (1650-1654) alatt fogalmazta meg a közép-kelet-európai nemzetek konföderációjának lehetőségét. He-lyes az a felismerése, miszerint Magyarország boldogulása attól függ, hogy milyen viszonyt alakított ki a szomszédos népekkel. A közép-kelet-európai konföderáció alapját képezheti a békeeszmének szélesebb körű, egész Európára, majd az egész világra történő ki-terjesztésének. Hiszen mindannyian "egy hajón utazunk a biztonság nem lehet igazi és teljes mindaddig - írta - , amíg nem válik kölcsönös osztályrészévé mindenkinek". (Pach, 1987. 13. 1.)

Comenius szerint a világ gondjainak megoldásához a nevelés nagy-mértékben hozzájárulhat. Mindenkit meg kell tanítani mindarra, a-mire az adott társadalmi helyzetében szüksége van. Nagy jelentősé-gű az egyetemes tudomány, egyetemes iskola és nyelv létrehozásának terve, mely közelebb hozza az egyes embereket s rajtuk keresztül a különböző nemzeteket egymáshoz, így elősegíti az egyes emberek, va-lamint népek közötti megértést. Meggyőződéssel vallotta: "a z e -gyes nemzetek szellemi és anyagi boldogulása teremti meg az alapot nemzetközi konföderáci-ójukhoz és az egyetemes békére való társulá-sukhoz." (uo.)

A tartós béke ideája a felvilágosodás nagy gondolkodóit is fog-lalkoztatta. Ez a gondolat Jean Jacques Rous sea u (1712-1778) egész eszmevilágát meghatározta. Távol tartotta magát Hobbes^x "bellum omnium contra omnes", a "mindenki harca mindenki ellen" nézetétől szerinte az ember természetéből eredően békés, féltékeny, a háború, tehát ellentmond az emberi természetnek. Rousseau a "Társadalmi

^xThomas Hobbes (1588-1676) angol filozófus

szereződés" című munkájában kifejtette: a háború nem közakarat-tól függ, hanem a mindenkori hatalomtól, nem az egyes emberek, hanem az államok ellenségei egymásnak, tehát nem egyének, hanem az államok közötti viszonyt jelent. Rousseau látta, hogy a világban minden a politikától, a politika alkalmazásától függ, a népek olyanokká válnak, amilyenné kormányaik teszik őket. (Röhrs, 1976. 108. 1.)

Rousseau rendkívül nagy hatással volt a nagy német filozófusra Immanuel Kant-ra (1724-1804). Miután már tudjuk, hogy a politika az emberek akaratának és cselekedeteinek függvénye - írta Kant -, megvan a lehetősége annak, hogy békében éljünk. Ahhoz, hogy ezt elérjük az alábbi hat feltételnek kell teljesülnie:

- a békeszerződés érvényét veszti, ha valamelyik fél a tudomására jutott titkos anyagot háborús célból használja fel;
- egyik államnak se legyen lehetősége - még örökléssel, vásárlással sem - a másik országot, vagy annak csak bizonyos területeit megszerezni;
- idővel minden állandó hadsereget meg kell szüntetni;
- az országok az egymás közötti kereskedelemben ne csináljanak adósságokat;
- egyik állam se avatkozzon be a másik belügyeibe;
- a háborúban egyik fél se engedje meg az ellenség iránti gyűlölet szítását, mert ez lehetetlenné teszi - a háború utáni békés időszakban - a megértést és a kölcsönös bizalmat. (Kant, 1923. 430. 1.)

Miután a kabinetháborúk és a titkos diplomáciák idejében, melyek gyakran egyedül - természetesen mindig valamilyen fontos államérdek leplebe burkolva - az uralkodó személyes érdekeit, céljait szolgálták, a béke politikai feltételei tehát nem voltak adottak. Kant a

nemzetek közötti megegyezés politikai alapjának biztosítása céljából három részdefiniciók (Definitivartikel) fogalmazott meg:

- "Az alkotmánynak minden államban republikánusnak kell lennie.
- A nemzetközi jognak szabad államok föderációjára kell alapozódnia.
- A világpolgár joga az általános hospitalitás feltételeire legyen korlátozva." (Kant, 1923. 434. 1.)

Kant nézeteiről Albert Schweitzer^x (1875-1966) - a Nobel-díj átvételekor elmondott beszédében - így vélekedett: " a b é k e elsősorban egy e t i k a i p r o b l é m a ", a különböző államok közötti szerződések, megegyezések is csak ennek figyelembevételével válósíthatók meg. Kant tévedett - mondta Schweitzer -, amikor béketörekvéseiből ezt az erkölcsi összetevőt kihagyta. Ahhoz, hogy a fogalom lényegét megragadjuk, valamennyi komponensét meg kell keresni. Schweitzer a humánus gondolkodás ("Humanitätsgesinnung") fejlődésétől azt várta, hogy általa kialakul minden emberben a háborúval és az erőszakkal szembeni hatásos gátlás. Ezt mindenki, mindenkor realizálhatja és így a béke nem csak az uralkodók döntéseitől függ. (Röhrs, 1983. 13-44. 1.)

A XX. század politikusai és nemzetközi jogászai a háborút két, vagy több állam közötti szervezett katonai erőszakként definiálták, a béke ezek szerint ennek a katonai erőszaknak a hiánya. A békeeszme jelentésének vizsgálatakor figyelmen kívül hagyható, hogy "negatív", vagy "pozitív" békéről van-e szó, ezzel a különbségtétellel nem jutunk kö-

^x"A béke problémája a mai világban" 1954-ben Osló

zelebb az eredményhez, ez csak látszatzmegoldást jelent, mert maga is egy látszatproblémán nyugszik. A "negatív" béke, fegyveres béke (ld. Kemény F.) hívei permanens katonai erőszak alkalmazásával kívánták fenntartani a háború nélküli állapotot.

Mi is tehát a béke? Erre a kérdésre a politika-elmélet történetében egészen az újkorig egyértelmű volt a felelet: I g a z s á g (o s s á g). Az igazságosság hozza létre a békét, vagy ahogy Szt. Tamás mondta: "opus justitiae pax". Ez a válasz helyes, de csak egy szervezeten, egy közösségen, egy államon belül, amely az igazságot definiálta. A különböző államok között, nemzetközi méretekben már nem érvényes ez a kategória. A területiális államok korában az igazság a szembenállók mindkét oldalán lehetséges. Gondoljunk csak az i g a z s á g o s és i g a z s á g t a l a n háborúról szóló elmélet első megjelenési formájára. Kezdetben igazságosnak tekintették azt a háborút, amelynek pusztításai arányban álltak azzal a súlyos jogsértéssel, amely miatt megindították. S kik döntötték el, hogy milyen súlyos volt a jogsértés, maguk a sértettek. Így tehát ez - a maga korában oly népszerű - elmélet sem adott megnyugtató megoldást. (Herczegh, 1984. 73. 1.)

Az igazi megoldás, amint azt az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya 2. cikkének 4. bekezdése is kimondta: l e m o n d á s a z e r ő s z a k k a l v a l ó f e n y e g e t é s r ő l és a z e r ő s z a k a l k a l m a z á s á r ó l . A béke, az erőszakról való lemondás eredménye, illetőleg ennek az igénynek az érvényre juttatása békéhez vezet. A különböző társadalmakban eltérőek a kultúrák és az erkölcsi értékek, vélte C z e m p i e l^x, de két érték (Bewertung) mindegyik-

^x Ottó-Ernst Czempiel (1927 -) a frankfurti egyetem professzora

ben megtalálható és igen előkelő helyet foglalnak el a rangsorban. Ezek: az egzisztencia (emberi lét) megőrzése (Existenzerhaltung) és az egzisztencia fejlődése (Existenzfaltung). E két pozitív érték nélkül elképzelhetetlenek a társadalmak, ebben a kérdésben összhangban vannak egymással. Ennek belátása nemzetközi méretekben is az erőszakról való lemondáshoz vezet, mert mindenki belátja, hogy csak így lehetséges az emberi élet megőrzése. Ugyanez mondható el a másiktól, az egzisztencia fejlesztéséről is, mert nélküle az emberi lét elképzelhetetlen, a fejlődés az egyén önmegvalósításának nélkülözhetetlen alkotóeleme.

Mindkét érték azt mutatja, hogy a béke bázisdefiníciója (az erőszakról való lemondás) az igazság(osság)on nyugszik, de nem egy olyan igazságon, amelyet egy bizonyos közösség definiált, hanem olyanon, amelynek érdeke az emberi lét megmaradása és fejlődése.

Czempiel egy olyan békefogalom megalkotására törekedett, amely belülről precíz és a politikára is tekintettel van. A béke ezek szerint a nemzetközi rendszer folyamatainak egyik mintája (modellje) (Prozeßmuster), mely az alábbi ismérvekkel rendelkezik:

1. Az egyes emberek egzisztenciájának megőrzése az erőszakról való lemondás segítségével;
2. az egyes emberek egzisztenciájának folyamatos fejlesztése, a fejlesztési lehetőségek mind egyenletesebb elosztása révén.

E fogalomnak mindkét alkotóeleme fontos, de az első fontosabb, mint a második, amely az interakciók sűrűségétől függ. Minden kétséget kizáróan a békének és ezzel együtt a békefogalomnak legfontosabb

alkotóeleme az egzisztencia megőrzése. (Czempiel, 1988. 5-11. 1.)

Összegezve az elmondottakat:

A béke egy rendkívül sokat ígérő, de egyben igen képlékeny fogalom, amely sajnos a hétköznapi formájában sokat veszített titokzatos, de azért reálisan megfogalmazható jelentéséből. Mint láthatuk e fogalom sem statikus, nem végleges, hanem állandóan változott, fejlődött. A történelemben többször módosult, megváltozott. Az uralkodók és a gondolkodók nem egy esetben szándékosan (önkényesen) megváltoztatták, tartalmát céljaiknak leginkább megfelelő jegyekkel töltötték meg. Sajnos még a pedagógusok is gyakran rácsodálkoznak, hogy ez az általuk rendszeresen használt és oly triviálisnak hitt fogalom mennyire összetett, szerteágazó. Az ifjúságnál azt tapasztaltuk - összhangban Röhrs professzorral -, hogy miután e fogalom szorosan összekapcsolódott a háborúval, egy egyértelműen definiálható fogalommal, amely - óriási pusztító hatása ellenére - technikai tökéletességével elbűvölte a fiatalokat, emellett a béke egy nehezen meghatározható fogalom maradt. Nem utolsó sorban azért is - mint a definícióból is kitűnt -, mert a béke nem egy állapotot, hanem egy folyamatot jelöl. E tapasztalatok inspiráltak - csupán a fejlődés sarkpontjait bemutató - rövid történeti áttekintés megírására.

A BÉKE, MINT PEDAGÓGIAI PROBLÉMA

Békére nevelés

A békére nevelés olyan nevelési feladat, amely csak a családi, iskolai és egyéb tényezők együttes, összehangolt munkájával valósítható meg. A békére nevelés az emberiség minden tagját érinti. A békéért folytatott harc az értelmi, érzelmi és akarati tényezőket egyaránt mozgósítja, a kisgyermekkortól az öregkorig, valamennyi életszakaszra kiterjedő nevelés eredménye. E nevelőmunka éppen ezért bonyolult, összetett, átfogja a nevelés egészét. Nem csupán intellektuális elemekből, a fogalmak pusztá megítéléséből, a háborúról és/vagy a békéről szerzett ismeretekből, s nem is egyedül az érzelmi hatásokból tevődik össze, tehát a ráirányuló nevelési hatásoknak is komplex jellegűeknek kell lenniük. Ezért a békére nevelésnek alapfeltétele, hogy valamennyi nevelési tényező, a maga sajátos eszközeivel és módszereivel más-más módon, de azonos tartalommal készítse fel a tanulókat a "békeharcra", a békében való élni tudásra.

A békére nevelés az iskolában folyó nevelőmunkának nem egyik részterülete, hanem az iskolai nevelés egészét átfogó feladatrendszer, tehát az általános iskola egészének, valamennyi szaktárgy tanárainak és az órán kívüli nevelésnek a feladata. A békére nevelés egy nevelési és tanítási elv, nem egy "új", egy "divatos" nevelési elképzelés, nem kampányfeladat, hanem a legátfogóbb nevelési- tanítási irányzat, amely hozzájárul az emberiség fennmaradásához, valamint az egyén fejlesztésével elősegíti a nemzet és ezen keresztül az emberiség fejlődését. A békére nevelés magában foglalja, egyrészt a békéért folytatott küzdelemre (a "békeharcra") való felkészítést, másrészt a békében élni tudás képességének kialakítását. E nevelési feladat szoros kapcsolatban van a honvédelmi neveléssel. A békére nevelés egyik igen fontos része a leszerelésre nevelés. Mint láttuk

mindenki, aki neveléssel, vagy tájékoztatással foglalkozik, tehet valamit célunk elérése érdekében; a fegyverkezés gazdasági, szociális kultúrális szférájára gyakorolt hatásának és veszélyeinek reális bemutatásával.

Elfogadjuk Czempiel békedefinícióját, miszerint a béke a nemzetközi rendszer folyamata (modell), amelyet az alábbi tendenciák jellemeznek: az egyéni egzisztencia megőrzése, az egyes egyén egzisztenciájának fejlődése, fejlesztése. Következésképpen a nevelés célja nem lehet más, mint az, hogy egyrészt az egyént képessé kell tenni saját és mások egzisztenciájának megőrzésére, másrészt az egzisztencia fejlesztésének (fejlődésének) a biztosítása.

A nevelés fogalmáról természetesen már előzőleg lenyesegettük fattyúhajtásait, a nemzeti, szocialista, militarista, stb. jelzőket. E cél összhangban van Rókusfalvi Pál definíciójával, miszerint a nevelés "az egyes embernek és életének maximális értékére fejlesztése. ... a tökéletesedő ember, aki majd mindig maga tolja távolabb a segítő neveléssel addig elért határait, akkor is, amikor segítő kezemre már nincsen szüksége." (Rókusfalvi, 1991. 18. l.) Véleményünk szerint a békére nevelés a nevelés központi kérdése, amely sajnos az előző időszakban a magyar nevelésben nem kapta meg a neki megfelelő hangsúlyt. Egy olyan ésszerű diszciplína, mely a többi nevelési területektől eltérően nagymértékben függ a nemzetközi politikai viszonyoktól. A békére nevelés célja egyrészt az egzisztencia megőrzése, ami annyit jelent, mint az egyént képessé kell tenni a békében való élni tudásra, agresszív ösztöneinek leküzdésére és belső konfliktusainak erőszakmentes megoldására, másrészt az egyén fejlődésének (fejlesztésének) biztosítása, ez pedig elsősorban az interakciók mennyiségének függvénye, a kölcsönös ráhatás viszont megkívánja az

alapvető viselkedési formáknak (a tolerancia, az emberi jogok tiszteletben tartása, előítéletek leépítése, az erőszakról való lemondás, stb.) betartását.

Következésképpen a békére nevelés feladatai:

- tolerancia, tűrés, más emberek megértése, a másságuk tiszteletben tartása, politikai, ideológiai, vallási, világnézeti felfogásokkal, nézetekkel szembeni türelmesség;
- másokkal szembeni előítéletek leépítése, előítéletmentességre törekvés;
- az egyetemes emberi jogok mind teljesebb megvalósulására törekvés, az emberi jogok tiszteletben tartása.

A nevelés feladata a növendékek felkészítése a békében való életre. Minden embert alkalmassá kell tenni arra, hogy képes legyen békében élni önmagával (belső béke), ez a feltétele annak, hogy az egyén képes legyen békében élni szűkebb (családi) és tágabb környezetével (munkahely, lakóhely) és majd nemzeti (felekezeti, nemzetiségi) regionális, a szomszédos államok és végül a nemzetek közötti együttélésre és megértésre.

A békére nevelés feladatai:

- Az egzisztencia megőrzése csak úgy valósítható meg, ha az emberek tisztelik és védik az életet (nem csak az emberit) a Földön. Ebből adódóan a legfontosabb nevelési feladat, hogy tanítványainkat az élet tiszteletére neveljük, el kell érni, hogy szükség esetén képesek legyenek az egzisztencia megvédésére is.
- Az emberi együttélés alapja a béke, ennek érdekében valamennyi tanulóban ki kell alakítani a másokkal való együttműködés képességét.

- Az együttműködés alapja a kommunikáció, az emberek közötti kapcsolat létrejöttének és a kapcsolat fenntartásának lényeges eleme az információcsere, ezért kiemelkedő jelentőségű a kommunikációs képesség fejlesztése.
- A kommunikáció lehetővé teszi, hogy a tanuló mások gondolataival, gondolkodásmódjával azonosulni tudjon. Ugyancsak a kommunikáció teszi lehetővé a más vallású, más nemzetiségű, más világnézetű, a más-ként gondolkodó emberek megismerését és elfogadását.
- Az emberek közötti együttműködés szükséges feltétele a kompromisszumkészség. Ennek érdekében a tanulókat fel kell készíteni értelmes kompromisszumok megkötésére. A konfliktusok feloldásának egyik leginkább követendő módja a hasznos kompromisszumokra törekvés.
- A tanulókat fel kell készíteni arra, hogy képesek legyenek a konfliktusok kezelésére és megoldására, a konfliktusok erőszakmentes feloldására. E célból meg kell ismerniük a konfliktusok struktúráját és lefutási modelljeit.
- Az együttműködés során egyik félnek sem kell feladnia, megváltoztatnia nézeteit, elveit, véleményét, de a kooperáció csak akkor lesz eredményes, ha a résztvevők a kölcsönös előnyöket keresik.
- A nemzetközi méretű együttműködés elképzelhetetlen a faji, nemzeti, nemzetiségi, felekezeti, világnézeti és gazdasági előítéletek fokozatos leépítése nélkül, ez pedig együtt jár a különböző nemzetek történelmének, a történelemben játszott szerepének megismerésével és tiszteletben tartásával.
- A népek közötti előítéletek mérsékléséhez nagymértékben hozzájárul, ha az eddigi egyoldalú (az uralkodó ideológiának megfelelő), gyakran árnyalatlan bemutatás helyett a tanulók reális tájékoztatást kapnak.

- Más népek történelmének, kultúrájának, életmódjának megismerése hozzájárul az egyes fajok, nemzetek, nemzetiségek másságának tudomásul vételéhez, a népek közötti gyűlölködés különböző formáinak elítéléséhez, a világon élő népek egyenjogúságának elismeréséhez, nemzeti érzéseik és identitástudatuk tiszteletben tartásához.

- A népek egyenjogúságának elismerése és azonosságtudatuk tiszteletben tartása az alapja a nemzetek közötti barátságnak és megbékélésnek.

- A népek közötti barátság és megbékélés viszont megköveteli, az agresszió, az erőszak minden formájának, a nemzetközi politikában pedig más országok leigázásának elutasítását.

- "A hazaszeretet nem zárja ki az emberszeretetet." (Jókai-felhívás)

A hazaszeretet a békére nevelés egyik sarkallatos pontja. Népünk múltjának, hagyományainak tisztelete, a hazai táj szeretete, nemzeti mivoltunk megbecsülése, jogos nemzeti büszkeségre irányuló nevelés.

A jogos nemzeti büszkeség lényeges elemének tartjuk a helyes magyarságtudat kialakítását. Csepeli, Hanák és Hankiss kutatásaira hivatkozva állapította meg Czeizel Endre: "a magyarsággal kapcsolatos önértékelésünknek válságos szakaszában élünk". Csepeli a nemzeti érzés jelentőségének megítélésében az életkortól függően jelentős eltéréseket tapasztalt.

Érdekes adat, a megkérdezett magyar iskolásoknak csupán egyhatoda (kb 16 %- a) válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy lesz-e még 2500-ban Magyarország (Hanák). Következésképpen nevelőmunkánk fontos feladata a tanulók reális és tárgyilagos önértékelésének kialakítása. A világon minden embernek joga van ahhoz, hogy saját hazáját, népét, nemzetét, nemzetiségét, annak kultúráját, hagyományait értékesnek

tartsa és büszke legyen rá.

Természetesen más népek, nemzetek kultúráját "biológiai származásunk és potenciális egyenrangúságunk"-nak megfelelően kell értékelnünk és becsülnünk. Aki más népeket, fajokat gyűlöl, az saját népének is ellensége. Azt kell nekünk pedagógusoknak világosan megértenünk és a tanítványainkkal megértetnünk, hogy sem aiávalóbbak, sem különbek nem vagyunk másoknál. (Czeizel, 1984. 175-176. 1.)

- A hazaszeretet megköveteli az ország, az itt élő nép, e nép kultúrájának megbecsülését, óvását és bizonyos esetekben a fegyveres védelmét is.

- A békére nevelés és honvédelmi nevelés tehát nem egymást kizáró tényező. Az iskolai honvédelmi nevelés a fegyveres erők szükségességének beláttatását és nem katonai szakismeretek oktatását, katonai előképzést jelent. Az iskola feladata a tanulót felkészíteni arra, hogy (a fiúk a később elsajátítandó katonai ismeretek birtokában) készek és képesek legyenek a haza, a nép védelmére.

- A tanulóknak tudniuk kell, hogy az államok közötti konfliktusok fegyverek nélkül (tárgyalások útján) is feloldhatók.

- Legyenek képesek a háborús uszítással, a hadipropagandával szemben ellenállni.

- Ítéljék el, ha egyes államok erőszakot alkalmaznak, vagy erőszak alkalmazását kezdeményezik más állam ellen. Az agresszió alkalmazásának elutasítása együtt kell, hogy járjon a területi sérthetetlenségnek, a politikai függetlenségnek, a népek önrendelkezési jogának elismerésével.

- A honvédelmi nevelés fontos feladata a múltban kialakított "ellen-ségkép" és más sztereotípiák leépítése.

A békére nevelés módszerei

A békére nevelés során a legtöbbet használt módszer a magyarázat, az előadás, a beszéd, a kommunikáció. A beszéd az információközvetítés egyik igen eredményes formája. Tanulóink az információk nagy részét a televízióból és a rádióból kapják. Ennélfogva a szóbeli információk jelentősége nem lebecsülendő.

A szóbeli ismeretközlés mindhárom normája alkalmazható a békére nevelés folyamatára. A nevelő a különböző események szemléletes, érzelme gazdag közlésére, egy-egy történelmi esemény bemutatására az elbeszélést, ha bizonyos összefüggéseket kell felismerni akkor a magyarázatot, évfordulók esetében elképzelhető (általános iskolában nagyon ritkán és akkor is csak a nagyoknál), hogy az előadást választja.

E speciális nevelési feladat elvégzése során a leginkább használatos módszer a beszélgetés. Ez a módszer lehetőséget ad a nevelő és a tanuló(k) közötti párbeszédre. A tanulóknak lehetőségük van kérdéseiket azonnal feltenni és ez biztosítja az eszmecsere, a vita kialakulását. A beszélgetés során a nevelőnek alkalma van a gyerekek véleményének meghallgatására. Így a tanulók is megismerhetik társuk véleményét, nézeteit is. Fontos, hogy a nevelő egyenrangú partnerként kezelje tanítványait, igyekezzon mindenkit meghallgatni a beszélgetés folyamán.

Nem elhanyagolható a szemléltetés - nek, mint módszernek alkalmazása a nevelés folyamatában. A békére és nemzetközi megértésre nevelés esetében pedig még hangsúlyozottabb szerepe van.

Más országoknak, az ott élő népek életének, kultúrájának bemutatása elsősorban szemléltetéssel oldható meg. Az esetek többségében nincs

lehetőség a közvetlen bemutatásra. Ezért gyakran élnünk kell - egyre inkább élhetünk is - a közvetett szemléltetéssel. A különböző rajzok, képek, fotók és térképek bemutatása segíti az ismeretszerzést. A modern eszközök még tovább bővítették lehetőségeinket. A diavetítő, a film, a rádió, a televízió és a videó nem csupán az információk hatalmas mennyiségével árasztják el a fiatalokat, hanem megfelelő ismerethordozók felhasználásával nagyban hozzájárulnak a hatékonyság fokozásához is. Az általuk közvetített ismeretek nagyon közel állnak a közvetlen bemutatáshoz. Más módszerek (a tanulók önálló megfigyelései, önálló kutató jellegű tevékenysége, stb.) az általános iskolában ritkábban és akkor is a felsőbb évfolyamokban használhatók.

A békére nevelés iskolai színterei

A békére nevelés a tanórákon és a tanítási órákon kívüli tevékenységekkel valósítható meg.

Az egyes tantárgyak céljairól és a tananyagról a későbbiekben még részletesen szólnunk, ezért itt elsősorban a tanítási órákon kívüli lehetőségeket szeretnénk számba venni.

E tanulói tevékenységek közül kiemelkedő szerepe van a más országok diákjaival való kapcsolatfelvételnek és kapcsolattartásnak. Ennek egyik formája a diák levelezés. A jelenlegi helyzetet vizsgáltunk ismertetésekor részletesen bemutatjuk. A levelezés különbözőképpen valósulhat meg. Az egyik lehetőség az iskola és iskola közötti kapcsolat. A másik, amikor egy osztály egy mások országban lévő osztályközösséggel levelezik. A harmadik, amikor az egyes tanulóknak vannak levelezőpartnerei.

A levelezés során lehetőség van saját történelmünk, napjaink eseményeinek, népünk életmódjának, kultúrájának bemutatására; ugyanakkor a

partnerdiák hazájának és népének megismerésére is. A másik ilyen önálló tanulói tevékenység a gyűjtőmunka. Bélyegek, képeslapok, kisebb népművészeti tárgyak (babák, apróbb fa és kerámia tárgyak, stb.) gyűjtése és e tárgyakon keresztül a népek művészetének, kultúrájának megismerése segíti, hogy a tanulóiban másokról (más népekről) reális kép alakuljon ki.

A tanórán kívüli lehetőségek közül nem elhanyagolható a különböző körökben, klubokban végzett tevékenység. A klubok, körök szervesen, tervszerűen végzik munkájukat. A tervek különböző időszakokra készülhetnek (vö. "társult iskolák") elképzelhető, hogy csak egy országgal (néppel) ismerkednek meg a klub tagjai. Az is jó elképzelés, ha egy bizonyos idő (egy év) elteltével kibővítik e munkát és egy adott országcsoporthoz (régió), majd később egy földrész és végül valamennyi kontinens és az ott élő népek megismerését tűzik ki célul.

Olyan terv is elképzelhető, hogy valamely globális világprobléma, atomháború, éhezés, környezetszennyezés, helyzetét vizsgálják meg a különböző államokban.

Más népek életének megismerése történhet egy bizonyos embercsoport (gyermekek, nők, nemzetiségek, etnikumok, stb.) helyzetének vizsgálatával is. S így folytathatnánk a sort, hisz számtalan lehetőség és elképzelés megvalósítására van mód és ezek mindegyike ugyanazt a célt szolgálja.

A tanórán kívüli tevékenységek közül még a kiállításokat szeretnénk megemlíteni. Megjegyezzük, hogy elsősorban a tanulók által szervezett és rendezett kiállításokra gondolunk. Kiállítást rendezhetnek egy-egy nagyobb program keretében, esetleg annak lezárásaként, vagy évfordulókhoz, egy-egy jelentősebb eseményhez kapcsolódóan. A

kiállítás készülhet a tanulók által gyűjtött tárgyakból, levelezések anyagából, népművészeti alkotásokból, a különböző nemzetiségek (népek) népviseletéből és használati tárgyaikból. A kiállítások anyagai lehetnek még a más népek életét bemutató képek, tablók, valamint az idegen államok külképviseleteinél beszerezhető anyagok. Természetesen e kiemeléssel nem kívánjuk a múzeumok és kiállítások látogatásának jelentőségét kisebbíteni.

A megértésre nevelésnek egy másfajta lehetőségét kínálják a nyelvi táborok, nemzetközi gyermektalálkozók és a csereüdülések. E szervezeti formák alkalmat adnak a közvetlen megismerésre, kapcsolatok felvételére.

E rövid áttekintés csupán ízelítőt ad a különböző lehetőségekről, természetesen továbbra is fenntartva azt a nézetünket, miszerint a békére nevelés csak valamennyi szaktárgy, minden szaktanár, az iskola, a család és egyéb tényezők összehangolt, együttes munkájával valósítható meg.

A BÉKEMOZGALOM ÉS A BÉKÉRE NEVELÉS

A békemozgalom kialakulása

Amint azt irodalmi és történelmi forrásokból tudjuk, a háború és béke kérdése már az ókortól foglalkoztatta az embereket. A XIX. század elejéig ezek kizárólag egyéni törekvések formájában nyilvánultak meg. Az első szervezetek az 1810-es években jelentek meg. Az egyesült államokbeli Bostonban, New-York-ban^x, Ohaióban és Philadelphiában létrejött békeegyesületekből alakult 1816-ban az "American Peace Society". Ugyanebben az évben jött létre az angol "Peace Society". Kemény Ferenc (1860-1944) szerint az első "kontinentális békeegyesület" alapításának időpontja 1830. 1867-ben a francia Frédéric Passy^{xx} (1822-1912) létrehozta a "Ligue internationale de la Paix" Nemzetközi Békeligá elnevezésű szervezetet. Az "Österreichische Friedensgesellschaft" 1891-ben, a "Magyar Szent Korona Országainak Békeegyesülete" 1895-ben alakult. Az 1895. december 14-i alakuló ülésen Berzeviczy Albert^{xxx} (1853-1936) az egyesület elnöke megnyitójában az alakuló békeegyesület célját az alábbiakban határozta meg: "Hogy az örök béke a maga teljességében soha megvalósítható nem lesz, az nem vonhat le semmit törekvésünk jogosultságából és értékéből, mert igaza van a római írónak, ki azt mondja, hogy nagy és nemes dolgokat már akarni is érdemes. Legalább ennek az érdemnek dicsősége mindenesetre meg fogja illetni békeegyesületünket." Az ülésen Jókai Mór (1825-1904) is fel-

^xA "New-York Peace Society" nevű szervezet 1815-ben 20 ember részvételével alakult meg. (Dobos, 1957. 118. l.)

^{xx}

Frédéric Passy francia közéleti személyiség 1889-ben az első békakongresszus és az Interparlamentáris Konferencia elnöke, a berni nemzetközi békeirodának tagja. 1901-ben Nobel-békedíjat kapott.

^{xxx}

Berzeviczy Albert kultúrpolitikus esztéta és történetíró, a képviselőház alelnöke, 1903-1905 kultuszminiszter.

szólalt. A nagytekintélyű író a magyar békeegyesület létrejöttét mind politikai, mind társadalmi téren jelentős eseménynek tartotta. Az egyesület feladatát egy széles társadalmi bázis létrehozásában látta, melyben a békemozgalom aktivistái a különböző felekezetekben és csoportokban terjesztik a "békeszeretet tanait". E tanok terjesztésében kiemelt szerepet szánt az ifjúság tanítóinak, ezt később részletesen ki is fejtette. Figyelemre méltó az a törekvése, hogy a békemozgalmat össznemzeti mozgalommá kívánta kiszélesíteni, melynek mindenki részese, nemre, fajra, felekezetre való tekintet nélkül. Ugyancsak említést érdemel az a felismerése, hogy a közvéleményt nem csak a harcok megindítására, hanem az ellenségeskedés lecsillapítására és a bajok gyógyítására is fel lehet használni. A külső és belső béke közötti szoros kapcsolatot felismerve állapította meg, minden egyes háború "még nagyobb háborúra ösztönöz". Ez pedig nem más, mint egy "circulus vitiosus", melyből a kiút csak az lehet, ha minden országban a békemozgalomnak sikerül tömegeket mozgósítani és ha az egyes békeharcosok nem csak szavakkal hirdetik a béke eszméjét, hanem ha kell, áldozatok vállalására is készek.^x E felszólalásban fellelhető az aktív békeharcosra jellemző jegyek egynémelyike is, mert valójában a béke védelmében való aktív részvételre, bátor helytállásra, áldozatok vállalására kész emberek sokasága képes csak az előbbi ördögi körből (háborúból) való kiút megtalálására. A béke hívei különböző nemzetközi és nemzeti szervezetek létrehozásával egyidőben több találkozót is szerveztek. Ezek közül kiemelkedő jelentőséggel bírt az 1843-as londoni találkozó. A

^xA Magyar Szent Korona Országai Békeegyesület első (milleneumi) Évkönyve 1896-ra (1897. 49-51. l.)

londoni "békebarátok" kéréssel fordultak a kormányokhoz, melyben kérték, hogy az egymással kötött szerződéseikbe iktassák be, az esetleges vitás kérdésekben alávetik magukat más országok közvetítésének. Nagy jelentőségű az 1849-es párizsi találkozó is, amelyen Victor Hugo (1802-1885) a kiváló francia romantikus regényíró felszólalt és többek között az alábbiakat mondta: "eljövend az a nap, amikor a fegyverek ki fognak hullni a kezekből és az ágyúgolyókat helyettesíteni fogják a szavazatok, a népek általános szavazati joga, egy nagy és legfőbb gyülekezet tiszteletreméltó ítélete, ami Európára nézve az lesz, ami Angliában a parlament, Franciaországban a törvényhozás. El fog jönni egy nap, amikor a múzeumokban az ágyúkat úgy fogják mutogatni, mint ma a kínzó-eszközöket, és csodálkozni fognak, hogy ilyesmi lehetséges volt. Még eljő az a nap, ahol két óriási csoportot szemlélhetünk majd: az amerikai és az európai Egyesült Államokat, melyek a tengeren át nyújtanak egymásnak kezet." (Kemény, 1911. 26-27. 1.) Az előadó jóslata még 150 év után sem vált valóra, de úgy érezzük közelebb állunk a megvalósuláshoz, mint eddig bármikor. Noha sejtjük, hogy csak a távoli jövőben válhat az ágyú szelid múzeumi látványossággá, mert a fegyverek szava ma is a legdöntőbb érv, mégis a megálmodott Európai Unió létrejötte elérhető közelségbe került.

Az olasz szabadságharcos Giuseppe Garibaldi (1807-1882) is szerződésekkel, illetőleg a nemzetközi kongresszusokon létrejött egyezségek útján kívánta biztosítani a békét. Véleménye szerint az európai országok szövetsége csak akkor hozható létre, ha valamilyen résztvevő nemzet elítéli a háborút. Így módon azután, az emberiségnek ostora és gyalázata (a háború - F.J.), örök időkre ki lesz irtva." (Dobos, 1957. 119. 1.)

A "világ-békekongresszusok" sora az 1889-es párizsi kongresszussal indult meg, majd ezt követően évenként rendeztek nemzetközi tanácskozásokat.^x A különböző nemzetközi békeegyesületek munkáját a berni székhelyű 1891-ben alapított Nemzetközi Békeirodát (Bureau international et permanent de la Paix) I. Albert monacói herceg alapította 1903-ban. A francia Frédéric Passy az angol Randal W. Cremer^{xx} (1838-1908) és a svájci Henri Dunant^{xxx} (1828-1910) kezdeményezése nyomán 1888-ban megalakult az Interparlamentáris Unió (Union Interparlementaire pour l' Arbitrage International), a Népszövetség elődje. A szervezetet a háborús viszályok elsimítására hozták létre, mely első ülését 1889-ben tartotta Párizsban. Az Interparlamentáris Unió célja, hogy az Unióban résztvevő tagországok-parlamenti csoportjain keresztül-terjesszék azt az elképzelést, mely szerint az államok közötti vitás kérdésekben fegyverek helyett, a választott nemzetközi bíróságok döntsenek. Az érintett országok pedig fogadják el azok határozatait. Az 1895-ben Brüsszelben megtartott VI. konferencián a magyar delegációnak Jókai Mór is tagja volt, aki felszólalásában az Unió feladatát a következőkben határozta meg: "Megengedem, hogy a háborút nem lehet örökre eltemetni. Ha az egész világ egy nyelvet beszélne, akkor összekapnának a dialektus fölött..., ha egész Európának csak egy vallása volna, akkor egymásra támadnának amiatt, hogy milyen legyen a keresztvetés alakja, vagy egy darab kenyérért, vagy azért a gyönyörűségért, hogy

^xPárizs, London, Róma, Bern, Chicago, Antwerpen, Budapest, Hamburg, Párizs, Glasgow, Monaco, Róma, Boston, Luzern, Milánó, München, London, Stockholm és ismét Róma ad otthont az első húsz békekongresszusnak. (Kemény, 1911. 27. l.)

^{xx}Sir William Randal Cremer angol politikus, a Nemzetközi Békebírósági Liga titkára. A Nobel-békedíjat 1903-ban kapta meg.

^{xxx}Henri Dunant svájci közéleti személyiség, a Nemzetközi Vöröskereszt megalapítója. A Nobel-békedíjat 1901-ben kapta meg.

láthassák ellenfelüknek - testvérüknek ! - a halálküzdelmét. De el lehet kerülni a háború okait, lehet csökkenteni, lehet semlegesíteni - s ez a mi értekezletünk megoldandó feladata." (Kemény, 1911. 30-31.. 1.)

A világtanácskozások közül pedagógiai szempontból kiemelkedő jelentőséggel bír az 1896-ban Budapesten megrendezett VII. Nemzetközi Békekongresszus. A tanácskozás a magyar küldöttek javaslatára úgy határozott, hogy a Kemény Ferenc által indítványozott "Felhívás" megfogalmazására a Nobel-díjas Elie Ducommun-t^x, (1833-1906) a berni Állandó Nemzetközi Békeiroda titkárát kéri fel. Ducommun az általa megfogalmazott "Szózat"-ot (ld. Függelék) még a kongresszus évében elküldte valamennyi békeegyesületnek azzal a megjegyzéssel, hogy az itt leírtakat nem tekintik megváltoztathatatatlannak, arra kérte az egyes országok békeegyesületeit, hogy az általuk sokkal jobban ismert nemzeti és helyi viszonyoknak megfelelően bővítsék, egészítsék ki, s ha úgy gondolják, hogy egy-egy rész számukra nem elfogadható, természetesen módosítható is az eredeti szöveg. (Dobos, 1957. 122-123. l.) A "Szózat" magyar nyelven a Magyar Békeegyesület I. (milleneumi) Évkönyvében jelent meg, "Szózat az ifjúság nevelőihöz, tanítóihoz és főleg a történelem tanáraihoz !" címmel. A Magyar Békeegyesület Választmánya megfogadta Ducommun-módosításokra vonatkozó - tanácsát. Élve a szerző által felajánlott lehetőséggel: a résztvevők megbízták a választmány elnökét Jókai Mórt, hogy fogalmazzon meg egy lelkes szózatot a tanítók és nevelők, valamint az ifjúság részére. Jókai a felkérésnek örömmel tett eleget, az eredeti Ducommun szózatból

^xElie Ducommun 1902-ben megkapta a Nobel-békedíjat. Szerinte a háborúk okait csak akkor szüntethetjük meg, ha fényt derítünk azokra a belső ösztönökre, amelyek az emberek közötti ellenségeskedéseket előidézik.

elhagyta a Ruchonnet^x idézetet, helyére az alábbiakat írta:

"A hazaszeretet nem zárja ki az emberszeretetet. Ha az értelmes, tanult fiatalság testi és lelki erejét saját nemzetének gyarapítására szentelné, sokkal nagyobb hazafiságot művelne, mint bárminő hőstettekkel, amiket idegen nemzetek megrontására elkövet.

A "szabadság, egyenlőség, testvériség" egy szétválaszthatatlan háromságot képez: együtt teremtvő erő, különválasztva holt betű.

A nemzetiségi gyűlölet Európa átka.

Ez átok súlya alól felszabadítani az új nemzedéket a közműveltség vezérkarára, a tanítói karra van bízva a gondviseléstől.

Egy nagy államférfi azt mondá a tanítókról, hogy azok vívták ki a hadjárat diadalát.

Higyjük azt, hogy azok fogják kivívni a béke diadalát is!" (Kemény, 1911. 48. 1.)

A "Szózat" a fent idézett Jókai-kiegészítéssel a "Tanáregyesületi Közlöny"^{xx}-ben jelent meg. Végigolvasva megállapíthatjuk, hogy több olyan elemet is tartalmazott, melyeket ma is elfogadhatunk. Olyanokra gondolunk, mint a szomszédos népekhez való viszony javítása, a nemzetiségi gyűlölet enyhítése, a tolerancia, a megértés kifejlesztése, az erőszakos cselekedetek megfékezése, vagy az idézett Ruchonnet szavai; melyek a család (az apa) szerepére hívták fel a békeaktivisták figyelmét.

A kongresszus résztvevői felismerték, hogy milyen nagy lehetőség rejlik a nevelésben, mert a gyermekkorban szerzett benyomások mélyek, tartósak és még felnőtt korban is hatnak. A háborús nevelés csak

^xLouis Ruchonnet svájci államférfi 1834-ben született Angliában. 1890-ben szövetségi elnökké választották.

^{xx}Tanáregyesületi Közlöny 1897/98. (XXXI.) évfolyam 265. 1.

állandó nyugtalanságot szül, erkölcsi és anyagi összeomlás fenyegeti még a győzteseket is. Az önkényuralom nem csak az egyes államok közötti viszonyokat, hanem az országon belüli kapcsolatokat, mitöbb a családi és a magánéletet is veszélyezteti. Ruchonnet helyesen ismerte fel, a békére nevelést már a családban kell elkezdeni. A jó apa ahelyett, hogy verekedésre, a gyengébbek legyőzésére, erőszakra nevelné fiait, a jók példájának követésére, a gyengébbek megsegítésére, az igazságtalanság megakadályozására biztatja őket. Az így nevelt fiúk felnőve nem fognak a különböző nemzetek és népek között gyűlölködést, irigységet szítani.

E téren az iskolának is vannak teendői. Felkérték a pedagógusokat, hogy vezessék tanítványaikat az igazság és a jó keresésében.

Külön figyelmet érdemel a korabeli történelemkönyvek kritikája. Általános tapasztalatként fogalmazták meg, hogy különböző államok tankönyvei más-más módon tárgyalják ugyanazt az eseményt. "Ugyanazon tény, mely emezeknek valóságos hőstett, másoknál gaszágként van feltüntetve, mert a nemzeti hiúság eltompítja az igazság iránti érzéket, és meghamisítja a valódi hazafiságot, mely csak akkor tarthat tiszteletre számot, ha felvilágosodott, jóakaró és méltányos." (Kemény, 1911. 48-49. l.)

A tartalmi kritika mellett, módszertani tanácsokat is adtak. A tananyag megmagyarázásakor fordítsanak gondot arra is a nevelők - hangzott a kérés -, hogy közben tanítványaik "jogérzékét és türelmességét" fejlesszék.

Fontos az országok, népek reális bemutatása, ez nem jelenti azt, hogy ne essék szó hőstettekről, háborúkról, dicső csatákról, de emellett kapjon nagyobb hangsúlyt az adott nép kultúrájának

művészetének, társadalmi és tudományos életének, eredményeinek bemutatása.

Ugyanilyen fontos, hogy a háborúk tárgyalása során a tanulók reális képet kapjanak a háború okairól, következményeiről, a háború okozta károkról.

A nevelők az iskolában olyan viselkedési módot, magatartást követeljenek meg tanítványaiktól, mely alkalmas arra, hogy "a nevelés után idővel meg fogják érteni azon tanokat is, amelyeket Önök az általános emberségről, a nemzetközi jóakaratról és a népek egymás közti türelmességéről nekik hirdetnek." (Kemény, 1911. 50. 1.)

Sajnos az akkori kultuszminisztérium a Felhívást nem hagyta jóvá, így hatása is elmaradt a kívánatostól.

A Ducommun-féle "Szózat" és az őt kiegészítő Jókai-felhívás - melyek a Budapesten tartott Nemzetközi Békekongresszus határozataiból íródtak - voltak a pedagógiai béketörekvések elindítói hazánkban és Európában is. Ezek után Kemény Ferencceel együtt mi is joggal lehetünk büszkék arra, hogy "a világbéke hatalmas problémájának a nevelés és oktatás útján való megoldásában épp nekünk magyaroknak van részünk." (Kemény, 1902. 270. 1. kiemelés tőlem: F.J.)

A nemzetközi békemozgalom történetének kiemelkedő eseményei a hágai békekonzferenciák. Az első hágai békekonzferencia 1899. május 18-tól július 29-ig tartott, melyen 26 kormány képviselte magát. Ezen a konzferencián a vitás nemzetközi kérdések megoldására létrehozták a Nemzetközi Választott Bíróságot (Cour permanente d'arbitrage) és a tények felderítése céljából a Nemzetközi Vizsgáló Bizottságot. (Comissions internationales d'enquête.) A kongresszus résztvevői az alábbi határozatot

fogadták el: "Az emberiség anyagi és erkölcsi jólétének előmozdítására felette kívánatos, hogy immár az egész emberiségre nyomasztóan ható katonai terhek csökkentessenek." (Kemény, 1911. 11-20. l. Kiemelés tőlem:-F.J.)

A második hágai értekezleten (1907) megállapították, hogy az első konferencia óta eltelt években - az ott hozott határozat ellenére - a hadikiadások tovább nőttek, ezért a küldöttek fontosnak tartották a kérdést ismételten napirendre tűzni.

Békepedagógia a századfordulótól az I. világháború végéig

A XX. sz. első éveiben két francia "nemesen gondolkodó nő" kezdeményezésére megalakult a Békére Nevelők Társasága (Société de l'Education pacifique), az első olyan szervezet, amely elsősorban a pedagógusokat kívánta a békemozgalmi munkába tömöríteni. Törekvéseiket egy felhívásban adták közre. Ebben az iratban megfogalmazott nevelési feladatok egy jelentős része már az imént ismertetett "Szózat"-ban is olvasható. Az újonnan alakult társaság szerint elsősorban a pedagógusok feladata a gyerekekkel megértetni azt, hogy csak egyféle erkölcs létezik; nincs külön erkölcs a nemzetek és külön az egyének számára. Minden tanító legyen tudatában annak, hogy békeszerető szíveket kell nevelnie. Olyan fiatalokat, akik tudatában vannak saját jogaiknak és megvan bennük az emberi méltóság érzése, emellett tisztelik mások jogait és méltóságát is. Amellett, hogy elismerték azok hősiességét és bátorságát, akik szükség esetén részt vettek hazájuk védelmében, elismerték azt is, hogy a háborúk elősegítették a különböző államok (nemzetek) kialakulását. A tanító kötelessége, hogy megértesse tanítványaival a háborúk nem szükséges vele-

járói a haladásnak; mutasson rá azokra a határtalan lehetőségekre, amelyek a fejlődést szolgáló, értéket teremtő munka előtt állnak. A pedagógus feladata annak beláttatása, hogy ahogyan az egyes emberek egymásközi vitás ügyeiket törvényes keretek között, bíróságok közreműködésével rendezik, úgy államok is elintézhetik közöttük lévő viszálykodást a nemzetközi bíróságok útján; a háború tehát már nem elkerülhetetlen. Az így nevelt gyermek előbb-utóbb saját maga is belátja, meg fogja érteni, hogy az igazi hazaszeretet nem zárja ki az emberiség szeretetét, és ezzel együtt az eddigi "gyűlölködő hazafiságot" idővel felváltja a "szeretetnek a hazafisága". (Kemény, 1902. 271-272. l.) 1902-ben a X. Nemzetközi Békekongresszus határozatot fogadott el az első tanulói pályázatok^x kiírására. A kongresszusi ajánlás felhívta valamennyi nyilvános és magániskola vezetését, a békére nevelés útján való terjesztésére. Ennek érdekében az iskolák szorgalmazzák, hogy tanítványaik írjanak pályamunkát a különböző országok közti baráti viszony előmozdítása céljából. (Dobos, 1957. 126. l.)

A nemzetköziség térhódítása a szellemi élet minden területén megfigyelhető. Természetesen az iskolai életben, az oktatásügyben is. Különféle javaslatok, tervek jelentek meg, melyek a nevelésben is a kapcsolatok felvételét szorgalmazták. Így többek között: "A német császár" kezdeményezte német-amerikai tanárcsere legújabb szeme ennek a lassan érő folyamatnak." (k.f. 1905. 554. l., kiemelés tőlem: F.J.)

^xA glasgow-i kongresszuson Miss Cook az angol békebarát -egyesületek részéről indítványozta a pályázat kiírását.

Dobos László naív, rövidlátó embernek tüntette fel Kemény Ferencet, mint aki a viláგuralomra törekvő német császár "kezébe látta kizölni a béke olajágát". (Dobos, 1957. 128. l.) Nem hisszük, hogy e nagyműveltségű és széles látókörű szerző, az angolok tengeri uralmát megtörni szándékozó, nagyhatalmi ambíciókkal rendelkező német császárban látta volna a béke apostolát, mert mint ahogy ezt maga Kemény is leírta, ha valóra válik a császár kezdeményezése, ez valóban ismét egy piciny lépést jelentett volna előre ebben a "lassan érő folyamatban". Kemény Ferenc tudta, hogy a nemzetköziség kialakulása egy igen hosszú folyamat, melynek még nagyon az elején tartottak. Ugyancsak látta, hogy a korabeli békeharcosok nagy része utópista, idealista álmodozó.

A békepedagógia történetében figyelemre méltó a XIV. Nemzetközi Békekongresszus (Luzern 1905.). A kongresszus napirendjén szerepelt egyebek között egy nemzetközi nevelési és oktatási rendszer megszervezése, vagyis azokat az eszközöket, módszereket és eljárásokat kívánták összegyűjteni, tanulmányozni, amelyeket valamennyi iskolatípusra alkalmazni lehet. Kemény Ferenc szerint a különböző nemzeti egyesületek, csupán a tantervkészítést, a bizonyítványok, oklevelek "egyenjogúsítását" -t és a diákcsere eljárásait kívánták megvitatni. A kongresszus azonban ennél tovább ment, az elfogadott határozat értelmében, az elemi-, közép- és főiskolai tanulók, illetve hallgatók más országokban is elvégezhetik tanulmányaikat. A határozat felhívta a minisztériumokat: 1. folyamatosan nemzetközi megbeszéléseket e nemes cél elérése érdekében; 2. az átlépés megkönnyítésére dolgozzanak ki közös tantervet; 3. a diákcsereket hivatalosan szervezzék

meg; 4. hozzanak létre egy "nemzetközi egyetemet" ^x. Kemény Ferenc egyetértett azzal, hogy a kongresszus az "eszmét általánosságban körvonalazza." Továbbá szükségesnek tartotta azt is, hogy a különböző országok iskolái közelebb kerüljenek egymáshoz, de óvatosságra intett, mert a cél, mely évszázados hagyományokat kívánt megváltoztatni csak lassan, fokozatosan érhető el. Ezért az egész határozatot elsietettnek, korainak tartotta. (Kemény, 1905. 546. 1.) Véleményünk szerint a szerző realitásérzékét mutatta az, hogy a kitűzött célok megvalósítását egy lassú folyamat eredményeként fogta fel, hisz a történelem is őt igazolta, sőt még ma, közel kilenc évtized elteltével, is vannak e téren tennivalóink. Éppen ezért nem érezzük úgy, hogy Kemény Ferenc a "szép" gondolatok megvalósítását a "soha meg nem oldás cselekvésképtelenségében" akarta volna feloldani. (Dobos, 1957. 128-129. 1.) Természetesen mi sem értünk egyet azzal, hogy a nevelés és oktatás nemzetközi szervezésével, nemzetközi egyesítésével megoldható a faji (nemzetiségi), nemzeti, felekezeti és más előítéletek teljes felszámolása. A nemzetközi nevelési és oktatási rendszer megszervezése szükséges, de nem elégséges feltétele az előítéletek megszűnésének. Azt azonban el kell ismernünk, hogy a nevelés, a pedagógus nagymértékben hozzájárulhat e nemes cél megvalósításához. Kemény Ferenc azon terve, hogy a diákok szabadon járhatnak bármely ország iskolájába ugyancsak előremutató és megdöbbentő, mert ahány országban járnak annyi nyelvet, népet, kultúrát ismerhetnek meg. Ezért napjainkban is helytálló azon megállapítása, ha az emberek megtanulják egymás nyelvét,

^xKemény Ferenc "Világakadémiá"-ról szóló elképzelése először 1900-ban jelent meg francia nyelven "Projekt et plan d'une académie universelle". Lampel kiad. 1900. Bp. - később németül is kiadták

megismerik más népek kultúráját, ez nagyban megkönnyíti a másik fél megértését az egymáshoz való közeledést. E pedagógiai cél megvalósításának egyik legegyszerűbb és egyben leghatásosabb módja a diákcseré. Ugyancsak e célt szolgálja a tanárok cseréje is. Ha a tanárok is megismerik a különböző országok nemzeti intézményeit és az ott folyó munkát, ez segíteni fogja az egységesítési törekvéseket. Kemény nem gondolt teljes uniformizálásra, az egyetemesen, a mindenkire érvényesen felül fontosnak tartotta az egyedi sajátosságok megőrzését, megtartását is. Jól tudta, hogy a "Világakadémia" terve a maga korában utópia^x, az ő szavaival "egy révedező írása". Olyan utópia, melynek megvalósítása nem csak lehetséges, de előbb-utóbb elkerülhetetlen is. Olyan utópia, mely születése pillanatában megvalósíthatatlan, de idővel a távolabbi jövőben realizálódhat. (Vincze, 1979. 654-656. 1.)

A békére nevelési és nemzetközi együttműködési törekvések nem csupán a különböző békeegyesületekben, békekongresszusokon lelhetők fel, hanem más jellegű összejöveteleken, tanácskozásokon is megjelentek. Így például a Liège-ben tartott népoktatásügyi kongresszuson, melyen megalakult a Néptanítók Nemzetközi Szövetsége (Fédération internationale des instituteurs). A szövetség alapszabályában megfogalmazták; kívánatos egy olyan tanítókból álló nemzetközi szervezet létrehozása, amelynek tisztében áll a pedagógia eszközeivel elősegíteni a nemzetek közötti megértést. Amint ez már az eddigiekből is kitűnt Kemény Ferenc, a hazai és nemzetközi békemozgalom aktivistája rendszeresen tájékoztatta a magyar

^xA megvalósítást inkább óhajtom, mint remélem." Thomas Mórús: Az "Utópia" c. művének utolsó mondata.

közvéleményt és a pedagógustársadalmat a mozgalom törekvéseiről. Beszámolóit többnyire a Magyar Paedagógia-ban olvashatták. Mint a Bureau tagja ő tartotta a kapcsolatot a nemzetközi békemozgalommal. 1900-ban jelent meg a "magyar békeirodalom első terméke", melynek címe: "A békeprobléma megoldásának egyik módja".^x Műveiben beszámolt a külföldi polgári pedagógiai pacifizmus eredményeiről, kongresszusairól. Ezeken a gyűléseken a jóhiszemű emberek világbékéről álmodoztak, utópisztikus terveket szőttek az örök békéről. Kemény Ferenc a magyar iskolai békemozgalom harcos elindítója. A béke mindannyiunk ügye - írta egyik művében - s mint ilyen a kultúrát, az iskolát sem mellőzheti, mely vele két irányban is foglalkozik: a nevelés (éducation pacifique) és az oktatás (enseignement international) szempontjából. (Kemény, 1906. 6. 1.) Műveiből egyértelműen kitűnik, tisztában volt azzal, hogy a békére neveléssel kapcsolatos törekvései a közeli jövőben nem válnak valóra. A békére nevelést, vagy ahogy ő nevezte "béketanítást" a jellemnevelés egyik eszközének tekintette. Kemény felismerte, hogy a nevelés értelmezése és célja koronként változik. Georg Hegel, Stuart Mill, Johann Herbart, Herbert Spencer, James Mill és Immanuel Kant nevelésről és a nevelés céljáról^{xx} alkotott gondolatait idézve megállapította: a "nevelés céljának magva az erkölcsi jellem fejlesztése." (Kemény, 1906. 7. 1.) Nála a jellemnevelése minden emberre egyaránt érvényes (örök) "általános" célként jelent meg. A "különleges" célok csak akkor érvényesülhetnek, ha az "általános" -t nem károsítják. A "valódi jellem"

^xE munkája az 1888-ban megírt francia nyelvű pályamű kivonata.

^{xx}Kemény Ferenc Felméri "A neveléstudomány kézikönyve" c. munkájára hivatkozott. Aug. Vogel: System. Enzyklopädie der Pädagogen 21. 1. (Kemény, 1906. 7. 1.)

egyik legfőbb ismérve - állapította meg Kemény -, hogy az egyén saját érdekeit a másoké alá tudja rendelni. "Az egyéni és közösségi érdeknek az összeegyeztetése pedig nemcsak előfeltétele, hanem kulcsa a békés fejlődésnek. Nem áltatta magát azzal, hogy rövid idő alatt "tökéletes embereket fejlesztenek", de meggyőződéssel vallotta: az emberi jogok és kötelességek intenzívebb tanításával, mások jogainak elismerésével az örökké igaz erénynek tervszerű nevelésével a pedagógia hozzájárul a végcél könnyebb, biztonságosabb megközelítéséhez. "Ezt tenni nemcsak jog, de kötelesség is." (Kemény, 1906. 9. 1.)

Kemény a béke megvalósítására irányuló szándékoknak két fő irányát különböztette meg. Az egyik, a "felülről"^x jövő kezdeményezésekkel; a politika oldaláról, diplomáciai -, katonai -, nemzetközi szerződésekkel, választott bíróságok felállításával, fegyverkezések beszüntetésével, vagy korlátozásával, valamint egy nemzetközi hadsereg felállításával kívánta a célt elérni. A másik, "alulról" indulva a neveléstől, az iskolai és családi nevelés jobbításától várta a megoldást. Szerinte a felülről jövő kezdeményezések az államférfiak, diplomaták, uralkodók nevelésének függvénye. Itt "egyéneken fordul meg a dolog". Megbízhatatlan, mert egyéni, szubjektív jellegű a döntés.

Egy későbbi tanulmányában "külső" és "belső" törekvésekről írt.

Belső az emberi természetből és ösztöneiből indulnak ki, állandó, céltudatos nevelői behatás révén igyekeznek a háborús hajlamokat mérsékelni. A külső a nemzetközi jog fejlesztésével,

^xTanulságosan fejtegeti a "felülről-alulról, tetőzet-talaj" viszonyát Lers Vilmos dr. "Békeeszme és pedagógia" c. értekezésében.

a választott bíróságok a különféle nemzetközi szervezetek és intézmények segítségével a nemzetek között létrejött szerződésekkel igyekeznek elejét venni a háborúnak, vagy legalább esélyeit csökkenteni. A b e l s ő a széles néprétegekben, míg a k ü l s ő a parlamenti képviselők az államférfiak és a politikusok körében "gyakorolható". A békét a l u l r ó l f e l f e l é és b e l ü l r ó l k i f e l é kell felépíteni". (Kemény, 1911. 15. 1. kiemelés tőlem: F.J.)

A békeegyesületek elsősorban a nemzetközi bíróságok létrehozásán, a "külső" béke biztosításán fáradoztak. Eredményesebb lenne munkájuk - írta -, ha kiterjesztenék működésüket a belső: az egyes országokban élő nemzetiségek és különféle felekezetek közötti megbékélésre. A békemozgalom céljainak megvalósítását szolgáló eszközöket a szerző négy csoportra osztotta, ezek: a

- nemzetközi választott bíróságok,
- fegyveres béke és a fegyverkezések korlátozása,
- nemzetközi kultúrmozgalmak és
- béke-alapítványok.

A népek közötti viszálykodás megszüntetése csak akkor válhat egyetemessé, ha a békére nevelést már korán elkezdik és a h a z a - f i s á g fogalma megtisztul. Helyesen ismerte fel, hogy "az álhazafiság örve alatt egyetlen erénnyel sem űztek annyi visszaélést, mint az igazi hazafisággal, s hogy a nagyhangú hazafias szólamok vajmi ritkán jártak karöltve az igazi hazafias tettekkel." (Kemény, 1906. 11. 1.) A hazafiság a nemzetek legféltettebb kincse - vallotta -, mely a történelem folyamán számtalan változáson ment keresztül. Jól látta, hogy mind a sovinizmus, mind a kozmopolitizmus a nacionalizmusnak egy-egy szélsőséges megnyilvánulása. Meg kellene találni azt a középutat, amely a "haza mindennek felett" elv csorbítása nélkül a

többi nemzetek létjogosultságát is hajlandó elismerni, Jókai-val együtt vallotta; "A hazaszeretet nem zárja ki az emberszeretetet."

Az eddigiekben Kemény Ferencnek a nevelés céljáról és feladatairól vallott nézeteit ismerhetjük meg. E célok és feladatok megvalósításának színterei a tanítási órák és a tanórán kívüli foglalkozások, eszközei a különböző tantárgyak tankönyvei. Kemény a legnagyobb jelentőséget a történelem tanításának tulajdonította. A tárgy oktatásának megújítását abban látta, hogy ne csak háborúk, vesztes, vagy győztes csaták szerepeljenek a tananyagban, hanem mutassák be a békés időszakok eredményeit, a haladást, a fejlődést is. Lers Vilmosra hivatkozva írta, hogy a magyar történelem tanítása nagyrészt a győztes és vesztes csaták helyszínének és idejének a felsorolásából áll. Az akkor használatos történelemkönyvek minden más népet ellenségként tüntettek fel. Mindez azért van így, hogy a gyermekek már az iskolában megtanulják "lekicsinyelni" a többi népeket. (Kemény, 1906. 13. 1.) Kemény bemutatta a századvégi törekvéseket, melyek a történelemtanítás megreformálására irányultak. Ilyen jellegű fáradozások 1889 óta valamennyi békekongresszuson fellelhetők. Ezek közül csak az általunk legfontosabbnak vélt irányzatokat említjük meg. Az angol Hodgson Pratt 1895-ben egy ötpontos javaslatot fogalmazott meg, melyben kérte, szerkesztessék egy olyan Vademecum, amely a legfontosabb nevelési és oktatási elveket tartalmazná. Tudomásunk szerint ő vetette fel először a tanulói pályázatok kiírásának szükségességét is. Ugyanebben az évben a dán származású Frédrik Bajer^x (1837-1922) körlevélben kérte, hogy világszerte vizsgálják át az olvasó- és történelemkönyveket "békés és háborús" szempontból. Az egyesületek

^xFrédrik Bajer dán parlamenti képviselő az ő kezdeményezésére alapították a berni Állandó Nemzetközi Békeirodát 1881-ben. 1901-ben kapta meg a Nobel-békedíjat.

törekvései közül figyelmet érdemelnek az "International Arbitration and Peace Society" 1893-ban kiírt pályázati felhívása: egy elemi iskolai tankönyv olyan mintafejezetének megírására ösztönözte a tankönyvírót, amely a békét, a háborút és az ezzel összefüggő kérdéseket tárgyalja. A "Société française pour l'arbitrage entre nations" már tovább ment, s egy olyan tankönyv megírására írt ki pályázatot, melyben a hazaszeretetre nevelésnek nem szabad más országok kárára megnyilvánulnia. A "Deutscher Verein für Ethische Cultur" egy olyan a szülők és a pedagógusok számára szóló népszerű mű megírását szorgalmazta, amely alkalmas a gyerekek humánus szellemben való nevelésére. (Kemény, 1906. 12-16. l.) Kemény ismertetéséből azért tartottuk fontosnak kiemelni a fentieket, mert így láthatóvá válik, hogyan jutnak el a békére nevelési törekvések egy vezérvonal megírásától, a tankönyvek átvizsgálásán, egy önálló tankönyvi fejezet megírásán át, egy egész tankönyv, majd később a szülők számára írt népszerű mű megírásához.

Kemény Ferencnek és a századfordulón tevékenykedő békebarátoknak a békemozgalommal, a békével és a békére neveléssel kapcsolatos gondolatait, törekvéseit a "Békemozgalom pedagógiai jelentősége"^x c. előadásából ismerhették meg a korabeli pedagógiai gondolkodók és a gyakorló pedagógusok. Az előadó tudván tudta, hogy hallgatói között - főként a pedagógiailag képzettek körében - szép számmal találhatók a tárgyalt témát pedagógia ellenésnek tartók. Talán az ő kedvükért, őket megnyugtató foglalta össze beszéde első részében, mi az, amit nem akartak a békebarátok. Így többek között nem akartak a meglévő állapotokon erőszakosan változtatni, nem akarták a katonaságot egycsapásra el-

^x Az előadás 1906-ban hangzott el a Magyar Paedagógiai Társaságban

törölni, csupán a könnyelműen, alapos ok nélküli háborúk indítását szeretnék megnehezíteni. Nem akarták az emberi természetet eredeti mivoltából kiforgatni, az emberekben meglévő férfias erényeket megsemmisíteni. Nem tagadták az emberi küzdelem létjogosultságát, belátták, hogy a létért, a megélhetésért, a jólétért és az erkölcsi elismerésért való küzdelem a haladás egyik lényeges tényezője. A békeharcosok jól tudták, hogy az "örök béke" igen távoli cél, amely csak "lépésről-lépésre" közelíthető meg. A fentiekből látható, nem minden háborút elleneztek, csupán azt, amelyet "komoly ok nélkül" indítottak. Ugyancsak figyelemre méltó és ma is megszívlelendő, hogy nevelési törekvéseiket nem egy új tantárgy bevezetésével kívánták megvalósítani. Jól tudták, a béke feltétele a társadalmon belüli, illetőleg az egyes népek közötti megértés. Ennek következtében az egyes emberekben erősíteni kell a jog és igazság érzését, a népekben az összetartozóság tudatát. Feladatuknak tekintették: a nacionalizmus szélsőséges hajtásaait lenyesegetni, a fegyveres békének^x állandóan szaporodó terhein enyhíteni és a népeket meggyőzni, hogy egymás közötti vitás ügyeiket a választott bíróságok segítségével oldják meg; az iskolában és a családban az ifjúságot mások jogainak tiszteletben tartására és felebaráti szeretetre nevelni; a tanulókat a valóságnak megfelelően a béke áldásairól és a háború borzalmairól tájékoztatni; egyszóval "szeretettel teljes nevelés révén egy szebb és jobb jövőnek útját egyengetni." (Kemény, 1907. 4-5. l.) Itt is megjelent az "alulról-felfelé, belülről-kifelé" elv,

^xA "fegyveres béke" fogalma is kifejezi - írta egy későbbi tanulmányában - az akkori nemzetközi viszonyok természetellenességét. (Kemény, 1911. 19. l.)

amely Kemény egész nevelési koncepcióját áthatotta. A szebb és boldogabb jövő elérését a nevelés által látta biztosítottnak. A békeharcosok úgy vélték, hogy a béke megvalósításának legfontosabb eszköze a nevelés, melynek legfőbb letéteményese a pedagógus, mert az ország tanítói és tanárai hatalmas kultúrális erőt képviselnek. Szinte magától értetődik, hogy a különböző korokban a reformerek céljaik elérése érdekében mindig igyekeztek megnyerni az iskolát és a pedagógusokat.

Miután az Egyesült Államok több iskolájában május 18-át a "béke" napjaként ünnepelték meg^x, az olasz kultuszminiszter is elrendelte, hogy minden évben egy napot szenteljenek arra, hogy a tanulónak a a békemozgalom céljait, a választott bíróságok szerepét és a hágai konferencia határozatait elmagyarázzák. A calgari-i tanító-egyesület elhatározta, hogy ezen a napon elsősorban mások jogainak megbecsülésére és humánus érzelmekre buzdítják a fiatalokat.

1905-ben a luzerni kongresszuson a küldöttek úgy határoztak, hogy május 18-át - az első hágai konferencia megnyitásának napját - a tagországok valamennyi iskolájában megünnepelik.

Ilyen előzmények után, valamint a kultuszminiszternek a "madarak és fák napja" megünnepeléséről intézkedő rendeletétől^{xx} inspirálva Kemény Ferenc kéréssel fordult a miniszterhez, melyben a "világbéke-nap" iskolai bevezetését szorgalmazta. Nem a tanítási szünetek számát akarta szaporítani, azt javasolta: ezen a napon a történelemtanárok fordítsanak egy órát arra, hogy ezen a békemozgalom törekvéseit, a választott bíróságok szerepét ismertetik az ifjúsággal. Ké-

^xE.D. Mead: "Peace teaching in American schools and colleges" ("Outlook" New-York 1906. jún. 16.)

^{xx}A kultuszminiszter 26.120. számú rendelete, Magyar Paedagógia, 1906. 374. 1.

rését Sternberg gróf szavait idézve; "es gibt internationale Konventionen für Singvögel; für Menschen gibt es keine" azzal indokolta: "az embervédelem az állatvédelemnél előbbrevaló". (Kemény, 1906. 23. 1.) Természetesen Kemény nem ezen az egy napon - ezen az évenkénti egy órán - akarta a békére nevelést megvalósítani. Ez az egy óra csak akkor elegendő a kitűzött célok eléréséhez - érvelt -, ha egyébként az egész nevelést az iskolai életet békés, humánus szellem hatja át.

Apponyi Albert (1846-1933) kultuszminiszter a kérésnek eleget téve 1906. áprilisában kiadta a "Békenap" megünnepléséről szóló rendeletét.^x (lásd Függelék, Kemény, 1911. 39-41. 1.) E rendelkezés, mely elsősorban - a Jókai által megfogalmazott gondolatot - a hazafiság és az egyetemes emberszeretet egymást nem kizáró eszméjét szeretne volna az iskolába bevinni, nem járt a megkívánt eredménnyel. Számos iskola igazgatója a rendeletben megfogalmazottakat, a "békenap" megünneplését nem tartotta szükségesnek, egyszerűen nem hajtotta végre.

Miután az Apponyi által kiadott rendelet sikertelenségéről tudomást szerzett gróf Zichy János kultuszminiszter újabb rendeletet^{xx} adott ki - mivel kíváncsi volt, hogy a békenap jelentőségéről az ifjúság is tudomást szerezzen -, amelyben felhívta az iskolák igazgatóit, hogy hivatali elődjének rendeletét haladéktalanul hajtsák végre. (Kemény, 1911. 39-42. 1.)

A század elején Kemény Ferenc mellett egyéb pedagógus-békeharcosok munkáit is olvashatták az érdeklődők. Gyulay Béla (1844-1906) 1906-ban így írt a tanítókra váró feladatokról: "szegény ta-

^xA kultuszminiszter 1906. április 29-én kelt 48.431. sz. rendelete.

^{xx}1829. eln. sz. rendelet, megjelent 1910. május 13-án.

nító, mennyi mindent kívánnak tőle ! - mondja talán valaki - ő az állatvédő, az alkoholelleses mozgalom, stb. vezetője, ma pedig az állandó béke zászlóját adjuk a kezébe". Gyulay azon békeharcosok közé tartozott, akik ellenezték a különféle katonai eszközök gyártását, többek között azt javasolta, hogy az olvasókönyvekből hagyják ki a görög mondákat és a "féktelen" népmeséket. Ő a "leszerelő" pacifizmus magyar képviselője. (Dobos, 1957. 140. 1.)

Lers Vilmos munkájára többször is hivatkozott Kemény Ferenc. Nézeteik igen közel álltak egymáshoz. Lers is "alulról", az egyesektől kiindulva képzelte el a béke megvalósítását. Az eddigiek folyamán főként felülről igyekeztek a békeeszmét megvalósítani, ahhoz azonban, hogy e munka hatékony legyen - írta Lers -, meg kellene próbálni alulról elindulni. Nagyon helyes az a felismerése, hogy a nép csak mint "eszmei egység" létezik, ezért az egyes emberre, sőt minden egyes emberre ki kell terjeszteni befolyásunkat. Szerinte a befolyásolást már egészen kisgyermek korban el kell kezdeni, a háború megakadályozását neveléssel elérhetőnek tartotta. Keményhez hasonlóan ő is külön kiemelte a család és ezen belül az anya szerepét az ifjúság nevelésében. Már a leányok mint leendő anyák figyelmét is felhívta arra, hogy jól gondolják meg hogyan nevelik majdán fiaikat. Ha egykoron a férfiúvá érett fiak élete a csatatéren ér kegyetlen véget, a kesergő anyának jusson eszébe, hogy a háború kitörésének okai közt maga a nevelési irány is szerepel, melyet gyermekeikbe a háború és béke kérdéseiről ők maguk csepegtettek. Tudjuk, hogy a háború kirobbanásának okai között az anyák nevelési módszerei nem játszanak ilyen jelentős szerepet. A háború kimenetele az egyes katonák sorsa nem a családi nevelés függvénye. S ha egy fiú elesik a háborúban, azért nincs oka édesanyjának a bűnbánatra. Az azonban minden esetre értékelendő, hogy felhív-

ta a figyelmet a családi, az anyai nevelés fontosságára. Lers jól látta, hogy a háború célja a hódítás, a gyarmatosítás, a "civilizáció terjeszkedése". A párbajt, az egyes emberek megölését - írta -, már elítélik, ugyanakkor a háború, a háborúban való részvétel még mindig dicső tetteknek számít. Pozitívnak minősül, hogy elítélte a "kultúr"-államok hódításait, melyekkel a kevésbé művelt, rosszul felfegyverzett népeket leigázták. (Lers, 1905. 42. l.)

A századforduló után a magyar pedagógiai folyóiratokban és más újságok cikkeiben gyakran jelentek meg az erkölcsi neveléssel kapcsolatos - egészen más nézeteket valló - írások is. A "Magyar műveltség, magyar iskola"^x című dolgozat szerzője úgy vélte, hogy vannak sajátos magyar céljaink, s nekünk magyaroknak elsősorban e specifikus nemzeti céljaink elérésére kell törekednünk figyelmen kívül hagyva, hogy másokat milyen célok vezérelnek, milyen úton közelítik meg őket. Amennyiben elfogadják a szerző tanácsát, ez a külvilágtól való teljes elzárkózást jelentette volna. Egy másik cikk szerzője szerint az erkölcsi nevelés feladata annak biztosítása, hogy a magyar faj az országban továbbra is "uralkodó faj" maradjon. (Geőcze, 1910. 19-34. l.)

Szerencsére neves íróink, tudósaink legtöbbje nem azonosult e törekvésekkel. Így például Juhász Gyula (1883-1937) író, pedagógus sem értett egyet az elszigetelődési törekvésekkel. A nevelés feladata az - vallotta -, hogy a diákokkal az európai műveltséget megismertesse. A nacionalizmus azonban őrá is hatással volt, örömmel támogatta az ingyenes népoktatás bevezetését, mert úgy érezte ezzel csökken a magyarul írni és

^xA dolgozat a Magyar Paedagógia c. folyóiratban jelent meg 1908-ban. (Hegedűs, 1976. 246. l.)

olvasni nem tudók száma, így módon a magyar kultúra eljuthat a nemzetiségekhez is. Azt gondolta, hogy a "nemzetiségekkel szaturált", s hazánk számára "erősen exponált helyek" az ingyenes népoktatás révén majd igazán a magyar nemzet tulajdonába kerülnek. A kormány erőszakos magyarítási törekvéseitől azonban elhatárolta magát, ő a "szelídítő kultúra" segítségével szeretne volna megnyerni a nemzetiségeket. A század első évtizedében Kemény Gábor (1883-1948) a tordai unitárius gimnázium tanára is a nemzetiségek magyarosítása mellett foglalt állást. Véleménye amiatt is meglepő, mert - a Horthy-korszakban - ő volt az, aki figyelemmel kísérte a szomszéd államokban a pedagógia alakulását, ő volt az akkori pedagógiai gondolkodók közül az, aki a közép-európai kis nemzetek összefogását szorgalmazta. Tervei között szerepelt a "Dunavölgyi Pedagógiai Szemle" című folyóirat kiadása cseh-, szlovák-, délszláv- és román szakemberekkel közösen. 1908-ban még a hivatalos politika hatására azt kívánta, hogy minden gyermeknek - bármely nemzetiséghez tartozik is - már az elemi iskolában meg kell tanulnia magyarul. Indoka: "Mert hiszen egész tantervünket (ti. a középiskolai tantervet - F.J.) csak nem forgathatjuk fel a nemzetiségi gyerekek kedvéért a magyar tanulók rovására?" (Kemény, 1908. 675-677. 1.)

A század első évtizedében már egyre többen felismerték, hogy a béke kérdése nevelés segítségével közelebb juthat a megvalósuláshoz. Már nem csak a béketalálkozókon, hanem a különböző nemzetközi szakmai tanácskozásokon is gyakran került napirendre a békére nevelés. Így például az 1912-es hágai pedagógus-kongresszuson - melyről a konferencia magyar résztvevője Imre Sándor (1877-1945) számol be - egy külön előadás

foglalkozott a béke, a békére nevelés kérdésével. A szerző mégsem ezért tartja fontosnak, figyelemre méltónak a hágai találkozást, hanem amiatt, mert a különböző országokból érkezett küldöttek valamenynyien egyetértettek abban, hogy a nevelés összemberi feladat, az egész emberiség ügye. Tanulságos az a felismerése is, hogy az egyes tagországok nevelésében szinte ugyanazok a gondok lelhetők fel, továbbá az, hogy a hasonló célok és gondok a különböző nemzetekhez, vallásokhoz tartozó egymástól nagyon különböző pedagógusokban azonos, vagy közel azonos törekvéseket váltottak ki. A tanácskozáson a nevelésnek nem a nemzetközi vonatkozásai álltak a középpontban, hanem az egyes országok pedagógiai kérdései. Minden felszólaló példáit, érveit és esetleges cáfolatait saját hazája nevelési tapasztalataiból merítette. A kongresszuson kialakult vita jól mutatta, hogy az egyes nemzetek sajátos érdekei között meglévő különbségek gátolják a békét. A nevelésben, ugyanúgy, mint a politikában és a gazdaságban, mindaddig megmaradnak az ellentétek az egyes emberek között, amíg a különböző országok politikusai gazdasági- és pedagógiai szakemberei nem jutnak el egy mindenki által elfogadható álláspontra, melyet a felismert közös érdekek alapján hoznak létre. A személyes megbeszélések, az egyes nemzetek tudósai és pedagógusai között létrejövő baráti kapcsolatok, a béke létrejöttének és/vagy megőrzésének szükséges, de nem elégséges feltételei. A nevelésre is érvényes, hogy a különböző álláspontot képviselő szakemberek közül senki sem adja fel saját nézeteit csak azért, mert kollégája véleményét megismerte, esetleg meg is értette. A megismerés, de még a megértés sem jelent feltétlen egyetértést.

A megismeréstől nagyon hosszú út vezet az egyetértésig, de ha ezen az úton eljutunk a kölcsönös megértésig, már az is igen jelentős eredmény. (Imre, 1912. 558. 1.) Imre Sándor felismerte azt a tényt, hogy a nevelésnek mindig alkalmazkodnia kell és kellett eddig is a kor szükségleteihez. Fontosnak tartotta, hogy a nevelés mindig előremutató legyen, a nevelésben bekövetkező változások ne csupán követői legyenek a társadalmi változásoknak, hanem a fejlődés, az előrelépés elindítóivá is váljanak, éppen ezért a politikai nevelés körében az aktuális kérdésekről is beszélni kell az iskolában. Jól látta, hogy a jövőre való felkészülés a jelen ismerete nélkül nem képzelhető el. Ahhoz, hogy a tanuló el tudjon igazodni tágabb környezetében, hogy megtalálja a nemzet helyét a világban, először meg kell ismernie a Monarchia helyét az akkori Európában, majd Magyarország helyét a Monarchiában, s végül a magyarság helyét az országban. Ezt felismerve fogalmazta meg: a pedagógusok feladata olyan emberek nevelése, akik nem a széthúzást, a gyűlölködést, hanem a kölcsönös megértést erősítik. Ahhoz, hogy ezt elérjék, őszintén fel kell tárni az elválasztó részleteket is. Sokan csak saját nemzetiségük, felekezetük, vagy pártjuk tagjaival képesek a kölcsönös megértésre, más nemzetiségek, felekezetek, pártok tagjaiban ellenfelet látnak. Jól tudjuk, az ellentétek feloldására a nevelés egyedül nem képes. Ennek ellenére a pedagógusoknak mégis mindent meg kell tenniük a békés fejlődés elősegítéséért. Ezen ismeretek birtokában minden tanítónak, tanárnak meg kell látnia saját iskolája és ezen belül önmaga feladatit. (Imre, 1914.a. 9-14. 1.)

Imre Sándor egy hónappal a háború kitörése előtt egyik előadásában^x a nevelést a társadalom egyik tevékenységeként definiálta, amely nem elszigetelten, hanem más tevékenységekkel kölcsönhatásban, de önállóságát nem feladva igyekszik elérni célját. A nevelés célja - állapította meg - mindig a jövőben van.

Az imént vázolt békepedagógiai törekvések, a XIX. sz. végén és a XX. század elején alakult nemzeti békeegyesületek, nemzetközi szervezetek és kongresszusok nem tudták megakadályozni az első világháború kitörését. Mint ismeretes, 1914. július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia csapatai megtámadták Szerbiát. Alig 2-3 hónap alatt már 34 ország vett részt a háborúban. A világháború kitörését követően a magyar pedagógiai irodalomban is előtérbe került a háborús pedagógia. A világháború alatt többen is a háború nevelő hatását emelték ki munkáikban.^{xx} Nálunk is - írta Dobos László - fellelhetők Herbert Spencer (1820-1903) nézetei. Spencer szerint az emberiség fejlődéséhez szükség volt a háborúkra. A háború "jótékony" hatást fejtett ki az "értelmesebb" népfajok elterjedésére, a különböző államformák, a társadalmi munkamegosztás kialakulására és fejlődésére. (Dobos, 1957. 144-145. 1.)

A háború éveiben a kormány elvárta a pedagógusoktól, pszichológusoktól és gyermektanulmányozóktól,^{xxx} hogy vegyenek részt a hadviselés népszerűsítésében. Nagy László (1857-1931) a kiváló pszichológus és pedagógus az első világháború alatt széleskörű kutatásokat szervezett a háború hatása a gyermek lelkére témakörben. Ankét módszerrel vizsgálta az erkölcsi ítéletek

^xImre Sándor: "A magyar nevelés feladatai és a református iskolák" megjelent az Országos Református Tanáregyesület 1914-15. évi Évkönyvében.

^{xx}Stuhlman Patrik: Háború és erkölcsiség, Bp., 1915. Molnár Viktor: A háború és kultúra, Bp. 1915. Schneller István: A katonai nevelésről, Kolozsvár 1917. (Dobos, 1957. 144. 1.)

^{xxx}1903-ban megalakult a Gyermektanulmányi Bizottság, melynek vezetője Teleki Sándor volt. Három évvel később a Gyermektanulmányi Társaság, 1907-ben megjelent a "Gyermek" c. folyóirat.

és érzelmek fejlődését (kérdései: "Mi az oka a háborúnak? Mi tett szert leginkább a háború eseményeiből és miért?"), 1661 gyermek választ dolgozta fel. E munka összefoglalásaként jelent meg "A háború és a gyermek lelke" c. könyve. Bírálói közül voltak akik bizonyos militarista tendenciát láttak e munkában. Valójában Nagy László nem ismerte fel a háború valódi okait és természetét, művét sokkal inkább a politikai naivitás jellemzi, nem pedig valamiféle harcos militarizmus. A szerző úgy találja, hogy "A háború a legnagyobb hatást az ifjúság érzelmeire fejtette ki s a legmélyebbre ható, leggyökerebb változásokat az ő erkölcsi ítéleteikben hozta létre. Sőt a felnőttek felfogása is a főbenjáró ethikai természetű kérdésekről, a nemzeti eszméről, a kozmopolitizmusról, a feminizmusról, szolidaritásról, lényegesen átalakult.... A háború egyik legnevezetesebb hatása abban áll, hogy az emberek ethikai lényekké lettek, öntudatukat ez az érzés töltötte be és irányítja." (Nagy, 1915. 137-138. 1.)

Meghatározta a háborús nevelés feladatait is, ezek: a hazafiúi lelkesedés; a nemzeti öntudat ápolása; az egyéni erő, bátorság, kezdeményezés fejlesztése, az akarat intelligens szervezése; a föltétlen megbízhatóság, az igazság erejébe vetett hit, a kötelességtudás kihasználása; a szociális érzés kifejlesztése a "köz népben", a nemzeti szolidaritás ápolása és annak tudatosítása, hogy az egyéni érdeknél még hatalmasabb a közérdek. A barátokról és ellenségekről most kialakult nézet, a könyörületességnek általános, az egész emberiségre, még az ellenségekre is kiterjedő gyakorlásának fejlesztése. Nagy László a háború egyre szaporodó pedagógiai irodalmának termékeit két csoportra osztotta. Az egyik csoport első sorban a háború utáni feladatokkal foglalkozik. Ezek egy új politikai,

társadalmi és gazdasági rend számára igyekeznek meghatározni a pedagógia feladatait. Elismeri, bizonyos következtetéseknek megvan az alapja, de gondot jelent, hogy e nézetek feltételezésekből indulnak ki, s így megvalósulásuk bizonytalan. Ezen túlmenően, e műveknek másik hibája - írja Nagy László -, hogy elfogultak, mert mindegyik egy szűkebb csoportnak, egy-egy mozgalomnak (feminizmus, kozmopolitizmus, radikalizmus, békemozgalom, nemzetiségi politika) érdekeit, céljait állítják előtérbe. A másik csoportba tartozó tanulmányok, a j e l e n n e l foglalkoznak. E művek szerzői azokat az erkölcsi értékeket, jellemvonásokat vizsgálják, amelyeket a háború hozott felszínre. Éppen ezért e művek nagyobb erkölcsi értékkel bírnak - vélte a szerző -, mert reális alapon állnak. A háborús állapot alkalmas a nemzetekben rejlő tulajdonságok megállapítására "s ezen az alapon a pedagógia számára pozitív célok kitűzésére." (Nagy, 1915. 137-143. l.)

Imre Sándor a háborúnak az ifjúságra gyakorolt hatását elemezve írta: tapasztalhatunk jót is, rosszat is. A "jó" hatás elsősorban a háború kezdetén jelentkezett, amint újabb és újabb korosztályok vonultak be katonai szolgálatra a háború "jó" hatása csökkent. Ez elsősorban a serdülők lelkesedésében, munkavállalási készségében, a társas érzés érzékelésében, fiatalok nagy részének megkomolyodásában volt tapasztalható. E későbbi korosztályok, akik már a háborús légkörben nőttek fel, akkor amikor a társadalmi, iskolai és családi rend már fellazult, korán önállósultak és ennek nem csak jó, hanem már rossz hatásai is érvényesültek. Durvább, gőgösebb, kíméletlenebb és fegyelmezetlenebb volt a háború éveiben felserdült nemzedék. Ennek nem a háború az egyetlen oka, de minden bizonnyal a legfőbb előidézője.

Csökken a felügyelet, nőtt a lehetőség a csavargásra, a felnőttek is könnyebben követtek el törvénytörő cselekedeteket, az eldurvulás nem csak a gyermekeknél, a nagykorúaknál is megfigyelhető, a körülmények hatása érzékelhető volt már a felnövekvő nemzedék magatartásában is. (Imre, 1942. 95-96. 1.)

A háború utolsó éveiben más szerzők is a nevelésben és annak egyik színterében, az iskolában látták a béke, a jobb jövő megvalósulásának egyetlen lehetséges eszközét. Az iskolának mindenkor a fejlődést kell szolgálnia, s a művelődés feltétele a béke. Az anarchiát a rendnek kell felváltania. Ahhoz, hogy ez a változás bekövetkezzen, másképpen nevelt emberiségre van szükség. (Nánay, 1917. 11. 1., kiemelés tőlem: F.J.)

A korabeli szerzők között volt olyan, aki Imre Sándorral összhangban vallotta, az iskola nem a jelennek és a közeli jövőnek dolgozik, hanem a távolabbi jövő, vagyis egy egész emberi korszak megvalósítása a feladata. Ez az eszmény: a "békés, haladó kultúra." A háború kirobbantása nem a tömegek és nem is az egyének, hanem az uralmon lévő hatalmi csoportok és az általuk létrehozott rendszerek akaratán múlik. A háború megakadályozásához ezeket a rendszereket kell demokratikus eszközökkel felváltani. Maga a rendszerváltás azonban még nem elegendő. (Hacker, 1917. 521-523. 1.)

Imre Sándor már a háború alatt megfogalmazta,^x hogy az itthon maradtak legfőbb feladata a béke idejére való felkészülés. Később egy másik tanulmányában a nevelés feladatait is meghatározta. Ennek megfelelően a nevelőknek azon kell fáradozniuk, hogy az ifjúságot

^xImre Sándor: Köznevelésünk és a háború 1914. Felolvasás a Magyar Paedagógiai Társaságban 1914. október 18-án.

felkészítsék arra a "lelkiállapotra", amelyre a háború után lesz majd szüksége. Ez csak úgy valósítható meg, ha a pedagógus három irányból hat az ifjúságra; 1. el kell érni, hogy a tanulók vegyék komolyan a háborút a háborús időszakot még akkor is, ha nekik személy szerint nincs semmiféle veszteségük; 2. ki kell alakítani bennük a közös eszményt, nemzeti és személyes életcélokat; 3. el kell érni, hogy bízzanak a jobb, békés jövő eljövételében. De ahhoz, hogy ez bekövetkezzék mindannyiunknak tenni kell érte, vannak kötelességeink, amelyeket teljesíteni kell. Mindez elérhető, ha a nevelő a "gondoskodást, az erkölcsi felfogást, és az egészséggel való törődést" helyesen irányítja. A gondolkodás a tanulóban felmerült kérdések megválaszolásával az érdeklődés felkeltésével irányítható. Ehhez egyrészt bizonyos ismeretek (harci események, a háborúban résztvevő államok, harci eszközök, a szembenálló felek politikai, gazdasági érdekei, stb.) elsajátítása, másrészt "eszméltetés" (a háborús események következményeinek felismertetése, ok-okozati összefüggések megláttatása) szükséges. Nagyon fontos, hogy a tanuló az iskolában kapja meg az őt érdeklő kérdésekre a megfelelő választ, mert ha nem, akkor "megadja más" s ennek következményei beláthatatlanok. Az erkölcsi irányítás feladata; a háború és a béke, a polgári és katonai erények a hazafiság és az általános emberszeretet között meglévő ellentmondás feloldása. Ugyanúgy, mint a gondolkodás irányítása, az erkölcsi irányítás is a tények ismertetésével és eszméltetéssel valósítható meg. A harmadik feladat az egészségügyi irányítás ezalatt a testgyakorlás, a táplálkozás, a közegészségügy kérdéseinek nevelés

körébe való bevonását értette. Ebben is fontos a "tények" megismerése. (Imre, 1915. 136-139. 1.)

Imre Sándor 1916-ban arról tudósított, hogy a magyar újságok is közölték az osztrák és német írók, tudósok felhívását, melyben arra kérték a szülőket, tanítókat és nevelőket, hogy az ellenség iránti gyűlölet, bosszú és káröröm érzését ne engedjék meggyökeresedni a gyermekek lelkében, mert a gyűlölet, a bosszú újabb ellenségeskedést szül, újabb összeütközéshez vezet. E cikkben hívta fel a tanítók figyelmét arra, hogy még a háborús korban sem szabad lemondani a béke reményéről, sőt a pedagógusoknak tenni is kell érte. A nevelők feladata tanítványaikban az "emberséges érzés" erősítése. Nem a "minden áron való békére" törekedett, mert tudta ez csak akkor lehetséges, ha valamennyi nemzet megvalósítaná. "Ha nem gyűlölünk valakit - vallotta -, még nem jelent szeretetet; ha nem támadunk meg mást, az sem jelenti azt, hogy kiszolgáltatjuk magunkat; ha szeretjük is a békét, nem leszünk senkinek játékszere; nem nevelünk kegyetlenségre, de igenis eddük az új nemzedéket, hogy tudjon helytállni." (Imre, 1916/a. 44. 1. kiemelés tőlem: F.J.) A közvélemény megtisztulását fogja eredményezni - írta egy későbbi tanulmányban -, ha egyre több ember erkölcsi ítéleteinek megalkotásában az igazság elvét érvényesíti. Így feloldható a nemzeti érzés és az emberszeretet érzése között meglévő ellentét is. Az egyszerű emberekben is fellelhető az ellenség iránti gyűlölet és bosszú, mert életüket, családjukat, javaikat féltik tőlük. Ha valójában az igazságra törekszünk, akkor meg kell keresnünk az érintkező pontokat is. Hamar rájövünk, hogy az egyes emberek ott ugyanúgy éreznek családjuk, népük iránt, mint mi. Az igazságot keresik ők is. Az emberek

előbb-utóbb rájönnek, hogy az ellenség gyűlölete, a megtorlás vágya kölcsönös. E felismeréssel eljuthatnak odáig, hogy a hadifoglyokkal is emberségesen bánnak, hisz ezt várják az ellenségtől is. Ráébrednek arra, hogy a háborút valójában rájuk kényszerítették, s az igazi nemzeti érzés nem eltávolítja, hanem összeköti a különböző nemzeteket. Ha valójában az igazságra törekszünk, akkor nem szabad megalázkodnunk mások előtt, nem is kell vezekelnünk, ha ártatlanok vagyunk. A jóérzésű emberek nem viseltetnek ellenszenvvel mások iránt, nem szeretik a pusztítást, az öldöklést, de bármennyire óhajtják is a békét mindenkor készen kell állniuk megvédeni magukat és hazájukat. "Békében élni és dolgozni amíg lehet, becsülettel harcolni, ha másképp nem megy." (Imre, 1917.

100-101. l.) A békés életre való felkészülés szükségességét már számos területen felismerték, hogy "átmeneti intézkedésekre" a nevelésben is szükség volna, arról egy-két kísérlettől eltekintve, alig lehetett hallani.^x Imre fontosnak tartotta nem csak a különböző országok, hanem a nemzetek közötti ellentétek (nemzetiségi, felekezeti és pártellentétek) számbavételét. Jól látta, hogy ezek feloldása "pusztán nevelés által" nem lehetséges. Ennek ellenére a nevelők kötelessége mindent megtenni a "békés fejlődés" előmozdítására. Meg kell szűnnie annak a kölcsönös bizalmatlanságnak, amely nem csupán a szembenálló társadalmi rétegek, vallásfelekezetek, osztályok, hanem gyakran a "különböző véleményűek" között is fennáll. A pedagógus feladata: az ifjúságot képessé tenni arra, hogy a

^x1915. novemberében a Magyar Paedagógiai Társaság felterjesztést intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez azzal a céllal, hogy a MPT ezzel a tervezettel egy lépést kíván tenni a békére való előkészület útján. A miniszter a beadványban foglaltakat nem rendelte el kötelezően, hanem csak megengedte, ezzel a megvalósulást eleve bizonytalanná tette. (Imre, 1917. 291. l.)

másikról ne csak rosszindulatot tétélezzzen fel, hanem lássák meg és ismerjék el, hogy a más nézeteket valló, másként gondolkodó emberek is hasonlóképpen igazságszeretők. (Imre, 1918. 107-138. l.)

A háború utolsó évében a magyar vallási- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy 1918. februárjától minden magyar középiskolás fiatalot elméleti katonai oktatásban kell részesíteni. E rendelet értelmében valamennyi középiskolás diák számára kötelező a haditérképek és a hadikönyvek olvasása. A rendelet megjelenése után alig két héttel Móra Ferenc (1879-1934) az egyéni hangú író és újságíró kifejtette véleményét a Szegedi Naplóban. Az író csípős, ostorozó gúnnyal írt az élet és az iskola szoros kapcsolatáról. Az új tudományos felfedezések, az értékes irodalmi és egyéb művészi alkotások hiába kopogtattak az iskola zárt kapuin. A háború tárt kapukra talált. Az emberiség nagy gondolkodói és kiemelkedő művészei, az egész kultúrált világ a békéről, az egyetemes leszerelésről, szőtt terveket. A magyar hivatalos politika, a diákok katonai nevelését tartotta fontosnak. (Móra, 1918.)

Az elhúzódó háború egyre több emberáldozatot, hadifelszerelést és anyagot követelt, a háttországban élőkől pedig mind több lemondást. Az egyszerű emberek közül is sokan, akik kezdetben lelkesen üdvözölték a háború indítását, a hosszú szenvedés után már elátkozták azokat, akik e szörnyű öldöklésbe sodorták népüket. A néptömegek tűrőképessége egyre csökkent, nyilvánvalóvá vált, hogy a háború sokáig már nem húzható el. Egy sor országban már a háború befejezése előtt felkelések, forradalmak robbantak ki. 1918. októberében a háborús

vereség és a nemzeti mozgalmak következménye az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása. Hazánkban október utolsó napján, egyetlen nap alatt, vér nélkül győzött az "őszirózsás forradalom". A Monarchia hadseregének fegyverszüneti bizottsága november 4-én aláírta a fegyverszünetet, s ezzel gyakorlatilag végetért a háború. November 16-án az országgyűlés kimondta a Habsburgok trónfosztását és Magyarország teljes függetlenségét.

Békére és nemzetközi megértésre nevelés 1918 és 1945 között

A köztársaság kikiáltását követő napokban a vallás- és közoktatásügyi miniszter kiadta a tartalmi munka megreformálását szolgáló 14.796/1916. eln. számú rendeletét.^x A forradalom győzelme - olvashatjuk a rendeletben - valamennyi magyar pedagógus számára meghozta az "erkölcsi felszabadulást". A miniszter arról biztosította a tanítókat és tanárokat, hogy ezután már senkinek sem lesz oka félténi attól, hogy gondolkodása, világnézete, vagy politikai megnyilatkozásai miatt üldözni fogják. Az iskolától azt várta, hogy neveljen a béke és a népek közötti kölcsönös megértés szellemében. Az egyes tanulók esetében el kell érni, hogy az egyén saját érdekeit igyekezzen másokkal való kölcsönös megegyezésben érvényesíteni. Elvárta a pedagógusoktól, hogy kerüljék az összeütközéseket, és a gyermekeket egymás kölcsönös megértésére neveljék. Elítélték az előző rendszer közoktatáspolitikájának túlzott nacionalizmusát, s felhívta az iskolák figyelmét arra, hogy a speciális, csak magyarokra

^xA közoktatási népkormány szózata a magyar nevelőkhöz. Néptanítók Lapja 1918. 50-51. szám.

érvényes nemzeti sajátosságokat nem szabad felhasználni arra, hogy elválasszanak bennünket más nemzetektől. Az új iskolának nem csupán a hazának, hanem az egész emberiség számára kell jó polgárokat nevelnie. Célul tűzték ki az iskolaszervezet megreformálását is, az ehhez szükséges pénzügyi fedezetet a hadügyi kiadások csökkentésével kívánták előteremteni.

A Magyar Tanítók Szakszervezete is előterjesztette reformtervét.^x A reformjavaslat korszerű pedagógiai elvekre épült és az iskolarendszer gyökeres átalakítását is tervbevette. A struktúrális átalakításon túl az oktatás tartalmának alapvető megváltoztatása is céljai között szerepelt. A tervezet az iskola célját, az "önálló gondolkodásra és cselekvésre képes, a társadalmi szolidaritás eszméjét átérző egyének" nevelésében határozta meg. (Köte, 1963. 5-26. 1.) Az iskolának olyan közszellemet kell kialakítania, hogy tanítványaik később, mint a felnőtt társadalom tagjai, képesek legyenek saját egyéni érdekeiket az emberiség közös érdekeinek alárendelni.

Az oktatás tartalmának megreformálására hasonló tervezetet terjesztett elő a Gyermektanulmányi Társaság is. A társaság javaslata^{xx} a népiskola fő feladatát a más nemzetekkel szembeni előítéletektől mentes nemzeti érzés kifejlesztésében határozta meg. A legfontosabb, hogy az országban együttélő különböző felekezetekhez, nemzetiségekhez tartozó emberek között legyen meg a testvéri szeretet és az összetartozás érzése. Nagy hangsúlyt helyeztek a nemzeti érzés fejlesztésével párhuzamosan az általános

^xMagyarországi Tanítók Szakszervezete (MTSZ) 1918. december 15-én alakult meg. Reformtervét az "Új Korszak" 1918. december 20-i és 1919. január 3-i számában tette közzé.

^{xx}Gyermek, 1918. 437. 1.

emberi és a nemzetek közötti közösségi érzés kifejlesztésére is. Az iskolai oktatás megreformálását célzó mindkét tervezet elutasította a régi iskola nacionalista, sovinszta szellemét és egyaránt fontosnak tartotta a népek közötti kölcsönös megértést. A szakszervezet tervezetében nagyobb jelentőséget tulajdonított a természettudományoknak és az internacionalista nevelésnek. Ugyanakkor a Gyermektanulmányi Társaság - az iskolában folyó tartalmi munka változásainak kidolgozására alakult - reformbizottságában^x komoly vita folyt arról, hogy mi az iskola legfontosabb feladata. Volt olyan vélemény is, amely a "természettudományi materializmus"-sal szemben a "magyar honpolgári öntudat" kifejlesztését tartotta fontosnak. A vita végül kompromisszummal zárult. A megegyezés eredményeként a reformbizottság álláspontja az volt, hogy az iskola feladata mind a nemzeti, mind a nemzetközi érzés fejlesztése. (Köte, 1963. 28. 1.)

1919. március 21-én miután előző nap a két munkáspárt egyesült, kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Új hatalom jött létre, a proletárdiktatúra. A Tanácsköztársaság közoktatáspolitikai alapelveit a Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának programjában fogalmazták meg. A program célul tűzte ki az óvodák számának gyarapítását és a bennük folyó tartalmi munka megváltoztatását. Az óvoda (játékkiskola) tantervéből kihagyták a militarista játékokat, helyettük olyan új játékok bevezetésén fáradoztak, amelyek a "munkaszeretet csíráit" plántálják a gyermekekbe. Már óvodás korban gondot fordítottak a gyermekek közösségi érzésének kifejlesztésére. A nacionalista, sovinszta, háborúra uszító

^xA Gyermektanulmányi Társaság 1918. december 10-én 40 tagú reformbizottságot hozott létre. Ezen az ülésen Nagy László terjesztette elő a tanács vázlatos tervezetét.

verseket, dalokat művészi értékű versekkel, énekekkel kívánták helyettesíteni. A Tanácsköztársaság - miként az előző két tervezet is célul tűzte ki - szakítani kívánt a történelem, a magyar nyelv és irodalom tantárgyak oktatásában érvényesülő nacionalista szellemmel. A népbiztosság rendeletében^x felkérte a történelemtanárokat, hogy készüljenek fel az új feladatok elvégzésére. A felkészüléshez két helyről kaptak segítséget, az egyik a Néptanítók Lapjának mellékletében megjelent segédanyag, a másik Bresztovszky Vilma cikke,^{xx} melynek címe: "A történelem az új iskolában." E két segédlet az egyetemes és a magyar történelem új szempontok szerinti áttekintését tartalmazta. Bresztovszky Vilma szerint a nemzeti történelem tanítása nem maradhat meg régi formájában, mert az meghamisította nemzeti múltunkat. A magyar történelmet az egyetemes történelemből ágyazva kívánták tanítani. A történelem tanítását már az első osztálytól tervezték bevezetni, természetesen az alsóbb osztályokban a környezetismeret keretében, később a történelmi olvasmányok segítségével ismerkednek meg a tanulók az egyes korok kiemelkedő alakjaival, szokásaival. A V-VIII. osztályokban már önálló tantárgyként szerepel, s az őskortól a század tizes éveinek végéig tartott. A népbiztosság az irodalomtanítás fontos feladatának tartotta a magyar irodalom megismerésével együtt az alapvető világ-irodalmi tájékozottság biztosítását is. A korabeli pedagógusok közül többen a hitoktatás helyett, a világi erkölcstan bevezetését tartották szükségesnek. Kezdetben a kultúrális kormányzat is hasonló álláspontra helyezkedett, később mégis úgy döntöttek, hogy ne szerepeljen

^xA népbiztosság 91.609. sz. rendelete. Hivatalos Közlöny, 1919. május 15.

^{xx}Fáklya, 1919. április 29.

külön tantárgyként az erkölcstan, hanem egy "minden tárgyon végigvonuló principiumnak kell lennie".^x Az erkölcsi nevelés tartalmának és módszereinek kidolgozására azonban már nem jutott idő. A népbiztosság elismerte az Iskolai Reformbizottság eddigi munkáját és felkérte a reform előkészítésére. A tervezet^{xx} szerkesztői egyebek mellett egy a népiskola minden osztályában tanítandó új tantárgy, a társadalmi ismeretek oktatásának bevezetését tűzték ki célul. Az új tantárgy keretében már témakörökkel együtt az elsősökkel a családi élet kérdéseit, a másodikosokkal a család kapcsolatait, a hetedikesekkel a nemzetek kapcsolatait, a háború és béke, a hazafiság és nemzetköziség kérdéskörét kívánták tanítani. (Reformtanterv, 106. l.) Figyelemre méltó és témánk szempontjából említést érdemel az idegen nyelv oktatásának terve is. Az idegen nyelv tanítását a népiskola harmadik osztályában kívánták elkezdeni. Ami ebben az időben természetes volt, elsősorban a német nyelv tanítását tervezték, de a tervezet lehetőséget adott a szomszédos népek nyelvének oktatására is. Kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak a földrajz tantárgynak, melynek a tervezetben megfogalmazott célja mindazon ismereteknek a megtanítása, amelyek képessé teszik a tanulót a világban való helyes tájékozódásra. (Reformtanterv, 113. l.) A javaslatot végigolvasva egyértelműen megállapítható, hogy a tervezet készítői bíztak a szocializmus világméretű győzelmében, a különböző nemzetek közötti viszonyokat "naívnul" leegyszerűsítve látták, fontosnak tartották az országok közötti együttműködést, a "világ béke megteremtését romantikusan közeli célnak" tüntették fel. (Köte, 1979.

^xVörös Újság, 1919. május 14.

^{xx}Az 1919-es magyar Tanácsköztársaság iskolai reformterve (szerk. Pásztor József) Fővárosi Pedagógiai Szeminárium 1959.

51-157. 1. kiemelés tőlem: F.J.) A Tanácsköztársaság, a proletárdiktatúra állama rövid 133 napos fennállás után 1919. augusztus 1-jén elbukott. E rövid időszak alatt született új tantervi javaslatok több pozitív elemet is tartalmaztak, ezt a későbbi kritika is elismerte. F i n á c z y Ernő (1860-1935) a hazai neveléstudomány kiemelkedő alakja, a proletárdiktatúra oktatáspolitikáját bár általánosságban negatívan értékelte, a kritikai reflektáció után megjegyezte: "azonban nem lehet tagadni, hogy az említett munkálatokból pozitív tanulságok is meríthetők. El kell ismerni, hogy termékeny gondolatok is találkoznak bennük, új szempontok, új eszmekapcsolatok, új metodikus kísérletek, melyek nem egyszer bizarr módon és az új társadalmi rend erejébe vetett irígylendő optimizmussal jelentkeznek, de túlzásaiktól mentesítve megvitatásra érdemesek." (Fináczy, 1929. 93. 1.)

Imre Sándor, aki a Tanácsköztársaság idején visszavonult a hivatalos szerepléstől, így értékelte az új javaslatokat: "valamennyi tantervről el kell ismernünk, hogy más féle álláspontoknak részéről is higgadt megfontolást kívánó részletek is vannak bennök, s nem egy helyen értékes javaslatok." (Imre, 1921. 634. 1.)

A reformtervekkel és javaslatokkal egy időben N á n a y Béla rendszerbe foglalta a békére nevelés alapelveit, vagy ahogyan ő nevezte "a b é k é s n e v e l é s a l a p v o n a l a i t . " Hét alapelvet fogalmazott meg, ezek: 1. g o n d o l k o d á s r a é s í t é l e t a l k o t á s - r a s z o k t a t á s ; (Ezzel kapcsolatban Nagy Frigyes híres mondását idézte: "Ha katonáink elkezdenének gondolkodni, egy sem maradna közülök a sorban!") 2. a z e m b e r h e l y e s é r t é k e l é s e ; 3. a h a z a f i s á g f o g a l m á n a k m e g t i s z t í t á s a ; ("A haza nem bálvány - írta -, amit fellengős szavak özőnével imádni kell!") 4. a j o g é r z é s f e j l e s z t é s e ; 5. a n e m z e t -

k ö z i é r z é s f e j l e s z t é s e ; (Ehhez Reviczky: Arany Jánosnak című versét idézte: "Szép az ének, szent az ének, drága kincs, ha nemzeti, de a legszebb dal örökké általános emberi.") A békés tanítás így fejleszt vélekedett lokálpatriotizmusból egy nála magasabb rendű érzést pánhumanizmust. 6. a háború tárgyilagossága ismertetése; (E pontnál a polgári radikálisok legismertebb hazafias szállóigéit idézte. Nánay azonban nem jutott el a háború igazi okainak feltárásáig, nem tett különbséget a hódító, területszerző háború és a jogos önvédelem között.) 7. a béke tárgyilagossága ismertetése.

Helyesen ismerte fel, hogy az igazi fejlődés, a jólét alapfeltétele a béke. Nánay szerint a békeakarás "így válhat végeredményben a nevelés eredményeként az okosság, az értelem honvédelmévé, a testi erő, a tömegszenvédély, a politikai gondolkodás védelmével szemben. A békeakarat így lesz a "belátás világnézete." (Nánay, 1919. 23-36. 1.)

A Forradalmi Kormányzótanács lemondása után az új kormány fő törekvése a Tanácsköztársaság előtti viszonyok, a magántulajdoni rendszer, a korábbi közállapotok visszaállítása volt. Kezdetét vette a fehérterror; a különítményesek a proletárdiktatúra volt vezetőit, híveit bántalmazták, több esetben kivégzéseket hajtottak végre, több mint tízezer embert internáltak, bizonytalan ideig rendőri őrizetbe vettek. A fehérterror szélsőjobboldali politikája, gyűlölködő nacionalizmusa és embertelenségei az iskolákat is elárasztották. Ellenük emelt szót Juhász Gyula.^x Az iskolába az igazságot, a jót és a tudást kell bevinni - írta -, minden elfogultságot, felekezeti és faji gyűlölködést az iskola falain kívül kell hagyni. (Juhász, 1920.)

^xA cikk megjelent a Délmagyarországban 1920. május 5-én.

1920. márciusáig tartott a sok bizonytalanságokkal járó zavaros időszak. Március elején Horthy Miklóst (1868-1957) az ország kormányzójává választották, megkezdődött a negyed századig tartó - a kormányzóról elnevezett korszak. A Párizs környéki kastélyokban megkezdődtek a béketárgyalások, az Antant és a legyőzött központi hatalmak között. A Versailles-ban rendezett békekonferencián Thomas Woodrow Wilson amerikai elnök javaslatára 1919. január 25-én létrehozták a Nemzetek Szövetségét (Népszövetség). A Népszövetség - egyenlő jogú tagállamokból álló - a béke biztosítására hivatott nemzetközi szervezet volt, melynek két fő szerve: a Közgyűlés és a Tanács. A Nemzetek Szövetsége nem rendelkezett olyan szervvel, amelynek határozatai a tagorszá-
gokra nézve kötelezőek lettek volna. Sem a Közgyűlés, sem a Tanács nem volt felelős a világbéke megőrzéséért. Az Egyezségokmány preambu-
luma kimondta: "A Magas Szerződő Felek avégből, hogy a nemzetek együtt-
működését előmozdítsák, és a nemzetközi békét és biztonságot megvalósítsák, mégpedig: azzal, hogy egyes esetekben kötelezettséget vállalnak a háború elkerülésére azzal, hogy nyílt, igaz-
ságos és becsületes nemzetközi összeköttetéseket tartanak fenn; azzal, hogy a nemzetközi jog szabályait ezentúl a Kormányok kölcsönös ma-
gatartásának valóságos szinórmértékéül határozottan elis-
merik, és azzal, hogy a szervezett népeknek egymás közti érintke-
zésében az igazság uralmát és mindennemű szerződéses kötele-
zettségnek lelkiismeretes tiszteletben tartá-
sát biztosítják." (Hárs, 1982. 19. 1. kiemelés tőlem: F.J.)
Az egyezségokmány 8. cikke szerint: a nemzetközi béke és biztonság
garantálásának egyik legalapvetőbb feltétele az, hogy a különböző ál-
lamok a fegyverkezést, a biztonságot még nem veszélyeztető, a lehető
legalacsonyabb szintre csökkentsék. A 14. cikk az Állandó Nemzetközi

Bíróság felállításáról rendelkezett. A Nemzetek Szövetsége közgyűlési határozattal, 1920. december 3-án létrehozta az Állandó Nemzetközi Bíróságot. A bíróság Alapszabályát a tagállamoknak külön nyilatkozatban kellett elfogadniuk. A statútum aláírása nem volt kötelező a szövetség tagjai számára, bárki távol maradhatott a szervezettől. Az Állandó Nemzetközi Bíróság 1922-ben kezdte meg működését Hágában. (Hárs, 1982. 17-30. l.) Későbbi működésük során bizonyos sikereket értek el a nemzetek közötti együttműködés megteremtésében, főleg olyan gazdasági, kulturális és szociális természetű kérdésekben, amelyeknél nem voltak nagyok az érdekellentétek. Utólag már megállapítható, a Népszövetség elsősorban a győztes hatalmak politikájának végrehajtó szerve volt. Magyarország történelmének további alakulásában még egy dátum feltétlenül megemlíthető. 1920. június 4-dike a trianoni béke megkötésének napja. Magyarország a békeszerződés következtében elveszítette területének hetven, lakosságának hatvanhárom százalékát, az elcsatolt részekre került magyar anyanyelvűek számaránya 25 %, mintegy 3,5 millió ember. E békeszerződés nyomán az ország megszűnt, mint soknemzetiségű állam, miközben - a fenti adatok is mutatják - jelentős magyar kisebbség került a szomszédos államokhoz. Az 1920. után hatalomra került kormányok ideológiájának központi tételévé vált a trianoni békeszerződés revíziója. Ez a politika nem volt ellentétes az országban uralkodó közhangulattal. "A sokk, amelyet az akkori magyar társadalom átélt, mai ésszel és érzelmekkel szinte elképzelhetetlen. Nem volt olyan társadalmi osztály, réteg, vagy csoport, amely a trianoni határokba belenyugodott volna, s nem volt olyan politikai párt, amely ne követelte volna a revíziót." (Kovátsné, 1990. 943. l.)

Akárhogyan is értékeli az utókor a trianoni eseményeket - mondta^x a kor egyik legnagyobb művelődéspolitikusa -, annyi már közvetlenül a békekötés után is egyértelműen megállapítható, hogy a magyar nép nem ismeri el győztesnek azon államokat (Csehszlovákia, Románia, Szerb-Horvát-Szlovén Állam és Ausztria), melyek hazánk területén kívánnak osztozni, mivel ebben a háborúban nem győztek le bennünket. (Klebelsberg, 1920. 56. 1.)

Az első világháborút követően a nacionalista ideológia Európa valamennyi országában újjáéledt. A nacionalista nézeteket magáévá tevő Horthy-korszak kultúrpolitikai koncepcióját Klebelsberg Kuno (1875-1935), a Bethlen-kormány kultuszminisztere fogalmazta meg.^{xx} Koncepciója értelmében a politikailag és gazdaságilag egyaránt meggyengült Magyarország csupán a kultúrális felemelkedés révén kerülhet a szomszédos államok fölé. Klebelsberg eszmerendszerének középpontjában a "kultúrfölény" gondolata állt; a magyar nép magas szintű műveltsége kétséget kizáróan bizonyítaná e nemzet kivételes belső értékeit. Eme - vélt, vagy valós - értékek emelhettek volna bennünket a szomszéd népek fölé, azok fölé, amelyek a mi rovásunkra gyarapodtak. (Klebelsberg, 1929. 542. 1.)

A háború után nem csak a magyarok, hanem valamennyi európai nemzet az iskolarendszer korszerűsítésétől, a nevelés hatékonyságának növelésétől várta az ország fejlődésének megindulását. Kornis Gyula (1885-1958) a kor kiemelkedő kultúrpolitikusa dolgozta ki a Klebelsbergi művelődéspolitikának megfelelő nevelési feladatokat; "a nemzeti érzés pozitív ápolása, a nemzeti intelligencia visszagyárosítása, a kultúrfölény megteremtése és a jellemnevelésben

^xA Magyar Történelmi Társulat közgyűlésének elnöki megnyitójában 1920. május 14-én.

^{xx}Pesti Napló, 1929. augusztus 4.

a türelem, a kitartás, a fegyelem, a szolidaritás érzésének kimunkálása." (Kornis, 1921. 20-40. 1. kiemelés tőlem: F.J.)

Ilyen légkörben kezdtek újjáéledni a nemzetközi béketörekvések. 1923-ban megalakult a Nevelésügyi Társaságok Világszövetsége (World Federation of Education Association). Első konferenciájukon, melyet San Franciscóban tartottak, határozatban kérték a kormányokat, hogy a követségeken alkalmazzanak közoktatási attasét is. E tanácskozáson felmerült egy nemzetközi tudományos pedagógiai folyóirat szerkesztésének gondolata. Továbbra is szorgalmazták a könyv-, tanár-, és diákcsereket, szóba került ismét a világakadémia terve és a világbéke napjának (május 8.) megünneplése. A Népszövetségi Társaságok Nemzetközi Uniója (Union internationale des Associations pour la Société des Nations) felhívással fordult a tagországok oktatási minisztériumaihoz, hogy a tankönyveikből hagyják el a más népek iránti gyűlölet szítására alkalmas részeket. A történelem tanítása során pedig fordítsanak figyelmet arra, hogy a tanulók a háború borzalmait, kegyetlenségeit is megismerjék. E felhívás eljutott a magyarokhoz is. A Magyar Paedagógiai Társaság 1925. április 18-i ülésén e témákkal is foglalkozott. Az ülés elnöki megnyitójában is elhangzott, hogy ezek a nemzetközi javaslatok az egyetemes pedagógiát ezen belül a magyar nevelésügyet "diplomáciai missziós" feladattal ruházták fel, de e törekvések nem találkoztak a magyar társadalom érdekeivel, mert a "trianoni" határok állandósulását szolgálnák. Ellentmondás tapasztalható - jelentette ki Kornis Gyula - a győztes hatalmak által hirdetett eszmék és tetteik között. Ezen országok míg szavakban az általános békét és az egyetemes leszerelést

h i r d e t i k , a d d i g a v a l ó s á g b a n ő k m a g u k h a t a l m a s m é r e t ű
f e g y v e r k e z é s b e k e z d t e k . C é l j u k e g y é r t e l m ű : a h á b o r ú b a n
z s á k m á n y o l t t e r ű l e t e k m e g t a r t á s a . A s z ö v e t s é g e s h a t a l m a k l á t t á k , h o g y
a t é n y l e g e s l e s z e r e l é s r e b e l á t h a t ó i d ő n b e l ű l n e m k e r ű l s o r , e z é r t
e g y m á s i k c é l t a l e l k i l e s z e r e l é s t t ű z t é k z á s z l a j u k r a .
M e g l e h e t ő s e n ö s s z e t e t t f e l a d a t v á r t t e h á t a p e d a g ó g i á r a . A z i f j ú s á -
g o t ú g y n e v e l n i , h o g y i r t ó z z o n , f é l j e n a h á b o r ú t ó l , s a n e m z e t e k
e g y e t e m e s t e s t v é r i s é g é n e k , a z á l t a l á n o s e m b e r -
s z e r e t e t n e k , a v i l á g b é k é n e k s z e l l e m e h a s s a á t . E s z é -
p e n h a n g z ó g o n d o l a t o k k i e g é s z ű l t e k m é g a z z a l a z i g e n h e l y e s t ö r e k v é s -
s e l , h o g y a z e g y e s n e m z e t e k s a j á t n e v e l é s i c é l j a i t a z e m b e r i s é g e g y e -
t e m e s é r d e k e i a l á k e l l r e n d e l n i . A n e m z e t k ö z i s z e r v e z e t e k s z ó s z ó l ó i
a z t h i r d e t t é k , h o g y m i n d a z o k a t a t a n k ö n y v e k e t , t a n k ö n y v i r é s z e k e t
é s e g y é b a n y a g o k a t , a m e l y e k a l k a l m a s a k a f e l s ő b b r e n d ű s é g é s
a m á s n e m z e t e k i r á n t i g y ű l ö l e t é r z é s é n e k f e l s z í t á s á -
r a , t á v o l k e l l t a r t a n i a t a n u l ó k t ó l . A z i s k o l a , a z e g y e s p e d a g ó g u s o k
s z e r e p e ó r i á s i , m e r t a h á b o r ú v a l é s a b é k é v e l k a p c s o l a t o s n é z e t e k ,
v a l a m i n t a z e k é r d é s e k i r á n t i f o g é k o n y s á g m á r i s k o l á s k o r b a n k i a l a k u l
a g y e r m e k e k b e n . A g y e r m e k k o r b a n k i a l a k u l t d i s z p o z í c i ó k é s ő b b f e l n ő t t -
k é n t k o r l á t o z z a d ö n t é s e i n e k m e g h o z a t a l á b a n . E b b ő l a z u t á n l e v o n h a t t á k
a z t a k ö v e t k e z t e t é s t , h o g y a v i l á g b é k e e g y e d ű l a n e v e l é s t ő l f ű g g . E z
a z i r á n y z a t a p e d a g ó g i a i p a c i f i z m u s , e g y r é s z t n a g y o n s o k ,
a z e g y e t e m e s e m b e r i é r d e k e k n e k m e g f e l e l ő p o z i t í v e l e m e t t a r t a l m a z o t t ,
m á s r é s z t - e z t K o r n i s i s j ó l l á t t a - t ö r e k v é s e i b e n " a g y ő -
z ő á l l a m o k n a k a l e g y ő z ő t t e k i f j ú s á g á r a i r á n y u -
l ó ö n z ő s z u g g e s z t i ó j a s ö n b e b i z t o s í t á s i f u r -
f a n g j a " . (K o r n i s , 1925. 6-7. 1.) K o r n i s m á r a 20- a s é v e k e l e j é n
f e l i s m e r t e , h o g y a s z é p e n h a n g z ó e l m é l e t é s a v a l ó s á g a g y a k o r l a t

között feneketlen szakadék tátong. A győztes hatalmak, melyek most a világbékét hirdetik, miután kiszakították a legyőzött országok területéből a kívánt részeket világos logikával vonták le a béke valamennyi konklúzióját. Szavakban a háborús szellem kiirtására a fegyverkezés csökkentésére törekedtek, s ezt is csak a legyőzött nemzetek körében hirdették, mert közben maguk soha nem látott mértékű fegyverkezésbe kezdtek. "Ugyanez érvényes a lelki lefegyverzésre, a pacifista pedagógiára is." (Kornis, 1921. 11. 1.)

Kornishoz hasonlóan szinte ugyanerre a következtetésre jutott a gyakorló pedagógus G á s p á r P á l^x is. Mivel a fegyverkezés csökkentését, a leszerelést nem sikerült megvalósítani, ezért a pacifizmus hirdetői a gyermekek lelkét vették célba. Az iskolás gyermekeket akarták elrettenteni a háborútól. Ha mindezt őszintén tennék és minden államban, vagy legalább saját országaikban megvalósították volna - írta -, akkor mindannyiunk nagyrabecsülését kiérdemelnék. Miközben legyőzött államokban a testvériség az emberszeretetet eszméjét hirdették, saját tankönyveikben gátlástalanul gyűlöletet szítottak. Ez pedig nem más - Gáspár találó kifejezését használva -, mint pedagógiai "konkolyhintés". A szerző cikkének további részében egy-egy példán keresztül bemutatta, hogy a nagyhatalmak (USA, Anglia, Franciaország) hogyan valósították meg az általuk hirdetett összemberi érdekeket szolgáló ideális elveket. Amerikában például a bevándorlókat 15-20 év alatt igyekeztek igazi amerikaiakká nevelni. E munkálkodásuk igen eredményes volt, hisz többnyire a második nemzedék már amerikainak vallotta magát. A francia és az angol iskolák tankönyveit elemezve megállapította, hogy mindketten az első világháború egyedüli "bűn-

^xGáspár Pál a cikk megjelenésének idején gimnáziumi igazgató volt Budapesten.

bakjának" a németeket tekintették. A nagyhatalmakkal ellentétben a háború után hatalomra jutott német kormány az egyetlen, amely a 10-es évek végén valóban megvalósította a tevékeny pacifizmust. Első intézkedéseiben úgy rendelkezett, hogy "minden könyvet, amely a háború dicsőítését tartalmazza el kell távolítani az iskolából." (Hoffmann), majd Haenisch kultuszminiszter 1918. november 27-én megjelent rendeletében ez olvasható: "erősen megköveteljük, hogy a z i s k o l a n e l e g y e n i s m é t a n é p e k e l l e n i g y ű l ö l e t s z ó s z é k e , a háború dicsőítője." Sajnos a hivatalos német kultúrpolitikában is bekövetkezett a fordulat, 1923-ban Becker miniszter mármint a "Germán szellem" szószólója nyilatkozott: " m i n d e n i s - k o l á n a k a z a f e l a d a t a , h o g y a n é m e t n y e l v s z e r e t e t é t , a n é m e t f a j é s n é m e t n a g y s á g s z e l l e m é t h i r d e s s e j o b b a n , m i n t a k á r m i k o r a z e l ő t t . " ^x Mint látható, a győztes hatalmak saját országaikban meg sem kísérelték alkalmazni a Népszövetség által létrehozott szervezetek határozatait, s a vesztesek a Párizs környéki békeszerződések következményei miatt egyre inkább a szélsőséges nacionalizmus, a sovinizmus felé közeledtek. A konklúziót a szerző így összegezte: "Akik pacifizmust, sőt mi több: békét akarnak, azok ne az eszperantót meg a népszövetségi cezúrát sürgessék, hanem a b é k e d i k t á t u m o k h e l y e s b í t é s é t h o z z á k l é t r e . A d d i g i s m e g m a r a d u n k a m e l l e t t a g y a n u m e l l e t t , h o g y a p e d a g ó g i a i p a c i f i z - m u s n e m e g y é b , - é s i t t ő i s K o r n i s i m é n t i d é z e t t s z a v a i v a l f o l y t a t - t a - , m i n t a " g y ő z ő á l l a m o k n a k a l e g y ő z ő t t e k i f j ú s á g á r a i r á n y u l ó s z u g g e s z c i ó j a é s ö n b e b i z t o s í t á s i f u r f a n g j a . " (Gáspár, 1929. 125-134. kiemelés tőlem: F.J.)

^xA németek törekvéseit Gáspár Pál a Zentralblatt 1923. évfolyamának számaiból idézte tanulmányában.

Témánk szempontjából tanulságosnak tartjuk a klebersbergi nemzetionalizmus és az oly sokat emlegetett kultúrfőlény eszmerendszerének kialakulását röviden áttekinteni. Klebelsberg művelődéspolitikai nézetei és törekvései országgyűlési beszédeiből és a különböző újságokban, folyóiratokban megjelent cikkeiből ismerhetjük meg. Külföldön járva azt tapasztalta, hogy az emberek alig tudnak valamit hazánkról, egyáltalán nem, vagy pedig félreismernek bennünket. Ennek okát abban látta, hogy egyrészt a hivatalos osztrák politika arra törekedett, hogy a világ nemzetei minél kevesebb információhoz jussanak hazánkról, népünk életéről, kultúránkról. Természetesen az osztrák politika egyedül kevés lett volna egy ilyen kép kialakításához, mi magyarok is hibásak vagyunk ebben, mert az első világháború kitörését megelőző fél évszázadot - amikor a "külső béke" erre lehetőséget adott volna - nem használtuk fel arra, hogy elmaradottságunkat felszámoljuk. Ahhoz, hogy hazánkról reális kép alakuljon ki a külföldiekben nem csak néhány reprezentatív ember erőfeszítéseire lett volna szükség, mint Apponyi Albert, Berzeviczy Albert, Lukács György, vagy művészeink Liszt Ferenc, Munkácsy Mihály és Jókai Mór, akiknek köszönhetően bekerültünk Európa kulturális vérkeringésébe. Emberek százainak, ezreinek kellett volna azon fáradoznia, hogy ezt a számunkra kedvezőtlen osztrák propagandát ellensúlyozza. Nézzük a szomszédos népeket, a cseheknél több ezer ember tudott igen magas szinten németül, a lengyelek és a románok a francia nyelv elsajátítására fordítottak nagy gondot. Ugyanakkor sajnos nálunk csak nagyon kevesen voltak olyanok, akik angol, francia, olasz, vagy német nyelven egy szép szónoklat elmondására, vagy e nyelvek bármelyikén tökéletesen fogalmazni képesek lettek volna. Ebben nagy felelősség terheli az oktatáspolitikát is, mert őszintén

be kell ismernünk, hogy hazánkban az idegen nyelvek tanítása igen alacsony hatékonysággal folyt. A középiskolákban az élő idegen nyelvek tanítása helyett a fő hangsúlyt még a századforduló után is a klasszikus nyelvekre helyezték. Mindezek közrejátszottak abban, hogy kialakulhatott rólunk az a kép, hogy a Kárpát-medencében egy vad, műveletlen, barbár néptörzs él, a magyar ember nem szeret dolgozni, vad táncokat jár, szeret mulatni, paprikás ételeket eszik és minden komoly alap nélkül magát felsőbbrendűnek tartja a környező népeknél. Tehát a művelt Európának, elsősorban az osztrákoknak kötelességük, hogy a magyarokat, ha kell erőszakkal is az európai szokások felvételére rákényszerítsék. Ezért nem kell csodálkoznunk azon, hogy a külföldi újságok, folyóiratok annyi valótlan írtak rólunk, de - és ez a nagyobb gond - nem csak a napi sajtóban, hanem a tankönyvekben is. Klebelsberg meggyőződéssel hirdette, hogy a trianoni békeszerződés nem súlytotta volna hazánkat ily mértékben, ha a győztes hatalmaknak reális képük lett volna Magyarországról. A torz kép kialakulásának oka másrészt az, hogy a hazánkban élő nemzetiségek "túlzói" is azon voltak, hogy "bizonyos szerencsétlen látszatok" kihasználásával a magyarokat sovíniszta nemzetként tüntessék fel, akiknek legfőbb céljuk az erőszakos "magyarítás". Mint ismeretes a trianon előtti Magyarország soknemzetiségű állam volt, hisz a lakosságnak közel 50 %-a a különböző nemzetiségekhez tartozott. Klebelsberg - a nemzetiségek véleményével ellentétben - úgy látta, hogy a kormányzat nem törekedett mindenáron az itt élő nemzetiségek "magyarítására", csupán biztosították számukra annak lehetőségét, hogy mint idegenajkúak elsajátíthassák az állam nyelvét.

Ma a Kemény Ferenc által szorgalmazott és a nemzetközi békekongresszusok határozataiban is megfogalmazott törekvések (diákcserék,

vendégtanárok küldése, stb.) a Monarchia felbomlása után hazánk számára létszükségletté váltak. A fiatal magyar diplomáciának a modern nyelveken jól képzett nemzetközi jogban és közgazdaságban járatos külügyi dolgozók alkalmazására lett volna szüksége. Az önálló külpolitika szükségessé tette, hogy emberek ezrei képesek legyenek valamilyik világnyelven hazánk megfelelő képviselőjére, nemzeti ügyünk szolgálatára, népünkről kialakult rossz vélemény, az országról kialakult torz kép megváltoztatására. Ezért a kultúrális kormányzat legfontosabb feladatává az vált, hogy a francia, olasz és német szakos tanárjelölteket az illető országokba küldje, az ott élő nép nyelvének magas szintű elsajátítása és szokásainak, kultúrájának megismerése céljából. A hallgatók külföldi tanulmányainak támogatása az idegen nyelv elsajátításán túlmenően azért is fontos volt, mert kis ország lévén itthon nem minden speciális szakterületnek (csillagászat, aviatika, biokémia) tudtak egyetemi tanszéket biztosítani, ennél fogva az e tárgyak iránt érdeklődő diákokat a legjobb külföldi egyetemre kellett küldeni. Tudomásul kellett venni azt a tényt is, hogy nemzetgazdaságunk fejlődése jórészt a világgazdaság függvénye, ezért a közgazdászok új nemzedékének képzése is csak külföldön képzelhető el. Tudósainknak, művészeinknek kiemelkedő szerep jutott a magyar tudomány, a magyar művészet megismertetésében. A Collegium Hungaricumok pedig lehetővé tették a tudományos és művészeti életbe való bekapcsolódást. A háború utáni lefegyverzett országot "nem a kard - vallotta Klebelsberg -, a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá. (Klebelsberg, 1929. 542. l.) A kultúrfölény programja azt a célt szolgálta, hogy a magyar nép fennmaradjon és majdan - "megengedett eszközök-

kel" - az elcsatolt területeket visszaszerezze, hazánkat a térség legműveltebb államává tegye. Klebelsberg szerint az iskolának két alapelvet kell a tanulóba plántálni: az erkölcsi alapokon nyugvó nacionalizmust, valamint a gazdasági termelékenység eszméjét. A nacionalizmus nem újkeletű fogalom, már az ókori görögök és rómaiak is ismerték, a klebelsbergi gondolat egy tartalmilag teljesen új idea, ezért is nevezte neonacionalizmusnak. A régi egyrészről a Monarchiában uralkodó központosítási és németesítési törekvések ellen irányult, másrészről a hazánkban élő nemzetiségek lelkébe a magyar állameszmének beültetését tűzte ki céljául. A függetlenség kikiállítása és a trianoni békeszerződés határozata után mindkettő elvesztette időszerűségét. A régi nemzeti érzést új tartalommal kellett megtölteni: "művelt, jómódú nemzet akarunk lenni, szóval fajsúlyosabb, mint a bennünket környező népek." (Klebelsberg, 1990. 56-522. 1.)

Hogy nem csupán "szerencsétlen látszatok" voltak azok, amelyeket a nemzetiségek "túlzói" felhasználtak a magyarok ellen, ezt Babis Mihály (1883-1941) fogarasi évei alatt tapasztalhatta. Az itt eltöltött évekre így emlékezett vissza: A környék falvaiból érkezett román anyanyelvű gyerekek, kiknek még ingük is kilógott nadrágjukból, alig értettek valamit magyarul. Volt olyan - a másság elviselésére képtelen - gimnáziumi tanár, aki a gyerekekkel kilógó ingeiket erővel begyűrette a nadrágjukba, s ugyanígy gyűrték be a "román szókat is", annak ellenére, hogy a kisdíákok nagy igyekezettel fogtak neki a magyar nyelv tanulásához és többnyire jól el is sajátították a nyelvet. A humanista költő meglátta románajkú diákjaiban a másságot, valami különöst, de ugyanakkor felfedezte azt, hogy bennük is megvan ugyanaz a "varázs", ami az erdélyi székelyekben. Miként a népmesék

és népdalok gyűjtői az egyszerű emberek meséin és dalain, Babits a nemzetiségi gyerekekben látta meg, hogy van, ahol "a kultúra még nem választja el egymástól a népeket, inkább összeköti: közös dalokkal, közös mesékkal, közös emlékekkel; s hol székely és román szomszédul és testvériesen őriznek valamit, havasaik félhomályában, amit mi már régen elveszítettünk. (Babits, 1937. 33-34. 1. kiemelés tőlem: F.J.) Babits felismerte a nemzetiségi kérdés megoldatlanságát, nem értett egyet az erőszakos magyarosítási törekvésekkel. Imre Sándorral összhangban mondta, ha valóban az igazságra törekszünk, akkor megtaláljuk azt is, ami bennünket a hazánkban élő nemzetiségekkel összeköt, nem csak azokat a pontokat, amelyek elválasztanak. Babits nem csupán a hivatalos politika, hanem a gyakorló tanárok módszerei ellen is szót emelt. Voltak olyanok - emlékezett -, akik nem voltak tekintettel a nemzetiségi tanulók nyelvi nehézségeire, gyakran türelmetlenek voltak, szidták az idegenajkúakat, nem vették észre, vagy nem akarták észrevenni, hogy ezzel csupán a gyűlöletet szították bennük. A költőt élete végéig komolyan foglalkoztatta a nemzetiségi kérdés megoldatlansága, a különböző felekezetek, pártok, rétegek közötti gyűlölködés.

A kor másik nagy írója Móra Ferenc (1879-1934) is sokat foglalkozott a nevelés, a pedagógia különböző kérdéseivel. Móra a Horthy kor elemi iskolai tankönyveit vizsgálva megállapította, hogy az olvasmányokban egyrészről csupa olyan "ártatlan" dolgokat talált, mint a "hazafias kötelességteljesítés", a "keresztényi alázat", vagy "szivárványos derű", másrészről az elcsatolt területek visszakövetelése, más népek iránti gyűlölet táplálása és az értelmetlen, alaptalan vérontás szítása. (Móra, 1960. 167-168. 1.) Az író fel-

hívta a magyar oktatásirányítás figyelmét az osztrák kormánynak arra a rendeletére, melyben megtiltotta, hogy az osztrák olvasókönyvekbe olyan olvasmányok kerüljenek, amelyek az elmúlt korok háborúit dicsőítik, vagy amelyek háborúra uszítanak. Az osztrákokkal ellentétben a magyar kultúrális kormányzat a militáris szellemű nevelést szorgalmazta. Móra szatírikus hangnemben "dicsérte" a magyar álláspontot: a mi kultúrális kormányzatunk az osztrákokkal ellentétben a militáris nevelést szorgalmazta, a magyarok már a kisiskolásokkal megismertetik a háború "szépségeit", megkövetelik, hogy nemzeti hősként tiszteljék azokat, akik lehetővé tették a "tunya" és "lusta" népnek, hogy a háború "örömeit" megismerhesse. Az író azonban nemcsak bírálta a korabeli tankönyveket, hanem szerzőként példát is mutatott, kezdetben társszerzőkkel, később önállóan. 1925-26-ban írta - Voinovitz Gézával együtt - a "Betűország virágoskertje" elemi iskolai tankönyvek különböző köteteit. Ha ezt a sorozatot összehasonlítjuk a Horthy-korszak más elemi iskolai tankönyveivel azt tapasztaljuk, hogy Móra könyveiben található a legkevesebb az akkor uralkodó irredenta, sovinszta eszmékből. Itt-ott elszigetelten ezekben is fellelhetők a fenti tanok, de figyelembe kell venni, hogy e könyveit társszerzőkkel írta és valószínűleg az ő szemléletmódjuk is érvényesült a tankönyvek szerkesztésében. Könyveiben Petőfi Sándor, Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Benedek Elek és saját írásait használta fel, melyekből tiszta és őszinte hazaszeretet árad. A harmincas években Móra újra tankönyvek írásába kezdett, most már önállóan. Ezeket azonban korai halála miatt már sajnos nem tudta befejezni. Hagyatékából csak hiányosan került elő a falusi és tanyai elemi iskolák III. és IV. osztálya számára írt tankönyve. Új köteteinek az "Egyetlen könyv" címet adta. A III. osztályos könyv tervezete és a konkrét

anyag is megtalálható a Móra-hagyatékban. E könyv egyik olvasmánya, a *Hogyan utazhatunk?* című, bemutatta a különféle közlekedési eszközöket, természetesen a Wrigh testvérek nagy találmányáról a repülőgépről is említést tett. Mélységes emberszeretetét mutatja, hogy a tanulók figyelmét nem a bombázó harci repülőkre hívta fel, hanem a békés célokat, a kor emberének érdekeit szolgáló nagy találmányra. Az "Egyetlen könyv" népünk történelmét a régi magyarok életét Arany János, Jókai Mór, Gárdonyi Géza és a saját írásai segítségével mutatta be. A régi magyar regék és mondák, "A csodaszarvas meséje", valamint a "Hunor és Magor vitézsége" - a kor szellemével ellentétben - nem a magyar faj felsőbbrendűségét, elszigetelődési törekvéseit hirdették, hanem épp ellenkezőleg, bemutatták a közös, bennünket más népekkel összekötő szálakat is. Ugyanígy a kapcsolatokra utal a "Kinek mi a neve?" című olvasmány, melyből a tanulók megtudhatták, hogy a "különböző népekkel való érintkezés, együttélés" nyomai a mai személyneveinkben is megtalálhatók. Az "Egyetlen könyv"-ből és természetesen más szépirodalmi munkáiból megismerhetjük Móra embereszményét; az okos, becsületes, családját és hazáját szerető, másokért élő embert. Az író nem "nevelt a társadalmi rend elleni harcra, ... de nem nevelt az igazságtalanság tűrésére sem és a gerincpuhító alázatra sem. De nevelt nyílt látásra, az okok keresésére, az összefüggések felismerésére." (Hegedűs, 1976. 323-386. 1.)

Tanulságosak Makкаи Sándornak a Romániában élő erdélyi püspökírónak gondolatai is. A "Magunk revíziója" című, 1931-ben megjelent könyvében írta, hogy az erdélyi magyar kisebbségnek tudomásul kell vennie azt a megmászthatatlan tényt, hogy a trianoni békeszerződés értelmében Románia polgáraivá váltak, ennek az országnak törvényeit nekik is be kell tartaniuk és e szerint kell élniük. Ebben

az új helyzetben is meg kell tartani magyarságukat, de nem mások ellen, nem mások sérelmére, hanem saját egyéniségük, saját lelki arculatuk megőrzése, érvényesítése érdekében. 1936-ban Makkai lemondott az erdélyi püspökségről és Magyarországra költözött. Itt a debreceni egyetemen a teológia professzora lett. Döntését 1937-ben a Láthatár című folyóiratban így magyarázta: "Nem tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle embehez méltó elrendezését, mert magát a kisebbségi kategóriát tartom emberhez méltatlannak és lelkilég lehetetlennek." (Makkai, 1937. a. 49-53. 1.) A trianoni békeszerződéssel a nemzetet szétszakították, a magyarok jelentős része a szomszédos államokban él kisebbségi sorsban. Az ország öt részre szakadt, területi, gazdasági egységről már szó sem lehet. Ezért csak egyfajta egység létezhet - írta - a "szellemi, kultúrális egység". Makkai szerint ennek megteremtése az anyaországban tevékenykedő pedagógusokra váró feladat. A tanítóknak és tanároknak olyan művelt fiatalokat kell nevelni, akik képesek megérteni a más fajhoz, nemzetiséghez, felekezethez, osztályhoz tartozókat is. A nemzetnevelés fontosságát hangsúlyozta - Imre Sándorral egyetértésben -, mint olyan közösségnek a nevelését, melynek fejlődése az egyetemes emberi fejlődést is elősegíti. (Makkai, 1937. b.) Két évvel később már a katonai nevelés fontosságát hangsúlyozta, álláspontja: valamennyi iskolában a katonai nevelés elveit és gyakorlatát kell alkalmazni, mert csak ennek segítségével érhető el az ősi természetünknek megfelelő sajátos magyar férfijellem kiformálása. E rövid ismertetés is jól mutatja, hogyan jutott el a kezdetben humanista eszméket valló tudós a fasiszta ideológiáig. (Pukánszky, 1990. 317-319. 1.)

Klebensberg Kuno, mint azt fentebb láthattuk, bírálta a korabeli idegennyelv oktatást, egyrészt azért, mert az élő idegen nyelvek helyett elsősorban a klasszikus nyelveket tanították, másrészt, ha mégis tanították a beszélt világnyelvek valamelyikét, azt igen alacsony hatékonysággal tették. Ennek nem csupán politikai, hanem pedagógiai, elsősorban tantárgypedagógiai okai is voltak. Az okok elsősorban az idegennyelv oktatás céljában keresendők. Az idegennyelv oktatás helyzetének tanulságos elemzését adta a harmincas években Lux Gyula (1884-1957) tanítóképző intézeti tanár. A múlt században a pedagógiai szakirodalom szerint a nyelvoktatás célja a formális képzés volt. Először Wolf, majd később Wilhelm von Humboldt^x (1767-1835) német nyelvész fogalmazta meg, a nyelvtanítás elsődleges célja: a "szellemi torna, a szellemi erő... kifejlesztése" (Lux, 1932. 10. 1.) Az első világháború előtti nyelvtanításban, a "formális" célt felváltotta az "irodalmi, reális-materiális" cél, amely az idegen nyelv elsajátításán túl az adott nép irodalmával, irodalomtörténetével, szellemi és anyagi kultúrájával, életmódjával, életkörülményeivel, szokásaival kívánta megismertetni a tanulókat. Az első világháború után az idegen nyelv- és irodalom oktatásában egy új irányzat jelent meg a Kulturrunde (művelődéismeret, műveltségrajz), melynek célja, hogy a diákok a nyelv tanulása során a nép anyagi és szellemi kultúrájának, életmódjának tanulmányozása mellett az illető nép "lelki alkatát, lelki struktúráját, gondolat- és érzelmvilágát" is megismerjék. (Lux, 1929.) Az új koncepció megjelenésekor gondot okozott egyrészt az új cél összeegyeztetése az előzőekkel. A helyes arányok

^xEduard Spranger: Wilhelm von Humboldt und die Reform des Bildungswesens. Berlin, 1910. 16. 1.

betartására már a 70.640-es számú miniszteri rendelettel kiadott 1927-es gimnáziumi tanterv^x is felhívta a tanárok figyelmét. Felkérte a nyelvtanárokat, hogy a tanítás során ügyeljenek arra, hogy a "gyakorlati, irodalmi és művelődési" célok mindegyike arányosan érvényesüljön.

Theodor Litt (1880-1962), a német kultúrpedagógiai irányzat neves képviselője már 1925-ben felhívta a szakemberek figyelmét arra, hogy ez az új irányzat lehetővé teszi, hogy a fiatalokból képmutató, ál-szent, önmagukat dicsérő nemzeti farizeusokat neveljenek. Ugyanakkor feltette a kérdést, hogy nem vezet-e ez más népek elleni gyűlöletet szító, saját nemzeti felsőbbrendűséget hirdető, alaptalan és túlzott sovinizmusra? (Litt, 1925. 33-99. l.) A Kulturkunde képviselői azt remélték, hogy más népek életének, kultúrájának megismerése segítséget nyújt a saját nép jobb megértéséhez is. A különböző népek anyagi és szellemi kultúrájának, életmódjának összehasonlításából keletkezett "értékelmény" mindig egyoldalú és szubjektív, a sajátos lelki alkat és lelki struktúra értelmezése pedig lehetővé teszi a saját nemzet túlértékelését és az "idegen" lekicsinylését, megvetését. A 30-as évek Németországa és a második világháború egyértelmű választ adott Litt kérdéseire. A Kulturkunde jól segítette a német nacionalizmus, a fasizmus kifejlődését. Hazánkban a második világháború végéig az idegen nyelvek tantervében a "Kulturkunde" volt a meghatározó irányzat. (Szoboszlai, 1961. 415-522. l.)

A harmincs éves második felében volt hazánkban olyan, a kormányzat által is elismert tudós pedagógus, aki nem értett egyet a neonacionalista politikával. Fináczy Ernő a Horthy-korszaknak is elismert

^xUtasítások a középiskolák (gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák) tantervéhez 1927. évi november hó 11-én, 11. l.

ludósa, Geöcze Saroltával és a hivatalos politikai irányvonallal ellentétben nem kívánta a magyarok elszigetelődését és azt sem, hogy csak a sajátos magyar céljaink elérésére törekedjünk. A nevelést, mint egyetemes ráhatást definiálta. Következésképpen a nevelés feladata, hogy a tanulóknak egyetemes emberi és nemzeti műveltséget adjon. Az élet célja az egyén tökéletesítése, a nemzet és az emberiség tökéletesítése céljából. "A nevelés individuális és szociális jellege közt teljes egyensúlynak kell lennie." (Fináczy, 1937. 20-31. l.) Fináczy nemzeti eszméje összhangban van az egyetemes emberivel. Ő is látta - miként kortársa Imre Sándor -, hogy az egyes egyének fejlődése szükséges feltétele a nemzet előrehaladásának, s ezen keresztül minden egyes ember saját előrehaladásával hozzájárul az emberiség tökéletesedéséhez. Ez a felismerés jól mutatja, hogy Fináczy távol tudta tartani magát az uralkodó szélsőséges nacionalizmustól, a magyar faj felsőbbrendűségét hirdető nézetektől.

Dietrich Bonhoeffer^x a második világháború közeledtének látán 1934-ben ökumenikus zsinatra szólította fel az emberiséget. Kihívhatja fel az "örjögő világ" figyelmét a békére, tette fel a kérdést Bonhoeffer híres fanői beszédében. Az egyén, az egyes ember, felemelheti szavát - válaszolta saját kérdésére -, de a háborúra készülők nem figyelnek rá. "Csak Krisztus Anyaszentegyházának az egész világból összegyűlt nagy ökumenikus zsinata mondhatja ki ezt úgy, hogy a világ meg is hallja a Krisztushívókhöz intézett eme radikális felhívást a békére. Erre várnak a népek keleten és nyugaton. (Bonhoeffer, 1957.) Egyetlen ember segély-

^xA világ segítségét kérő Bonhoeffer náci koncentrációs táborban halt meg.

kiálltásai voltak ezek a szavak, melyek akkor sajnos nem jutottak el a világhoz. (Weizsäcker, 1989. 5. 1.)

A magyar uralkodó osztály revíziós politikája első sikerét 1938-ban érte el, amikor is az "első bécsi döntés" értelmében az elrabolt területekből 12.000 négyzetkilométernyi területet visszacsatoltak. Majd 1939-ben Hitler - a Cseh és Morva területek bekebelezése után átengedte Kárpátalját, ez újabb tízezér négyzetkilóméterrel növelte az ország területét.

1939. szeptember 1-jén Hitler megtámadta Lengyelországot, ezzel kezdetét vette a második világháború. A következő év első felében már Dánia, Norvégia, Belgium, Hollandia és Párizs is elesett.

Ilyen nemzetközi helyzetben születik meg Magyarországon az 1940. évi XX. törvénycikk, mely a nyolcosztályos népiskoláról rendelkezett. A törvény az új iskola létrehozását így indokolta: "A mai iskola nem elégszik meg többé az elemi iskolai közlésekkel, az értelem tiszta fejlesztésével, hanem lelkeket formál, nevelni akar, és maga is igyekszik kialakítani mind vallás erkölcsi, mind pedig nemzeti vonatkozásban a jövő nemzedék világfelfogását." (Koren, 1962. 35. 1.) A tankötelezettséget kilenc évben határozták meg. Sajnos az új törvénynek sem sikerült, amint az alábbiakban egyértelműen látható is, nem is kívánta megszüntetni a város és a falu között meglévő különbséget. Míg a városi gyerekek nyolc évig, addig a falusi gyermekek csak hat évig részesültek a mindennapos oktatásban. Ők a hetedik és nyolcadik tanévben mezőgazdasági népiskolai foglalkozásokon vettek részt. A törvény a szorgalmi idő hosszában is különbséget tett, a falusi iskolák alsó tagozatában tíz hónapig, a felső tagozatban csupán hat hónapig - október 15-től április 15-ig - tartott a tanítás. A felső tagozatban a szorgalmi idő megrövidítését

azzal indokolták, hogy a falusi családok nem csupán a nyári munkák idején, hanem már tavasszal és ősszel is rászorulnak a serdülő gyermekeik segítségére. Az itt végzett munka az oktatás szempontjából is fontos - érveltek -, mert mindazt a tudást és ismeretanyagot, amit a tanuló a ház körüli és a mezőgazdasági munkák során szerez, az új iskola jól tudja hasznosítani. A különbség azonban nem csak a tanítás időtartamában, hanem a tantervekben is megmutatkozott. Külön tanítási tervet írtak elő a városi és a falusi iskolák számára. A törvény megvalósítása sok nehézségbe ütközött, olvashatjuk a "Hazánk közoktatásügye" című 1942-ben megjelent könyvben. Melyek ezek a nehézségek?

- Elsősorban az államra, az iskola fenntartókra és a szülőkre nehezedő anyagi terhek, melyeket még hosszú ideig nem lesznek képesek viselni.

- Még sokhelyütt a teljes hat évfolyamú népiskola^x nem is létezett, ahol pedig volt ott is gyakran osztatlan osztályokban, túlszűfolt tantermekben működött (s az iskola-fenntartóknak ezekből kellett volna nyolc osztályos iskolát létesíteniük).

- A szülők nagy része még a gyermekeik ruházatát és iskolaszereit is csak nagy nehézségek árán tudta beszerezni.

Ezeket felismerve a kultuszkormányzat úgy rendelkezett, hogy csak bizonyos községekben teszi kötelezővé a nyolcosztályos iskola beindítását. Az oktatás demokratizálásának elmaradását helytelen lenne pusztán anyagi okokra visszavezetni. Gondoljunk csak a kor nagy kultúrpolitikusának, Kornis Gyulának közoktatáspolitikai koncepciójára. Kornis mindenekelőtt a nemzeti és keresztény középosztály művelődési kiváltságait hangsúlyozta. Ez a réteg - a szofokrácia -

^xMár az 1868. XXXVIII.tc., mely "a népiskolai közoktatásról szól", előírta a hat évig tartó mindennapos elemi népiskolai oktatásban való részvételt. Az 1921. XXX. tc. a tankötelezettséget már nem csak a tanulók életkorától tette függővé, hanem az elemi iskola hatodik évfolyamának elvégzését is megkövetelte.

szerinte a kultúrális értékek hordozója, megteremtője és továbbadója. Többször hangoztatta, hogy az alsó néprétegeknek is szükségük van alpműveltségre, de itt csupán az elemi ismeretek elsajátítására gondolt. Úgy vélekedett, hogy egy-két egyedi esettől eltekintve káros lenne az egyszerű nép gyermekeit magasabb fokú iskolába járatni, mert ezzel alaptalan társadalmi aspirációkat szítanának körében. Mivel szerinte a kultúrális értékek továbbszármaztatásában legjelentősebb szerepe a középosztálynak van, ezért a szofokráciát reprezentáló iskolatípusnak, a nyolcosztályos gimnáziumnak szánta a vezető szerepet. (Szarka, 1986. 196-197. 1.)

A nyolcosztályos népiskoláról szóló törvény megjelenése után egy évvel Hóman Bálint (1885-1953) vallás- és közoktatási miniszter kiadta az új iskola tantervét.^x A tanterv szerint a nyolcosztályos népiskola feladata az, hogy "... a gyermekeket vallásos és erkölcsös állampolgárrá nevelje, illetőleg a nemzeti művelődés szellemének megfelelően általános és gyakorlati irányú alpműveltséghez juttassa, és ezáltal az életben való helytállásra és további tanulmányokra is képessé tegye." (1940. XX. tc. 1.§.) Az új tanterv a magyar nyelv tantárgy előírásai között a beszéd és értelem gyakorlatok keretében elrendelte, hogy a tanulók ismerkedjenek meg a magyar katonai világháborúban tanúsított hősiességével, a trianoni békeszerződéssel, az országgyarapító Horthy Miklós életével és a beszélgetések során essék szó a magyar nép erényeiről és hibáiról is. A VIII. osztályban az olvasmányok a világháború, a forradalmak és az országgyarapítás korából vett témákat dol-

^xTanterv és Útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára. Kiadta a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter 55.000/1941.V.sz. rendeletében. Budapest, 1941. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

gozzák fel, azzal a nem titkolt céllal, hogy a tanulók ismerjék meg az állam törvényhozó, igazságosztó és honvédő erejét. A földrajz tanítás célja: "A magyar nép értékére és munkateljesítményeire eszmélés, a szülőföld és a haza megszeretése, nemzeti önérzet felébresztése és fokozása." (Tanterv, 1941. 29. l., kiemelés tőlem: F.J.) A IV. osztályban a Kárpát-medence rendszer egységes tájainak, majd a trianon utáni Magyarország területének és az elszakított részeknek megismertetését, továbbá a kultúrális és anyagi értékeik összehasonlítását írták elő. A VIII. osztályos anyag külön foglalkozott a Kárpát-medence népeivel, a magyarok és az itt élő nemzetiségek elhelyezkedésével, szokásaival, népművészetével és a magyarságnak az emberiség életében betöltött szerepével. A történelem tantárgy céljai között is megtalálható a nemzeti önérzet és öntudat fejlesztése. A nyolcadik osztály anyagában szerepel a "Történelmi hivatásunk, mai feladataink" című téma is. Az anyag részletezésénél alaposan kifejtve olvasható a magyarság hivatása és feladatai. Ennek értelmében a magyarság hivatása a tökéletes földrajzi egységet képező Kárpát-medence területén az államalkotás. Feladata: a Szent István-i eszme továbbadása. (Tanterv II. kötet 40-41. l.) A tantervhez kiadott "Általános útmutatások" szerint a nyolcosztályos népiskola feladata egy öntudatosabb nemzedék nevelése, a magyar "önérték-tudat" kifejlesztése. Ennek értelmében minden tanulónak meg kell ismernie az egyetemes magyarság közel ezer éves szellemi örökségét: a Szent István-i gondolatot. E szellemi örökségünk két összetevőből áll: egyik a magyar állam függetlensége és benne a magyar művelődés elsőbbsége, a másik a keresztényi élet mind teljesebb megvaló-

sítása. Az itt élő nemzetiségek és keresztény felekezetek - állapította meg az utasítás - keresztényi testvériségben és békében élnek egymással. A nemzetiségekhez tartozó állampolgárok szabadon használhatják anyanyelvüket, gyakorolhatják kultúrájukat, az állam elvárása velük szemben csupán annyi, hogy hűséges állampolgárok és a Független Magyarország gondolatának hívei legyenek. A gyerekeket rá kell szoktatni arra - írta az útmutatás -, hogy az egész Szent István-i birodalom-ban gondolkozzanak. Minden ember, aki ebben a hazában él, bármilyen nyelven beszél is, ennek a hazának gyermeke és valamennyien testvérek vagyunk. A nemzet megerősödése szempontjából nagyon fontos az ország belső békéjének megőrzése. E szempontból nem csupán az itt élő nemzetiségekre, hanem a más felekezetekhez tartozókra is tekintettel kell lenni. A tanulókat a meggyőződéses ember tiszteletére, viszályok elkerülésére és megértő türelemre kell nevelni. Az Útmutató külön is foglalkozott a hazafias neveléssel. A hazafias nevelés célja: "a tanuló értelmi, érzelmi és akarati világának bekapcsolása a nemzeti értékek és célok szolgálatába. (Tanterv III. 23. l., kiemelés tőlem: F.J.) A tanterv előírásai között szerepelt, hogy a tanulókkal beszélni kell a magyar nép erényeiről és hibáiról is. Az útmutatóból megismerhetjük a magyar népre jellemző tulajdonságokat. Eszerint a magyar nép erényei: értelmes és józan gondolkodású, határozott, nyílt és bátor, vallásos, a munkában szorgalmas és kitartó. Mint katonát a kitartás, bátorság, hűség, föltétlen kötelességteljesítés és az áldozatkészség jellemzi. "Katonai erényei más népek fölé emelik." (Tanterv III. 25. l. kiemelés tőlem:F.J.)

Az Útmutató felhívta a nevelők figyelmét arra, hogy nagy hibát követnek el, ha az itt felsorolt erények mellett nem mutatnak rá a nép hibáira is. Népünk hibái: szalmaláng természetű, gyánakvó és bizalmatlan, idegenkedik az újításoktól és nincs érzéke a társulásokhoz. Ez utóbbi kettő kihat hazánk gazdasági fejlődésére is. A helyes arányok betartásának nagy jelentőséget tulajdonítottak, fontos, hogy a nevelők sem az erények, sem a hibák tárgyalásánál ne essenek túlzásba. Aggódva intették a pedagógusokat, hogy ne gúnyolják ki a nép hibáit és túlságosan sötét színben se tüntessék fel a magyarságot. A történelmi Magyarország gazdagsága - olvashatjuk -, szépsége, termékenysége, nagysága sokkal több lehetőséget nyújtott a neveléshez, mint a szétdarabolt csonka ország. "Ennek ellensúlyozására domborítsuk ki, hogy nemzetünk bizalma, kitartása, elszántsága és akarata az elszakított területek egy részét már visszahozta." (Tanterv III. kötet 27. l.)

1940. őszére hazánk "harapófogóba" került. Nyugatról a németekkel kerültünk szomszédságba, keleti és északi szomszédainktól vették el a bécsi döntésekkel visszacsatolt területeket, ezért területi követelések és ellenségeskedés jellemezte a kormányok közötti kapcsolatokat. Az egyetlen lehetséges út, hogy a nyugati hatalmakkal való kapcsolatunkat fenntartsuk, ha rendezzük Jugoszláviához fűződő viszonyunkat. 1940. október elején meg is kezdődtek a tárgyalások a két kormány között. E tárgyalások eredményeként december 12-én aláírták Belgrádban a két állam "örök barátsági" szerződését, mely többek között kinyilvánította, hogy "a Magyar Királyság és a Jugoszláv Királyság között állandó béke és örök barátság fog fennállni."^x Horthy az

^xOL KÜM res.pol. 1941-16-89. Id.: Magyarország története 8/1. 1978. 1035. l.

érvényben lévő "béke és örök barátsági" szerződést figyelmen kívül hagyva 1941. március 20-án, miután Hitler elismerte Magyarország területi igényeit Jugoszláviával szemben, közölte a németekkel, hogy a Jugoszlávia elleni akcióban "kérésüknek eleget téve" magyar csapatok is részt vesznek. Teleki miniszterelnök a háborúból kimaradás híve volt, látta, hogy tervét "a fegyveres semlegesség fenntartását" nem tudja megvalósítani. Az ország vezetőinek revíziós törekvései nagy társadalmi bázissal rendelkeztek, a velük és a hitleri Németországgal való nyílt szembefordulást nem vállalta. 1941. április 3-án öngyilkos lett. A kormányzóhoz írt búcsúlevelében a következőket írta: "Főméltóságú Úr! Szószegők lettünk - gyávaságból - a mohácsi beszéden alapuló örökbéke-szerződéssel szemben. A nemzet érzi, és mi odadoztuk becsületét. A gazemberek oldalára álltunk - mert a mondva-csinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok. Teleki Pál."^x

Április 6-án a német csapatok megtámadták Jugoszláviát, 11-én már a magyar alakulatok is átlépték a határt és elfoglalták a beígért területeket.

1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót. Az emlékezetes június 26-i kassai bombázásokat követően Magyarország is hadba lépett. Hazánk részvételét a Szovjetunió elleni háborúba már előzőleg elhatározták, ezt bizonyítja Jodl tábornok és Himer telefonbeszélgetése: "Minden magyar segítséget mindenkor elfogadunk. Semmit sem akarunk követelni, de mindent, amit önként felajánlanak elfogadunk. Szó sincs róla, hogy nem akarnánk Magyarország részvételét."^{xx}

^xHorthy Miklós titkos iratai, Budapest 1962. 55. a-b. sz. dok. Id.: Magyarország története 8/1. 1978. 1043. 1.

^{xx}A Wilhelmstrasse és Magyarország, Budapest 1968. 416. sz. ok. Id.: Magyarország története 8/1. 1978. 1048. 1.

Alig néhány hónappal a hadüzenet bejelentése után már hazánkban is szerveződni kezdett az ellenállási mozgalom. 1941. október 6-án a Batthyány-örökmécsesnél volt az első háború elleni tüntetés, majd november 1-jén a népi írók, egyetemisták, a haladó értelmiség és a munkásfiatalok németellenes koszorúzást tartottak Kossuth és Táncsics sírjánál. A Népszava karácsonyi számában háborúellenes cikkek jelentek meg. A vezércikkben, mely aktív ellenállásra szólított fel, egyebek mellett ezt olvashatjuk: "Nem elég az írott szó, és nem elég a vallomás ... ; több kell ennél: cselekvő szolidaritása mindazoknak, akik hasonlóan gondolkoznak."^x 1942. februárjában megalakul a valamennyi ellenzéki-, kisgazda-, parasztpárti-, szociáldemokrata és kommunista erő összefogásával a Magyar Történelmi Emlékbizottság. 1944. elején a voronyezsi katasztrófa után - miközben a kormány és a baloldali szövetséges hatalmakkal való béketárgyalás megkezdésén fáradozott - a német csapatok megszállták Magyarországot. A megszállás alatt tovább fokozódott a zsidók üldözése, deportálása és az ország gazdaságát teljes egészében a háborús céloknak rendelték alá. A háború még nem ért véget, az ország nagyobbik fele még német megszállás alatt volt, amikor a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 1944. december elején ismertette programját. E program alkalmas volt arra, hogy valamennyi demokratikus érzelmű, antifasiszta erőt összefogjon. 1944. december 25-én Debrecenben összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés és megválasztotta az Ideiglenes Kormányt. Ezzel megkezdődött ismét a normális élet Magyarországon. Az ország életében döntő fordulat következett be. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány is elfogadta a Függetlenségi Front programját. Az új kormány vallás- és közoktatási minisz-

^xNépszava, 1941. december 25.

tere Gróf Teleki Géza^x egyetemi tanár, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium megfogalmazta az új helyzetből adódó teendőket, miszerint: "az 1944/45. iskolai év nevelési feladata minden iskola számára a világnézeti áthangolás demokratikus szellemben." ^{xx}

A kommunista párt hasonlóképpen jelölte meg a közoktatás és közművelődés legfontosabb tennivalóit: "az oktatásból, a kultúrából ki kell küszöbölni a fasiszta mételeyt, a néPELLenes szellemet, a faji és nemzeti gyűlölködést." ^{xxx} Az ország keleti felében tél elején, a többi területeken a német megszállás alóli felszabadulás ütemében kezdődött el a tanítás.

A debreceni tankerület főigazgatója, dr. Révész Imre református püspök bizalmas utasítást adott ki a tanítók számára abból az alkalmából, hogy iskoláinkban újra megkezdődött a tanítás. Minden magyar tanítónak és tanárnak tisztában kell lennie azzal - írta -, hogy a háború közelgő befejezése után, hazánk életében sokkal mélyrehatóbb változások következnek be, mint az első világháborút követően. Jól látta, hogy a német nemzeti szocialista szellemet szolgai módon utánzó politika, amely megtagadta az egyetemes emberi és a magyar nemzeti értékeket, a zsidókérdés embertelen "megoldásával", a "keresztény" jelző jogosulatlan használatával, s ennél fogva lejáratásával megérdemelte bukását. (Révész, 1944.)

Vármegyénk alispánja jelentésében arról számolt be, hogy Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében az 1945-ös év elején valamennyi településen megkezdődött a tanítás. ^{xxxx}

^xGróf Teleki Géza, Teleki Pálnak a tragikus sorsú miniszterelnök fia.

^{xx}VKM 56.001/1945. sz. rendelete. Magyar Közlöny, 1945. 11. szám

^{xxx}Néplap, I. évfolyam 6. sz. Debrecen, 1944. november 30.

^{xxxx}Párttörténeti Intézet archívuma. Közigazgatási Osztály iratai 274/10. (Horváth, 1975. 16. 1.)

A háború után a hazai hadicselekmények során súlyos károkat szenvedett épületekben kezdődött meg az iskolai munka. A népiskolák, gimnáziumok épületeiben és felszereléseiben keletkezett kár több, mint 84 millió aranypengő volt.^x

A háború nem csupán az épületekben és az iskolai felszerelésekben okozott súlyos károkat, hatásai érezhetőek voltak a gyermekek viselkedésében is. Az első évben feltűnően sok volt a hiányzás, ennek egyik oka az iskolák állapotában (fűtetlen, sok esetben ablak nélküli tantermek) keresendők, másik oka az, hogy nagyon sok család, elsősorban olyanok, ahol az apa, vagy felnőtt fiú elesett a háborúban nem tudta nélkülözni a gyermekek munkáját. A tanulók fegyélme is sokat romlott. A gyermekek egy részénél "fantázia-túltergés" volt tapasztalható, sokan nehezen tűrték a kötöttséget, az iskolai élet rendjét.

Az európai háború utolsó napjaiban a hitleri katonai vezetés arra számított, hogy képesek lesznek a szovjet csapatok előrenyomulását feltartóztatni. Ezt bizonyítja a német fegyveres erők számára kiadott május 5-i parancs, melyben ez állt: "Amikor Északnyugat Németországban, Dániában és Hollandiában letesszük a fegyvert, abból indulunk ki, hogy a nyugati hatalmak elleni küzdelem értelmetlenné vált. Keleten azonban a harc folytatódik..." (Lüdde-Neurath, 1953. 137. 1.) Három nappal később május 8-án éjjélkor a német főparancsnokság megbízottai a szövetséges hatalmak képviselői előtt aláírták a feltétel nélküli megadásról szóló okmányt. Az okmány első pontja így hangzott: "Alulírottak a Német Főparancsnokság nevében beleegyezünk, hogy összes szárazföldi, tengeri és légi haderőink, valamint a jelenleg

^xA mai Magyarország 133. 1. Szerk. Elekes Dezső, Hungaria Lloyd, Budapest.

német parancsnokság alatt álló összes erők feltétel nélkül letegyék a fegyvert a Vörös Hadsereg Legfelsőbb Főparancsnoksága, valamint a Szövetséges Expedíciós Erő Főparancsnoksága előtt." (üo. 657. 1.) Majd a hirosimai, (augusztus 6.) és a nagaszaki (augusztus 9.) atomtámadást követően szeptember 2-ikán a Missouri amerikai sorhajó fedélzetén a japánok is aláírták a kapitulációs okmányt^x, s ezzel véget ért az emberiség eddigi történetének legpusztítóbb háborúja, amely népek millióinak minden eddiginél kegyetlenebb szenvedéseket okozott. Ezt jól érzékelteti az atombomba szörnyű pusztításáról szóló megrázó beszámoló: "Egyszerre csak villanás vakított el, amelyet rögtön egy másik követett - idézte fel emlékeit egy szemtanú. - Mintha a Nap robbant volna fel az égen. A kert árnyai eltűntek. A tárgyakat sem lehetett megkülönböztetni egymástól. Azonnal felugrottam, hogy elmeneküljek, de utamat romok és leszakadt gerendák állták el. Rendkívül gyengének éreztem magam és meg kellett állnom, hogy lélegzetet vegyek. Legnagyobb meglepetésemre azt vettem észre, hogy teljesen meztelen vagyok ..." (Bihari, 1991. 212. 1.)

NEMZETKÖZI BÉKE ÉS BIZTONSÁG A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A második világháború még nem fejeződött be, amikor az antiszista koalíció vezetői előtt nyilvánvalóvá vált, hogy a világbéke megóvása érdekében egy nemzetközi szervezetet kell létrehozni. Az 1945. február 4-11-i jaltai csúcstalálkozón Churchill, Rooseveltt és Sztálin megegyeztek abban, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányának kidolgozására konferenciát hívnak össze 1945. április 25-re, az

^xReports of General Mac Arthur, Washington, 1966.

Egyesült Államokbeli San Franciscoba. A konferencia június 26-án az alapokmány és az új Nemzetközi Bíróságra (International Court of Justice, ICJ) vonatkozó Statútum aláírásával ért véget. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) angol nevén United Nations Organization (UNO) 51 "eredeti" tagja van, ezek közül 45 részt vett a San Franciscó-i konferencián, 6 pedig közvetlenül csatlakozott a világszervezethez.

Az alapító tagországok az Alapokmány I. fejezetében fogalmazták meg a szervezet célját, mely így hangzik: "Az Egyesült Nemzetek célja, hogy

1. fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot és evégből hathatós, együttes intézkedéseket tegyen a békét fenyegető cselekmények megelőzésére és megszüntetésére, a támadó cselekményeknek, vagy a béke más módon történő megbontásának elnyomására, valamint békés eszközökkel az igazságosság és a nemzetközi jog elveinek megfelelő módon rendezze, vagy megoldja azokat a nemzetközi viszályokat és helyzeteket, amelyek a béke megbontására vezethetnek;
2. a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze, és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedéseket foganatosítson;
3. gazdasági, szociális, kultúrális, vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatok megoldása útján, valamint az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre, vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen;
4. az egyes nemzetek által e közös célok elérése érdekében kifejtett

tevékenységek összeegyeztetésének központja legyen." (Alapokmány I. fejezet 1. cikk kiemelés tőlem: F.J.)

Az alapokmány a továbbiakban azokat az alapelveket sorolja fel, amelyeket a szervezet és az egyes tagállamok eljárásaik során normatívaként kötelesek betartani. A hét alapelvből, melyek megegyeznek a nemzetközi jog legfontosabb alapelveivel, kettőt külön is kiemelünk, nevezetesen: - "A szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszállyaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe.

- A szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló, vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől, vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell." (Alapokmány I. fejezet 2. cikk 3-4. pont, kiemelés tőlem: F.J.)

Az előzőekben nyomon követhettük hogyan jutottunk el Grotius felismerésétől, miszerint "a béke a különböző államok és népek megegyezésén alapul", az ENSZ alapokmányáig. Már Kant megfogalmazta, hogy a nemzetközi jognak szabad államok szövetkezésén kell alapulnia. Az Alapokmány kimondja a szervezeten belüli tagállamok egyenlőségét. Az eddig létrejött szervezetek csak tagjaikra nézve hoztak határozatokat, az ENSZ ezen túllépve - ha a nemzetközi béke és biztonság úgy kívánja - biztosítja, hogy azok az országok is, amelyek nem tagjai a szervezetnek, az alapelveknek megfelelően járjanak el.

A nemzetközi béke fenntartásában kiemelkedő szerepe van az ENSZ egyik főszervének, a Biztonsági Tanácsnak. (Security Council) Az alapítók

felismerték, hogy a nemzetközi biztonság megőrzése az esetek többségénél gyors és hathatós beavatkozást kíván, ezért a Biztonsági Tanácsot az alábbi hatáskörrel ruházták fel: "A szervezet gyors és hatásos cselekvésének biztosítása érdekében a tagok a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért a fő felelősséget a Biztonsági Tanácsra ruházzák, és elismerik, hogy a Biztonsági Tanács e felelősségből folyó kötelelességeinek teljesítésekor az ő nevükben jár el." (Alapokmány 24. cikk. 1. pontja, kiemelés tőlem: F.J.) A tagállamoknak egymás közötti vitás kérdéseik megoldása során nem kötelező a Biztonsági Tanácshoz fordulni, ha az érintettek közvetlen tárgyalásokkal, közvetítéssel, vagy választott bírósági eljárással jutnak el a megoldáshoz, a Biztonsági Tanács a megállapodást figyelembe veszi. Minden más esetben a Tanács ajánl megfelelő eljárást, rendezési módot. Ha az elhúzódó vita veszélyezteti a nemzetközi békét a Biztonsági Tanács felhívhatja az érintetteket, hogy alkalmazkodjanak a rendszabályokhoz. Ha ez sem vezet eredményre, akkor meghatározza azokat a - katonai erők alkalmazását nem igénylő - rendszabályokat (gazdasági kapcsolatok; tengeri, légi, szárazföldi forgalom részleges, vagy teljes felfüggesztése, stb.), amelyekkel határozatainak érvényt szerezhet. Amennyiben ezek a rendszabályok is elégtelennek bizonyulnak: "úgy légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával, olyan műveleteket fogantatosíthat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához, vagy helyreállításához szükségesnek ítél." (Alapokmány VII. fejezet 42. cikk) Jól látható a különbség a Nemzetek Szövetsége és az ENSZ között. Míg az Egyezségokmány nem zárta ki a háború lehetőségét, csak korlátozta, az ENSZ ennél tovább ment, hisz feladata mindenféle háború megelőzése, vagy

megszüntetése, illetve, hogy megfelelő intézkedéseket tegyen, (ha kell, fegyveres erők igénybe vételével is) a béke megőrzésére.

A "londoni békebarátok" 1843-as találkozójukon kérték a világ országait, hogy az esetleges vitás kérdések megoldásában vessék alá magukat egy harmadik állam közvetítésének. A békeharcosok egy "Választott Bíróság" létrehozását követelték. Az Interparlamentáris Unió célul tűzte ki, hogy a nemzetek közötti vitás kérdésekben egy "Választott Bíróság" döntsön és az így hozott határozatot az érintetteknek el kell fogadniuk. Mint ismeretes az I. hágai békekonferencián, melynek fő célja a fegyverkezés csökkentése és a béke biztosítása volt, a résztvevők három határozatot fogadtak el: egyet az egymás közötti viszályok békés rendezéséről, egyet a szárazföldi hadviselés szabályairól, a harmadikat pedig a sebesültek védelméről szóló 1864-es genfi egyezmény tengeri harcokra való kiterjesztéséről. A viták békés rendezéséről szóló egyezményben megfogalmazottak alapján jött létre Hágában az Állandó Választott Bíróság. Húsz évvel később a Népszövetség Egyezségokmánya Állandó Nemzetközi Bíróság felállítását rendelte el, majd 1920-ban a Közgyűlés elfogadta a bíróság szervezeti szabályzatát. Ettől kezdve már két nemzetközi bíróság működött Hágában. Az ENSZ Alapokmánya is rendelkezik egy Nemzetközi Bíróság felállításáról, amely az Egyesült Nemzetek egyik főszerveként tevékenykedik, az 1940-ben Hollandia megszállását követően megszűnt Állandó Nemzetközi Bíróság utódaként. A két bíróság szinte teljesen azonos Statútum alapján működött, illetve az utóbbi ma is e szerint tevékenykedik.

Az UNESCO szerepe a békére és leszerelésre nevelésben

A nemzetközi béke és biztonság megőrzése szempontjából külön figyelmet érdemel az ENSZ szakosított intézményei közül az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete. (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) Az UNESCO létrejöttének előzményei dolgozatunkban is nyomon követhetők; gondoljunk csak a II. Vilmos által kezdeményezett tanárcserére; a luzerni Békekongresszus (1905) határozataira, melyek a nemzetközi nevelési és oktatási rendszer megszervezését, a bizonyítványok egyenjogúsítását, a közös tantervkészítést és egy nemzetközi egyetem létrehozását tűzték ki célul; vagy Kemény Ferenc utópikus tervére a "Világakadémiá"-ról és a békemozgalom céljait megvalósító "nemzetközi kultúrmozgalom"-ra; illetőleg Imre Sándornak azon felismerésére, miszerint nagy jelentőséggel bírnak a különféle nemzetközi kongresszusok, találkozók, melyeken az egyes nemzetek tudósai, művészei és pedagógiai szakemberei megismerhetik egymás nézeteit, véleményét, mert így jutnak el egymás kölcsönös megértésétől az egyetértésig; a Nemzetek Szövetsége 1925-ben létrehozta Genfben a Nemzetközi Nevelési Irodát, majd egy évvel később a párizsi székhelyű Nemzetközi Szellemi Együttműködési Intézetet. Ilyen előzmények után határozták el az 1945. november 1-16 között Londonban tartott konferencián résztvevő tagországok az UNESCO létrehozását. A szervezet célja az alapszöveg szerint: a nemzetközi béke és biztonság megőrzése azáltal, hogy tovább fejlesztik a tagországok közötti nevelésügyi, tudományos és kulturális együttműködést; szorgalmazzák a tudomány és a kultúra kiemelkedő személyiségeinek, a tudományos eredmények, a műalkotások nemzetközi cseréjét.

A II. világháború szörnyű pusztításai a sok árva, félárva, és nyomorgó gyermek készítette a tagállamokat 1946-ban az Egyesült Nemzetek Nemzetközi Szükségalapjának (United Nations International Emergency Children's Fund, UNICEF) létesítésére. Az UNICEF célul tűzte ki: a gyermekek és fiatalok egészségügyi, szociális és kulturális helyzetének megjavítását. Fő tevékenységét elsősorban a harmadik világ országaiban fejti ki. A szervezet 1965-ben Nobel-békedíjat kapott. (Hárs, 1982. 1-54. 1.)

Az UNESCO a békére és nemzetközi megértésre nevelés hatékonyságának fokozása céljából létrehozta a "társult iskolák" hálózatát. Hazánkban 1957-ben mindössze négy középiskola (a budapesti Apáczai Csere János, a Szilágyi Erzsébet, az I. István és a miskolci Zrínyi Ilona gimnázium) tartozott az úgynevezett "társult iskolák" (associated schools) mozgalmához.

1987-ben az oktatási miniszternek az asszociált iskolák létesítését, működését szabályozó utasításának kiadása évében már a budapesti középiskolák egynegyede és tizenöt vidéki iskola kapcsolódott be ebbe a munkába. Az asszociált iskolákban folyó munkával több nemzetközi tanácskozás is foglalkozott. Az UNESCO 13. közgyűlésén 1964. november-decemberében több tagállam is kritizálta a békére és nemzetközi megértésre nevelés terén végzett munkát. Másokkal együtt a magyar delegáció is szűkkörűnek tartotta ezt az akciót. A feladat jelentőségének megfelelően a tevékenység kiszélesítését javasolta. (Jóború, 1965.) 1965. július 27. és augusztus 7-dike között az UNESCO hamburgi Nevelésügyi Intézete és a Magyar UNESCO Bizottság közös szervezésében nemzetközi szemináriumot szerveztek Budapesten. A nemzetközi tanácskozás napirendjén szerepelt: Az audió-vizuális eszközök szerepe a nemzetközi megértésre nevelésben. A tizenhét országból jött huszonöt küldött tapasztal-

latait a plenáris üléseken és három szekcióban vitatta meg. A szekciók a rádió és televízió, a film (dia, mozgófilm, magnetofon és hanglemez), valamint a kiállítások felhasználását, alkalmazásuk gyakorlati lehetőségeit vitatták meg. A különböző filmek, rádió- és televízió műsorok elsősorban az ENSZ, illetőleg az UNESCO jelentőségét, az ott folyó munkát mutatták be. Emellett helyet kaptak az egyes országokat (tájat, kultúrát) bemutató tablók, sőt a tanulók által létrehozott nemzetközi kapcsolatok dokumentumai is láthatók voltak. (Banó, 1965.) A hazai társult iskolák működésében fordulópontot jelentett a már idézett miniszteri utasítás megjelenése. Az utasítás értelmében az asszociált iskolák feladata, egyebek mellett, a békére és nemzetközi megértésre nevelés terén szerzett tapasztalataikkal járuljanak hozzá a nevelési feladat mind eredményesebb megvalósításához. A "társult iskolák" ápolják a különböző nemzetek közötti megértést. E feladat különös jelentőséggel bírt az asszociált iskolákhoz tartozó nemzetiségi gimnáziumok esetében, hisz ezekben az iskolákban már egy országhoz (az anyanemzethez) eleve szorosabb kapcsolatok fűzik a tanulókat. Az utasítás az asszociált iskolák tevékenységének tartalmát az alábbiakban határozta meg:

- Magyarország nemzetközi politikájának megértetése;
- más népek kultúrájának, életmódjának megismertetése a magyar fiatalokkal, illetve a magyar kultúra megismertetése az együttműködő külföldi diákokkal;
- az emberiség időszerű feladatainak megismerése;
- az ENSZ és intézményei tevékenységének tanulmányozása;
- az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának tanulmányozása.

Az utasítás intézkedett az asszociált iskolák működésének engedélyezése tárgyában is. Meghatározta a csatlakozáshoz szükséges feltételeket, az engedélyezési eljárás menetét (a javaslattevő és döntési jogköröket) és a társulás megszűnésének módját. E dokumentum részletesen is szabályozta a társult iskolákban folyó munkát, végezetül az irányítás és felügyelet kérdéseivel foglalkozott.

Az asszociált iskolákban folyó munkák tapasztalatairól átfogó jelentést készített Margócsy József. Az utasítás éves program készítését írta elő, a tapasztalatok szerint szerencsésebb az a megoldás, ha az iskola "nagy" munkatervébe építik be a békére és nemzetközi megértésre nevelésből adódó célkitűzéseket és feladatokat. Az eddig végzett munka azt igazolta, hogy minden iskolában van egy-két lelkes pedagógus, aki ezt a munkát szívügyének tekinti. E tény nehezíti nevelési céljaink megvalósítását, hisz ebben is az iskola valamennyi tanárának megvan a lehetősége és ebből adódóan a feladata is. Ott, ahol az igazgató aktívan támogatja - esetleg saját maga vezeti - ezt a tevékenységet, az eredmény sem marad el. Visszatérve a tervezőmunkára megállapítható, hogy ebben is sokszínűség mutatkozott. Az iskolák egy részében egy, másutt három, de volt olyan is, ahol hat - nyolc évre előre tervezték meg munkájukat. Természetesen mindegyik megoldás jó. Hasznosnak tűnik ha az éves konkrét feladatmeghatározások mellett egy hosszabb távra szóló átfogó tervvel is rendelkeznek az iskolák. A szerző az iskolák tapasztalataira hivatkozva a három évre történő tervezést jónak tartotta. Ha így terveznek, akkor az első évben a szűkebb környezet (falu, város, kerület) a második évben az ország, és a harmadik évben valamely idegen ország(ok) megismerésére nyílik lehetőség. Ezen keresztül

eljutnak a tanulók a helyi politikától az országoson át a nemzetközi élet eseményeiben való tájékozottsághoz.

Az asszociált iskolákban folyó nevelőmunka segítésére jött létre a nyíregyházi Dokumentációs Központ. A Központ egyrészt összegyűjti a "társult iskolákkal" kapcsolatos dokumentumokat, másrészt lehetőséget ad a továbbképzések, tapasztalatcserék megszervezéséhez és megrendezéséhez. Ezen túlmenően a Magyar UNESCO Bizottság körleveleinek közrebocsájtásával is segítséget nyújt a középiskoláknak. Az asszociált iskolák munkájukhoz közvetlen segítséget a Magyar UNESCO Bizottságtól kaphatnak. Bizonyos esetekben egy-egy feladat megvalósításához a bizottság anyagi támogatást is nyújt. (Margócsy, 1981.)

E rövid áttekintés után sajnálkozva kell megállapítanunk, kár, hogy e munka csak szűk körben folyik és tapasztalataik, eredményeik sem kaptak szélesebb körű publicitást.

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi Tudományos és Kultúrális Szervezete Közgyűlése 1974. október 17. és november 23. között megtartott ülészakán elfogadta: "a nemzetközi megértésre, együttműködésre és békére, az emberi és alapvető szabadságjogok tiszteletére nevelésről" ^x szóló ajánlást. Az ajánlással egyidőben azt javasolta a tagállamoknak, teremtsék meg a jogi garanciákat arra, hogy a fennhatóságuk alá tartozó területeken az ajánlásban lefektetett elveknek érvényt szerezzenek. Az "Ajánlás" foglalkozott a nemzetközi gyakorlatban elfogadott egyes fogalmak értelmezésével. A "nemzetközi megértés, együttműködés és béke" kifejezéseket az ajánlás értelmezésével egyetértve egyetlen fogalomegységnek tekintjük; "amely

^xPedagógiai Szemle, 1976. 2. sz. 112-121. 1.

a különböző társadalmi és politikai rendszerben élő népek és államok között baráti kapcsolatokon, illetve az emberi jogokon és alapvető szabadságjogokon alapul." (Ajánlás, 112. 1.)

Az "Ajánlás" negyedik pontja értelmében az alábbi célkitűzéseket, valamennyi tagországban az oktatáspolitikai irányelvénél kell tekinteni és a nevelés valamennyi fokozatára és formájára alkalmazni kell:

- a nemzetközi aspektus és az egyetemes távlatok érvényesítése,
- minden nép és valamennyi nemzetiség kultúrális értékeinek és életmódjának megértése és tiszteletben tartása,
- a népek egyre fokozódó egymásra utaltságának tudatosítása,
- a másokkal folytatott eszmecsere készségének fejlesztése,
- azon kötelességek tudatosítása - a jogokon túl -, amelyek az egyénre és a különféle csoportokra hárulnak egymással szemben,
- a nemzetközi szolidaritás és együttműködés szükségességének megértése,
- váljon belső igénnyé az egyénben, hogy részt vállal a közösség, az ország és a világ problémáinak megoldásában. (Ajánlás, 113. 1.)

1978-ban a Helsinkiben megrendezett tanácskozás ajánlása arra kérte a Nemzeti UNESCO Bizottságokat, hogy a tagországok oktatáspolitikájának tervezésében általános célkitűzés legyen a békére és a nemzetközi megértésre nevelés. Az ENSZ közgyűlése is 1978-ban hozott határozatot "Béke és nemzetközi megértésre nevelés" címmel, melyben az ifjúság ilyen szellemű oktatását szorgalmazta az iskolában és az iskolán kívül.

Az Internacional Peace Research Association, IPRA (Nemzetközi Béke kutató Társaság) 1983. augusztus 31. és szeptember 2. között Győrben tartotta X. közgyűlését.^x A közgyűlésen az egyik szekció a békére neveléssel foglalkozott.

Néhány fontosabb probléma, amelyről szó esett e szekció munkájában:

- Az értelmi és érzelmi tényezők a békére nevelés folyamatában;
- Az egyén és a társadalom érdekhatárai, értékítéletei a háborúról;
- A békére nevelés és honvédelmi nevelés ellentmondásai;
- Tantervek, tankönyvek jelentősége a békére nevelésben;
- A békére nevelés függése az egyes aktuális eseményektől.

A szekció két nagy feladattal foglalkozott, melyek közül az egyik a mai kor békére nevelési lehetőségeit, a másik a jövő követelményeit elemezte. A másodikban nagyobb hangsúlyt kapott az emberi oldal, a résztvevők szerint új személyiségjegyeket kell kialakítani az emberekben, ki kell alakítani a személyiségben a békében élni tudás képességét; amely ismeretek rendszeréből, beállítottság kialakulásából, nyitottságból és toleranciából, kommunikációs képességből, elviszárságból és elkötelezettségből, kooperációs képességből, valamint az emberek magatartásában is megnyilvánuló összetevőkből áll.

Az IPRA által javasolt kutatási témák:

- a gyermekek és az erőszak,
- a tananyag és a módszerek,
- a tankönyvek elemzése,
- a nevelő felkészítése a békére nevelésre. (Tímár, 1984. 380. l.)

^xOrszágos Pedagógiai Intézet - IPRA győri tanácskozása - kézirat.

Ezek mind olyan izgalmas és érdekes témák, amelyek vizsgálata nagyban hozzájárulhat nevelőmunkánk hatékonyságának fokozásához.

A leszerelésre nevelés

A békére nevelés magában foglalja a honvédelmi nevelést, a védelmi képesség kifejlesztését is. A II. világháborút követő időszakban az államok többsége igyekezett katonai erejét növelni. A fegyverkezési verseny soha nem látott méreteket öltött.

Már az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) alapokmányának életbelépésével (1945. október 24.) az aláíró államoktól elvárták, hogy a nemzetek közötti kapcsolatokban az egyenjogúság és az önrendelkezési jog tiszteletben tartásával fejlesszék baráti kapcsolataikat; az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletbentartását; a nemzetek egymás közötti vitás ügyeit békés eszközökkel oldják meg. Mindezek ellenére a II. világháborút követő időszakban az államok többsége igyekezett katonai erejét növelni. A fegyverkezési verseny soha nem látott méreteket öltött.

A békepedagógiában döntő fordulatot jelentett a már ismertetett UNESCO "Ajánlás", mely az ENSZ Alapokmánya és Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozatának figyelembevételével készült. Az "Ajánlás" elfogadásával (1974. november 19.) következett be a változás, illetve akkor, amikor egyre több állam oktatáspolitikájának meghatározásakor figyelembe vette az ott megfogalmazottakat.

E munka szerves folytatásaként került sor az UNESCO főigazgatójának kezdeményezésére összehívott kongresszusra, melynek témája a leszerelésre nevelés volt. A tanácskozás 1980. június 9. és 13. között ülésezett az UNESCO székhelyén, Párizsban. A tanácskozásról záróokmányt adtak ki. A záródokumentum leszögezi: a kongresszus-

nak az a véleménye, hogy a leszerelésre nevelésnek az alábbi vezérvonalat és alapelvet kell figyelembe vennie:

1.) Kapcsolatok a nevelés és a leszerelés között

- a leszerelésre nevelés, a békére nevelésnek egy igen fontos része, amely magába foglalja a leszereléssel kapcsolatos ismeretek nyújtását, valamint a leszerelést elősegítő nevelést. Mindenki, aki neveléssel, vagy a kommunikációval foglalkozik tehet valamit a leszerelésre nevelés érdekében, azáltal, hogy saját maguk ráébrednek és másokkal is tudatosítják, hogy a hatalmas méretű fegyverkezésnek milyen szociális, gazdasági és kultúrális hatásai vannak, illetve az atomfegyverek bevetése esetén az emberiségnek milyenek a túlélési esélyei.

2.) A leszerelés definíciója

- a leszerelésre nevelés keretében a leszerelés egy akció, melynek célja : a fegyverkezés korlátozása, ellenőrzése és csökkentése, beleértve az egyoldalú leszerelési indítványokat is és végül az általános és teljes leszerelés. A leszerelés egy folyamat, amelynek az a célja, hogy a nemzetek közötti ellentéteket fegyverek nélkül oldják meg. A nemzetközi politika eszköze, amellyel az emberek biztosíthatják jövőjüket és az igazságon és szolidaritáson alapuló biztonságban élhetnek.

3.) Az információ szerepe

- a leszerelésre nevelés olyan információgyűjtést és terjesztést követel meg, mely a szabad és kiegyensúlyozott információ-áramlásban garantálja az objektivitást. Ezért az iskoláknak és más médiumoknak arra kell felkészíteniük a tanulókat - mégpedig a véleményalkotás és véleménynyilvánítás szabadságának biztosítása mellett, - hogy legyenek képesek a háborús uszításoknak,

a hadipropagandának, a militarizmusnak ellenállni.

4.) A politikai és a tudományos realitások közötti kapcsolat

- a leszerelésre nevelés nem elégedhet meg a leszerelési szándékok (tervek) - kel kapcsolatos várakozások (elképzelések) kommentálásával. Feladata a leszerelés, a nemzetközi biztonság garantálása és a fejlődés közötti kapcsolatok felismerése. Ennek eléréséhez a tanulók életfeltételeit és érdekszféráit épp- úgy figyelembe kell venni, mint azokat a politikai realitásokat, amelyek között a leszerelés megvalósul. Egyidejűleg be kell mutatni a gazdasági, a politikai és szociális tényezőket, amelyek az emberiség biztonsága szempontjából fontosak.

5.) A kutatás és a befolyásolás

- a leszerelésre nevelés egy speciális, de nem jelentéktelen feladata, olyan ésszerű érvek felsorakoztatása a leszerelés fontosságát bizonyítandó, amelyek független tudományos kutatásokon alapulnak. Ebben segíthet - amennyiben erre lehetőség van - egy olyan "ellenfél" beállítása, aki nem rendelkezik a szükséges információkkal.

6.) Belső szempontok

- a leszerelésre nevelésnek minden esetben az ENSZ alapokmányán és a nemzetközi jog szabályain kell alapulnia. Fel kell figyelni az állam területi sérthetetlensége és politikai függetlenségének, vagy az olyan belső ügyek, mint például a népek önrendelkezési jogának megsértésére.

A nemzetközi megegyezésekben törekedni kell arra, hogy az emberi és humanitárius jogok a fegyveres konfliktusok időszakában is érvényesüljenek, alternatívákat (például nem fegyveres védelmi rendszerek és erőszakmentes civil akciók) kell keresni a biz-

tonság eléréséhez. A leszerelésre nevelésnek kutatnia kell az előítéleteknek, az egyéni és kollektív erőszaknak, ill. a feszültség, a krízis és a konfliktusok szubjektív és objektív alapjait.

7.) Kapcsolat az emberi jogokkal és a fejlődéssel

- a leszerelésre nevelés, az emberi jogok tiszteletben tartására nevelés és a fejlődés között ugyanolyan szoros kapcsolat van, mint a három szó; béke, leszerelés és fejlődés esetében. A leszerelésre nevelés egy újabb lehetőség (koncepció), mint egyéni és kollektív jog a békére és fejlődésre.

8.) Pedagógiai célok

- függetlenül attól, hogy a leszerelésre nevelés, mint a leszerelés szellemében történő nevelés, vagy mint a leszereléssel kapcsolatos témák tanítása (oktatása) jelenik meg, illetőleg a meglévő tantárgyakban, vagy egy új tantárgyként kezeljük, mindenképpen hatásos módszerek és eljárások alkalmazására kell törekedni.

9.) Értékek

- a leszerelésre nevelésnek olyan értékekre kell építenie, mint a nemzetközi megértés, az ideológiai és kultúrális különbségekkel szembeni tolerancia a szociális igazságosság és az emberek közötti szolidaritás iránti elkötelezettség.

10.) Társadalmi lehetőségek

- a leszerelésre nevelés az egész társadalom törekvése, célja. Így mind az iskolai és iskolán kívüli nevelésnek (mint például a család, a helyi egyesületek, a munkahely, az egyetemek és más kutatóhelyek), mind a médiáknak megvan a lehetőségük arra, hogy résztvegyenek e feladat megoldásában. Nemcsak a peda-

gógusoknak, hanem mindenkinek a leginkább megfelelő módszerek kidolgozására kell törekednie. (Wedemeyer, 1988. 37-43. 1.)

A nemzetközi és hazai békemozgalom (1945-1990)

A világháborút követően a nemzetközi békemozgalmi munka is új lendületet kapott. A világ haladó értelmisége 1948. augusztusában a lengyelországi Wroclawban nemzetközi békekongresszuson találkozott. A tanácskozáson megjelent mintegy ötszáz tudós, író, orvos, mérnök és művész átérezve az értelmiség szerepét az alábbi kiállítványt tette közzé: "Felemeljük szavunkat a béke, minden nemzet szabad, kulturális fejlődése, függetlensége és a nemzetek szoros barátsága érdekében. Felhívjuk az értelmiségieket szerte a világon, vitasság megkövetkező javaslatunkat: hívjanak össze minden országban kulturális kongresszusokat a béke érdekében, alakítsanak nemzeti bizottságokat a béke védelmében, hogy a kultúra emberei között szerte a világon erősödjenek a nemzetközi kapcsolatok." (Hantos, 1959. 3. 1.)

1949. április 20-25-re Párizsba 72 ország több mint 2.000 küldötte részvételével békevilágekongresszust hívtak össze. Miután a francia kormány a küldöttek egy részétől megtagadta a vízum kiadását, ők ugyanebben az időben Prágában találkoztak. A párizsi kongresszuson Joliot-Curie^x beszédet tartott. A Nobel-díjas tudós kiemelte, hogy a jelenlévők nem passzív békeharcosok, hanem józan gondolkodású emberek, akik világméretű szervezkedést kezdeményeznek a háború ellen. "Egy nép egyedül - mondotta Joliot Curie - épp oly kevésbé akadályozhatja meg a háborút, mint az egyes ember. Csak valamennyi nem-

^xFrédéric Joliot-Curie (1900-1958) francia atomfizikus

zet összefogása akadályozhatja azt meg." (uo. 4. l.) A háborúval szemben senki sem lehet közömbös. Az embereket meg kell győzni - hangoztatta -, hogy ő sem tehetetlen a háborúval szemben, mert milliók összefogásával elkerülhető a szörnyű pusztítás. A béke, mely minden ember legszemélyesebb ügye, az atomfegyver megjelenésével a világ valamennyi népének, az egész emberiségnek közös ügye is.

E kongresszuson a nemzeti bizottságok munkájának koordinálására egy Állandó Nemzetközi Bizottságot hoztak létre.

A békebarátok 1950. március 15-19-én Stockholmban Béke-világkonferencián találkoztak. A konferencia résztvevői felhívást bocsátottak ki az atomfegyver betiltására. Az egyes emberek támogatását kérte: "Követeljük az atomfegyver feltétlen eltiltását, mert az az emberek tömeges pusztításának szörnyű eszköze.

Követeljük, hogy hozzanak létre szigorú nemzetközi ellenőrzést és így biztosítsák a tiltó rendszabályok végrehajtását.

Az a kormány, amely először alkalmaz atomfegyvert bármely más országgal szemben bűnt követ el az emberiség ellen és háborús bűnösnek tekintendő.

Felszólítunk minden jószándékú embert az egész világon, hogy írja alá ezt a felhívást." (Hantos, 1959. 9. 1.)

Ugyanebben az évben október 16-22-én ülésezett Varsóban a Béke-világkongresszus. Itt választották meg a Békevilágtanácsot. (World Peace Council, WPC) , mely az Állandó Nemzetközi Bizottságot váltotta fel.

A Békevilágtanács megfogalmazta azokat az elveket, melyek alapján a különböző világnézetű, fajú, felekezetű és nemzetiségű, a békéért valamit is tenni akaró emberek együttműködése elképzelhető.

Ezek az alapelvek az alábbiak:

- Alapvető feltétel a különböző társadalmi berendezkedésű országok békés egymás mellett élése.
- Az egyásköztí vitás kérdéseket tárgyalások útján kell megoldani.
- A világban minden népnek meg kell adni az önrendelkezés jogát és azt tiszteletben kell tartani.

A stockholmi felhívás során a nemzetközi békeharcnak egy új formája alakult ki, az aláírásgyűjtés. 1950. decemberére már 500 millió aláírás gyűlt össze. Az atomháború elleni tiltakozás más-más formában egészen napjainkig folytatódik. A stockholmi felhívás eredményéről Henry Kissinger^x professzor így írt: "Az 1950. évi stockholmi békefelhívástól fogva, amely számára több mint 500 millió aláírást szereztek, a békemozgalom jól szervezett akciót irányított a nukleáris fegyverek alkalmazása elleni tömegtiltakozások ösztönzésére. A Békevilágtanács és az egyes országos Béketanácsok állandó érvőzönt zűdítanak az atomháború borzalmairól és az atomfegyverek törvényen kívül helyezésének szükségességéről." (Kissinger, 1956.)

A nukleáris háború elleni tiltakozás egy sajátos formája alakult ki Japánban. Tókióban az A és H Bomba Ellenes Japán Tanács minden év augusztusában megrendezi "soha többet" jelszóval az atom- és hidrogénfegyverek elleni nemzetközi konferenciát. E konferencián a katasztrófa valóságos méreteinek bemutatásával igyekeznek szemléltetni az emberiséget fenyegető veszedelmet.

A kísérleti atomrobbantások során bebizonyosodott, hogy az így felszabaduló károsító anyagok hatása is súlyos veszéllyel fenyegeti az emberiséget. Az 1950-ben Helsinkiben megtartott békevilágtalál-

^xHenry Kissinger (sz. 1923) német származású amerikai politikus. A Nobel-békedíjat 1973-ban kapta meg Le Duc Tho vietnámi politikus-sal.

kozó éppen erre a békés időszakbeli veszélyre hívta fel a világ népeinek figyelmét.

Bertrand Russell^x (1872-1970) és más neves közéleti személyiségek kezdeményezésére létrejött a "Hadjárat a Nukleáris Leszerelésért" mozgalom.

Linus Pauling Nobel-díjas atomtudós a hirosímai és nagaszaki atomtámadás megrázó élményének hatására kezdeményezte, hogy az amerikai tudósok fogalmazzanak meg egy felhívást (a felhíváshoz 2000 tudós csatlakozott) a világ kormányaihoz és népeihez, melyben a kísérleti robbantások beszüntetését követelték.

1957 nyarán több mint 50 Nobel-díjas tudós találkozott a Bódeni-tónál, az atomhatalmak kormányaihoz címezve követelték a kísérleti robbantások beszüntetését. A tiltakozás hulláma különböző tömegdemonstrációk formájában (békemenet, tüntetés, aláírás-gyűjtés, stb.) végigfutott egész Európán. Az 1957-es colombói találkozón nyilatkozatott fogadtak el a kísérleti robbantások beszüntetéséről és a leszerelésről. A robbantások beszüntetése - mondja a nyilatkozat - lelassítja a fegyverkezési hajszát. (Hantos, 1959. 9. l.) A résztvevők úgy gondolták, hogy ezt az intézkedést egy kormány sem fogja megszegni, mert ellenkező esetben az egész világ el fogja ítélni. E tény majd megkönnyíti a nukleáris fegyverek teljes betiltását és a leszerelésre vonatkozó megegyezést.

A békeharcosok fegyverkezési hajsza elleni küzdelme tovább folytatódott. Az 1958-as világkongresszus témája a leszerelés és a nemzetközi együttműködés volt. E kongresszuson hangzott el - sajnos már csak tolmácsolásban - Joliot-Curie utolsó

^xEarl Bertrand William Russel angol filozófus, matematikus, közéleti személyiség. Az irodalmi Nobel-díjat 1950-ben kapta meg.

beszéde. A világhírű tudós bírálta azokat, akik hátráltatják a leszerelést. Követelte a nukleáris fegyverek gyártásának beszüntetését, tudományos módszerekkel bebizonyította, hogy "a fegyverek hatása térben és időben nem korlátozható." Véleménye szerint helytelen az a nézet, miszerint a béke a "félelem egyensúlyával" fenntartható. "Ez az érvelés - mondotta -, egyszerűségénél fogva szélesen elterjedt és ha nem ügyelünk, azt a veszélyt rejtheti magában, hogy éppen a katasztrófához vezet. A gyanakvás és a félelem légkörében ugyanis a legkisebb véletlen, egy rosszul értelmezett parancs, sőt egy olvasási hiba is, amelyet egy radarkészülék ernyőjéről olvas le valaki, maga után vonhatná az atombombázás láncreakcióját." (uo. 10. l.)

A stockholmi kongresszus másik témája a nemzetközi együttműködés kérdésköre volt. Mint láttuk a nemzetek közötti együttműködést már a század elején is szorgalmazták a békeharcosok és a tudósok. A békemozgalom különféle lehetőségeket kínál egymás jobb megismerésére és ezen keresztül egymás jobb megértésére. Ilyen lehetőségek egyebek mellett: a Békevilágtanács által javasolt évfordulók megünneplése, a különböző nemzetközi találkozók (nemzetközi gyermektáborok, VII, DIVSZ rendezvények, stb.) a nemzeti békemozgalmak különféle kezdeményezései.

Az atom- és hidrogénfegyverek betiltásáért, a teljes leszerelésért folytatott harc továbbra is aktuális feladat, az azonban megállapítható, hogy a sok millió aláírás, a meg-megújuló tiltakozó mozgalmak és tömegdemonstrációk nem voltak hatástalanok. (Hantos, 1959. 3-16. l.)

A háborúellenes tiltakozások nemegyszer más követelésekkel együtt jelentek meg. Csak a legfontosabbat említve Martin Luther King (1929-1968) polgárjogi harcos, a néger polgárjogi tevékenységet összekapcsolta a háború elleni harccal. King alapította a Montgomery Improvement Association nevű szervezetet. Nevéhez fűződik az új típusú néger polgárjogi mozgalom kialakulása. Ő az erőszak nélküli ellenállás híve volt, passzív ellenállást hirdetett az erőszakkal szemben. 1963-ben kiadta híres jelszavát a "direct action"-t, melynek eredménye az emlékezetes washingtoni békemenet. 1963. augusztus 28-án több mint 200 ezer ember (fehérek és néger) vett részt a békés tiltakozáson. King ekkor mondta el híres beszédét, melynek címe I have a dream (Álmod látok). (Vészits, 1974. 313-314. 1.)

1948-ban alakult meg a nemzetközi békemozgalommal együtt a hazai békemozgalom is. A 40-50 -es évek fordulóján a hidegháború leküzdése, a III. világháborúval közvetlenül fenyegető veszélyek elhárítása volt az elsődleges feladat. A mozgalmat szoros szálak fűzték a Békevilágtanácshoz. A magyar békemozgalom mindent megtett, hogy kivegye részét az együttes küzdelemből. Az Országos Béketanács a Hazafias Népfront keretein belül más társadalmi és tömegszervezetekkel, mozgalmakkal együttműködve fejtette ki tevékenységét. A Hazafias Népfront mellett működő béke- és barátsági bizottságok segítették a mozgalmat, az Országos Béketanács programjának megvalósítását. A békemozgalom a kormány politikáját támogatva a hazai és nemzetközi munkájában a béke, az egyetemes haladás, az új világháború kitörésének megakadályozásáért, a helyi konfliktusok visszaszorításáért tevékenykedett. Béke és Barátsági Hónap évente megrendezésre került. Az eseménysorozat keretében Európai Hetet tartottak és különböző szolidaritási akciókat (Afrika, Ázsia, Latin-Amerika, Vietnám, Chile) rendeztek. A

Békevilágtanács leszerelési akcióihoz kapcsolódva az Országos Béke-
tanács tömegdemonstrációt szervezett a neutronfegyver betiltásáért.
Tudományos békekonferenciát tartottak 1975-ben "Feladataink a lesze-
relésért folyó harcban" címmel. Különböző kiadványokat jelentettek
meg, pl.: "Egyhülés és leszerelés", "Tiszta bomba, sötét szándékok",
"Kérdések és válaszok a leszerelésről" stb.

Az Országos Béketanács a világ 127 országában 237 békemozgalommal
működött együtt. 1975-től évente szeptember 11-ével szolidaritási
hetet szerveznek az Athénben megtartott Nemzetközi Chilei Szolidari-
tási Konferencián résztvevő magyar küldöttség indítványára. A magyar
békemozgalmi és közéleti személyiségek írásai rendszeresen megjelen-
tek a BVT Információs Centrumának különböző kiadványaiban.

Számunkra kiemelkedő jelentőséggel bír az Országos Béketanács ke-
retein belül 1985-ben megalakult "Pedagógusok a békéért" mozgalom. A
mozgalom megalakításának gondolata először 1982-ben a X. Országos Bé-
kekonferencián vetődött fel. A hivatalos megalakulását az első Peda-
gógus Békekonferencián mondták ki 1982-ben. A konferencián elfogadott
"Irányelvek"^x szerint a mozgalom célja: "Átfogja és mozgósítja a ne-
velés minden területén, az iskolai és nem iskolaszerű keretekben te-
vékenykedő pedagógusokat, az óvodától a felsőoktatásig, a békére ne-
velés érdekében. A maga sajátos lehetőségeivel, eszközeivel és a moz-
galomhoz kapcsolódók széleskörű tevékenységével kíván hozzájárulni a
magyar békemozgalom célkitűzéseinek megvalósításához, a felnövekvő
nemzedék békére nevelése útján." (Hámoriné, 1985. 86. 1.)

A mozgalom tevékenységi köre kiterjed egyébeken mellett, a különböző
nevelési programok, tantervek, tankönyvek tartalmi elemzésére; a

^x Irányelvek a "Pedagógusok a békéért" mozgalom tevékenységéhez.
Országos Béketanács, Budapest 1985. Békemozgalmi kiskönyvtár 3.

békére nevelés módszereinek vizsgálata; a főiskolai és egyetemi hallgatók békére nevelésének felkészítése, valamint a hazai és nemzetközi tapasztalatok elemzése. A konferencia résztvevői "Felhívás"-sal^x fordultak minden pedagógushoz, melyben arra kérték őket, hogy csatlakozzanak a mozgalomhoz és dolgozzanak a családdal együttműködve a fiatalok békevágyának fejlesztéséért.

A "Felhívás" hatására megyénkben is megalakult a "Pedagógusok a békéért" mozgalom megyei csoportja, mely - legnagyobb sajnálatunkra - 2-3 összejöveteltől eltekintve érdemi tevékenységet nem végzett.

1990. február 19-én a napilapok szerkesztőségi cikkben számoltak be arról, hogy az Országos Béketanács választmányi ülése úgy határozott, az Országos Béketanács felfüggeszti Békevilágtanácsbeli tagságát, "mert ez a nemzetközi szervezet a Gorbacsov előtti időszakot képviseli ma is."^{xx}

1988-ban a Budapesten tartott nemzetközi békekonferencián vetődött fel az un. "Európa Ház" létrehozásának gondolata. Nem egy új "békefőhivatal"-ra gondoltak, hanem egy olyan létesítményre, mely otthona lehetne a különböző békemozgalmaknak, az e témában megrendezésre kerülő tanácskozásoknak és találkozóknak is. 1990. március 13-án megalakult^{xxx} az Európa Ház nemzetközi egyesület. Az új egyesület alapszabályban megfogalmazott célja: hogy "elősegítse egy korszerű, kölcsönös egymásrautaltságon alapuló európai szellem, egy új Európa-tudat kibontakozását, térnyerését és formálását, elsősorban az ifjúságra és így már a jövő Európájára tekintve." (Soós, 1990. 5. 1.)

^xA "Felhívás" megjelent a különböző szakmai lapokban és folyóiratokban is.

^{xx}Magyar Nemzet 1990. február 19.

^{xxx}A Fővárosi Bíróság 1990. április 9-én az Európa Házat 1661. sorszám alatt társadalmi szervként nyilvántartásba vette.

A különböző tiltakozó megmozdulások és tüntetések jól mutatják, hogy noha az 1945-ben aláírt ENSZ Alapokmány egyértelműen síkraszállt az emberi jogok tiszteletbentartása mellett, a jogok tényleges érvényesüléséig még hosszú időnek kell eltelnie.

Az emberi jogok érvényesülése

Az ENSZ egyik alapvető célkitűzése "az emberi jogok és alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre, vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása."

Az emberi jogok klasszikus köre kibővült a gazdasági, szociális és kultúrális jogokkal. Nagy jelentőségű a diszkrimináció kizárása, hisz az emberi jogok alkalmazása során semminemű megkülönböztetés nem fogadható el.

1946-ban létrehozták az Emberi Jogok Bizottságát (Commission on Human Rights). E bizottság kidolgozta az Emberi Jogok Egyetemes Deklarációját. 1968-ban a deklaráció elfogadásának 20. évfordulóján a teheráni konferencián résztvevők egy felhívást fogalmaztak meg a tagországok kormányaihoz. Ebben egyértelműen kimondták, hogy az egyes államok felelősek az emberi jogok maradéktalan megvalósításáért, a kormányokat arra kérte, hogy állampolgáraiknak biztosítsanak olyan életfeltételeket, melyek megfelelnek a szabadság és emberi méltóság követelményeinek. Miután egy egységes szerkezetbe foglalt dokumentumot nem sikerült összeállítani az EJB megbízást kapott két egységokmány kidolgozására, külön egyet a polgári és politikai jogokkal és külön egyet, amely a gazdasági, szociális és kultúrális jogokkal foglalkozik. E munka eredményeként az ENSZ közgyűlés 1966-ban elfogadta a

1. Gazdasági, Szociális és Kultúrális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát

(International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)
és a

2. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát (International Covenant on Civil and Political Rights).

Előrelépést jelent az 1948-ban elfogadott deklarációhoz képest, hogy a népek önrendelkezési jogának biztosítása és tiszteletben tartása mindkét egyezségokmányban szerepel. A két egyezségokmány szükségességét azzal indokolták, hogy az egyes jogok érvényesítési lehetőségei között különbség van, mivel a gazdasági, szociális és kulturális jogok érvényesítése több időt igényel, az egységokmány az államokat csak arra kötelezi, hogy a körülményekhez képest megfelelő lépéseket tegyenek. A polgári és politikai jogok egyezségokmányában megfogalmazottak egyetlen aktussal bevezethetők. Mindkét egyezségokmány tíz évvel az elfogadás után 1976-ban lépett hatályba. (Hárs, 1982. 43-199. 1.)

Az Emberi Jogi Bizottság előkészítő munkája alapján a Közgyűlés deklarációt fogadott el a gyermekek jogairól 1959-ban, 1974-ben pedig a nők és gyermekek szükséghelyzetben, vagy fegyveres konfliktusok esetén történő védelemben részesítéséről szóló egyezményt. Ebből is látható az ENSZ az elmúlt négy évtizedben igyekezett hozzájárulni az emberi jogok érvényesüléséhez. Ismeretes, hogy az emberi jogok védelmére létrejött nemzetközi szerződések betartását az ENSZ csak befolyásolni tudja, hisz a tagállamok joga, hogy csatlakoznak-e az egyezményhez, vagy nem. Éppen ezért tanulságos lehet az emberi jogok védelmére létrejött legjelentősebb egyezményeket ismertető táblázat áttekintése.

Az egyezmény tárgya	Elfogadás éve	Hatályba lépés éve	A részes államok száma (1983. szept. 1.)
A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya	1966	1976	76
A fentire vonatkozó fakultatív jegyzőkönyv	1966	1976	30
A gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya	1966	1976	79
A népiirtás (genocidium) büntetésének megelőzése és megbüntetése tárgyában lérejtött egyezmény	1948	1951	92
A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény	1965	1969	121
Az apartheid bűncselekmény leküzdéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény	1973	1976	73
A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény	1979	1981	51
A férjezett nők állampolgárságáról szóló egyezmény	1957	1958	54
A nők politikai jogairól szóló egyezmény	1952	1954	91

Forrás: Human rights. International Instruments. ST/HR/4/Rev.5. In: Simai, 1985. 184. l.

Nem célunk a táblázat adatainak részletes elemzése, hisz a számok önmagukért beszélnek. Ha csak a két egyezségokmányt tekintjük, már abból is következtethetünk bizonyos általános tendenciákra. Az imént láttuk, hogy e két okmány kidolgozása több mint 15 évig tartott és az elfogadásuktól a hatálybalépésükig ismét 10 évnek kellett eltelni, pedig ehhez csupán 35 állam aláírására volt szükség. Elgondolkoztató,

hogy a 80-as évek közepén az ENSZ tagállamok fele az emberi jogok biztosítására nem vállalt kötelezettséget. Azt pedig, hogy állampolgáraik emberi jogainak megsértését nemzetközi fórum tudomására hozzák csupán 30 állam (az ENSZ-nek, 1985-ben 185 tagja volt), a tagországoknak csupán 16 %-a vállalta.

Az egyezmények megvalósulásához az ENSZ annyiban járulhat hozzá, hogy nyilvánosságra hozza az államok mulasztásait. Ennek elsősorban morális hatása van. Az ENSZ elvitathatatlan érdeme, hogy az emberi jogokat a nemzeti és nemzetközi érdeklődés középpontjába állította. A világszervezet különböző rendezvényei (pl. december 10. az emberi jogok napja), vagy a nemzetközi évek megtartása (pl. 1971. a faji diszkrimináció elleni küzdelem éve, 1975. a nők nemzetközi éve, st.) is hozzájárulnak a tagországok eredményes meggyőzéséhez. Lássunk egy példát, mely előző állításunkat igazolja: 1971-es évet az ENSZ Közgyűlése a faji diszkrimináció elleni küzdelem évének nyilvánította, ettől kezdve ugrásszerűen megnőtt az egyezményt aláírók száma. 1971 előtt csupán 55, a nemzetközi évet követően 76 állam írta alá az egyezményt.

Ma már az emberek többsége vallja, hogy az egyes államokon belüli normális viszonyok fenntartásához elengedhetetlen az emberi jogok és alapvető szabadságok megfelelő biztosítása. Az államok közötti normális kapcsolatok elképzelhetetlenek olyan országok között, melyekben a belső viszonyok rendezetlenek. "Világossá vált az összefüggés, az emberi jogok biztosítása és a nemzetközi béke és biztonság fenntartása között." (Simai, 1985. 182-187. 1.)

Ez a felismerés vezérelte a tagállamok kormányait is, amikor a szűkebb régió biztonságának és békéjének fenntartására törekedtek.

Európai biztonság és együttműködés

Miután az ENSZ a Népszövetséggel ellentétben nem ellenezte, sőt szorgalmazta a tagállamok regionális szervezeteinek létrehozását 1949. május 5-én a Benelux államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Dánia, Norvégia, Svédország, Írország és Olaszország létrehozta az Európa Tanácsot (Council of Europe), egy kormányközi politikai szervezetet, mely 1991-ben Európa 25 pluralista demokráciáját foglalta magába. Állandó székhelye az Európa Palota (Palais de l' Europe), a franciaországi Strasbourg. Íme Victor Hugo által megálmodott Európai Unió most kezd valóra válni.

A Tanács az európai egységet kívánja előmozdítani úgy, hogy

- védelmezi és erősíti a pluralista demokráciát és az emberi jogokat,
- közös megoldásokat dolgoz ki a társadalom problémáira,
- elősegíti az európai kultúrális identitás tudatosítását és érvényesítését.

Az Európa Tanács két fő fóruma: a Miniszteri Bizottság, a szervezet döntéshozó szerve, amely a tagállamok külügyminisztereiből áll. Munkájukat több, mint 100 szakértői bizottság segíti, amelyek kormányközi szinten foglalkoznak a különböző témákkal, mint például: az emberi jogok, a jogi együttműködés, szociális-, társadalmi- és gazdasági problémák megoldásával, oktatással, kultúrával, környezetvédelemmel.

A Parlamenti Közgyűlés, amely 192 tagból és 192 póttagból áll, ők a tagállamok parlamentjeiből kerülnek ki.

A Tanács célul tűzte ki többek között az emberi jogok védelmét is. 1950-ben kidolgozták az emberi jogok konvencióját, mely lehetőséget

nyújt az emberi jogok helyzetének figyelemmel kísérésére és e jogok védelmére. E feladatot az Európa Tanács két szervezete, az Emberi Jogok Európai Bizottsága és az Emberi Jogok Európai Bírósága látja el. A tagállamok bármely állampolgára, aki úgy érzi sérelem érte a konvencióban garantált jogait, panaszt tehet, ha a nemzeti hatóságok előtti jogorvoslat minden lehetőségét már kimerítette. Minden egyes esetet (1950 óta több mint 17 ezer volt) két szinten bírálják el; először a (független jogászokból álló) Bizottság eldönti, hogy a panasz jogos-e, ha igen a Bizottság kivizsgálja az ügyet és minden esetben arra törekszik, hogy bírósági eljárás nélkül megegyezés jöjjön létre az érdekeltek között, amennyiben e törekvésük eredménytelen, úgy az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, vagy a Bíróság foglalkozik az ügygel. A Bíróság ítéletei megfellebbezhetetlenek. Mint láttuk az ENSZ Közgyűlése két egyezségokmányt fogadott el az emberi jogokkal kapcsolatban. Az Európa Tanács is kidolgozta az Európai Szociális Chartát (1961), amely kiterjeszti a polgári és politikai jogok védelmét a szociális és gazdasági jogok területére. Olyan alapvető jogok gyakorlását garantálja, mint a munkához, a tisztességes bérhez, a társadalombiztosításhoz, az egészségügyi ellátáshoz és a sztrájkhoz való jog. A szakértői bizottságok tevékenységének felsorolásánál már említettük, hogy kormányközi szinten foglalkoznak az oktatás és a kultúra kérdéseivel is. Az 1954-ben kötött Európai Kultúrális Konvenció, megfelelő alapot teremt a tagországok együttműködésére, az oktatás, a kultúra és a sport területén. Ehhez az egyezményhez csatlakozott a "huszonötökön" kívül a Szent-szék, Lengyelország, a volt Jugoszlávia és az egykori Szovjetunió.

Az együttműködés néhány gyakorlati eredménye:

- óvodai, általános-, középiskolai és felsőfokú, valamint felnőtt-
oktatási programok;
- új módszerek az élő idegen nyelvek oktatására és az oktatók ké-
zésére;
- az oktatás európai jellegének az emberi jogokkal kapcsolatos is-
kolai felvilágosításnak és a különböző kultúrák közötti kapcso-
latoknak a fejlesztése;
- az egyetemi diplomák kölcsönös elismerésével és az egyetemek kö-
zötti cserékkel foglalkozó tájékoztatási központok hálózatának
kiépítése;
- az oktatással kapcsolatos európai kutatások eredményeinek közpon-
tosítása;
- ösztöndíj rendszer kidolgozása tanítóknak és középiskolai tanáro-
knak;
- képzőművészeti kiállítások szervezése;
- európai kultúrális utazások útvonalainak kijelölése, hogy csak a
legfontosabbakat említsük. Ezek egytől - egyig már a századfor-
duló után is megjelentek a békemozgáloban és lám Grotius, Hugó, Co-
menius és Kemény álma elérhető közelségbe került.

A volt szocialista államok nem voltak az Európa Tanács teljesjo-
gú tagjai. Az európai biztonság és együttműködés viszont valamennyi
európai állam létérdeke. Ezt felismerve a Békevilágtanács 1967-es
leningrádi ülésén állást foglalt az európai biztonsági ér-
tekezlet összehívása mellett. 1969. május 7-én a finn
kormány jegyzéket juttatott el valamennyi európai állam, továbbá
az USA és Kanada kormányához, valamint az ENSZ-hez, melyben javasolta
az európai biztonsági értekezlet összehívását Helsinkibe.

Még ugyanebben az évben Kekkonen^x magyarországi hivatalos látogatása után kiadott nyilatkozatban a két kormány egyetértően ajánlja az európai biztonsági értekezlet összehívását Helsinkibe. A két- és többoldalú tárgyalások eredményeként került sor az 1972. november 22. és az 1973. június 8-ka között 32 európai állam helsinki követének előkészítő megbeszélésére, a tervezett biztonsági konferencia alapelveiről szerkezeti és napirendi kérdésekről. A megbeszéléseken az Egyesült Államok és Kanada is képviseltette magát. A zárótárgyalásokon (1973. június 3-7), mely egyben az európai biztonsági és együttműködési konferencia első szakasza, az érintett országok külügyminiszterei is részt vettek. Valamennyien ismertették kormányaik álláspontját a konferencia megszabott tematikájáról (biztonság, tudományos és technikai együttműködés, környezetvédelem, humanitárius együttműködés, stb.). Megállapodtak abban, hogy a konferencia második szakaszát az egyes témákkal foglalkozó vegyes bizottságok készítik elő.

1975. július 21-én 22 hónapos munka után véget ért az európai biztonsági és együttműködési konferencia második szakasza, mely a záró szakasz számára három "kosárba" csoportosítva kidolgozta a szövegtervezeteket. Javasolta, hogy a konferencia zárószakaszát a legmagasabb szinten július 30-ára Helsinkibe hívják össze.

A javasolt időpontot elfogadva a záróülésein valamennyi európai állam, valamint az USA és Kanada legmagasabb szintű delegációval vett részt. Az értekezlet elfogadta a konferencia alapokmányát, amely a biztonság és együttműködés alapelveit tartalmazza, valamint az ezekkel kapcsolatos katonai intézkedésekről szóló megállapodást (1. kosár). Továb-

^xUrho Kaleva Kekkonen finn köztársasági elnök (1956-1981)

bá a gazdaság, a tudomány és a környezetvédelem területén megvalósítandó együttműködésről szóló egyezmény (2. kosár), végül a földközi-tengeri biztonságot és együttműködést szabályozó, valamint az emberi jogok védelméről szóló nyilatkozatot (3. kosár). A résztvevők elhatározták, hogy a jövőben folyamatosan figyelemmel kísérik az elfogadott okmányok végrehajtását és a tapasztaltak megbeszélésére, értékelésére találkozókat szerveznek, az első ilyen találkozást 1977-ben Belgrádban tartották meg. Azóta is több, úgynevezett utótalálkozón tárgyalták meg a végrehajtás tapasztalatait és az egyes területeken az előrelépés lehetőségeit.

Egyházi békemunka és az ökumenikus mozgalom

Az ökumenikus béketörekvések rövid áttekintését a 30-as évektől célszerű kezdeni. A Csehszlovák Huszita Egyház kezdeményezésére 1932. januárjában Ökumenikus Ifjúsági Békekonferenciát rendeztek. A tanácskozáson részt vett és előadást tartott Dietrich Bonhoeffer is. Az egyház fő feladata - hangoztatta a szónok - , hogy a bibliai békeüzenetet megalkuvás nélkül hirdesse. Bonhoeffer nem várta meg a konferencia befejezését, tudjuk meg életrajzírójától, "idő előtt elutazott, hogy leadja szavazatát Hitler és a német nacionalisták ellen." (Bethge, 1967. 296. 1.)

Az embertelenség, a háború elleni összefogást hirdette az Egyházak Baráti Munkálkodásának Világszövetsége (Weltbund für die Freundschaftsarbeit der Kirchen). E szervezet 1933-ban tartotta második konferenciáját. A Világszövetség Bonhoeffer javaslatára határozatban ítélte el a nemzeti szocialisták árja-paragrafusait, valamint megvitatott egy, a béke kérdéseiről szóló teológiai memorandumot, melynek címe: "Teologische Denkschrift zur Friedensfrage". (uo. 368. 1.)

A következő évben a világszövetség Fanóban tartotta konferenciáját, ezen a tanácskozáson hangzott el Bonhoeffer híres beszéde, melyben ökumenikus zsinatra szólított fel.

A keresztyén békemunka folyamatában egy időben megtorpanást tapasztalhatunk, mert "1948-ban feloszlott a Világszövetség; amit ez akart elérni, az egy évtizeddel később, természetesen más módon a Prágai Békekonferenciában kapott új megfogalmazást." (uo. 298. l.)

1958-ban Prágában megalakult a Keresztyén Békekonferencia, felismerve, hogy a nukleáris fegyverek alkalmazásának lehetősége gyökeres fordulatot hozott az emberiség történetében, e tény egyértelmű állásfoglalást követel a tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatban. A konferencia célja, hogy minden egyes ember felismerje és megértse, csak az atomfegyver kísérletek, a fegyverkezési verseny és mindenféle nukleáris háború következetes elutasítása és elítélése vezethet el a világbékéhez.

Különösen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk a konferencia létrejöttének, ha figyelembe vesszük Barth Károly 1959-ben írt figyelmeztetését: "különösen a művelt emberek, de az egyházi érdeklődésű körök egy része is jóllehet mélyen szántó filozófiai és teológiai eszmefuttatásokat folytatnak az atombomba emberének tragédiájáról és hasonlókról, a konkrét állásfoglalást az atomfegyverkezés ellen mégis makacsul ellenzik." (Wolff, 1981. 164. l.) Szerencsére már akkor is voltak, akik nem így gondolkoztak, az Első Prágai Keresztyén Békekonferencián a nukleáris fegyverek hatásáról szólva fogalmazta meg Heinrich Vogel: "Az ember - akit Isten úgy szeretett, ahogy azt Jézus Krisztusról szóló evangéliumból tudjuk - a tömegpusztító fegyverek célpontjaiként elképzelni - ez már önmagában is bűn." Az ekként gondolkodók száma egyre szaporodott, az előbbivel szinte

egybehangzó megfogalmazás olvasható az amerikai katolikus püspökök pásztorlevelében, vagy az Egyházak Világtanácsának vancouveri nyilatkozatában: "Nem nevezhető meg olyan cél - írták -, amely szentesítené a tömegpusztító fegyverek előállítását, kipróbálását és alkalmazását." (Tóth, 1985. 93. 1.)

Figyelemre méltó felismerés, hogy a békemunkát nem csak a keresztények között kell (lehet) végezni, kiterjeszthető a más vallásúakra, sőt a nemhívókra is. Minden ember tehet valamit a békéért, anélkül, hogy kereszténnyé válna. (Liedke, 1972. 25. 1.)

A technikai fejlettség jelenlegi fokán a béke csak világméretű összefogással képzelhető el. Az együttműködésnek óriási szerepe van a világhelyzet alakulásában. A kívánt célok azoban csak akkor érhetők el, ha mint ahogy azt egy spanyol római katolikus teológus írta: "A párbeszédnek tehát semmi köze sincs az elegáns, intellektuális szalon szóvitáihoz. Az mindenekelőtt "együttműködés". Az egyház őszintén vallja, hogy minden embernek, hívőnek és nemhívőnek együtt kell munkálkodnia ennek a világnak a helyes felépítésén, amelyben együtt élünk. Ez az együttműködés természetesen kiterjed az emberi együttélés minden területére, különösképpen a szociális, gazdasági és kultúrális területre." (Ruiz, 1970. 202. 1.)

A Keresztyén Békekonferencia feladatait a konferencia elnöke 1983-ban berlini előadásában a következőkben határozta meg:

- valamennyi keresztyén hívőnek és egyháznak arra kell törekednie, hogy megmutassák a békemunka bibliai indítékait;
- erősíteni kell a párbeszédet a különböző felekezetekkel, vallásokkal és minden világi békeszervezettel és mozgalommal;
- egyértelművé kell tenni, hogy a békemunka nem csupán egy-egy elkötelezett ember, hanem az egész közösség, az egész gyülekezet feladata. (Tóth, 1985. 99. 1.)

A háború és béke kérdését teológiatörténeti szempontból vizsgálva három fő irányzatot különböztethetünk meg: Az első a pacifizmus. Az ősegyház pacifista volt. Ez az irányzat az első három évszázadban jellemezte az egyházat. A második az "igazságos háború" elméletéről elnevezett irányzat. E teória képviselői Augusztinusztól Aquinói Tamáson, Erasmuson és a reformátorokon át egészen napjainkig azt a nézetet vallják, hogy bizonyos esetekben a keresztények (keresztyének) részt vehetnek a háborúban, sőt keresztény nemzetek megfelelő feltételek megléte esetén indíthatnak is háborút más nemzetek, népek ellen. A harmadik a fatalista szemlélet. Szerintük háborúk mindig voltak és ezután is lesznek, amíg ember él a földön az erőszakot nem lehet kiirtani.

Az elmúlt években az egyházak és felekezetek megkülönböztetett figyelmet szenteltek a béke ügyének. A különböző hivatalos állásfoglalások, nyilatkozatok, teológusok cikkeinek és tanulmányainak sokasága foglalkozik e kérdéssel.

A keresztyén egyházak között folyó vita néhány témaköre:

- Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy a különböző egyházak között egyetértés van abban, hogy a háború, különösen a nukleáris háború bűn lenne az egész emberiség ellen.
- Az elrettentés elméletét illetően már nem ilyen nagy az egyetértés. Egyes teológusok és egyházi testületek, akik elutasítják a tömegpusztító fegyverek alkalmazását azt állítják, hogy e fegyverekre szükség van, ezek célja nem más, mint a potenciális ellenfél megfélemlítése, elrettentése. (vö. Joliot Curie 1958.)
- Vita folyik továbbá az igazságos háború elméletéről is. Az előzőekben már szoltunk róla, ez az elmélet a konstantinuszi kortól terjedt el. A "bellum iustum" elmélete tulajdonképpen két

részből tevődik össze. Az első a háborúhoz való jogot tárgyalja, "ius ad bellum", a második a háborúban tanúsítandó magatartást határozza meg, "ius in bello".

A békeeszme fejlődése című fejezetben már láthattuk, az igazság fogalmát a különböző eszmeáramlatok, ideológiák különbözőképpen értelmezték. Mindenki saját jól felfogott érdeke, beálítotttsága, vallási meggyőződése alapján magyarázza az igazság fogalmát. Felmerül a kérdés, vajon a nukleáris fegyverekkel vívott háború esetén érvényes-e a "bellum iustum" elmélete. A válasz egyértelmű, elég csupán a háborúban követendő magatartás egyik szabályát megnézni, máris látható, hogy a katonák és a civil lakosság közötti különbségtétel lehetősége az atom- és hidrogénfegyverek alkalmazása esetében teljességgel kizárt.

Egy másik vitatéma, a béke és igazságosság összetartozása. Elsősorban a fejlődő országok ("harmadik világ") teológusai közül többen állítják, hogy nem a tömegpusztító fegyverek, nem az atomháború, hanem az igazságtalan társadalmi viszonyok (éhezés, nyomor, egészségügyi ellátás hiánya) jelentik a legnagyobb veszélyt az emberiség számára.

Az ezredfordulóhoz közeledve megállapíthatjuk, hogy a Föld lakóinak több mint 2/3-a ezekben a fejlődő országokban él, valóban reális veszélyként jelentkezik a "harmadik világ" megoldatlan problémája. A nukleáris katasztrófa elhárítása mellett "Ez ma a béke kulcskérdése!" Más szóval: a béketudat fejlődésének három előfeltétele van: 1.) a népek egymásrautaltságának felismerése, 2.) egy globális együttműködés formáinak megteremtése, 3.) a planetáris méretű gondolkodás kialakítása.

Egyetértünk Toynbee angol történész azon nézetével, miszerint korunk a történelemben "nem a szörnyű tettek, sem a szédítő találmányok koraként fog belépni, hanem mint az első olyan nemzedéké, amely a világtörténelem hajnala óta először mert hinni abban, hogy képes az emberi civilizáció és kultúra gyümölcsseit az egész emberiség számára elérhetővé tenni." (Tóth, 1985. 90-431. 1.)

A Keresztyén Békekonferencia állásfoglalásai, a nyilatkozatok, melyeket az egyházak és a különböző ökumenikus fórumok tesznek, nagyban hozzájárultak a béke és biztonság megőrzéséhez. Mindezek ellenére meggyőződésünk, hogy az egyházak teljes ökumenikus összefogása (melyre a '80-as évek végéig nem került sor) sem lenne elegendő a világ békéjének megteremtéséhez. A már idézett spanyol teológussal együtt valljuk, "minden embernek, hívőnek és nemhívőnek együtt kell munkálkodnia ennek a világnak a helyes felépítésén".

Még ha nem is teljes az ökumene, azt azonban nem tagadhatjuk, hogy az ökumenikus konszenzus egyre táguló körben érvényesül. Az előbbieken vázolt eredmények mellett állításunk ékes bizonyítékai: XXIII. János pápa "Pacem in Terris" enciklikája, a II. Vatikáni Zsinat dokumentumai, VI. Pál pápa "Populorum Progresszió" című körlevele, valamint a katolikus egyház jelenlegi törekvései.

XXIII. János pápa 1963-ban üzenetet intézett a keresztényekhez és "minden jóakaratú emberhez". A pápa üzenetében - a világ békéjéért érzett felelőssége tudatában - "minden nép békéjéről, melyet igazságban, igazságosságban, szeretetben, szabadságban kell megalapozni" szól. Az emberek közötti kapcsolatok törvényei nem vezethetők le az élettelen világban, az értelem nélküli lényeknél tapasztalható törvényekből. A társadalmi törvények az emberi természetben keresendők.

Csak így tanulhatják meg, hogy miképpen kell szabályozni az emberek egymásközti, az egyes emberek és az államok, az államok és az államok, és végül minden nép szövetsége közti kapcsolatokat, mert "ennek a szövetségnek a megalakulását komolyan követeli mindenkinek az érdeke." (XXIII. János, 1963. 8. 1.) A pápa síkraszállt az emberi jogok védelmében, az ember legfőbb joga - olvashatjuk -, az élethez, a testi épséghez, egészséghez való jog. Külön kiemelte az Isten tiszteletének és a vallás megvallásának jogát. A természetjog alapján minden embert megillet a munkához, a megfelelő munkakörülményekhez, a magánvagyonhoz és a társaság alapításához, illetőleg a gyülekezéshez való jog. Az enciklika második fejezetében az ember és az államok közti viszonyról az államok vezetőinek jogairól és felelősségéről szólt. A harmadik fejezet a nemzetek közötti kapcsolatokról szólva legfontosabb elvként írta elő, hogy az államok egymás közti viszonyát az igazságosságnak kell szabályoznia. Az együttműködés legfontosabb feltétele az államok és népek egyenjogúságának elismerése. Előfordulhat, hogy az egyes államok érdekei szembenállnak egymással, az így keletkező nézeteltéréseket azonban nem fegyverek útján kell elintézni, hanem "amint ez emberekhez illik", békés megoldás keresésével. Az együttműködést segíti elő az országban élő más nemzetiségek jogainak biztosítása is. A pápa határozottan síkraszállt a fegyverkezési verseny csökkentése, a leszerelés és az atomfegyverkezés megtiltása mellett. Minden erővel meg kell akadályozni, idézte elődje szavait: "hogy minden nemzet általános háborúja, amely oly sok gazdasági és társadalmi bajjal és anynyi gaztettel, s az erkölcsök felforgatásával kapcsolatos, harmadszor is rázúduljon az emberiségre." (XII. Pius, 1942. 17. 1.) A negyedik fejezet a nemzetközi együttműködésről, az ENSZ nemzetközi biztonságot és békét megőrző szerepéről, az Emberi Jogok Nyilatkoza-

táról szólt. E nyilatkozatot alkalmasnak tartotta arra, hogy ennek figyelembevételével készítsék el a tagországok saját jogrendjüket. Az ötödik fejezetben megállapítja, hogy az egyes tudósok, szaktekintélyek vallásos téren hiányos felkészültséggel rendelkeznek, ezért "A szükségesség tehát arra kényszerít - írta -, hogy az ifjúság nevelése teljes legyen, legyen folyamatos, oly módszerekkel átadott, hogy a vallásos dolgok ismerete és a lélek képzése hasonló lépésekben történjék, mint a tudomány megszerzése és a mindennapi haladó technikai ismeretek elsajátítása. Ezen felül szükséges az ifjúság oly módú tanítása, hogy alkalmasan tudják betölteni hivatásukat." (XXIII. János, 1961. 452. l.)

A II. Vatikáni Egyetemes Zsinat után a katolikus egyház életében és a világhoz való viszonyában alapvető változások észlelhetők. A figyelem a "harmadik világ" országai felé fordul. Felismerve, hogy az őket fenyegető éhség, nyomor, betegség már az egész emberiséget összekapcsoló súlyos kérdéssé vált. Az Egyház arra kérte a jólétben élő népeket, hogy figyeljenek a nyomorban, tudatlanságban élő, éhező testvéreik segélykiállításaira. Az egyenlőtlenség nem csupán az anyagi javak elosztásánál, birtoklásánál nyilvánul meg, hanem elsősorban a hatalom gyakorlásában. A fejlődő országokban az emberek többsége nyomorban, emberhez méltatlan körülmények között él, miközben egy igen szűkkörű vezetőréteg rendkívüli jólétet élvez. Az Egyház nem kíván résztvenni az államvezetésben, hangzik a zsinati határozat, feladata nem az ítélkezés, hanem az üdvözítés, a szolgálat és nem az, hogy szolgáltatssa magát. Fontos feladatként fogalmazódott meg, hogy az Egyháznak kötelessége megvizsgálni és értelmezni az új világhelyzetet. Az együttműködés nemcsak az egyes emberek kötelessége, hanem a nemzeteké is. Mindenki számára biztosítani kell a megélhetést, ezért

a föld javait igazságosan és arányosan kell elosztani úgy, hogy mindenkinek jusson belőle. Az Egyház továbbra is a családot tekinti a társadalom alapjának, mégpedig a "nagy családot", amelyben több generáció él együtt, kölcsönösen segítve egymást. (Gaudium, 1966.)

A zsinati tanítások jegyében született VI. Pál pápa "A népek fejlődésének támogatásáról" szóló körlevele. A második Vatikáni Zsinat óta az Egyház fokozott figyelemmel kísérte a népek fejlődését, különösen a fejlődő országokban élő emberek sorsát. Az Egyház segíti az embereket abban, hogy belássák csak az összefogás, az együttműködés segít megoldani a meglévő súlyos gondokat. Az Egyház a "harmadik világ" országaiban élő népek megsegítésére pápai bizottságot hoz létre "Igazságosság és béke" névvel, melynek feladata az egész emberiségben állandóan ébrentartani annak tudatát, hogy segítsék a szegényebb népeket és nyújtsanak nekik segítséget a fejlődésben, amely később lehetővé teszi számukra az önfejlesztést. E munkában valamennyi katolikus és keresztény hívő, valamint minden jóakarató ember együttműködésére számít a pápa: "Mai ünnepélyes buzdításunk ezért világszerte minden emberhez szól. Dolgozzanak együtt közös elgondolás szerint és egyesült erővel azon, hogy minden egyes ember eljusson a teljesértékű műveltségre, az emberiség pedig az általános haladásra.

(VI. Pál, 1969. 11. 1.)

Az Enciklika első részében a gyarmati sorból felszabadult országok helyzetét elemzi, a gazdag népek egyre növekvő ütemű fejlődése és a szegények lassú fejlődése csak tovább növeli a közöttük meglévő aránytalanságot. A nemzedékek közötti életmódbeli felfogások nehezítik az együttélést. Az Egyház elismerve az egyes hithirdetők önfeláldozó munkáját, ma már nem tartja elegendőnek az egyéni, vagy egy-egy közösség kezdeményezéseit, mert a jelenlegi helyzet mindenkire ki-

terjedő, átfogó együttműködést kíván. A valódi fejlődés átfogó jellegű, minden ember valamennyi embercsoport, az egész emberiség haladását szolgálja. A körlevél külön kiemeli, hogy a nyomorban és kiszolgáltatottságban élő népekben erős a kísértés, hogy erőszakhoz folyamodjanak helyzetük javítása érdekében. A fejlődés elengedhetetlen feltétele a műveltség, a pápa elismeréssel szól azokról a kezdeményezésekről, amelyek képessé teszik az embereket a többiekkel való együttthaladásra. Az enciklika második része az összefogás lehetőségeit mutatja be. A haladás, a fejlődés, az együttműködés eredménye, ezért: "Találkozzék ember az emberrel, nemzet a nemzettel, mint testvér a testvérral, mint Isten gyermekei! Kölcsönös jóakarattal és barátsággal, szent egyetértéssel a lelkünkben fogjunk hozzá az emberiség boldog jövőjének az építéséhez!" (VI. Pál, 1965.a. 132. l.)

A pápa már a Bombayban megrendezett Eucharisztikus Világkongresszuson kéréssel fordult az államférfiakhoz, hogy csökkentsék a katonai kiadásokat, s a megtakarítások egy részéből hozzanak létre egy "világalapítványt" a fejlődő országok megsegítésére. (VI. Pál. 1965.b. 135. l.) E kérését a körlevélben megismételte. A segítségnyújtást és a párbeszédet a különböző fejlettségű államok között azonnal el kell kezdeni. A nemzetközi egyezmények megkötésekor a fejletlen országok esetében is ugyanazokat a feltételeket kell alkalmazni, figyelmeztetett a pápa, amilyeneket a gazdaságilag fejlett országok esetében alkalmaznának. A gyarmati sorból felszabadult népeknél megtalálható a túlzott nemzeti büszkeség, a legfőbb feladat ezeknek a nemes érzelmeknek az egyetemes emberiségre való kiterjesztése. Ugyancsak súlyos teher a faji megkülönböztetés, amely nemcsak az egyes országokon belül, hanem az államok közötti kapcsolatokat is negatívan befolyásolja. Az összefogás és segítségnyújtás célja, hogy lehetővé

tegyük minden nép saját maga alakítsa életét, vegye a kezébe sorsának irányítását. A zárószózatban a pápa felhívással fordult többek között a nevelőkhöz is: "Nevelők, rajtatok múlik, hogy beleoltsátok az ifjúság lelkébe az elnyomott népek iránti szeretetet." (VI. Pál, 1969. 89. 1.)

Mint ismeretes az Egyházak Világtanácsa 1983. évi vancouveri közgyűlésén javaslat hangzott el egy ökumenikus békezsínat összehívására. A Világtanács a témát kiszélesítve, felszólította a tagállamokat, hogy indítsák el a "zsínati folyamatot" az igazságosság, a béke és a teremtet világ megóvása céljából. A Világtanács központi bizottsága az 1985-ös Buenos Aires-i és az 1987-es Genfben megtartott ülésén úgy döntött, hogy 1990-ben egyházi világkonferenciát rendez, s körét kiszélesíti és a tagegyházakon kívül meghívják a római katolikus egyházat és a helyi ökumenikus szervezeteket is, illetőleg határozatot hoztak arról, hogy 1990-ben egyházi világkonferenciát hívnak össze a fenti témák megtárgyalására. Az előkészületekről számol be Carl Friedrich von Weizsäcker^x "Die Zeit drängt" című könyvében. A könyv bevezetőjéből megtudhatjuk, hogy a német evangélikus egyház 1985-ben ugyanebből a célból az alábbi felhívást tette közzé: "Kérjük a világ egyházait, hívjanak össze békezsínatot. A béke ma az emberiség fennmaradásának feltétele. A béke nincs biztosítva. Egy ökumenikus zsínaton melyet a béke érdekében hívnak össze, a keresztény egyházaknak közös felelősséggel egy olyan nyilatkozatot kell tenniük, amelyet az emberiség nem hagyhat figyelmen kívül. Sürget az idő. Kérjük az egyházi vezetőket tegyenek meg mindent, hogy a zsínat a lehető leghamarabb összeüljön. Kérjük a közösségeket, hogy

^xCarl Friedrich von Weizsäcker (szül.: 1912.) filozófus, fizikus, napjaink egyik legnagyobb népet gondolkodója.

hathatós támogatásukkal erősítsék a zsinati felhívást." (Weizsäcker, 1986. 5-6. 1.) Ez a felhívás - írta a szerző - Közép-Európa több egyházánál, valamint a Lutheránus Világszövetségnél is támogatásra talált. E felhívással a német evangélikus egyház a vancouveri határozatot kívánta megerősíteni. Legfontosabb feladat az ökumenikus megvalósítás. Ez csak akkor lehetséges, ha a katolikus egyház az Egyházak Világtanácsának tagegyházaival együtt küldi el a meghívót.

II. János Pál pápa 1986. októberére ökumenikus imanapra hívta Assisibe az egyházakat és különféle vallási közösségeket. Weizsäckert optimizmussal töltötte el ez a tény, mert ha a keresztény egyházak és világvallások valóban egybe tudnak gyűlni imára, akkor minden bizonnyal megtalálják a módját, hogy az emberiség további létét érintő igen fontos kérdések megtárgyalására is összegyűljenek.

A zsinati előkészületek és a tanácskozáson való részvétel megköveteli a tárgyalófelektől a szilárd erkölcsi elkötelezettséget, párbeszédre, türelemre, egymás meghallgatására és az ésszerű kompromisszumokra való készséget. Weizsäcker könyve adja a következő összefoglaló programját, melyet a szerző így foglalt össze: "1. Össze kell hívni a keresztények világtalálkozóját az igazságért, a békéért és a természet megőrzéséért. 2. Az emberiség ma olyan válságban van, amelynek mélypontja minden valószínűség szerint még előttünk van. Elszánt cselekvésre van ezért szükség. 3. A válságot három területen kell látnunk: igazságosság, béke, természet. Mindhárom területen lehetséges olyan magatartást kialakítani, amely erkölcsi szempontból egységes és politikai szempontból megvalósítható. 4. Ezen a három területen lehetséges és kívánatos, hogy a keresztények együttesen lépjenek fel, sőt, hogy a világvallások is megegyezzenek egymással." (Weizsäcker, 1986. 71-72. 1.)

A nagy nemzetközi szervezetek és tanácskozások mellett igen nagy jelentőségük van a kisebb közösségekben végzett békemunkáknak is. Ilyen kezdeményezésről számolt be Johannes Haas^x az "Entschluss" című folyóiratban.

A zsinati előkészítő folyamatnak, miként már utaltunk rá, egy fontos állomása az 1989. május 15-21. között "Béke és Igazságosság" címmel Bazelban tartott Európai Ökumenikus Gyűlés, melyen Albánia kivételével valamennyi európai ország és keresztény felekezet képviseltette magát. A bazeli üzenet több kérdésben állástfoglalt, így egyebek mellett kihangsúlyozták az emberek egyenjogúságát nemre, fajra, nemzetiségre való tekintet nélkül. A nyomor és az éhezés enyhítése céljából a javak igazságos elosztására törekszenek szűkebb és tágabb környezetükben egyaránt. A résztvevők kötelezettséget vállaltak, hogy hazamenve, mindenki mindent el fog követni, hogy a nemzetek közötti konfliktusokat ne fegyverek segítségével oldják meg. Mindenki saját hazájában megtesz mindent a közös biztonság megvalósításáért, megteremtik a nemzetek és népek közötti bizalmat, mely elengedhetetlen feltétele a leszerelésnek. A természetet nem lehet büntetlenül kirabolni. A természet megóvása megköveteli, hogy az életet veszélyeztető eljárásokat, tényezőket megszüntessük. Az embereknek egymással való kooperációjára az Európában bekövetkezett politikai és társadalmi változások egyre nagyobb lehetőséget adnak. A résztvevők kinyilvánították, hogy mindannyian részt akarnak venni egy olyan világ megteremtésében, melyben "több lesz az igazságosság, nagyobb a készség a párbeszédre és ahol jobban tisztelik majd a teremtésben nekünk jutott adományokat ... Nyitva kell állnia (az országhatároknak - F.J.) a

^x Johannes Haas szaléziánus szerzetes, katolikus pap, a bécsi egyetem Pasztorálteológiai Intézetének munkatársa.

mindazokkal való barátság és együttműködés előtt, akik bármilyen vallásúak és meggyőződésűek is - az igazságban keresik a békét; csak úgy vállalhat közösségünk a remény jelévé e fenyegetett és szét-darabolt világban." (Egyházforum, 1989. 17-18. 1.)

Az 1978. október 16-án megválasztott II. János Pál pápa előde-
ihez hasonlóan szintén fontos kérdésként kezeli az emberi jogokat.
Az ENSZ Emberi Jogok Nyilatkozata elfogadásának 30. évfordulóján le-
velet intézett az ENSZ főtitkárához, melyben kifejtette véleményét
az alapvető emberi és szabadságjogokról. Elismerően szólt a világ-
szervezet eddigi erőfeszítéseiről és sajnálkozását fejezte ki ami-
att, hogy még mindig gyakran megsértik a deklarált jogokat. Szerin-
te az emberi jogok között kiemelkedő szerepe van a vallásszabadság-
nak: "minden személynek meg kell adni a társadalmi élet keretében
azt a lehetőséget, hogy megvallhassa vallását és meggyőződését, e-
gyedül, vagy a többiekkel, magánúton, vagy nyilvánosan." (Mihályi-
Dunai, 1980. 86. 1.) A pápa fontos szerepet tulajdonít az Egyesült
Nemzetek Szervezetének a béke és biztonság megőrzésében. Az 1979-
ben New Yorkban elmondott beszédében^x síkra szállt a világbéke meg-
őrzéséért, mely csak az emberi jogok és a társadalmi igazságosság
megvalósulásával érhető el. "Keresni kell az utat a megértéshez és
a békés együttműködéshez minden rendelkezésre álló eszközzel és ki-
próbálható módszerrel, hogy a háborút és a pusztítást elkerüljük az
emberiség nagy családjában - ez a mai feladat." (Gergely, 1986.
165. 1.) A pápa békekezdeményezései elismerést váltanak ki világ-
szerte. A szokásos "békenapi" szózatokon túlmenően, tevőlegesen is
bekapcsolódik a békemunkába. Olyan konkrét cselekedeteire gondolunk,

^xAz 1979. október 2. ENSZ Közgyűlésen hangzott el.

mint az 1981-ben a genfi nukleáris fegyverkorlátozási tárgyalások megkezdése alkalmából Reaganhez és Brezsnyevhez intézett felhívása, az 1983-ban a NATO közgyűlésén elhangzott beszéde, melyben a leszerelésre és a békére való törekvés elsődlegességét hangsúlyozta, az 1985. január 1-jei beszéde, melyben a párbeszéd, a megegyezés fontosságát emelte ki, vagy az 1985. október 25 - november 25 között megrendezett budapesti Európai Kultúrális Fórum, melynek munkájába a Szentszék aktívan bekapcsolódott. "Az európai kultúra egységének gondolata - amelyet Szent Benedek, Cirill és Metód^x példájával illusztrált - messzemenően egybevágott a II. János Pál pápa által elképzelt európai egység gondolatával." (Gergely, 1986. 168. l.) Európa egyesítésére vonatkozó elképzeléseit "Slavorum apostoli" kezdetű 1985-ben kiadott enciklikájában fogalmazta meg. E körlevélben a pápa ismét kinyilvánította óhaját az emberiség egységéért, békéjéért és szabadságáért. A konfrontációk elkerülését, az európai együttműködést szorgalmazta.

Az ökumenikus párbeszéd a katolikus és a többi keresztény egyház között a II. Vatikáni Zsinat útmutatásai alapján VI. Pál pápa idejében kezdődött meg. A párbeszédet folytatta II. János Pál is. 1979-ben találkozott I. Demetriosz pátriárkával, az ortodox keresztény egyházak fejével. Az egyházak közötti párbeszéd érdemi munkája a különféle bizottságokban folyik, így például: az ortodox és a katolikus egyház között a Teológiai Párbeszéd Nemzetközi Bizottságában, a lutheránus és katolikus egyház között létrejött evangélikus-katolikus Közös Tanulmányi Bizottságban, az Egyházak Világtanácsa és a katolikus egyház között a Keresztény Egységtitkárság és az Egy-

^xVI. Pál 1964-ben Szent Benedeket Európa védőszentjévé nyilvánította. II. János Pál 1980. december 31-én kelt "Egregiae virtutis" kezdetű apostoli levelével Szent Cirillt és Metódot Európa társvédőszentjévé nyilvánította.

házak Világtanácsa által létesített vegyesbizottságban, az anglikán-katolikus vegyesbizottságban. (Gergely, 1986. 160-208. 1.)

Az 1991-es évben két igen jelentős egyháztörténeti esemény zajlott le hazánkban. Az egyik a II. Református Világlalálkozó^x volt, melyet az "azonosság, testvériség és a küldetés jegyében" rendeztek. (Hegedűs, 1991. 3. 1.) A világtalálkozó lehetőségéről két külföldön élő püspök nyilatkozatából idézünk: dr. Szűcs Zoltán amerikai püspök a találkozó jelentőségét így méltatta: "Végre a mi életünkben történik meg az, hogy a magyar reformátusság, amely a világ minden részén megtalálható - mert hiszen 41 különböző országban élünk - végre egyszer összejöhet. Azt hiszem nagyon szükséges, hogy a világtalálkozó is felemelje majd a szavát azért, hogy mindnyájan Isten gyermekei vagyunk és csak együtt tudjuk jövőnket szolgálni itt a Kárpát-medencében és az egész világon." (Szűcs, 1991. 10. 1.)

Tőkés László erdélyi püspök pedig ekként szólt: "Hosszantartó "egyiptomi fogság" után újból megadatik nekünk népünk, hogy Istenre, önmagunkra és egymásra találjunk. Hitünk és nemzeti mivoltunk igei és reformációi újraértékelése hozzásegíthet igazi énünk és hivatásunk megtalálásához, az "egység a különbözőségben" elve alapján pedig egyetemes magyarságunk és az egységes Európa építéséhez és szolgálatához." (Tőkés, 1991. 11. 1.)

Az 1991. június 21-30-ig megrendezett világtalálkozón megvitatásra került "Alapszabály-tervezet" bevezetőjében megfogalmazódott, hogy a Kelet-Európában végbement politikai változások lehetővé tették a világ különböző országaiban élő magyar reformátusok számára - az I. Református Világtalálkozón javasoltaknak megfelelően - egy közös

^xAz első 1938-ban tartották.

szervezet létrehozását. A Magyar Reformátusok Világszövetsége Alapszabálya szerint a szövetség célja: "a világ bármely részén élő református magyarok között a testvéri kapcsolatok szervezett építése és ápolása; a tagszervezetek közötti belső segítségnyújtás szervezése; az egységes magyar nyelvű egyházi élet elősegítése; a magyar református szellemiség hagyományainak ápolása; a református magyarokat érintő ügyekben közös állásfoglalások munkálása és képviselése." (Alapszabály, II. fejezet 3.§.)

Az év másik kiemelkedő eseménye II. János Pál pápa magyarországi útja volt. A pápa látogatását megelőzően televízióüzenetet intézett a magyar katolikusokhoz és minden magyarhoz. Örömének adott hangot, hogy politikai változások az igazságosság és az igazság győzelmével zajlottak le. Az ökumene gondolatát fogalmazta meg, amikor a magyar keresztények "szeretetkapcsolatra" lépését szorgalmazta, de nemcsak a keresztényeknek kell egyetértésre törekedniük, hanem "Arra van szükség, hogy mindannyian egyetértésre jussatok az igazi humanizmus olyan alapvető értékeiben, mint az igazság, az igazságosság, a szabadság, a kölcsönös tisztelet és a szolidaritás." (II. János Pál, 1991. 3. 1.).

Megérkezésekor a repülőtér^x e gondolatot tovább folytatta, tisztában van azzal, hogy az egység az igazságosság és a béke létrejöttéhez nem elegendő a politikai és társadalmi rendszer megváltozása - mondotta -, még a különböző szintű politikai és gazdasági tárgyalások sem. "Az igazságosság és a béke - amely a valóban emberi társadalmak elengedhetetlen követelménye - csak azokra a végső és örök erkölcsi értékekre épülhet, amelyek minden emberi

^x1991. augusztus 16.

élet alapját alkotják.

Pécsi homéliájában^x a hazánkban élő nemzetiségekhez és a szomszédos országokból érkezett hívekhez horvát, szlovén és német, Máriapócson szlovák, rutén és román nyelven szólt. Beszédében összefogásra, testvéri együttélésre és együttműködésre kérte őket a határok nélküli Európa megteremtéséért.

az egyházak közötti kapcsolatok szempontjából nagy jelentőséggel bír a zsidó közösséggel való találkozás és a debreceni ökumenikus találkozó.^{xx} Debreceni beszédében ismét megerősítette, a katolikus egyház visszavonhatatlan döntéssel elkötelezte magát az ökumenikus mozgalomba. Újonnan felmerült, közösen elvégzendő feladatok: "...a társadalmi igazságosság és a béke előmozdításának közös gondja, közös tevékenység a szolidaritás jegyében". (II. János Pál, 1991. 36. 1.) A pápa még ugyanezen a napon találkozott a magyar kultúrális élet és a tudomány képviselőivel. Itt egyebek között a nevelésről is szólt. A nevelésnek nem szabad, véleménye szerint, kizárólag a kultúra és a tudomány eredményeinek átadására korlátozódnia, az oktatás területén igen szépek a sikerek, de ez nem elegendő "nagyobb erőfeszítést kell tennünk a nevelés terén is, elősegítve a fiatalok személyiségének érlelődését a világnézet, az értékek, a személyes kapcsolatok területén is. Egy leszűkített emberkép menthetetlenül hátrányosan hat vissza a képzésre amint ezt a közelmúlt tapasztalata bizonyítja, amikor nem részesült kellő figyelemben a hosszú, de elengedhetetlenül szükséges nevelői folyamat... arra kell nevelni az ifjúságot, hogy tudja értékelni a különbségeket, amely az egyes keresztény felekezetek között fennáll, mégpedig a párbeszéd és a kölcsönös tolerancia szellemében." (uo. 23. 1.)

^x1991. augusztus 17.

^{xx}Mindkettőre 1991. augusztus 18-án került sor.

BÉKÉRE ÉS NEMZETKÖZI MEGÉRTÉSRE NEVELÉS HELYE ÉS SZEREPE A MAGYAR NEVELÉS RENDSZERÉBEN

A kultuszminiszter 1945. július 28-án tartott sajtótájékoztatóján bejelentette, hogy ősztől megkezdik a 8 osztályos általános iskolák szervezését. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány augusztusban kiadott 6650/1945. EM^x számú rendelete kimondta, hogy a nyolc osztályos népiskola, valamint a gimnáziumok és a polgári iskolák 1-4. osztálya helyett általános iskolákat kell szervezni.

A vallás és közoktatásügyi minisztériumnak a közoktatás korszerűsítésére vonatkozó tervezetet Kovács Máté (1906-1972) a nevelési ügyek osztályának vezetője és munkatársai dolgozták ki. Az egységes általános iskolát nem nyolc osztályos népiskola továbbfejlesztésére kívánták létrehozni, hanem a polgári iskola és a gimnázium első négy osztályának megszüntetésével egy teljesen új iskolatípus létrehozását tűzték ki célul.

Az új közoktatási struktúra és az oktatás tartalmi kérdéseinek megoldása céljából a munkába be kellett vonni a tudomány szakembereit is. E célból a kormány 1945. április 29-i rendeletével^{xx} létrehozta az Országos Közoktatási Tanács újjáalakított szervét az Országos Köznevelési Tanácsot.

Az 1945-ös országgyűlési választások után Keresztúry Dezső író, irodalomtörténész, az Eötvös Kollégium igazgatója, a Nemzeti Parasztpárt tagja lett a kultuszminiszter. Az új miniszter demokratikus, humanista elveket vallott. Művelődéspolitikai eszméi:

^xKöznevelés, 1945. évf. 4. szám 17. l.

^{xx}Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1140/1945.ME. sz. rendelete. Magyar Közlöny, 1945. évi 19. száma.

"... a műveltség, igazság, emberség" (Keresztúry, 1945. 1. 1.) A Köznevelés 1945. évi 4-5. számában részletesebben kifejtette elképzeléseit. Oktatáspolitikai terve olyan európai műveltség megteremtése, amely "... minden tekintetben korszerű, s minden ízében magyar."

A minisztérium 1945. őszétől lehetővé tette, hogy a tanulók szabadon választhassák meg, hogy milyen idegen nyelvet tanulnak. A gyermekek természetesen az angol, francia, vagy az orosz nyelvet választhatták. A minisztérium intézkedésének végrehajtása a gyakorlatban nehézségekbe ütközött, egyrészt azért, mert az iskolák jelentős részében nem volt képzett nyelvtanár, másrészt a szülők nagy többsége is ragaszkodott az eddig tanított nyelvekhez. Így a német nyelv továbbra is megtartotta első helyét, s az újonnan bevezetett orosz nyelvet csupán elenyésző számban választották a tanulók. E megállapításokat megerősítik a korabeli fővárosi adatok is.

Sorszám	Nyelv	Tanulók száma	%
1.	német	24.211	54
2.	angol	10.600	24
3.	latin	5.648	13
4.	francia	1.892	4
5.	orosz	1.013	2
	adat hiányos		3

1. ábra Forrás: Horváth, 1970. 95. 1.

A háború után a régi tankönyvek nagy része használhatatlanná vált. A tankönyvek tartalmukban és eszmeiségükben nem feleltek meg az új elvárásoknak. A vallás- és közoktatási miniszter 1945. áprilisában kiadta a tankönyvek felülvizsgálatáról szóló 1883/1945.VKM.sz.

rendeletét.^x Az új szellemnek megfelelően a tananyagot is át kellett dolgozni. A központi intézkedések megjelenéséig a helyi szervekre bízta a tankönyvek átvizsgálását. A miniszteri rendelet értelmében a tankönyvek felülvizsgálatát minden iskolában egy háromtagú bizottság végezte, melynek tagjai az igazgató által kijelölt két szaktanár (tanító) és a szakszervezet helyi szerve által delegált pedagógus. Ehhez a munkához a minisztérium meghatározta a főbb elveket is: Az első világháborút és az azt követő kort tárgyaló részeket el kellett hagyni, különös gondot kellett fordítani a szövetséges hatalmak történelmével foglalkozó fejezetek felülvizsgálatára, a földrajz tanításban alkalmazkodni kellett a trianoni békeszerződés során kialakult helyzethez. Hogy ezt a munkát az iskolák hogyan hajtották végre, annak illusztrálására lássunk egy részletet a putnoki állami iskola tantestületi értekezletének 1945. június 15-i jegyzőkönyvéből.

Miután az illetékes bizottság a forgalomban lévő tankönyveket átvizsgálta, "kijelölte a teljesen elhagyandó részeket, ezeket a tanulókkal kihúzatta. A módosítást a földrajz- és közgazdaság tankönyvekben a szaktanárok végzik el. A történelem könyvből az 1914-1918-es világháborúról és az azt követő korról szóló lapokat a szaktanár kitépette. A kitépett lapokat az igazgató magához vette".

Közben azonban az Országos Köznevelési Tanács^{xx} is megkezdte a tankönyvek felülvizsgálatát. Szentgyörgyi Albert, a Tanács elnöke a tankönyv funkciójáról többek között ezt mondta: "...ami pedig (a tankönyv - F.J.) szellemét illeti: lehelje minden szavával a demokrácia

^xMagyar Közlöny, 1945. 31. szám

^{xx}MMit.VKM-III.üo. 4-25.432/1945

nagy eszméjét, az emberi közösségi érzést, és türelmet, egymás megbecsülését, a szabadság szeretetét, a szociális érzést, a nemzeti-népi gondolatot." (Horváth, 1975. 63. l., kiemelés tőlem: F.J.)

A meglévő tankönyveket a Sík Sándor (1889-1963)^x ügyvezető alelnök által vezetett Tankönyvi Bizottság három csoportba sorolta: egyik csoportba tartoztak azok, amelyek minden változtatás nélkül használatban maradhattak, a második csoportba azokat sorolták, amikből csak bizonyos részeket kellett elhagyni, az átdolgozás a kifogásolt részek eltávolításával és új lapok beiktatásával megvalósítható volt, a harmadik csoportba azokat a tankönyveket sorolták, amelyeket teljesen át kellett dolgozni. Az utóbbiak közé tartozott a magyar olvasókönyv, és az irodalomtörténet-, a történelem- és a földrajz könyv. A 181 db népiskolai tankönyvből mindössze 61-ről állapították meg, hogy átdolgozásra alkalmas. Az Országos Köznevelési Tanács 1945. július 7-én véleményezte a nem engedélyezhető, illetőleg átdolgozásra szoruló tankönyveket. A felülvizsgálatnál "a legfőbb kifogások a maradi, reakciós szellem, az egyoldalú társadalmi tájékoztatás, a népszéles rétegeinek elhanyagolása, a külpolitikai irredentizmus, a szomszéd népek nem tárgyilagos értékelése, a nyugati, de különösen a német kultúra túlértékelése, az üres hazafiaskodás és magyarkodás."^{xx} Ezek nem egyenlő mértékben jelentkeztek, néhol egy-két vers, máshol szavak, vagy mondatok kihagyása használhatóvá tette a tankönyvet. Voltak könyvek, melyeken lényeges változtatások szükségessé, és voltak olyanok, amik változtatásokkal sem voltak alkalmasak tankönyvként való használatra.

^xSík Sándor piarista tanár, Kossuth díjas irodalomtörténész, 1946-1948-ban az Országos Köznevelési Tanács alelnöke.

^{xx}MM it.VKM III.ü.o. 4-25.431/1945. eredeti géppel írott tisztázat.

Az átdolgozott tankönyvekkel szemben is sok kifogás merült fel. Városunk, Baja Nemzeti Bizottsága levélben kifogásolta a minisztériumnál, hogy sok esetben formálisak voltak az átdolgozások. Miután alaposan megvizsgálták a régi és az új tankönyveket, megállapították, hogy több esetben a régi tankönyvekre csak új engedélyezési számot ragasztottak, a tartalom azonban teljes egészében megegyezett a régivel.^x

A háború után már a magyar pedagógiában is fellelhetők a különböző reformpedagógiai elképzelések. Így többek között Jusztiné Kéri Hedvig 1945. tavaszán tervezetet^{xx} nyújtott be a miniszterhez a "munkaiskola" létrehozására. A szerző az "új iskola" létesítését azzal indokolta, hogy a háború okozta pusztítás és nyomor a leg súlyosabban a gyermekeket súlytotta, nagyon sok árva és félárva maradt gondozatlanul. Emberbaráti kötelességnek tartotta az ellátatlan árvák számára megfelelő otthon megteremtését.

A koalíciós pártok az oktatásügyi miniszter 1945-46-os tanévet előkészítő intézkedéseit pártközi értekezleten vitatták meg. A tanácskozás elmarasztalta a minisztériumot, mert a pedagógusok átképzésénél súlyos mulasztásokat követtek el. Az átképző tanfolyamok tantervében kevésnek tartották a történelmi tárgyú előadásokat. Javasolták, hogy a történelem átképzésben az kapjon megfelelő hangsúlyt, hogy nemzetünk történelmének főszereplője a magyar nép. Kérték, hogy a tanfolyamok tematikájába vegyék fel a "társadalomelméleti tévelygések" című előadássorozatot, mely a fajelmélet, a fasizmus és a szovinizmus bírálatával foglalkozik. A pártok képviselői kifogásolták, hogy az

^xSZOT Levéltár, Pedagógus Szakszervezet iratanyaga 1946. 2. 1.

^{xx}MM irattár, VKM-III.üo. 2-22.849/1945. Eredeti géppel írott tiszta másolat.

egész országban csak Budapesten szervezték meg az átképző tanfolyamot és annak is rendkívül rövid volt az időtartama.

Az 1945. február 2-án megalakult Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete augusztus 15-én körlevélben^x kérte a helyi csoportokat, hogy az antidemokratikus, fasiszta szellemű, irrédenta, szovjetellenes tartalmú könyvtári könyvek és tankönyvek kiválasztásában legyenek segítségükre a központi szerveknek. (Simon, 1966. 415-423. 1.)

A minisztérium 1945. augusztusában kiadta az általános iskola tanulmányi rendjét szabályozó rendeletet.^{xx} E rendelet szerint az iskolák legfontosabb feladata az ötödik osztályok szervezése volt. Az általános iskolák első osztályaiban az 1940-ben kiadott, nyolcosztályos népiskola első osztályára előírt tanterv szerint tanítottak, az öödikesek tananyaga nagyrészt a polgári iskola és a gimnázium első osztályának tananyagából került át.

Az általános iskola létrehozásában mérföldkő volt a 75.000/1946. VKM. számú^{xxx} számú rendelettel életbe léptetett Tanterv. Az eddig három iskola (népiskola, polgári iskola, gimnázium) három tanterve helyett egységes szerkezetbe foglalták a tanítandó anyagot. Az új tanterv szerint az általános iskola feladata: "... hogy a tanulót egységes, nemzeti műveltséghez juttassa, mindenirányú továbbnevelésre és önnnevelésre képessé tegye és közösségi életünk tudatos és erkölcsös tagjává nevelje."

(Tanterv, 1946. 15. 1. kiemelés tőlem: F.J.) A tanterv készítői tartózkodtak a politikai és világnézeti állásfoglalástól, értéksemleges álláspontot képvisel-

^xPedagógusok Szabad Szakszervezete Központi Vezetőségének 2.sz. körlevele, stencilezett, SZOT Levéltár 1945. 3.sz. dosszié.

^{xx}37.000/1945. VKM.sz. rendelet Köznevelés, 1945. 4. szám 17. 1.

^{xxx}Magyar Közlöny, 1946. évf. 157. szám

tek, mert az akkori hivatalos nézet értelmében ez erőszak lett volna a gyermek egyénisége ellen. Horánszky szavaival; sem a múlt valláserkölcsei eszméihez, sem a kommunista ideológiához nem igazodott "látványosan". (Horánszky, 1990. 330. l.) A tantervben több új törekvés is található, így többek között az irodalom tanítás céljánál külön kiemelte a hazai és külföldi népköltészet, valamint a hazai- és világirodalom remekeinek megismertetését. Történelmet valójában csak a VII. és VIII. osztályokban tanítottak, V. és VI. osztályokban olvasmányok feldolgozása során szerezhettek tudomást a tanulók a különböző történelmi eseményekről. A tanterv foglalkozott az élő idegen nyelvek tanításával is. Nagy jelentőséget tulajdonított az orosz nyelv oktatásának: "Magyar népünkre nézve életkérdés, hogy soraiból minél többen megismerjék azt a nyelvet, amelynek politikai-, gazdasági és művelődési jelentősége adott viszonyaink között szinte beláthatatlan. Mintegy százötven millió ember érti és beszéli az orosz nyelvet. Ismerete a többi szláv nyelv alapját és szellemét is feltárva, összekapcsol bennünket északról és délről körülvevő szláv szomszédainkkal is." (Részletes utasítások 21. l. l., kiemelés tőlem: F.J.)

1947. márciusában Ortutay Gyulát (1910-1978) nevezték ki vallási és közoktatási miniszterré. Az új miniszter legfontosabb feladatának az általános iskola mind a nyolc évfolyamának beindítását, az állami könyvkiadás megszervezését, valamint demokratikus szellemű tankönyvek kiadását tartotta.

1945-ben síkraszállt Kéthly Anna az iskolák államosítása mellett. (Kéthly, 1945. 9. l.) Bár pártja, a Szociáldemokrata Párt közokta-

tási programjában nem szerepelt az államosítás, de az oktatás szigorú állami ellenőrzését fontosnak tartották. A Kiszgazdapárt koncepciójában is, melyet Ortutay Gyula állított össze, szigorú állami ellenőrzést írtak elő. (Balogh-Knausz, 1989. 292. 1.)

Az oktatás demokratizálásának fontosságát, nemcsak a különböző politikai pártok és azok oktatáspolitikusai, hanem többek között Németh László^x (1901-1975) is megfogalmazta. "A tanügy rendezése" című 1945-ben megírt munkájában. Az író tanügyi reformjának célja: "előjogokat, válaszfalakat bont a képzettség arányosabb elosztásával ... Műveltebb és műveletlenebb, tehetségesebb és tehetéstelenebb emberek mindig lesznek, de ... elsajátíthatnak egy közös műveltséget, amely természetüket összébb hangolja, gondolataikat is kicserélhetőbbé teszi." (Németh, 1973. 344. 1., kiemelés tőlem: F.J.)

Vármegyénk szabadművelődési Tanácsa 1946. március 31-i ülésén határozott felterjesztésben kéri a vallás- és közoktatási minisztert, hogy "a népiskolákat a legsürgősebben államosítsa (így) ... mert itt készül a magyar jövő." Kérésüket azzal indokolták, hogy a demokratikus nevelés érdekében történő minden kezdeményezés hiábavaló, ha a különböző típusú iskolákban továbbra is a régi szellemben fertőzik meg a gyermekeket. Az iskolák egy részében a "könyvhiányra való hivatkozással megtartották a fasiszta szellemű könyveket és a régi szellemben oktatnak és nevelnek." A Tanács megengedhetetlennek tartotta, hogy az iskolák különböző szellemben tanítsanak, ezért sürgősnek tartották az iskolák államosítását. (Dancsné, 1979. 298. 1.)

Az országgyűlés 1948. június 16-án a koalíciós pártok javaslatát

^xNémeth László orvos, író, kritikus és tanár, a XX. század irodalmának nagyhatású alkotója.

megtárgyalva, megalkotta az iskolák államosításáról szóló 1948. évi XXXIII. törvényt. Ez a törvény megszüntette az iskolák megosztottságát, egyidejűleg megteremtette az egységes oktatás és nevelés alapvető feltételét. Az államosítás után, 1948-ban a kormány és a protestáns, illetve a kormány és az izraelita egyház egyezményt írt alá, melynek értelmében a református négy, az evangélikus kettő, az izraelita felekezet egy középiskolát tarthattott meg. Az államosított általános iskolák tanterve továbbra is a koalíciós állapotokat tükrözte. 1948-1950 között hozták létre a szocialista nevelés feltételeit. 1949/1950-es tanévtől megszüntették a kötelező hitoktatást. Ugyanebben az évben az idegen nyelvek oktatásában is változás történt, kötelező tárgyként az orosz nyelvet vezették be. A fordulatot a Magyar Dolgozók Pártjának 1950. évi áprilisi határozata hozta meg. A közoktatási határozat megfogalmazta az oktató-nevelő munkával szemben támasztott követelményeket: "... a tankönyvek, a tantervek és a tananyag sugározza a marxizmus-leninizmus ideológiáját."^x E határozat az 1950-ben bevezetett tantervben és az új tankönyvekben már éreztette hatását. A tanterv szerint az általános iskola célja^{xx} ugyanis az, "hogyan tanulóifjúságunkat Népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgáraivá, a dolgozó nép hűséges fiává, a szocializmus építőjévé nevelje - a közösség, a nép, a haza önzetlen szolgálatának, a munka szeretetének és megbecsülésének, a nemzeti függetlenség, a dolgozók nemzetközi harca érdekében való önfeláldozásnak és bátorságnak szellemében." (Tanterv, 1950. 61. l., kiemelés tőlem:F.J.)

^xKöznevelés, 1950. április 15.

^{xx}Tanterv az általános iskolák számára. A vallás- és közoktatási miniszter 1220-10/1950. VKM. sz. rendelete. Tankönyvkiadó Bp. 1950.

Ma már világosan látható, hogy a "proletár internacionalizmus"-nak ez a fajta megkülönböztetése nem segítette a különböző berendezkedésű államok reális bemutatását és a hazafias nevelésnek sem használt, a gyűlölet szítása, az ellenségkép kialakítása (vö. Bodó, 1976.) mellett, a helyes magyarságtudat kialakulását, az önálló nemzeti gondolkodást sem engedte megfelelő mértékben érvényesülni. A tantervben megfogalmazottak szerint az általános iskola feladata egyebek mellett; az általános műveltség alapjainak megadása, küzdelem a babonák, a reakciós előítéletek, a maradiság ellen. A gondolatokban pozitív elem, hogy megjelent a tudományosság igénye mind a tananyag kiválasztásában, mind a feldolgozás módszereiben. Sajnos azt is látni kell, hogy ez abban a korban elsősorban éles vallásellenességet jelentett, s ami ebből következik, ezzel együtt járt; a vallás erkölcsi és kultúrális értékei sem kapták meg a megfelelő elismerést. Mindenképpen pozitívnak kell értékelnünk a tanterv azon törekvését, miszerint az általános iskola feladataként meghatározta, hogy tegye képessé a tanulókat a "mindenirányú továbbtanulásra." (Horánszky, 1990. 332. 1.)

A fentiekből látható, hogy a nevelés célja a mindenkori társadalmi, politikai berendezkedés függvénye. Az uralmon lévő rétegek (osztályok) a nevelés tartalmát is meghatározzák. A nevelés tehát mindenkor azoknak az érdekeit szolgálja, akik az oktatás intézményeit, szervezeti formáit létrehozzák és fenntartják. A nevelés célja szoros kapcsolatban van az adott társadalom politikai céljaival, a nevelés világnézeti meghatározottságával.

A társadalmi rend megváltozása természetesen maga után vonta a nevelés céljának, valamint a tanítandó anyag tartalmának megváltozását is.

A nevelési cél a közvetítendő művelődési anyag tartalmában, a gyermekben kialakítandó magatartási formákban és világnézetben, röviden az embereszmenyben jut kifejezésre.

A szocialista pedagógia embereszmenye: a mindenoldalúan fejlett, dialektikus materialista világnézetű, a kommunista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokkal rendelkező, harmonikus ember.

Az 1946-os tantervben az akkori viszonyoknak megfelelően polgári-demokratikus jellegű, általános emberi célok fogalmazódtak meg. A "fordulat éve" után már megjelentek a kifejezetten szocialista nevelési célok. Tettamanti Béla^x (1884-1959) szerint a kommunista nevelés célja: olyan sokoldalú műveltséggel rendelkező ember, aki ennek birtokában képes és kész kommunista, vagy a kommunizmust előkészítő társadalom építésében tevékenyen részt venni. Röviden tehát a kommunista nevelés célja a teljes értékű közösségi ember megteremtése." (Tettamanti, 1959. 28. 1.)

A koalíciós pártok határozott oktatáspolitikai elképzelésekkel rendelkeztek. A programok mindegyikében szerepelt az oktatási rendszer korszerűsítése és demokratizálása. A korszak vitathatatlanul legjelentősebb eredménye: az általános iskola létrehozása, mellyel az előző korok követeléseinek is megfelelően megteremtődött a lehetősége az "általános, egységes, kötelező és ingyenes népoktatás"-nak.

Az ötvenes évektől kezdődően az oktatás fejlesztésének elképzelései a meghatározott időközönként ismétlődő pártprogramokban és határo-

^xTettamanti Béla egyetemi tanár, a magyar neveléstudomány jelentős képviselője.

zatokban fogalmazódtak meg. Hazánkban is eljött a szovjet minta szerint működő közvetlen pártirányítású, monolit iskolarendszer, mely "egységes ideológiai és politikai szempontok szerint szolgálta "a kommunista ember" nevelését." (Kelemen, 1992. 5. 1.)

Nevelni a pedagógusnak kell, azt sem a tanterv, sem a benne megfogalmazott nevelési cél nem teszi meg helyette. A nevelési cél megvalósítása s z u b j e k t í v tényezők függvénye. A pedagógus világnézete, belállítódása, viszonya az adott társadalmi rendhez, illetőleg felkészültsége is módosíthatja az adott nevelési cél megvalósítását. Ezt felismerve vizsgálta meg Bakonyi Pál^x az ötvenes és hatvanas évek tanterveiben megfogalmazott nevelési célok realizálását. A vizsgálatban résztvevő 114 pedagógusnak a következő kérdésre kellett válaszolnia: "Milyen tulajdonságokkal rendelkező embert akarok nevelni?" Az első vizsgálatot 1956. szeptemberében végezték el. A válaszok elemzéséhez fontos tudni, hogy 1956. május 15-én megjelent az általános iskola új tanterve.

A tanterv szerint az általános iskola feladata: "nyújtson minden tanulónak a dialektikus materialista világnézetet megalapozó egységes alapkultúrát; egész oktató-nevelő munkájával céltudatosan fejlessze bennük a kommunista ember erkölcsi tulajdonságait, jellemvonásait, magatartását, tegye képessé őket arra, hogy szocializmust építő hazánk művelt, mindenoldalúan fejlett, öntudatos dolgozóivá és védelmezőivé váljanak."^{xx}

A tanterv a nevelési cél mellett az általános iskola feladatait is meghatározta, melyek közül kiemelte a kommunista magatar-

^xBakonyi Pál: Nevelési céljaink két vizsgálat tükrében. Tanulmányok neveléstudomány köréből.

^{xx}A 62/1956. (O.K.16.) O.M.sz. utasítás által kiadott tanterv.

lás alapvető készségeit. Elsősorban szocialista hazafiságra, proletár internacionalizmusra, a dolgozók megbecsülésére, a munka szeretetére, az alkotó munkában való helytállásra, öntudatos fegyelemre, a szocialista tulajdon védelmére kell nevelni a tanulókat." (Bakonyi, 1967. 15. l., kiemelés tőlem: F.J.)

A szerző az itt megfogalmazott "tulajdonság-listát" hasonlította össze a vizsgálatban résztvett pedagógusok válaszaival. Az összehasonlításból mi csupán a témánk szempontjából fontos tulajdonságok elemzésével foglalkozunk.

- A hazaszeretet 71 pedagógus (62 %) válaszában szerepelt, mint elérendő tulajdonság. A nevelők többsége általában említi a hazaszeretetet. A tantervben megfogalmazott szocialista hazafiság csupán négy fő (3%) válaszában olvasható.

Az internacionalizmus-t mindössze hatan említik.

- A pedagógusok válaszaiknak összesítésében második helyen (57 válaszoló, 25 % tartotta fontosnak) becsületesség, megbízhatóság és az ötödiken (30 %) az őszinteség és egyenesség állt. E tulajdonságok sem az elérendő tantervi célok, sem a megvalósítandó erkölcsi nevelési feladatok között egyáltalán nem szerepeltek, ugyanakkor a tantervben szereplő szocialista, vagy kommunista jelző csupán 30 pedagógus válaszában volt fellelhető.

Jól látható, hogy a tantervi célkitűzések nem jelentek meg a kívánt mértékben a pedagógusok válaszaiban, s a tanterv nem vette kellő mértékben figyelembe az emberekben élő elemi erkölcsi normákat. A szerző azt a következtetést vonta le, hogy a tantervi cél helyes volt, azonban az adott időszakban realizálása irreálisnak bizonyult, csupán hosszútávon megvalósuló célként fogható fel.

Bakonyi Pál 1966-ban megismételte vizsgálatát, miután 1962-ben új tantervet vezettek be, sőt megjelent a Nevelési Terv is. Ezúttal 180 pedagógus válaszolt az előző vizsgálattal teljesen azonos feltevések között. Az 1962-es tanterv^x az általános iskola célja, hogy megalapozza a kommunista ember személyiségének kialakítását. Ennek érdekében:

- nyújtson minden tanulónak egységes, korszerű alapkultúrát;
- egész oktató-nevelő munkájával céltudatosan fejlessze bennük a kommunista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokat;
- neveljen úgy, hogy a tanulók szeressék szocialista hazánkat és más országok népeit, becsüljék a munkát és a dolgozó embert, vegyenek részt társadalmunk célkitűzéseinek megvalósításában;
- tegye képessé őket arra, hogy hazánknak és a jövő társadalmának mindenoldalúan fejlett, öntudatos dolgozóivá és védelmezőivé válhassanak." (Tanterv, 1962. 4. 1.)

A hatvanas évek tantervében az új szellemnek megfelelően már nem szerepeltek a gyűlölködésre is felhasználható kifejezések, mint az "ellenség", az "osztályharc", a "dolgozók nemzetközi harca", helyettük viszont - ami öröndetes - megjelent a haza és más országok népeinek szeretete. Ugyanakkor elérendő célként fogalmazták meg "a szocializmus építője" helyett a nehezen megfogható, túl általános, utópisztikus "kommunista ember" személyiségének kialakítását. A tanterv erényei közé tartozik, hogy a "korszerű, egységes alapkultúra" kialakítását szorgalmazta, de emellett sajnos "továbbra is mellőzi a "nemzeti" kultúra igényét." (Horánszky, 1990. 333. 1.) A tantervvel egyidőben a Kultúrügy Minisztérium megjelentette

^xA kultúrügyi miniszter 162/1962. (M.K.23.) M.M. sz. utasítása

"Az általános iskolai tanulók tervszerű nevelésének programját"-t, a Nevelési Tervet^x is. A Nevelési Terv megjelenését azzal indokolták, hogy a kollektív gazdálkodásra való áttérés, a fejlettebb technika, a társadalmi fejlődés új szakasza megkövetelte, hogy az iskolai nevelést is "következetesen szocialistává" tegyék. Az iskolai munka legfőbb hiányosságát abban látták, hogy hiányzott a nevelésből a céltudatosság és a tervszerűség. Az embereszmény a felnőtt szocialista emberre jellemző tulajdonságokat tartalmazta, hiányoztak az egyes korosztályokra érvényes konkrét követelmények és feladatok.

A szocialista társadalom embereszménye, olvashatjuk a Nevelési Tervben: "Legyen mindenoldalúan, harmonikusan fejlett erős, edzett és gyakorlatilag sokoldalúan és politechnikailag képzett, munkaszerető, szocialista világnézettel és erkölccsel rendelkező, szépnek, jónak, örölnitudú közösségi ember." (Nevelési Terv, 1962. 17. 1.)

A Nevelési Terv részletes célkitűzései között már megjelentek az előző tantervből hiányzó általános erkölcsi tulajdonságok is, mint az igazságosság, becsületesség, szerénység, fegyelmezettség.

Bakonyi Pál a második vizsgálat során arra volt kíváncsi, hogy az idézett dokumentumokban megfogalmazottak mennyire tükröződnek a nevelők válaszaiban. Az adatok összesítése során azt tapasztalta, hogy míg az 1956-os vizsgálatban a kommunista, vagy szocialista jelző csupán a válaszok 26 %-ában szerepelt, a második esetben emelkedés tapasztalható; itt az arány 45 % (180-ból 81) volt.

- A h a z a s z e r e t e t ebben a vizsgálatban is elég magas arányban

^xNevelési Terv, Országos Pedagógiai Intézet, Tankönyvkiadó 1962. Bp.

(48 %) szerepelt, ugyanakkor a nemzetköziség, a népek szeretete csak 22 válaszban; a "nevelők" 12 %-nál figyelhető meg.

Általánosságban megállapítható, hogy bizonyos közeledés volt észlelhető a hivatalos dokumentumokban megfogalmazott célok és feladatok, valamint a nevelők válaszaiból elemezhető tulajdonságok között. Közeledést tapasztalhattunk egyrészt abban, hogy az államilag deklarált tulajdonságok között is megjelentek bizonyos elemi erkölcsi normák, a célok realisabbakká váltak. Másrészt a pedagógusok jobban megismerték a hivatalos oktatáspolitikai célját. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy továbbra is lényeges eltérés tapasztalható - elsősorban a szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus értelmezésében - a hivatalos politika elvárásai és a pedagógusok válaszai között. (Bakonyi, 1967. 9-24. l.)

Elméleti szakemberek már az ötvenes évek második felében felfigyeltek arra, hogy nemcsak a gyakorlatban, de a pedagógiai irodalomban sem kapcsolódik egymáshoz megfelelő mértékben a hazafiságra nevelés és az internacionalizmusra nevelés.

A proletár internacionalizmus gyakorlati megvalósulását meggyőzően mutatta be Illyés Gyula (1902-1983), író, esszéista.

1966-ban Sziklay László szlavológus irodalomtörténészhez írt levelében szomorúan számolt be északi szomszédunknál tett látogatásának tapasztalatairól: "Csehszlovákiában engem megaláztak. Rám szóltak, ott is, hogy ne beszéljek anyanyelvemen." Miután ez nem is csak egyszer történt meg kinttartózkodása során, úgy érezte, hogy nem szívesen látott vendége ennek az országnak. Az már csak súlyosbította a helyzetet, hogy mindez egy olyan városban történt, ahol mindenki beszélt a magyart, ebből arra a következtetésre jutott, hogy abból a

városból "mindenkit saját otthona elhagyására készítették . Ez zavarba ejtett , annál erősebben, mert az utcákon mindenütt föliratok voltak a humanizmus felső fokának, a szocializmusnak szent varázsmondataival; igaz, hogy nem a lakosság anyanyelvén". (Illyés, 1978. 36. l.)

Sziklay válaszában szomszédaink ellenszenvének gyökereit lélektani alapokra vezette vissza. Az elmúlt korok történelmi történései pszichológiai alapon legendákká váltak - írta -, s ezek hatása, "tömegvonzása" sokkal nagyobb, mint a történelmi tényeké. Nehéz ez ellen harcolni, mert a különféle nacionalista megnyilvánulások okát - ez alól mi sem vagyunk kivételek - rendszerint "az elmúlt századokba vetítik vissza. Akkor fog köztünk a "treuga Dei" végleg helyreállni, ha sikerül teljesen kiirtanunk ezt a szemléletet." (Sziklay, 1966.b. 81. l.)

Irodalmi és művészeti életünk olyan nagyságai, mint Ady, Bartók, Babits és Kodály a közép-európai nemzetek, a Duna-menti népek összefogásáért, "testvériesüléséért" harcoltak, ezt az örökséget folytatva Illyés és kortársai a felnövekvő nemzedéket is erre készítették fel. Elhitették velük, "testvéri kezek fogadják majd, kinyújtott kezüket. Meleg pillantás gyúl pillantásukra, ha vigyázó szemüket immár nem Párizsra, hanem Pozsonyra, Bukarestre, Belgrádra vetik... mi erre más választ érdemeltünk volna". (Illyés, 1978. 72-73. l.) Sziklay nem látta ilyen elkeserítőnek a helyzetet, szerinte Adyék törekvései nem voltak hiábavalóak, a szomszédos népek együttműködésének gondolata, ma is jelen van, megvalósulása lassúbb, mint ahogy azt a nagy elődök képzelték. A kor kiemelkedő zeneszerzője, Bartók Béla ismerte fel először a "jargon musical international de l'Europe Centrale" tényét. Majd őt követve más területek tekintélyes szak-

emberei is elkezdtek kutatni, ki-ki saját szakterületén a környező országok népei közt meglévő rokonságot. Megállapítható, hogy van sok rokon vonás, melyek nagyrésze a gyakori "torzsalkodások" időszakában is fennmaradt. Sziklay bizakodó, Bartókék álma sok-sok türelemmel és emberséggel a megváltozott körülmények között is megvalósítható. A megvalósulás feltétele a - nálunk is és szomszédainknál is - meglévő "nemzeti előítéletek" felszámolása. Ady, Babits, Bartók és Kodály "harcos humanisták" voltak - írta Sziklay. "Aki másra gyűlölködik, az lehet harcos, de nem humanista. A harcos humanizmus ismeri a türelmet is, ha kell; nem hazudik, nem színlel, de várni tud. Éppen a közösségi intolerancia felszámolása érdekében." (Sziklay, 1966.b. 87. l.)

Egy egységes Európa (Közép-Európa) gondolata, amint dolgozatunk első részében a rövid történeti áttekintésből is kitűnik nem most merült fel először. Mindannyiszor, amikor a béke eszméje felvetődött, illetőleg, ha külső veszély fenyegetett, az egyesítés gondolata is felvetődött. Mint láttuk a XIII. században Szép Fülöp a törökök elleni harcra, Bizánc elestekor a cseh király és a pápa, majd IV. Henrik francia király minisztere Sully, majd később Comenius, Hugo és Kant szólította egységbe Európa uralkodóit. A XIX. században és a XX. század elején e nemes cél megvalósításának legfőbb akadályozója a nacionalizmus volt. "A századforduló nagy hiedelme - írta Illyés az "Elpuskázott tartomány" című tanulmányában -, hogy a nemzeti ellentéteket a szocializmus nemzetközisége oldja föl, a gyakrabban hangoztatott jelszavak ellenére is kíváncsi maradt ... A remény az, hogy az emberiség általában észre tér: különbözőségeiből nem ellentét lesz, hanem hasznos kiegészülés; üdvös béke". (Illyés, 1978. 91. és 94. l.)

Az egyetemes béke, az együttműködés a népek közötti megértés legfontosabb feltétele Comenius szerint az egyetemes nyelv megteremtése. A közös nyelv létrejöttével kapcsolatos aggályát a poliglott Bárczi Gézára hivatkozva fejtette ki Illyés, eszerint bármelyik "világnyelvet" (beleértve a latint is) választanak közös nyelvnek azonnal megindulna a nemzetek közötti nacionalista versengés, amely elkülönüléshez vezetne. Mivel e kérdés megoldása rendkívüli jelentőséggel bír, nem marad más, mint a mesterséges nyelv, melynek "megvalósítása körmöt égetően sürgős". (Illyés, 1978. 169. 1.)

Egy másik tanulmányában^x a nemzetiségek helyzetét elemezte. A kérdés megoldatlanságának egyik okát abban látta, hogy a kisebbségek jogait a nemzetközi megállapodásokban nem rögzítették. Másik ok az ország belpolitikájában keresendő "a kisebbséggyötrő türelmetlenség ellenében sokhelyt hatástalan az a humanizmus is, melyet a szocializmus hirdet". E téren a pedagógia is elmarasztható, gyakran előfordult - írta -, hogy a nemzetiségi gyerekek az anyanyelvükön megírt tankönyvekben is "saját őseikről mint barbár betolakodókról, alacsonyabb rendű pusztítókról tanulnak leckét... Még élesebb pedagógiai eltévelyedés, ha a gyermekek már az ábécével nem a saját nyelvükön ismerkedhetnek meg... Részben a mai szülők "akaratából": ki ne venné ki gyermekét, ha csak egy rá a mód már-már a p a r t h e i d sorsból? Hatalmas tájegységeken tűnik el a kisebbségi értelmiség: eladdig nemzetiségi városok hosszú sorában szűnik meg a kisebbségi műveltség minden működése". (Illyés, 1978. 257. 1.)

^xVálasz Herdernek és Adynak című tanulmány. In.: Illyés, 1978. 231-263. 1.

A hetvenes és nyolcvanas évek hivatalos állami dokumentumai nevelésünk célját a sokoldalúan és harmonikusan fejlettszocialista ember eszményében határozták meg.

Ez adta a vizsgált időszakban nevelésünk általános célját. Ennek az embereszménynek orientáló szerepet szántak.

Nagy Sándor az általános cél elvszerű megfogalmazása mellett fontosnak tartotta az egyes iskolatípusoknak az általános cél megvalósítása érdekében elvégzendő feladatait külön is megfogalmazni. Az iskolatípusokra lebontott célokat konkrét cél-nak nevezte. A konkrét célok a tantervekben fogalmazódtak meg, melyekben nem csak a társadalomnak az adott iskolatípussal szembeni "elvárásai", hanem a gyermekek életkori sajátosságai is fontos szerepet játszottak. (Nagy, 1986. 120-121. l.) Más szerzők, mint pl. Ágoston György a konkrét tennivalókat, az általános cél megvalósítása érdekében elvégzendő feladatokat, a részletes cél-ban fogalmazta meg. A részletes cél tartalmazza a valamennyi iskolatípusra egyaránt érvényes nevelési főfeladatokat.

A marxista pedagógia a nevelés öt fő feladatát határozta meg, s ezek a következők: 1. értelmi nevelés; 2. politechnikai nevelés; 3. erkölcsi nevelés; 4. esztétikai nevelés; 5. testi nevelés. Többször felmerül a nevelés e "hagyományos" feladatrendszerével kapcsolatban az a kérdés, hogy vajon a világnézeti- és a közösségi nevelést nem kellene-e önálló feladatként kiemelni?

Ágoston György a kultúra-fogalomból vezette le a nevelési feladatokat. A feladatok közül többen kisebb-nagyobb mértékben kapcsolatban vannak egymással, összefüggnek, "egyazon kultúratartományhoz" kötődnek, ugyanazon feladatrendszernek az elemei. E feladatrend-

szerek képezik a nevelési fő feladatok "első" sorát. Így a kultúrtartományok szerinti felosztás alapján nevelési fő feladatok:

1. a tudományos nevelés,
2. a politechnikai nevelés,
3. az erkölcsi nevelés,
4. az esztétikai nevelés,
5. a testi nevelés,
6. a világnézeti nevelés. (Ágoston, 1976. 83. l.)

A jelenleg még érvényben lévő 1978-ban kiadott általános iskolai tantervben a nevelőmunkát meghatározó fő feladatok a következők: 1. értelmi nevelés, 2. világnézeti nevelés, 3. erkölcsi, politikai, közösségi nevelés, 4. technikai nevelés, 5. esztétikai nevelés, 6. egészséges életre nevelés.

Mindegyik felosztásban megtalálhatók az ún. "hagyományos" nevelési feladatok az értelmi, a politechnikai, az erkölcsi, az esztétikai és a testi nevelés feladatai. Ágoston György külön, önálló feladatként kiemelte a világnézeti nevelést. A tantervi fő feladatokban ugyanakkor az erkölcsi nevelés, a politikai és a közösségi neveléssel összefontan, a hagyományos testi nevelés pedig egy széleskörű, átfogóbb feladatrendszerben jelent meg.

Az általunk vizsgált nevelési terület a nevelési fő feladatok közül - mindegyik felosztásban megtalálható - erkölcsi nevelés feladatrendszerébe tartozik. Természetesen egyet kell értenünk azzal a gondolattal, mely szerint a fő feladatok nem izolálhatók, nem szigetelhetők el egymástól, mivel nevelőmunkánkban az egész személyiség fejlesztését szem előtt tartjuk, így a cél megvalósítását elősegítő

konkrét tennivalók, a "nevelés fő feladatai" is több szálon kapcsolódnak, hatnak egymásra, összefüggnek egymással. A tennivaló pontos, érzékelhető megfogalmazása a nevelési folyamat megtervezése és megszervezése tette szükségessé a feladatrendszer pontos és egyértelmű megkülönböztetését. Ágoston György a nevelési fő feladatok "második sorát" a személyiség pszichikus folyamataiból vezette le. Ezekből adódnak:

- az értelmi nevelés,
- az érzelmi nevelés,
- az akarat nevelés,
- a tevékenységre nevelés feladatai.

A tanuló a nevelési folyamatban az egész személyiséggel - a maga totalitásában - vesz részt, valamennyi lelki funkciója szerephez jut. A lelki funkciók is kölcsönösen összefüggnek, kapcsolódnak, hatással vannak egymásra. Azonban a különböző "az első sor" szerinti fő feladatok megvalósításában mindig más-más pszichikus funkció kerülhet előtérbe. (Ágoston, 1976. 84. 1.) Az általunk vizsgált nevelési feladat esetében - az értelem, az akarat és a tevékenység nevelésének jelentőségét nem csökkentve - fontos szerepe van az érzelmi nevelésnek. Az erkölcsi nevelés feltételezi az akarat fejlettségét, ezért fontos az akarat tulajdonságok fejlesztése. Ugyanakkor a helyes erkölcsi cselekedethez bizonyos ismeretekre is szükség van, azonban az ismeretek "tudása" még nem biztos, hogy "jó erkölcsi tettet" is von maga után, ehhez még az erkölcsi követelményekhez fűződő, pozitív érzelmi viszony - meggyőződés - is szükséges. Tudott dolog, hogy tevékenységünket mindig valamilyen érzelem kíséri. Az érzelem motivál, esetenként aktivizál is egy bizonyos cselekvés elvégzésére. Az érzelmek segítenek egy adott je-

lenség, esemény értékelésében, az állásfoglalások és az erkölcsi ítéletek kialakításában.

Ranschburg Jenő véleménye: a számtalan kísérlet ellenére még senkinek sem sikerült az érzelem fogalmat hiánytalanul meghatározni. A szerző könyvében az általa egyik legjobbnak tartott definíciót idézte, M. Arnold amerikai kutató definíciója szerint: "Az érzelem... átélt tendencia valami felé, amit az egyén intuitíve jónak (hasznosnak) és valami elől, amit intuitíve rossznak (károsnak) értékel." Ranschburg külön kiemelte e definíció két pozitívumát, az egyik, kidomborította, hogy az érzelem cselekvésre serkent, a másik, az, hogy kiemelte az érzelmek poláris jellegét. Ebből következik, hogy ez az "átélt tendencia" merre irányul, pozitív, illetőleg negatív érzelmet jelent. Az öröm, a szeretet, a szerelem, a jó felé irányuló, tehát pozitív érzelem, míg a félelem, a harag, a rémület, a rossz felé tendál, ezért negatív. (Ranschburg, 1977. 6-8. l.) E felosztásból egy érzelmet kiemelünk - mely témánkban különös figyelmet érdemel -, ez egy negatív érzelem, a félelem.

A gyerekekkel folytatott beszélgetéseinkből, a spontán megnyilatkozásaikból, úgy éreztük, hogy tanítványaink egy része szorongásban él, fél a háborútól. E feltételezéseket Szőnyi Tibor által végzett felmérés adatai (1985), majd saját vizsgálatunk eredménye is megerősítette. A pontos adatokat dolgozatunk utolsó fejezetében részletesen közöljük.

Az érzelemnek egy másik definícióját Pavel Makszimovics Jakobszon orosz pszichológus fogalmazta meg. Jakobszon az érzelmet, az ember és egy adott tárgy, vagy jelenség közötti emocionális viszonyként határozta meg. Az érzelmeknek négy fő fajtáját különböztet-

te meg:

1. "Morális érzelmek;

- tárgyai: a.) Egyes emberek, emberi közösségek (nemzet, nemzeti-ség, felekezet, párt, stb.)
- b.) társadalmi intézmények, (család, iskola, munkahely, egyesület, stb.)
- c.) az élet bizonyos eseményei (háború, béke, tudomá-nyos felfedezés, stb.),

2. esztétikai érzelmek;

3. intellektuális érzelmek;

4. praxikus érzelmek." (Jakobszon, 1962. 225-271. 1.)

Jakobszon felosztásában az általunk vizsgált jelenség - az embernek a békéhez való viszonya - az erkölcsi, vagy a szerző terminológiáját használva "morális érzelmek" csoportjába tartozik. Ezek az érzelmek befolyásolják, meghatározzák az ember viszonyát önmagához, embertársaihoz, a társadalomhoz, valamint a társadalom és az egyén érdekeinek megfelelő magatartását. A morális érzelmek forrása az ember társadalmi tevékenysége, azok a közös célok, amelyek megvalósulásáért együttesen és külön-külön is harcol. Ha az ember a társadalom érdekeinek megfelelően cselekszik, ez pozitív érzelmi viszonyulást fejez ki, ellenkező esetben cselekedete megengedhetetlen, elítélendő, erkölcstelen.

A fenti felosztás értelmében a békére nevelés, a szocialista pedagógiában a proletár internacionalizmusra nevelés egyik feladataként jelent meg, nevezetesen, mint a fiatalok "békéharcoszá"^x nevelése.

^x Pedagógiai Lexikon, Akadémiai Kiadó Bp., 1976. 131. 1.

A békeharccossá nevelés feladatai:

A "szocialista" pedagógiában a békeharccossá nevelés egyrészről a "szocialista hazafiságra és a proletár internacionalizmusra" nevelést (eredményeink, vívmányaink, hagyományaink megismerését, hazánk és más népek történelmének, fejlődésének kultúrális és tudományos eredményeinek elfogadását), valamint a honvédelemre, a haza és a szocialista tábor védelmére való felkészítést jelentette. Másrészről magába foglalta annak a meggyőződésnek a formálását, miszerint a két világrendszer együttélésének korszakában a béke megteremtésére és védelmére törekvés, a békeharc következetes folytatása a haladás ügyét szolgálja. Továbbá elvárták az ifjúságtól, hogy legyen képes az "emberiség érdekeinek megfelelő marxista-leninista eszmék" képviselésére és védelmére.

Ennek érdekében a tanulók ismerjék meg:

- a békeharc jelentőségét és létfontosságát,
- a "szocializmus és a proletáriátus" érdekeinek összefüggését a békeharccal,
- a "szocialista államok" külpolitikáját, melynek alapelve: a békés együttélés más társadalmi rendszerű országokkal is,
- korunk fő problémája a háború és a béke kérdése,
- a béke híveinek a háborús uszítók kártevő politikája ellen folytatott küzdelmét,
- a békemozgalom eredményeit és erejének növekedését,
- a béke jelentőségét, a gazdasági és társadalmi fejlődés szempontjából,
- a háborús politikának a fegyverkezésnek a nemzeti jövedelem elosztására gyakorolt kedvezőtlen hatását,
- a háború szörnyű pusztítását.

A pedagógusok feladata, tanítványaikat úgy nevelni, hogy azok képesek legyenek:

- a pacifizmus és a kozmopolitizmus, az erőszak és az agresszió minden formájának elítélésére,
- a hazai békemozgalom napi feladatai megoldásában való részvételre,
- az elnyomott, a szabadságukért harcoló, az agresszió ellen küzdő népek szolidaritási akcióiban való helytállásra.

A békeharcossá nevelés egyik fontos feladata volt a haza és a szocialista tábor védelmére való felkészítés, nevezetesen: a honvédelmi nevelés. A békére nevelés nem jelentette a háború passzív elutasítását. A honvédelmi nevelés szükségszerűsége elsősorban abból a történelmi tényből adódott, hogy két egymással ellentétes világrendszer élt egymás mellett. Vezető politikusok több esetben hangot adtak azon véleményüknek, hogy amíg a két világrendszer - a két egymással szembenálló katonai tömb - fennáll, az egyedüli ésszerű alternatíva, a békés egymás mellett élés. A békés egymás mellett élés alapvető normái: lemondás a vitás kérdések háború útján történő megoldásáról; az országok egyenjogúságának, függetlenségének, szuverenitásának tiszteletben tartása; a nemzetek önrendelkezési jogának elismerése; más országok belügyeibe való be nem avatkozás; normális államközi, kereskedelmi kultúrális kapcsolatok fenntartása.

A honvédelmi nevelés nem egy külön nevelési terület. Ez az elv érvényesült az 1978-ban kiadott "Az általános iskolai nevelés és oktatás tervében"^x, amikor a honvédelmi ismeretek oktatásának célját valamennyi szaktárgy, tanórai és iskolán kívüli nevelés együttes és egységes hatásával kívánta elérni. Ez a cél: "a tanulók honvédelmi ismereteinek gyarapításával

^x Kiad. a Műv. Min. Jóváhagyta és bevezetését elrendelte az okt. min. 114/1977. (M.K. 11.) OM. sz. utasításával.

a honvédelem iránti érdeklődés felkeltésével, a fizikum erősítésével járuljon hozzá a fejlett szocialista társadalom aktív építőinek és önfeláldozó védelmezőinek formálásához.

A honvédelmi nevelés konkrét feladatai:

- segítse elő annak felismerését, hogy nem csak a különféle értékek létrehozása, hanem azok védelme is fontos feladat;
- tudatosítsa, hogy a békés időszakokban is szükség van a haza szolgálatára;
- tudatosítsa, hogy a tanulóifjúságnak fontos feladata a fegyveres erők életének és tevékenységének megismerése;
- segítse elő, hogy a tanulók átérezzék, a szocialista haza védelme minden állampolgár kötelessége;
- járuljon hozzá, hogy a tanulók megértsék, a béke védelme csak összefogással (Varsói Szerződés) lehetséges;
- fejlessze azokat a személyiségi jegyeket, amelyek a fegyveres szolgálatban nélkülözhetetlenek (fegyelem, áthatatosság, kitartás, stb.);
- fejlessze a testi erőt és az állóképességet." (Tanterv, 1977. 103-104. l.)

BÉKÉRE ÉS NEMZETKÖZI MEGÉRTÉSRE NEVELÉS AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI NEVELÉS ÉS OKTATÁS TERVÉBEN

A tantervekben megfogalmazott nevelési célok mindig is szoros kapcsolatban voltak a társadalmi fejlődés helyzetével és távlataival. A második világháború után megjelent első tanterv tartózkodott a politikai állásfoglalástól, általános emberi, erkölcsi célok megvalósítását tervezte.

Az 1950-es majd a '62-es tanterv is az általános iskola célját a "kommunista ember" személyiségének kialakításában határozta meg. Az 1978-as tanterv pedig a "szocialista emberre" jellemző erkölcsi tulajdonságok fejlesztését írta elő. A tantervekben megfogalmazott célokra is érvényes, amit (a szocialista és kommunista jelző használatáról) már a szocialista nevelésnél leírtunk.

Az általános iskolai nevelés és oktatás terve az iskola célját többek között a következőkben határozta meg: "...megalapozza a szocialista ember személyiségének az ismeret-világnézet-magatartás egységében történő kialakítását, ... fejlessze a szocialista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokat, a szocialista hazafiságot és internacionalizmust, ... tegye képessé a fiatalokat arra, hogy cselekvően vegyenek részt a fejlett szocialista társadalom építésében: hazánk aktív állampolgáraivá, öntudatos dolgozóivá, védelmezőivé válhassanak.^x (Tanterv, 1978. 15. l. kiemelés tőlem: F.J.)

Az általános iskolai nevelőmunkát meghatározó fő feladatok:

"Az erkölcsi és politikai alapfogalom-rendszer megértetése, ... A cselekvő hazafiság és proletár internacionalizmus, a honvédelem eszmérendszerének és gyakorlatának érdelemgazdag megalapozása." (Tanterv, 1978. 17. l.) Az általános iskolát végzett tanulók iránt támasztott társadalmi követelmények: "A tanulók erkölcsi-politikai fejlettsége nyilvánuljon meg abban, hogy szocialista társadalmunk életéhez, törekvéseihez értelemmel és érzelemmel egyaránt kapcsolódik. A gyakorlatban is tegyen meg minden tőle telhetőt a társadalom érdekében. A szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus hassa át

x

Az oktatási törvény bevezető része második bekezdésének "tudományos világnézetben alapuló szocialista értékrendjük és erkölcsi magatartásuk kialakuljon" szövegéből a "szocialista" kifejezés "hatályát veszti" (Köznevelés, 1990. 4.sz.)

erkölcsi arculatát, magatartását. (Tanterv, 1978. 22-23. 1.)

Jól megfigyelhető az árnyaltabb, a kor szelleméhez jobban alkalmazkodó megfogalmazás. Mint már említettük a tantervekben először itt találkozhatunk "a szocialista ember" fogalmával, amely azonban továbbra is egy homogén emberideál maradt. A tanterv továbbra is megtartja az előzőekből azt a célkitűzést, hogy "nyújtson minden tanulónak egy-séges, korszerű alpműveltséget, de a permanens művelődést, mint célt, figyelembe véve hozzáteszi, hogy "továbbépíthető" legyen . A társadalom építésében való "cselekvő" részvétel és az aktív állampolgár igényének megjelenése tovább bővíti az eddigi viszonylag szűk mozgásteret. Miután a célok között szerepelt "a dialektikus és történelmi materialista világnézet alapjainak" kialakítása, ezzel szűkíti a lehetőségeket, hisz kizárt minden más ettől eltérő világnézetet és felfogást. (Horánszky, 1990. 334-335. 1.) Az általánosan megfogalmazott célkitűzéseket, az általános iskolában oktatott szaktárgyak céljainak és feladatainak meghatározásakor az egyes "tantervek" részletesebben is kifejtették. A békére és nemzetközi megértésre nevelés a 6-14 éves tanulók nevelésének, az általános iskola egészének, valamennyi szaktárgynak a tanórai és az órán kívüli tevékenységeknek feladata. E feladatok jelentőségét hangsúlyozta az oktatási miniszter 112/1978. számú OM.^x utasítása - az UNESCO asszociált iskolákról - is: "az asszociált iskolák feladata, - miként a többi nevelési intézményeké is -, hogy nevelő tevékenységünkben jelentős szerepet kapjon a szocialista hazafiságra, a proletár internacionalizmusra, a békére, a nemzetközi

^xAz oktatási miniszter utasítása. Művelődési Közlöny 1978. 7. szám.

megértésre és együttműködésre való nevelés.

Az egyes tantárgyak anyagában (feladatrendszerében, célkitűzéseiben) megtalálható ismeretek, követelmények feltárásával és rendszerezésével, valamint az általunk vizsgált nevelési feladat teljesítésére irányuló nevelő hatások tudatos megtervezésével fokozható a békére és nemzetközi megértésre nevelés eredményessége.

Mielőtt az egyes tantárgyak tantervi ismeretanyagát és követelményeit számbavennénk, szeretnénk megemlíteni, hogy mi csupán néhány tantárgy ismeretanyagából (feladatrendszeréből) végeztük el a kiválasztást.

Azokat a tantárgyakat emeltük ki, amelyekben véleményünk szerint nagyobb mennyiségű ismeretanyaggal és/vagy konkrét nevelési feladattal találkozhatunk. A vizsgált tantárgyak az alsó tagozatban a magyar nyelv és irodalom, a környezetismeret, a felsőtagozatban a magyar nyelv és irodalom, környezetismeret (5. osztály), földrajz, a történelem és 3. osztálytól az osztályfőnöki órák anyaga.

Elismerjük, hogy e válogatás önkényes, más tantárgyak mellett is igen sok érv sorakoztatható fel. Nem rangsorolni kívántuk a tantárgyakat. Meggyőződésünk szerint ezek közül a történelem is legfeljebb primus inter pares.

Természetesen továbbra is fenntartjuk azt a nézetünket, miszerint: a békére és nemzetközi megértésre nevelés valamennyi nevelési intézmény, minden tantárgy feladata. E munka eredményes elvégzéséhez minden tantárgy sajátosságaitól, jellegétől függően kisebb-nagyobb mértékben járulhat hozzá. Így például a biológia; az ember származásával kapcsolatos ismeretek, a lakosságvédelem (polgári védelem) értelmének és fontosságának, a magyar és külföldi tudósok munkásságának, a tömegpusztító fegyverek lehetséges, élettani hatásának megismertetésével; a kémia: a magyar vegyipar jelentőségének és nem-

zetközi kapcsolatainak, a legnevezetesebb hazai és külföldi kémikusok munkásságának, a kémia honvédelmi vonatkozásainak a károsító hatásoknak és az ellenük való védekezés lehetőségeinek megtanításával; a f i z i k a : miként más tudományok esetében is nagy jelentőséggel bír a különböző nemzetekhez tartozó tudósok, kutatók munkájának bemutatása. Hozzájárul a harci eszközök, a modern haditechnika, a nagyhatású fegyverek működési elvének megértéséhez, pusztító hatásuk értékeltetéséhez, a fegyverkezési hajsza elleni nemzetközi összefogás jelentőségének felismeréséhez; a m a t e m a t i k a : a nemzetközi összefogás és együttműködés eredményeit bemutató feladatok megoldásával, a tudomány nemzetközi és hazai eredményeinek, a számítógépek békés és harcászati célú felhasználásának bemutatásával; az é n e k - z e n e : a szabadságharcos és katonadalok, valamint más népek dalainak éneklésével a zeneszerzők és műveiknek bemutatásával; a r a j z tantárgy: a különböző korok művészetének, kiemelkedő képzőművészek munkásságának, egy-egy képzőművészeti alkotás szemléltetésével járul hozzá a nevelési feladat megoldásához.

Minden bizonnyal már e rövid felsorolásból is látható, hogy minden tantárgynak megvan a lehetősége a békére nevelésre és ebből adódóan a feladata is.

A tanulókat érő nevelő hatások megszervezésében az o s z t á l y f ő - n ö k n e k és az osztályfőnöki órának kulcsszerepe van. Az osztályfőnöki óra alkalmas arra, hogy a különböző szaktárgyi órákon végzett munka, valamint a tanórán és az iskolán kívüli nevelő hatásokat koordinálja. Az általunk vizsgált nevelési feladat esetében is jelentős szerepe van mind az osztályfőnöknek, mind az osztályfőnöki órának. Mivel az osztályfőnöki órának és tevékenységnek igen nagy fontosságot tulajdonítunk, ezért az általunk készített táblázatokban a sor végére kerül, mert véleményünk szerint az osztályfőnöknek és e

tárgynak feladata a különböző területeken szerzett ismeretek és hatások szintetizálása. Ahhoz, hogy e munkát jól el tudja végezni az osztályfőnök, tudnia kell azt, hogy növendékei eddigi tanulmányaik során milyen ismeretekre tettek szert. Dolgozatunkban csupán a t a n t e r v - v e l foglalkoztunk, azért választottuk e területet, mert az oktatás és nevelés terve az ország valamennyi általános iskolájának kötelezően megvalósítandó feladatokat írt elő. Ha a gyakorló pedagógus valóban hatékony munkát akart végezni, a teljes vertikumot át kellett látnia.

A következőkben azt szeretnénk megvizsgálni, hogy az általános iskola imént idézett célja miként jelent meg a vizsgált tantárgyak sajátos céljaiban.

A "szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus" fejlesztése, elmélyítése mindegyik tantárgy céljában megfogalmazódott. Emellett az o s z t á l y f ő n ö k i munkában a tanulók erkölcsi tulajdonságainak, meggyőződésének formálása, a m a g y a r n y e l v és i r o d a l o m tantárgyban az anyanyelv történelmi, társadalmi szerepe, a t ö r t é - n e l e m tanítás céljában a társadalmi gazdasági fejlődés különböző lépcsőfokainak és annak a meggyőződésnek a kialakítása, hogy a fejlődés t ö r v é n y s z e r ű e n elvezet a szocializmus illetőleg a kommunizmus győzelméhez, a f ö l d r a j z -nál a dialektikus materialista társadalomszemlélet kialakítása került előtérbe. A békére és nemzetközi megértésre nevelés így, ilyen tiszta formában tehát sem az iskola céljában, sem az általános iskolát végzett tanulók iránt támasztott követelményekben, sem pedig az egyes tantárgyak követelményeiben nem található meg. Mivel e nevelési feladatot a "proletár nemzetköziségre" nevelés feladatrendszerének egy elemeként értelmezték, így csupán implicit formában lelhető fel a vizsgált célokban. Annál is inkább hiányoljuk a nevelési feladat konkrét megjelenését, mert a

tanterv három évvel az UNESCO "Ajánlás" és két évvel a Helsinki Megállapodás után készült. Az Ajánlást a magyarok is elfogadták. A határozat, mint ismeretes arra kérte a tagállamokat, hogy teremtsék meg az ott befektetett elvek érvényre juttatásának jogi garanciáit. Úgy véljük, ha e feladat a különböző célokban és az adott iskolatípust elvégzőkkel szemben támasztott követelményekben is konkrétabb, jobban kifejtett formában fogalmazódott volna meg, ez később nevelési eredményeinkben is megmutatkozott volna. Mint láttuk a békére nevelés jelentőségét az oktatásügy irányítói is hangsúlyozták, az előzőekben idézett miniszteri utasítás valamennyi nevelési-oktatási intézmény feladatául írta elő a békére és nemzetközi megértésre nevelést. Az oktatási miniszter utasítása 1978. márciusában jelent meg, ennek következtében a tanterv készítői már nem vehették figyelembe az ott megfogalmazottakat. Azt azonban, hogy mennyire gondolták komolyan az oktatás irányítói, hogy a békére és nemzetközi megértésre nevelés "a többi nevelési-oktatási intézménynek" is feladata, az félreérthetetlenül kiderül abból a tényből, hogy a Művelődési Közlönyben^x ennyi olvasható: "az utasítást az érdekeltek közvetlenül kapják meg." A miniszter minden bizonnyal úgy gondolta - az utasításban megfogalmazottakkal ellentétben -, hogy e feladat végrehajtása csak az asszociált iskolák feladata.

A kollégákkal folytatott beszélgetésekből azt a következtetést vonhattuk le, hogy vannak, akik túl általánosan fogalmazták meg az e témával kapcsolatos feladatokat, elvárásokat, pl. "jó hazafi nevelése", "jó emberek nevelése" stb. Ami természetesen igaz és megfelelő válasz is a feltett kérdésre, ha azonban tovább érdeklődünk, bizony

^xMűvelődési Közlöny 1978. 7. sz.

sok esetben csak ugyanilyen általánosságban mozgó választ kapunk. Mások viszont csupán egy-két részfeladatot emeltek ki, például "részvétel a békeakciókban", vagy "szolidaritás a szabadságukért harcoló népekkel" stb. E tapasztalatok inspiráltak arra, hogy megkíséreljük a "tantervben" meghatározott célok és feladatok áttekintését és egyfajta rendszerezését. A tantárgyak céljait, feladatait és a tanítás anyagát táblázatokba foglaltuk, amelyek dolgozatunk függelékében találhatóak meg.

Az egyes tantárgyak feladatainak felsorolásában már több konkrét megfogalmazás is fellelhető. Így a földrajz tantárgy feladatai között az internacionalizmusra nevelés kiemelt szerepe mellett a honvédelmi nevelés erősítése az információs anyagban való tájékozódás képességének kialakítása is szerepel. A történelem tárgyban e feladatokon túl a retrográd eszmék és nézetek bemutatása és káros szerepük érzékeltetése, az osztályfőnöki óráknál a szabadságukért harcolók iránti rokonszenv és szolidaritás felébresztése is megoldandó feladatként fogalmazódott meg. (Ld. Függelék) Ennél azonban többet kell tudnunk arról, hogy milyen ismeretek birtokába juthattak tanulóink az általános iskolai tanulmányaik során. A tanterv az egyes tantárgyak tananyagát különválasztotta. Törzs- és kiegészítő anyag feldolgozása a nevelők döntési körébe tartozott. Feldolgozása csak ajánlott, a kiegészítő anyagot a tanulóknak nem kell megtanulniuk. Táblázatainkban a kiegészítő anyagot csillaggal (*) jelöltük. Az osztályfőnöki órák esetében kötelező és választható témákat tartalmazott a tanterv. E tárgy esetében a választható témákat jelöltük csillaggal. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért az egyes évfolyamok anyagát a táblázatokban egymás mellett helyeztük el. Úgy gondoltuk, hogy az anyag valamilyen formában történő listázása,

rendezése (a tanterv érvényességi ideje alatt) segítséget adhat a tervező munkához és a tanórákra való felkészülésre is. A célról, feladatokról, tananyagról, követelményről és az adott téma (témakör) tárgyalása előtt már meglévő - az iskola által közvetített - ismeretekről szerzett információk nélkülözhetetlenek a hatékony nevelőmunkában.

Az alsó tagozat tananyagát és a követelményeket évfolyamonként egymás után tüntettük fel, jelenleg iskoláink alsó tagozataiban (1-4. osztály) általában osztálytanítós rendszerben dolgoznak. Az 1985. évi I. sz. törvény, ill. a hozzá kiadott miniszteri rendelet^x az alsófokú nevelési- oktatási intézményekben (általános iskola) három szakaszt különböztet meg, ezek: kezdő szakasz (1-3. évfolyam), az átmeneti szakasz (4-5. évfolyam) és az orientációs szakasz (6-8. évfolyam). Tapasztalataink szerint az iskolák többségében továbbra is a "hagyományos" alsó- és felsőtagozatos rendszer szerint dolgoznak. Ezt a formát sugallja a még érvényben lévő tanterv is, amely a célokat és feladatokat az egyes tagozatokra külön-külön fogalmazta meg. Az 1-4. osztályok anyaga - az általunk vizsgált területeken - érthető okokból kevesebb, mint a felsőtagozatos osztályoké. (Ld. Függelék)

A továbbiakban szeretnénk kicsit részletesebben megvizsgálni a nevelés és oktatás tervében a mi területünkre és a vizsgált tantárgyakra előírt ismeretek egymásra építettségét és egymás közötti kapcsolatát. A művelődési anyag feldolgozása mindenekelőtt a tanórákon folyik. Ebből következik, hogy valamennyi tantárgy és a szaktanárok mindegyike a maga sajátos eszközeivel hozzájárul a harmonikus személyiség fejlesztéséhez. Ez a békére nevelés vonatkozásában a Függelék táblázata-

^xA művelődési miniszter 13/1986. (VIII.1.) MM. számú rendelete 39.§. (2) bek. Művelődési Közlöny, 1986.

iból is látható. A személyiség fejlesztése komplex, rendkívül szerteágazó tevékenység. Ennek következtében csak tervszerű, tudatos, jól átgondolt munkával érhető el a kívánt eredmény. Egy adott osztály, egy-egy adott tanuló fejlesztésében kiemelkedő szerepe van az osztályvezetőnek. Jól kell látnia (és rendszerint jól is látja) az egyes tantárgyak közötti kapcsolatokat. Ezt azért merjük állítani, mert az általunk vizsgált iskolákban a tanítók, egy-két kivételtől eltekintve (iskolaotthonos osztály, tantárgycsoportos oktatás), a tantárgyak többségét saját maguk tanítják. A harmadik osztálytól (nemzetiségi) nyelvet és az esetek elenyésző részében egy-két "készség" tárgyat tanítanak szakkolégiumot végzett tanítók, vagy a megfelelő szakképesítéssel rendelkező szaktanárok. Nevelésünknek az egész személyiség fejlesztését kell szolgálnia és egyetlen összefüggő folyamatot kell alkotnia. Ez indokolta az osztályfőnöki tanterv anyagának és az osztályfőnöki munkának a középpontba állítását.

Az általános iskolai osztályfőnöki nevelés és oktatás tervében a harmadik osztályban (ahol már tantervi óraként az órarendbe beépítve heti egy óra áll az osztályvezető rendelkezésére) már megtalálható a békére nevelés feladatához kapcsolódó téma "Hazánkban béke van" címmel. Milyen előzményekre építhet a nevelő?

Az első osztályban az együttélés alapvető szokásainak kialakítása a helyes viselkedés és a gyermekek és felnőttek kapcsolatának megbeszélésén túl a tanterv kiegészítő anyagként javasolta a különböző államok iskoláinak, az iskolások életének összehasonlítását. Itt kell megjegyeznünk, hogy 1988. szeptember 1-től átmenetileg^x - a korrekciós munkálatok miatt - a környezetismeret tantárgy termé-

^xilletes óraterv az általános iskolák számára, Művelődési Közlöny, 1988. 9. sz. 648. l.

szetismeretre vonatkozó részei az első osztályban a technika tantárgyba épültek be. Második osztálytól kezdve továbbra is önálló tantárgyként tanítjuk a környezetismeretet. A vizsgált témakör második osztályban az anyanyelv keretén belül tovább bővül más népek, (felnőttek) életének megismerésével. Nem tartjuk szerencsésnek a látókör kiszélesítését tőlünk távol élő, egészen más kultúrával, életmóddal, szokásokkal rendelkező népekkel kezdeni, mint ahogy azt a tanterv előírta. Véleményünk szerint célravezetőbb lett volna a hasonló adottságokkal rendelkező szomszédos népekkel való megismerkedés után fokozatosan bővíteni a kört. A harmadik osztályban magyar nyelv és irodalom tantárgy tananyaga a magyar és más népek felnőtteinek és gyerekeinek múltbeli élete. Környezetismeretből minimum követelményként írták elő az aktuális események figyelemmel kísérését. Ezekre az iskolában megszerzett ismeretekre építhet a harmadik osztályos osztályfőnök a "Hazánkban béke van" című téma feldolgozásakor. Természetesen csak akkor, ha az adott témát - amely a választhatók közt szerepelt - meg is akarták beszélni. A tantervben rögzítettek megtárgyalásánál a tanulók nagyon kevés ismerettel rendelkeztek. Tapasztalataink szerint az iskolán kívüli ismeretszerzésükről is hasonlóak mondhatók el. Ez természetesen a kilenc éves gyermekek többségére vonatkozik, nagyon kevés (de mindig van) olyan tanuló, akinél az átlagtól kisebb-nagyobb eltérés tapasztalható pozitív irányban. Úgy gondoljuk, hogy e témát a harmadik osztályban bizonyos módosításokkal, vagy az adott nevelési feladatokkal, de egy későbbi évfolyamon kellett volna megtárgyalni. Érzékeltetésül szeretnénk idézni az osztályfőnöki kézikönyv e témára előírt feladatait:

"Erkölcsei tudatformálás;

- a béke az emberek nyugodt életének, építőmunkájának feltétele;
- a világ haladó népeinek békevágya záloga a béke megvalósulásának;
- a békeharc jelentősége." (Majzik, 1978. 159. 1.)

E feladatok megoldása véleményünk szerint az adott korosztály életkori sajátosságait figyelembe véve kicsit korai. A tanulók többsége sem a szükséges ismeretekkel, (ld. Függelék) sem a megfelelő képességekkel (általánosítás, absztrakció) nem rendelkezik még. Ha túl korán kezdjük el a feladatot megoldani, törekvésünk nem hozza meg a kívánt eredményt. E téma, amint azt már az előzőekből is tudjuk, a választható témák között szerepelt. Így annak feldolgozása a nevelő (osztályfőnök) döntési körébe tartozik. Áttekintve azt a folyamatot, amely abban segíti a tanulókat, hogy más népeket is megismerjenek, azt tapasztaltuk, hogy a gyermekek iskolai életéről, játékaikról más népek életéről és otthonairól való tájékozódás után eljuthattak a magyar és más népek jelenlegi és múltbeli életének összehasonlításáig. Az ismeretszerzés menete logikus, ha az országok kiválasztásánál az iménti észrevételt figyelembe vesszük, ami azonban mégis gondot okozott, az az, hogy az első és második osztályban szereplő témák a kiegészítő anyagban találhatóak és így tárgyalásukra nem biztos hogy sor kerül. Ugyanez érvényes a harmadik osztályos osztályfőnöki témára is.

A negyedik osztályban a magyar nyelv és irodalom tárgy keretében a Nagy Októberi Szocialista Forradalom-ról, a NOSZF harcairól, a Magyar Tanácsköztársaságról, hazánk felszabadulásáról és a volt Szovjetunió által nyújtott segítségről tanultak a tanulók. A "Hazáról és a nagyvilágról" című témakörben híres utazásokról, felfedezésekről szóló és népünk történelmének egy-egy érdekes eseményét bemutató olvas-

mánnyal gyarapíthatták ismereteiket növendékeink. Ezt jól kiegészítette a magyar és más népek tudósainak munkásságát, eredményeit bemutató szemelvény. Így tehát a népek életéről kialakult kép tovább bővült a kultúra, a tudomány, a művészetek eredményeinek, értékeinek megismerésével.

Környezetismeretből a társadalmi fejlődéssel, az ország jelképeivel, az országgyűléssel, a hadsereggel és a rendőrséggel ismerkedhettek meg tanulóink. A kiegészítő anyagban található "Az állam vezetése" című témához a "Küzdelem a béke védelméért" anyag. Ezekhez kapcsolódott a "Baráti kapcsolataink a Szovjetunióval és a szocialista országokkal" című osztályfőnöki téma. A fenti anyagrész is a választhatóak között szerepelt. Mindezekből egyértelműen következik, mivel sem a környezetismeret, sem az osztályfőnöki tanterv nem írta elő törzsanyagként, illetve kötött témaként ezek megtárgyalását, előfordulhat, hogy van olyan évfolyam, amely az alsó tagozatban egyikkel sem foglalkozott.

Fejlődéslélektanból tudjuk a tanulók fogalomalkotása kezdetben konkrét, szemléletes síkon a lényeg kiemelése nélkül történik. Csak később a gondolkodás magasabb szintre emelkedésével válik általánosítottá, elvonttá. Az absztrak fogalmakkal kapcsolatos lényegkiemelés már a legtöbb esetben túlmutat a kisiskolás koron. (Salamon, 1977. 149. 1.)

E fejlődéslélektani gondolatok is arra engednek következtetni, hogy a kézikönyv idézett feladatainak megvalósítása egy kissé korainak látszik ebben az életkorban..

A kitűzött célok eléréséhez nagymértékben hozzájárulhatnak a különböző tankönyvek. Véleményünk szerint más országok, más népek megismeréséhez nagy segítséget nyújt az illető nép kultúrájának,

meséinek, mondáinak, dalainak megismerése is. Csupán ezt az egyetlen momentumot kiragadva megnéztük, hogy a jelenleg használatos olvasó- illetőleg énekkönyvekben hány népköltészeti alkotás szerepel. Tapasztalatainkat táblázatba foglaltuk össze. A 2. számú táblázat az olvasókönyvek, míg a 3. számú táblázat az ének-zene könyvek adatait tartalmazza:

	1. o.	2. o.	3. o.	4. o.
magyar	22	43	26	47
más népek	16	16	11	5

2. számú táblázat

Érdekességként megjegyezzük, hogy az első osztályos könyvben szereplő mesék egytől egyig feldolgozások, eredeti népmesét nem találunk. A második osztályos olvasókönyv meséi között japán, kínai és angol népmesék, valamint Tolsztoj, Le Fontaine, Grimm és Andersen mesék olvashatók. A Harmadikos könyvben finn, lapp, észt, vojták, vogul, juhagír és a mordvin népköltészet egy-egy alkotása szerepel. A legnagyobbak olvasókönyve egy román népmesét és egy népballadát, illetve egy orosz népmesét és népköltést, valamint egy indián dalt tartalmaz.

	1. o.	2. o.	3. o.	4. o.
magyar népdalok	30	25	48	38
más népek dalai	1	2	7	10

3. számú táblázat

A 3. számú táblázat dalait eredet szerint vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az első osztályban egy francia, a másodikban egy szlovák és egy orosz, a harmadikos könyven három orosz, két lengyel, valamint egy-egy szlovák és svájci, a következő évfolyamon három csermisz, két orosz és egy-egy vogul, német, francia és olasz-svájci népdal szerepel. A törzsanyag dalai (15) között tizenegy magyar népdal, a másodikban a kötelező tizenötből tíz magyar és egy szlovák népdal, harmadik osztályban a tizenhat előírt dal közül tizenhárom magyar népdal és a negyedikeseknél a tizenhét törzsdalból tizenketlő a magyar népdal.

E vázlatos ismertetés után vizsgálódásunkat a felső tagozatos tananyag áttekintésével szeretnénk folytatni. A Függelék táblázataiból jól látható, hogy a magasabb évfolyamokban az ismeretek mennyisége (a megtanítandó tananyag) is fokozatosan növekszik. A legtöbb ismeret a hetedik és nyolcadik osztályokban található. Ez természetes is, ha figyelembe vesszük a tanulók életkori sajátosságait.

Magyar irodalom tantárgyban az ötödik osztályos tananyag mesék, mítoszok, mondák tárgyalásával kezdődik. A tanterv két magyar népmese, valamint Puskin, Andersen és Zelk Zoltán egy-egy meséjének feldolgozását írta elő. A kiegészítő anyagban, ahogy azt a Függelék táblázataiban is jeleztük "Az okos lány" című szicíliai népmese is szerepel.

A magyar nyelv tantervében helyet kapott a nyelv kialakulása, a nyelvek elkülönülése és a nyelvrokonság fogalma című téma is, mely nagyban hozzájárul a különböző népek megismeréséhez, a közös, a népeket egymással összekapcsoló részek felfedezéséhez.

Az ötödik osztályban a "Rólad szól a mese!" témakörön belül első-

sorban a XX. századi irodalomból válogatott szemelvényekből ismerhetik meg a tanulók az elmúlt korokban és a jelenleg élő gyermekek életét. E téma tulajdonképpen az első osztályban megkezdett munka szerves folytatása. A tananyag a magyar gyerekek életének megismerése mellett bemutatja Saint-Exupéry, Knight, Rimbaud és Gajdar egy-egy művét. A hatodik osztályban ez az anyagrész tovább bővül, a régi és újabb korok felnőtteinek helytállásáról kapunk ízelítőt a különböző irodalmi alkotásokból. A hetedik osztály kapcsolódó témaköre már a szülőföld, a hazai táj szeretetének fontosságát emeli ki. A kiegészítő anyagban felsorolt Goethe, Puskin, Hugo, Verlaine és Jelenyák műveiből a tanulók számára világossá válik, hogy minden ember szereti saját szülőhazáját, a legerősebb szálak ehhez az országhoz, ezekhez a tájakhoz és ehhez a néphez fűzik. E témának igen szép lezárását adja a nyolcadik osztályos "Embernek lenni mindig, minden körülményben" c. anyagrész.

A földrajz tantárgy tanterve előírja a hatodik osztályban Európa kivételével valamennyi kontinens megtárgyalását. Afrika földrajzának feldolgozásában Afrika lakossága, az őslakók és a bevándorlók (négerek, arabok, fehérek) a törzssanyagban szerepelnek. A rabszolgakereskedelemtől és a faji megkülönböztetéstől a kiegészítő anyagból szerezhetnek információkat a tanulók. A szigetlakók, valamint az amerikai kontinens őslakói (indiánok, eszkimók) életét és kultúráját is a kiegészítő anyag tartalmazza. A hetedik osztályban Európa és a Szovjetunió képezi az éves tananyagot. A tanterv a szocialista országok gazdasági együttműködésének jelentőségét és a szovjet gazdasági élet gyors ütemű fejlődését külön is kiemelte. A kiegészítő anyagban találjuk többek között az "Északi rokonainknál az "ezer tó" országában", valamint a "Székelyföld és a havasok

világa" című anyagrészeket, melyek célja nyelvrokonaink országának, illetve egy a magyarok által lakott országrész bemutatása.

Nyolcadik osztályban ismét visszatér hazánk földrajza. A csillagászati alapismeretek témakör keretén belül a Világegyetemről is bizonyos elemi ismeretek birtokába juthatnak a tanulók.

A történelem tanítás a fejlődés fő vonulatainak bemutatása mellett - elsősorban a kiegészítő anyagban - lehetőséget nyújt más utak, illetve a szomszédos népek történelmének a korábbinál részletesebb megismerésére is. Az ókori egyiptomi kultúra mellett más - az egyetemes műveltséget gazdagító - hasonló műveltséggel rendelkező népek (India, Kína) kultúrájáról tájékoztat. A kiegészítő anyagból azt is megtudhatjuk, hogy a mai élő népek ősei (kunok, kelták, germánok, trákok, stb.) hol helyezkedtek el a görög műveltség elterjedésének időszakában.

A tanterv a római birodalom mellett a provinciák életét az európai feudalizmussal párhuzamosan, a feudális Kína és India kultúráját, a hazai reformkori törekvésekkel egyidőben zajló szerb, horvát, szlovák és román nemzetiségi mozgalmakat, később a magyar szabadságharc tárgyalásánál pedig a nemzetiségeknek a szabadságharcban betöltött szerepét is ismerteti. A török birodalom széthullása után a szomszédos államok (Szerbia, Románia) függetlenné válásáról is tanulhattak tanulóink. Az első világháború tárgyalása során, valamint az azt lezáró párizsi béketárgyalásokat követően is szó esik a szomszédos népekről. Természetesen az Egyesült Államok második világháborúban játszott szerepéről, a különböző ellenállási mozgalmakról (francia, olasz, jugoszláv, lengyel) is szó esik. "A népi demokratikus forradalom kezdetei Kelet-Európában" című anyagrész a szomszédos államok (a volt szocialista országok) létrejöttéről ad vázla-

tos képet.

A tanulók már ötödik osztályban megismerkedtek a háború, ezen belül a védelmi és a hódító háborúk fogalmával. Hatodik osztályban a felszabadító és a feudális hódító háborúval, valamint az igazságos-igazságtalan háború ismérveivel gazdagodik a fogalom. A hetedikesek fogalomtára a világháborúval bővül, a nyolcadikosok pedig a honvéddő és a gyarmati felszabadító, illetőleg a helyi háborúkról tanultak.

A békemozgalmak, mint az imperialistaellenes erők egyikét az osztályharc fogalmának kibővítése során a nyolcadikos tananyag tárgyalta.

A nemzetközi kapcsolatok tanulmányozása során az ötödik osztályban a katonai szövetség, hatodikban a békekötés és fegyverszünet, a következő évfolyamon a gazdasági szövetség, a fegyverkezési verseny, a szövetségi rendszer, majd nyolcadik osztályban a békekonferencia, a meg nem támadási szerződés, az azóta megszűnt a kölcsönös segítségnyújtási szerződés és a Varsói Szerződés, az ENSZ, a NATO, valamint a békés egymás mellett élés szerepelt a tantervi anyagban.

Negyedik osztályban a magyar nyelv és irodalom tananyagában szerepeltek a volt Szovjetunióval foglalkozó olvasmányok, valamint osztályfőnöki órán is beszéltek róla, ha ezt a témát választották. Itt csupán utalni szeretnénk arra, hogy az e témakörben tárgyalandó anyagot a hetedik osztályban földrajz órán dolgozták fel. Ezért az ötödikes osztályfőnököknek előzőleg tájékozódnia kellett a negyedik osztályban elvégzett anyagról, mert amennyiben ezt a témát választotta előfordulhatott, hogy már egy megkezdett anyagrészt (Baráti kapcsolataink...) kellett kibővítenie, de az is, hogy csupán a ta-

nulók előző évi olvasmány élményeire építhetett.

Környezetismeretből követelményként fogalmazódott meg az, hogy tudják (a tanulók) azt, hogy fejlődés csak békében lehetséges. E cél eléréséhez segítséget jelentene az eddigi kiegészítő anyagok ismerete.

Az osztályfőnöki órák tananyagában a hatodik osztályban kötelező témaként kell feldolgozni a "Békét akarunk" című anyagrészt. A tanterv olyan fogalmak megbeszélését írta elő, mint a békés egymás mellett élés, a Békevilágtanács munkája, az Országos Béketanács, melyeket mi itt egy kicsit korainak tartunk. A gyerekek még nem rendelkeznek azokkal az ismeretekkel, amelyek feltétlenül szükségesek e fogalmak tisztázásához, megértéséhez. Az életkori sajátságok figyelembevételével is célszerűnek tartanánk a témát egy későbbi évfolyamon megtárgyalni, nevezetesen a nyolcadik osztály második felében.

Kollégáink gyakorlati tapasztalata és a tananyag, illetve követelménylista áttekintése után szintén erre a következtetésre jutottunk. Tapasztalatainkat igazolta az Országos Béketanács által kiírt pályázatra beküldött dolgozatok egyike is. A szerző 150 (3-8. osztály) tanulóival iratta le, hogy mit jelent számára a béke. A tanulók által említett legfontosabb ismérvek (a szerző csoportosítása):

- van élelmünk, ruhánk :	104 tanuló
- együtt lehet a család:	93 tanuló
- kirándulhatunk:	59 tanuló
- nyugodtan járhatunk iskolába:	82 tanuló
- a felnőttek dolgozhatnak:	131 tanuló
- az üzletekben sok az áru:	65 tanuló

- sok új ház, iskola, óvoda, gyár épül: 70 tanuló
- Magyarországnak sok a barátja: 47 tanuló
- azt akarom, hogy mindig béke legyen: 116 tanuló

Megjegyezzük, hogy ezekben a hetedik és nyolcadik osztályos tanulók válaszai is benne vannak. Lássunk most egy-két a szerző által is idézett választ: "Van olyan ország, ahol éheznek a gyerekek, mi szép életet élünk."

"Anyukám is örül. Nyugodtan dolgozik. Nem fél, hogy lebombázzák az iskolát."

"Én szeretem a békét, szép, csendes, nyugalmas."

"A sok boltban regeteg áru van."

"Én azt akarom, hogy béke legyen. Ha háború lenne, sok ember meghalna."^x

És sorolhatnánk még tovább.

Ez tehát az a szint (ismeretanyag), amire építhetünk, amit felhasználhatunk e feladat megvalósításában.

A békére és nemzetközi megértésre nevelés a nevelési folyamat egészének csupán egy részét alkotja. Azt is tudjuk, hogy a feladat megoldásához valamennyi tantárgy a maga sajátos eszközeivel, lehetőségeivel hozzájárul. Az eredményes nevelőmunka megköveteli a különböző tantárgyak közötti kapcsolatok, összefüggések, a kapcsolódási pontok átgondolt megtervezését a tantervkészítőtől, és ismeretét a pedagógusoktól. A hetedik és nyolcadik osztályos tananyag felfogolásában, valamint a tanterv által előírt követelmények között a 60-70-es évek szellemének megfelelően szerepelnek az ismeretek és nevelési feladatok.

^xOrszágos Béketanács irattára - Kézirat.

Összegezeként megállapíthatjuk, hogy az 1978-as általános iskolai nevelés és oktatás tervében, a békére és nemzetközi megértésre nevelés már nagyobb hangsúlyt kapott, mint az előző tantervekben. Az iskola céljában és feladat-meghatározásában általános formában, az egyes tantárgyak tananyagában és követelményeiben már konkrétabban is megfogalmazódtak e területhez tartozó ismeretanyagok és az elérendő szintek.

A rendszerváltást követően döntő fordulat következett be az ország életében. A demokratikus átalakulás eredményeként szinte naponta merülnek fel új tények, az eredmények más nézőpontból kerülnek megvilágításra. Másrészt az egypártrendszer, az uralkodó ideológia megszűnésével, a pluralizmus térhódításával egyszerre több ideológia él és hat az emberekre. A bekövetkezett változásokból eredően a legnagyobb gond - érthető okokból - a történelem tanításában, s ezen belül is az 1945 utáni időszak eseményeinek tárgyalásában jelentkezett. Az 1978-as történelem tanterv az 1990-91-es tanévtől már nincs érvényben. Helyette az Országos Pedagógiai Intézet "Témajegyzék"-et^x adott ki. A témajegyzék az érvényben lévő tankönyvekre épül. A főbb változtatásokat az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- Az 5. osztályos anyagban "A biblia világa" című téma a kiegészítő anyagból átkerült a törzsanyagba és elmaradt a "Mese és valóság". "A keresztény legendák" helyett új kiegészítő anyag a "Történetek az Újszövetségből" című téma.
- A 6. osztályos anyagban a "Reformáció és ellenreformáció harca" című téma a törzsanyagban, Pázmány Péter a kiegészítő anyagban szerepel. "Erdély Bethlen Gábor korában" a kiegészítő anyagból átkerül a törzsanyagba.

^xHasználatát a művelődési és közoktatási miniszter 109.281/1990. (MK.16.) számon engedélyezte.

- A 7. osztályban az "Imperializmus kialakulása" című téma kimaradt, az "I. világháború és előzményei" átkerült a 8. osztályos tananyagba. E témánál a "Párizs környéki békék", "A területi és hatalmi átrendeződés" és a "Trianoni béke" a törzsanyagban tárgyalandó. Új témaként kerül a jegyzékbe "A békepolitika sikerei". A II. világháború tárgyalásánál kiegészítő anyag az "Emberirtás és a háború borzalmai". Napjaink történelmének tárgyalásánál az ajánlásban ismertetettek mellett a törzsanyagba kerül a "Helsinki megállapodás" is.

A társadalmi ismeretek tárgyalása során lehetőség nyílik az előítéletek, a kisebbségi jogok és az alapvető emberi jogok megtárgyalására is.

A változtatás ideiglenes jellegét mi sem mutatja jobban, mint az a gyors változás, valamint az a történelmi tény, hogy a tématerv megjelenését követően - a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlásával - egy sor új állam jött létre Európában. Miután az események a szomszédainknál játszódnak le, napjainkban leginkább e dolgok foglalkoztatják tanulóinkat, s a felmerült kérdésekre nekünk pedagógusoknak kell megadnunk a választ. Tudjuk, hogy a tv, rádió és az újságok mérhetetlen információdömpingjével az iskola nem veheti fel a versenyt, ezen információk befogadására, megértésére viszont nekünk kell alkalmassá tenni tanulóinkat.

A világban és hazánkban bekövetkezett változások az osztályfőnöki tanterv anyagát is érintették. A tananyag megváltoztatására (korrekciójára) több esetben is sor került. Az első korrekcióra 1987-ben maga Majzik Lászlóné (a '78-as tanterv társszerkesztője) tett javaslatot. Megállapítása szerint az osztályfőnöki órák tantervi célja néhány vonatkozásban kiegészítésre szorul. Így például az eddiginél nagyobb hangsúlyt helyezett a tanulók iskolai és iskolán kívül szerzett tapasztalatainak feldolgozására; a szociális képes-

ségek fejlesztésére, ennek érdekében nagyobb gondot kell fordítani - állapította meg - a növendékek egymás közti kapcsolatainak alakítására, továbbá fontos, hogy a globális világproblémák (béke, környezetvédelem, a harmadik világ problémái) is megjelenjenek az osztályfőnöki órákon. (Majzik, 1987.)

Két gyakorló osztályfőnök 1990-ben segédanyagot adott ki az osztályfőnöki órák megtartásához. Ajánlásukban a társadalomban végbe ment változásokat és az iméntieket is figyelembe vették. Témáik közül egyet-egyet kiragadva nyomon követhető a békére nevelést segítő törekvésük.

A segédanyag 3. osztályban tárgyalja a "Lakóhelyünk, szülőföldünk" című témát, melyben a lakóhely történelmének, hagyományainak, szokásainak - a gyerekek életkori sajátosságainak megfelelő - feldolgozását ajánlják.

A 4. osztályban a "Hogyan élnek a világban a gyerekek?" című anyaggal foglalkoznak. E témában lehetőség nyílik az európai, ázsiai, afrikai és amerikai gyerekek külső tulajdonságainak, életkörülményeinek, iskolarendszerüknek, stb. összehasonlítására.

Az 5. osztályban bővül e téma a felnőttek életének, szokásainak a különböző népek kultúrájának összehasonlításával, a téma címe: "Sokféle ember él a Földön". A következő évfolyamon már a különböző országok és népek közötti kapcsolatok, népünk és az emberiség sorsának az összehasonlítása alkotja a megtárgyalandó anyagot.

A 7. osztályban "A hazánkban élő nemzetiségek" (kultúrájuk, szokásaik, hagyományaik) megismerése alkotja a megtárgyalandó anyagrészt. Végül a 8. osztály témajegyzékében "A hazafiság, a haza védelme" című témát emelhetjük ki, melynek keretén belül a globális világproblémák, a honvédelem, a hadkötelezettség, a katonai szövetség is megtárgyalásra kerül. (Pörnecziné-Császárné 1990.)

Az így feldolgozásra került anyag (ebben természetesen a világban, a társadalomban bekövetkezett változásoknak is nagy szerepe van) már közelebb áll az általunk elfogadott és e dolgozatban részletesen kifejtett nevelési elvekhez.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az 50-es évektől kezdődően valamennyi hivatalos nevelési dokumentumunkat a marxista-leninista társadalomszemléletre törekvő, a dialektikus materialista világnézet szellemének felsőbbrendűségét hirdető irányultság jellemezte. E hegemoniára való törekvés a különböző párthatározatokban, a tantervekben, a tantárgyak anyagaiban és a módszertani ajánlásokban, is meghatározó szerepet töltött be. Természetesen el is várták - amint ez az egypártrendszer sajátosságaiból következik -, hogy a nevelés egésze ezt a felfogást, magatartást képviselje. E törekvés kezdetben valamennyi tantárgyban, sokszor erőltetetten, később már a tantárgy sajátosságait, belső adottságait figyelembe véve, a különböző tantárgyi célokban és különösképpen a megtanítandó anyagokban nem ugyanolyan súllyal szerepelt, a konkrét tartalmakat tekintve, nem egyforma mennyiségben jelent meg. A tananyag elemzése után jól látható, hogy hazánk (népünk) múltjának, hagyományainak az ország jelenének, más népeknek (országoknak), kultúráknak a bemutatása egy bizonyos "fényszűrő" közbeiktatásával történt. A volt Szovjetunió, az azóta feloszlott szocialista tábor országai szerepének kiemelése, a másik (nyugati) fél nem objektív bemutatása segítette a hagyományos "ellenségkép" kialakítását. A szocialista hazafiság "a dolgozó népnek... megbecsülését és szeretetét... jelenti - írta Bodó László -, de jelenti az ellenség gyűlöletét is" (Bodó, 1976. 445. l.)

E gondolatokat hasonlítsuk össze a Jókai által 1886-ban megfogalmazottakkal, miszerint: "A nemzetiségi gyűlölet Európa átká", vagy a század elején Imre Sándor gondolataival: "Ha nem gyűlölünk valakit, még nem jelent szeretetet...", ami abból szerintünk logikusan következik, ha nem szeretünk valakit, még nem jelenti azt, hogy gyűlölünk kell. Ennek az állapotnak a megszüntetése, csak a jövőbe vetett hittel lehetséges. Illyéssel együtt valljuk, hogy "A múlt szigorú vizsgálata, a félreértések tisztázása ennek a hitnek nyit utat. Segít tényekkel eloszlatni mindörökre, az egykori jóslat borulását. Ősi hiedelem, hogy az állhatatos szembenézés oroszlánt meghátráltat. Hitem, hogy az emberiségre pirkadás jön. A vadszelídító tekintetekből." (Illyés, 1978. 263. 1.) Meg kívánjuk jegyezni, hogy tisztában vagyunk azzal, hogy az "ellenségkép" kialakítása a másik oldalon sem ment másként. A '78-as tantervben a nemzetközi kapcsolatok tartalma leszűkített, pedig más szomszédunkhoz, Európa más népeihez, a világ más államaihoz fűződő kapcsolatunk is nagyon fontos.

Az imént leírtak nem csupán az elmúlt negyven évet jellemzik, minden totalitárius rendszerben a hatalmon lévők igyekeztek eszmeileg is megalapozni hatalmukat.

A BÉKÉRE NEVELÉS EGY VIZSGÁLAT TÜKRÉBEN

A vizsgált terület rövid jellemzése

Vizsgálatunkat Baja és vonzáskörzetében végeztük, mely Bács-Kiskun megye déli részén a Jugoszláv határ mentén helyezkedik el. Magyarok, bunyevácok, horvátok és németek élnek együtt e tájon, immár több száz éve. A települések egy részében 1945 előtt németek és/vagy délszlávok laktak. A kitelepített németek helyére felvidéki magyarokat és székelyeket telepítettek le a községekbe. Csátalján, Bácsbokodon, Garán, Vaskúton és Nemesnádudvaron ma is jelentős számú német család él. Csávolyon, Felsőszentivánon, Garán és Vaskúton a délszlávok száma is jelentős. A lakosság nagy része mezőgazdaságban dolgozik. Az 1990-es évek elejéig a térségben két nagy mezőgazdasági kombinát (bajai és Hosszúhegyi), valamint a községekben lévő termelőszövetkezetek jelentették a főbb munkalehetőséget. Ipari tevékenység elsősorban Baján volt. Az itt dolgozók aránya nem számottevő. Rájuk is jellemző, mint az ingázók többségére, hogy a gyári munka mellett mezőgazdasági tevékenységgel is foglalkoznak.

A vizsgált minta és a vizsgálat módszere

Nyolc falusi iskolában (Bácsbokod, Bátmonostor, Felsőszentiván, Hercegszántó /magyar és délszláv/ Nagybaracska, Nemesnádudvar és Rém) és két városi (II. számú Gyakorlóiskola és II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola - Baja) végeztük el.

A vizsgálatban 315 tanuló vett részt. Tanulmányi előmenetelük szerint 31 (9,8 %) jeles, 109 (34,6 %) jó, 143 (45,4 %) közepes, 28 (8,9 %) elégséges és 4 (1,3 %) tanuló elégtelen eredményt ért el.

A fiúk és leányok száma megközelítőleg azonos (165 leány, 52,4 % , illetve 150 fiú 47,6 %). Lakóhely szerint 245 falusi és 70 városi.

Az apa foglalkozásának jellege szerinti megoszlása:

Az apa társadalmi helyzete:	A tanulók száma	
	fő	arányuk (%)
Értelmiségi:	14	4,4
Egyéb szellemi:	35	11,1
Szakmunkás:	215	68,3
Segédmunkás:	19	6,0
Egyéb:	32	10,2

4. sz. táblázat

A kapott adatok elemzése

Vizsgálatunkban a kérdőíves felmérés módszerét alkalmaztuk. A kérdőív (lásd: melléklet) első négy kérdése "tény vagy besoroló" kérdés. A következőkkel a tanulók tájékozottságát, véleményét és tárgyi ismeretét, valamint álláspontjukat kívántuk megismerni. A harmadik egy látszólag közömbös kérdés. Az élménytár és az élmény fogalmát - beleértve a zenei-, a film-, az olvasmány-, a képzőművészeti élményt - a mérés során megmagyaráztuk a tanulóknak. Arra voltunk kíváncsiak, hogy egy ilyen látszólag közömbös kérdés esetén megjelenik-e a háború és/vagy a béke gondolata.

Vizsgálatunk időpontjában a nyolcadik osztályos tanulók már a tantervben előírt valamennyi békére és nemzetközi megértésre neveléssel kapcsolatos fogalomról hallottak, tanultak.

A kérdésekre adott válaszok elemzésénél több esetben azt is megnéztük, hogy találunk-e valamilyen kapcsolatot a tanulók tanulmányi eredménye, az édesapa foglalkozása, a tanuló neme és lakhelye, vala-

mint a kapott válaszok között.

A besoroló kérdések után az első kérdésre adott válaszokat három csoportra oszthatjuk:

- a.) a tanulók jelentős része legfontosabb külpolitikai eseménynek a volt Szovjetunió területén lezajlott zavargásokat tartotta,
 - b.) második helyen a közel-keleti eseményeket említik,
 - c.) harmadik csoportba sorolhatók azok az események, amelyekről csupán két-három tanuló írt, ilyen például az úrfegyverkezés.
- Érdekes lehet talán azt is megnézni, hogy egy-egy tanuló hány helyes választ adott:

Az események száma	A válaszolók száma	
	fő	arányuk (%)
három, vagy több	172	54,6
kettő	55	17,5
egy	30	9,6
nem írt	40	12,6
rossz válasz	18	5,7

5. sz. táblázat

A táblázatból látható, hogy a tanulóknak több mint a fele tudott három, vagy annál több eseményt felsorolni. Elgondolkasztó, hogy a megkérdezettek 18,3 % - a közel egyötöd része egy eseményt sem tudott felsorolni, vagy rossz választ írt. A rossz válaszok általában nem események, vagy belpolitikai események voltak, például nyomor, éhezés, az országgyűlés ülése, stb.

A válaszokat nemek szerint is megvizsgáltuk. (Lásd melléklet 1. számú táblázata) Feltételezésünk az volt, hogy a fiúk jobban érdeklődnek a külpolitikai események (általában a politikai események)

iránt. Meglepődve tapasztaltuk, hogy a leányok 52 % - a, a fiúknak csak 48 % - a tudott kettőnél több eseményt említeni. A rosszul, illetőleg a nem válaszolók aránya a két nem esetében közel azonos, 20 % körül volt. Ha a lakóhely (város és falu) szerint hasonlítottuk össze az adatokat, akkor kitűnik, hogy a három jó választ adók aránya között mindössze 5 % a különbség (a városiak 58 % - a és a falusiak 53 % - a). A nem válaszolók között már számottevőbb a különbség, míg a városi tanulóknak csupán 1 % - a, addig a falusiak 16 % - a nem tudott válaszolni a kérdésre. A rossz válaszok esetében viszont az arány értéke teljesen megegyezett, mindkét esetben 5,7 % volt. A tanulmányi eredmény és a helyes válaszok számát összehasonlítva (ld: melléklet 2. sz. táblázat) azt tapasztaltuk, hogy esetünkben bizonyos összefüggés vehető észre. A jelesek 80 % - a, a jók 65 % - a, ugyanakkor az elégséges és elégtelen osztályzatot kapott tanulóknak csupán a hatoda tudott három külpolitikai eseményt felsorolni. A rosszul, vagy nem válaszolók aránya a gyenge tanulmányi eredményű tanulók esetében több mint 40 %, a jóknál és a jelesekénél ez az érték 12 %. A melléklet 3. sz. táblázata az apa foglalkozása szerinti csoportosításban mutatja a három helyes választ adó tanulók arányát. Ebből az tűnik ki, hogy az értelmiségi szülők gyermekeinek 50 % - a és a segédmunkás apák gyermekeinek is közel fele, pontosan 47 % - a adott három helyes választ. Kicsit meglepődve tapasztaltuk, hogy nem az értelmiségi családból származók adták a legtöbb jó választ, hanem az egyéb szellemi foglalkozású szülők gyermekei. Mint láttuk az előbbieknél csupán a fele, az utóbbiaknak viszont a háromnegyed része sorolt fel három eseményt. Ugyanakkor figyelmet érdemel, hogy míg az értelmiségi apák gyermekeinek közel harmada (28,5 %) nem válaszolt, a segédmunkás apák gyermekei esetében ez az arány 5 %.

Visszatérve a 2. számú táblázatunkhoz ebből kiolvasható, hogy a nyolcadik osztályos tanulók közel egyötöde (18,3 %) nem válaszolt, vagy rossz választ adott. Ha figyelembe vesszük azt, hogy "Az általános iskolai nevelés és oktatás terve" harmadik osztályban követelményként írta elő: (a tanulók) "kísérjék figyelemmel az aktuális eseményeket", valamint azt a tényt, hogy e tanulók nagy része (86 %) falusi iskolába jár, illetőleg a nem válaszoló tanulók közül csak minden ötödik tartozott a gyenge tanulmányi eredményű diákok közé, akkor ezek mindenképpen továbbgondolkodásra ösztönöznek.

A második kérdésre kapott válaszokat négy nagyobb csoportba sorolhatjuk be. A tanulók jelentős része korunk legnagyobb problémájának:

- a.) a háború (atomháború) veszélyét,
- b.) az éhezést,
- c.) a környezetszennyezést,
- d.) a munkanélküliséget tartotta.

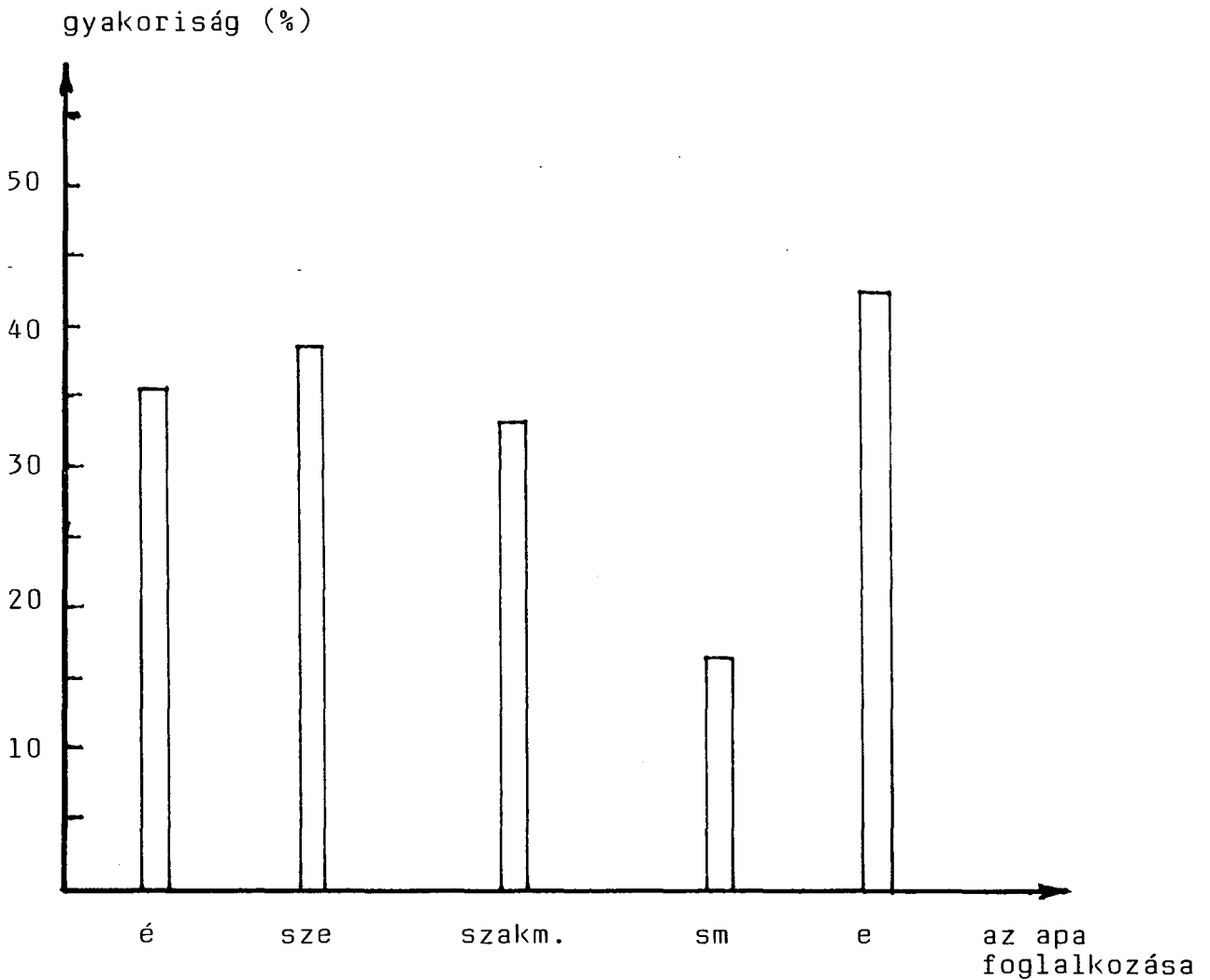
A negyedik csoportba a munkanélküliség mellett egy-egy tanuló az atomerőművek felrobbanásának veszélyét, a nyomort és a rossz egészségügyi ellátást említette meg.

A fejlődést gátló probléma	A tanulók száma	
	fő	arányuk (%)
háború	108	34,2
éhezés	91	28,0
környezetszennyezés	145	46,0
munkanélküliség	190	60,0

6. sz. táblázat

A táblázat adatai szerint a gyerekek egyharmada, számszerint 108

tanuló az, aki a háborút (többségük az atomháborút) tartotta a legnagyobb gondnak. Ha a táblázatból kiemeljük azt a 34,2 %-ot, akik korunk legnagyobb emberi problémájának a háborút tartották és az apa foglalkozása szerinti megoszlásokat vizsgáljuk, akkor a következő ábrát kapjuk:

2. sz. ábra

é: értelmiségi

sm: segédmunkás

sze: szellemi

e: egyéb

szakm: szakmunkás

A két utolsó csoportból kerültek ki zömmel azok, akik nem válaszoltak erre a kérdésre, illetőleg többen közülük a munkanélküliséget és a környezetszennyezést jelölték meg, mint fejlődést gátló tényezőt. Azt is megvizsgáltuk, hogy milyen kapcsolat van a tanulmányi átlag és a második kérdésre adott válaszok között. Az adatok a melléklet 4. számú táblázatában szerepelnek. Csupán érdekességként jegyezzük meg, hogy a jeles tanulók háromnegyede, a gyengéknek csak megközelítőleg 20 % - a tartotta a háborút a legnagyobb gondnak. A leányok és fiúk válaszait vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a lányoknak 25 % - a, a fiúknak pedig több mint 40 % - a jelölte meg a háborút, mint fő problémát. Kiemelésre érdemesnek tartjuk a lakóhely szerinti megoszlást is. A városi tanulóknak csupán egytizede, ezzel szemben a falusiaknak több, mint 40 % - a sorolta a háborút, a háborús veszélyt is korunk fő problémái közé. Meg kell említeni, hogy a vizsgálatban résztvett tanulóknak 60 % - a a munkanélküliséget tartotta az emberiség legnagyobb problémájának. Ez szinte természetes is ismerve a térség foglalkoztatási gondjait tudjuk, hogy a családok jelentős részénél a felmérés időszakában ez volt és sajnos még ma is ez a legjelentősebb probléma. Érdekes, hogy a városi tanulók 90% - a falusiaknak csak alig több, mint a fele (51 %) sorolta a munkanélküliséget korunk fő problémái közé. A válaszok nemek szerinti eloszlását vizsgálva nagy eltérést nem tapasztaltunk. Ha a tanulmányi eredményeket vesszük figyelembe azt tapasztaljuk, hogy a jeles tanulóknak több mint 90 % - a, a gyenge tanulmányi eredményt elért tanulóknak pedig csak 1 % - a emelte ki a munkanélküliséget. Az értelmi-ségi származású tanulók valamennyien fontosnak tartották megemlíteni, a többieknél közel azonos arányban (60 %) jelent meg. A környezetszennyezést, mint fő gondot vizsgálva nagy eltéréseket nem tapaszt-

taltunk sem a lakóhely, sem a tanulmányi eredmény, sem pedig a származást figyelembevéve. A válaszok megoszlása 50 és 65 % között volt. Az éhezéstről, mint korunk fő problémájáról az alábbi adatokat kaptuk: a városi tanulók 82 %- a, a falusiaknak csak 13 %- a tartotta az éhezést említésre méltónak. A nemek szerinti eloszlást vizsgálva ilyen nagy arányú eltérést nem tapasztaltunk. Ha a tanulók tanulmányi átlagát vesszük figyelembe, láthatjuk, hogy az elégtelen átlagú tanulók közül senki sem említette e gondot. A jeles és jó rendű tanulóknak 45, illetőleg 38,5 %- a tartotta fontosnak. Az apa foglalkozását tekintve azt látjuk, hogy a szellemi foglalkozású szülők gyermekeinek több mint a fele, az értelmiségiek és szakmunkások gyermekei közül harmaduk, a segédmunkásoknak pedig csupán 10 %- ának válaszában szerepelt az éhezés, mint az emberiség fő problémája.

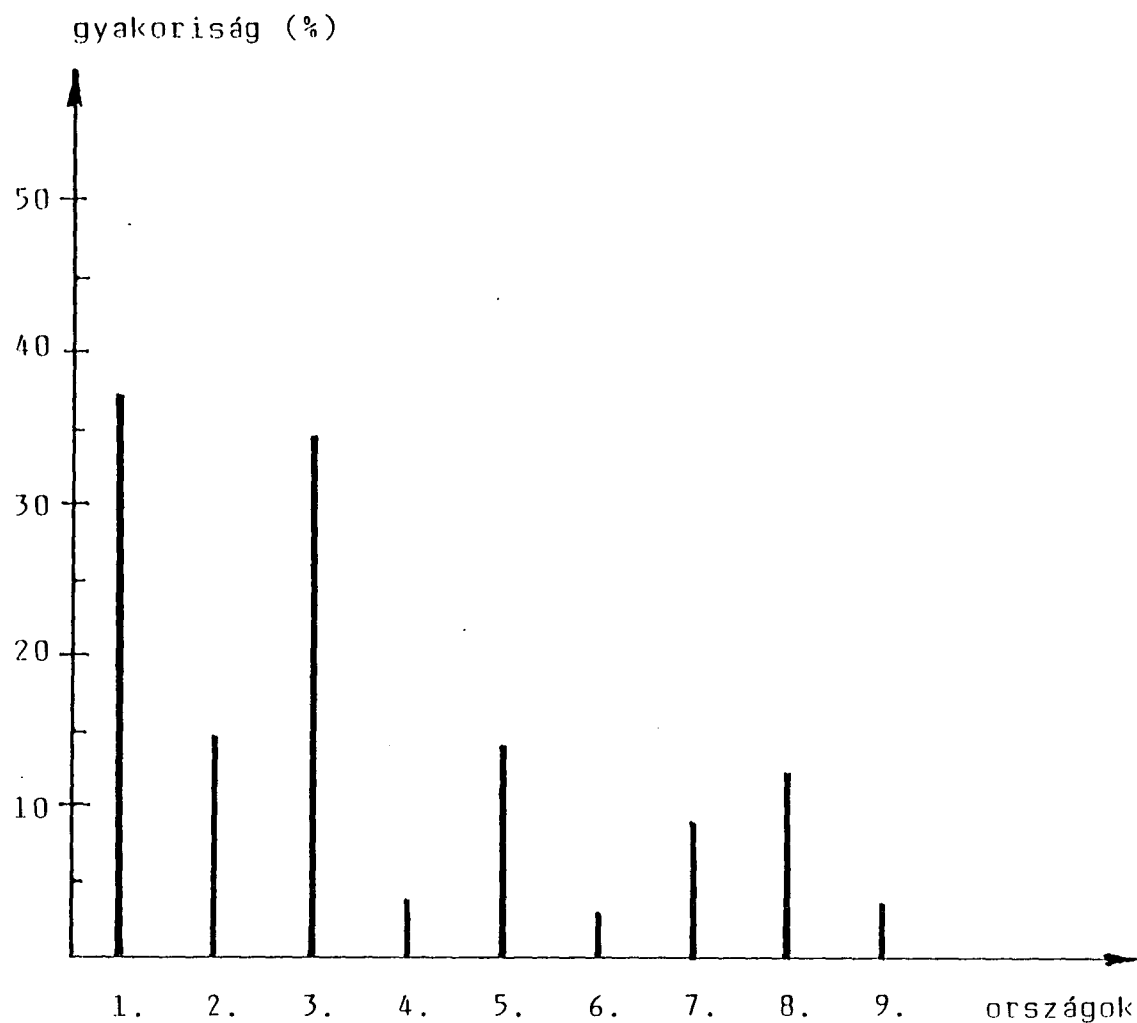
Az általunk vizsgált területre vonatkozó harmadik kérdés , ahogy azt már az előzőekben is meghatároztuk, úgynevezett "közömbös kérdésnek" is tekinthető. Azt néztük meg, hogy a tanulók élményei között hányszor jelenik meg olyféle, mely a háborúval, vagy a békével kapcsolatos. A vizsgált gyerekek 8,8 %- ánál (28 tanuló) találoztunk ilyen élménnyel. A válaszoló tanulók nagy részénél ez is elsősorban filmélményekben jelent meg. E kérdésre nagyon sokan nem válaszoltak, számszerint 128-an, ez a felmérésben résztvevők 40,6 %- a. Igen nagy számban, a tanulók kétötöd része jelölte meg a nemrég látott horror-, bűnügyi- és agresszív filmet, mint említésre méltó élményt. Könyvélményről mindössze 11 tanuló (3,4 %) számolt be. Noha jól tudjuk, hogy nem egyedül a tévé, illetőleg a filmek felelősek a mai fiatalok fokozott agresszivitásáért, azonban - számtalan előnyüket elismerve - az általuk kifejtett negatív hatásokat sem szabad lebecsülni.

Egy korábbi (1985) felmérésünk során - melyben a tanulók szabadidő-szokásait vizsgáltuk - azt tapasztaltuk, hogy tanulóink szabadidejük jelentős részét (67 %) televíziónézéssel töltik el. A képmagnetofonok elterjedésével ez az idő valószínűleg tovább növekszik és tet-szés szerint nézhető horror-, krimi-, vagy akciófilm. Az, hogy a so-kak által oly kedvelt agresszív tartalmú filmek milyen hatással van-nak a gyermekekre, a pszichológusok között már régóta vita tárgyát képezi. Feshbach szerint a filmen látott erőszak hatására, illetőleg a néző közvetett (fantáziát igénybe vevő) részvétele az agresszív cselekményben csökkentheti az erőszakos érzelmeket, bizonyos esetek-ben az agresszív érzelmek teljesen meg is szűnnek. (Feshbach, 1955. 3. l.) Mások is azon a véleményen vannak, hogy az agresszív filmek nézése csökkenti a gyermekek agressziós szintjét. A gyermekekben meg-lévő erőszakos indulatok "levezetődhetnek" - állítják -, miközben magukat a főszereplővel azonosítják. (Keupp, 1971; Ranschburg 1981.) Mások vizsgálatai nem igazolták e véleményeket. Baron és Ball sze-rint az agresszió csökkenését az ún. "happy-end" szindróma idézte elő, mert amelyik filmben ez elmaradt, az erőszakos érzelmek csök-kenését sem tapasztalták. (Baron-Ball, 1974. 23-33. l.) Bandura, Ross D. és Ross S. pedig azt tapasztalták, hogy az agresszív filmek nézése nemhogy csökkentené az erőszakos érzelmeket, hanem azáltal, hogy a néző a filmbeli szereplővel "identifikálja" magát, agresszi-vitása megerősödik. (Bandura-Ross D. - Ross S., 1961, 1963.) Magyar kutatók is megfigyelték, hogy Robin Hood, Tell Vilmos, vagy más "híres kardforgató"-ról sugárzott filmet követően az előzőeknél jóval nagyobb számban fordultak elő gyermekek által okozott szúrt, vagy vágott sebek. (Vetró és szerzőtársai, 1988. 43. l.) E tényből indíttatva végezték el a SZOTE Ideg- és Elmeógyógyászati Klinika

Gyermekosztálya munkatársai vizsgálataikat. A vizsgálatba 194 általános iskolai tanulót vontak be. Megfigyelték, hogy a bűnügyi- és kalandfilmeket gyakran néző gyerekek lényegesen agresszívebbek, mint azok, akik csak ritkán néztek ilyen témájú filmeket. Az általuk kapott eredmények megegyeznek Belson, Parke, Leifer és Roberts tapasztalataival is. A filmek agresszivitást-növelő hatása mellett nem lebecsülendő a gyermekek értelmi és érzelmi fejlődésére kiható káros hatások sem. A vizsgálatban résztvevők közül - saját bevallásuk szerint - mintegy 15 % nem alszik jól, 17 % rosszat álmodik, 14 % fél, és több mint egyötödük (21,5 %) másnap fáradtnak érzi magát. Szülőknek, pedagógusoknak és a televíziós szakembereknek is tudniuk kell, hogy a tévének nem csupán pozitív hatásai vannak. A negatívak pedig egy kicsivel több odafigyeléssel csökkenthetők. (Vetró Á - Csapó Á - Szilárd J - Varga M - Gergely M, 1988. 41-54. 1.)

A tanulmányi átlag és az apa foglalkozása szerinti megoszlást a melléklet 5-6. számú táblázata tartalmazza. Az 5. számú táblázatból kiderül, hogy az elégtelen átlagú tanulók egyikénél sem szerepel a háború, vagy a béke gondolata. Ez önmagában még nem okoz gondot, az azonban már igen, hogy e tanulók jelentős részénél semmilyen élmény sem szerepel, vagy az előző este látott film címét írták le.

A negyedik kérdéssel az egyes tanulók különböző népekhez, népek gyermekeihez való viszonyáról kívántunk képet kapni. Az országok kiválasztásánál a "véletlen kiválasztás" módszerét alkalmaztuk. A "személyes barát" kapcsolatot nézzük meg részletesen. A többivel kapcsolatos megállapításokat is rendszereztük, a főbb jellegzetességeket utalásszerűen megemlíjtjük. Az adatokat a 3. számú ábra szemlélteti.

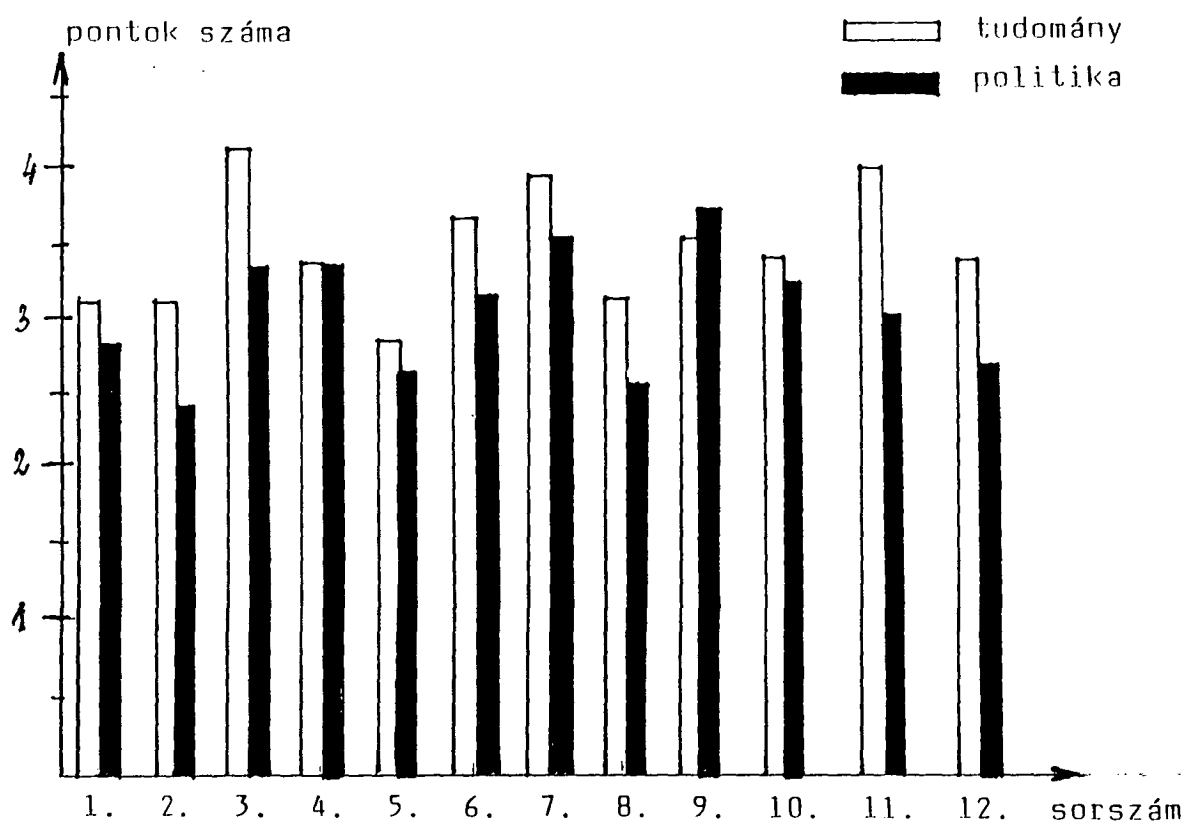

3. sz. ábra

1. Német Szövetségi Köztársaság
2. Nagy-Britannia
3. Amerikai Egyesült Államok
4. Független Államok Közössége
5. Franciaország
6. Csehszlovákia
7. A volt Jugoszlávia tagországai
8. Olaszország
9. Nigéria

A táblázat adataiból azt olvashatjuk le, hogy a sor elején az NSZK és az USA áll. Ezekből a tanulóknak több mint egyharmada választana barátot, őket követi teljesen azonos értékkel Franciaország és Nagy-Britannia. A legnagyobb meglepetésünkre a sort Csehszlovákia zárja, ahonnan a tanulóknak csupán 2,5 % - a választana személyes barátot. Ha a válaszokat az apa foglalkozása szerint is megvizsgáljuk azt tapasztaljuk, hogy az értelmiségi apák gyermekei elsősorban az Amerikai Egyesült Államokból (57,8 %) választana, a volt Szovjetunió valamely tagországában élő gyermekekkel senki sem barátkozna. A segéd-munkások gyermekeinek válaszát elemezve azt tapasztaltuk, hogy náluk első helyen Franciaország és az NSZK áll (26,3 %), majd őket követi a FÁK és Jugoszlávia tagállamai mindkettőből a tanulók 25 % - a választana barátot, e csoportban Nagy-Britanniát egyetlen egy tanuló sem jelölte meg. Ha a válaszokat lakóhely szerint is megvizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy lakóhelytől függetlenül első helyen az NSZK áll. A falusi tanulók közül több (9,4 %) választana a volt Jugoszláviából barátot, míg a városiak közül csak 5 %. Megfigyelhető továbbá, hogy a városiak sem a volt Szovjetunió utódállamaiból, sem Csehszlovákiából származó gyerekekkel nem kívánnak baráti kapcsolatokat kialakítani, ezzel szemben a falusi gyerekek az összes felsorolt államból választanának. Nemek szerint vizsgálva (lásd melléklet 7. számú táblázat) azt tapasztaljuk, hogy a fiúk több mint 40 % - ánál első helyen az USA, a lányoknál viszont az NSZK (35,1 %) áll. A második helyen a leányoknál az USA, a fiúknál pedig az NSZK található. A FÁK mindkét nemnél a nyolcadik helyen található (fiúk 3,3 %, lányok 4,8 %). A sort Csehszlovákia zárja ahonnan a lányok 3 % -ka, a fiúknak csupán 2 % - a választana személyes barátot.

Az ötödik kérdésben szereplő vonatkozások közül csupán kettőt, a politikát és a tudományt vizsgáljuk meg részletesen. E két terület adatait a 4. számú ábráról olvashatjuk le. A tanulók 1-5-ig terjedő értékkel pontozhattak, öt pontot az a dolog kapott, akinek (aminek) véleményére igen sokat ad, és egyet az, melynek véleményére semmit sem ad. A tudományban a tanulók leginkább a tanárok véleményét fogadják el (4,01 pont), majd őket a televízió és a könyvek követik. A legkevesebbet a kortársak (iskolatársak, barátok) és más felnőttek véleményére adnak. Lakóhely szerint vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a városi gyerekeknél első helyen a televízió (4,54 pont) áll, majd azt követi az iskola (általában és a szülők 4,12 pont) és meglepődve konstatáltuk, hogy a tanárok 3,57 ponttal a nyolcadik helyen szerepelnek. A falusiaknál első helyen a tanárok állnak, őket követik a könyvek és a televízió, a városiaknál oly előkelő helyet elért szülők náluk csak a nyolcadik helyen állnak.

4. számú ábra

1. barátok	7. televízió
2. iskolatársak	8. mozi
3. tanárok	9. napilapok
4. szülők	10. folyóiratok
5. más felnőttek	11. könyvek
6. rádió	12. iskola (általában)

A politikai kérdések vonatkozásában a legmagasabb pontértéket a televízió kapta (3,65 pont), második helyen a napilapok (3,64 pont) állnak, őket követik a rádió, a szülők és ötödikként a tanárok (3,30 pont). A legkevésbé itt is a kortársak véleményét veszik figyelembe. Lakóhely szerint elemezve azt kapjuk, hogy a falusi tanulóknál első helyen a napilapok (3,60 pont), a másodikon a televízió (3,53 pont), a harmadikon a szülők és a negyediken a rádió áll, őket követik a tanárok. A városi tanulóknál a rádió, a tanárok, a folyóiratok és a televízió a sorrend. Meglepetésként ért, hogy a városi tanulók a tanárok véleményét még a televíziónál is többre értékelik a különböző politikai kérdések esetében.

A hatodik kérdést két részre bontottuk. Az első részben csupán az országok felsorolását kértük, a kérdés második felében az ott élő emberek közötti különbségekre kérdeztünk rá. A kérdés első felére 243 tanuló válaszolt, a minta 77,1 % - a. A válaszolók többsége öt országot sorolt fel, csupán 11 olyan tanuló volt, aki nem tudott ennyit felsorolni. A leggyakrabban a Független Államok Közössége államai (Oroszország, Ukrajna, Lettország) szerepeltek, a válaszolók több mint 90 % - a említette meg ezek valamelyikét. Sokaknál szerepelt az Amerikai Egyesült Államok (37 %), Ausztria (25 %), meglepő viszont, hogy hazánkat csak 4 tanuló, a felmérésben résztvevők 1,2 % - a írta be. Figyelemre méltó az a tény is, hogy Romániát,

Jugoszláviát, illetve a belőle alakult államokat és Csehszlovákiát egyetlen kérdőíven sem leltük fel. Úgy tűnik Illyés Gyula tanítása - miszerint "vigyázó szemetek Párizs helyett Pozsonyra, Bukárestre és Belgrádra vessétek" - mit sem veszített aktualitásából. A válaszadók 80,2 % - a (195 fő) válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy van-e különbség a különböző államokban élő emberek között. 25-en (10,2 %) semmit sem írtak e kérdésre. 23-an (9,6 %) azt írták, hogy van különbség, de hogy ez miben nyilvánul meg, arra már nem válaszoltak. A válaszoló tanulók közül különbségként a legtöbb az életszínvonalban (45,2 %), a gazdasági fejlettség (32 %), az emberi jogok érvényesülésében (24 %) lévő eltérést emelte ki. A nyelvek különbözőségét 44 tanuló (18,1 %) említette meg, 2 tanuló pedig az eltérő bőrszínt tartotta fontosnak kiemelni. Mindkét tanulónál egy-egy afrikai ország is szerepelt a felsoroltak között.

A hetedik kérdéssel a diáklevelezés helyzetére vonatkozóan szeretnénk volna adatokat kapni. A nemzetközi megértésre nevelésben kiemelkedő jelentőségű a diákok levelezése. Már a századelő nagy pedagógusai is szorgalmazták a különböző államok diákjai közötti kapcsolatfelvételt. Más népek életének, hazájuknak és kultúrájuknak megismerése nagyban hozzájárul a másik ember megértéséhez. A megismerés és a kapcsolattartás egyik módja a diáklevelezés. A hetedik kérdésre kapott válaszok adatait a melléklet 8. számú táblázata tartalmazza. A legtöbb tanulónak német gyermekekkel van partnerkapcsolata. A Független Államok Közösségébe levelező tanulók viszonylag magas száma valószínűleg annak tudható be, hogy a felmérésben résztvevő tanulók még tanulták az orosz nyelvet. Miután a városban és vonzáskörzetében jelentős számú nemzetiség él, a Németországba irányuló levelezés adata tartalmazza a rokonok, illetve ismerősök gyer-

mekeivel folytatott levelezést is. Sajnos a nagyszámú magyar nyelven levelező tanuló a nyelvtanulásnak egy semmi mással nem pótolható lehetőségét nem használja ki. Természetesen a más országok, kultúrák és az ott élő gyermekek életének megismerését a magyar nyelven történő levelezés is segíti és ezért pozitívnak kell értékelni. Angol, illetve francia nyelven a városi iskolák tanulói leveleznek. A négy angolul levelező tanuló az iskolában, a két franciául levelező pedig magánúton tanulja a nyelvet.

A nyolcadik kérdésre a megkérdezettek 26,3 % - a (83 tanuló) nem válaszolt. A válaszolók többsége 169 (53,6 %) tanuló szükségesnek tartja, 63 tanuló pedig azt válaszolta, hogy szerinté nincs szükség katonaságra (feleslegesnek tartják). Íme egy-két válasz az utóbbiak közül: "Felesleges , mert ha ledobnak egy atombombát, úgylis hiába vannak."

"Nem kell - írta a másik - eddig csak nagyon rosszat hallottam róla."

"Szerintem nem kell - így a harmadik -, de erről inkább a fiúkat kellene megkérdezni, mert őket érinti a dolog."

A katonai szolgálatot szükségesnek tartók közül egy megdöbbentő válasz: "Nem kellene csökkenteni, inkább növelni."

A kilencedik kérdésre a tanulók 84 % - a válaszolt. Piaget-től tudjuk a haza fogalma fokozatosan alakult ki, nem tartozik a gyermeki fejlődés korai elemei közé. Egy hosszantartó folyamat eredménye amíg a gyermek eljut "az egocentrizmustól" a másik értelmi és érzelmi megértéséhez, vagy ahogy a szerző nevezi, amíg kialakul benne a "kölcsonösségi attitűd". (Piaget-Weil, 1980. 162. l.) A "harmadik szakasz"-ban (Piaget) 11-12 éves kor után alakul ki a haza, az ország fogalma. Mindezek ismeretében elgondolkasztató, hogy a vizsgálatban résztvett tanulóknak csupán egyötöde (lásd melléklet 9.

sz. táblázat) választaná Magyarországot és több mint 40 %- uk az USA-ban, vagy az NSZ-ban szeretne élni. A válaszolók több mint fele, valamelyik fejlett államot választaná. Az indítékok között első helyen (26,6 %) a magasabb életszínvonal szerepelt. A másik nagy csoport (14,2 %) azzal indokolta választását, hogy "szebb" ország.

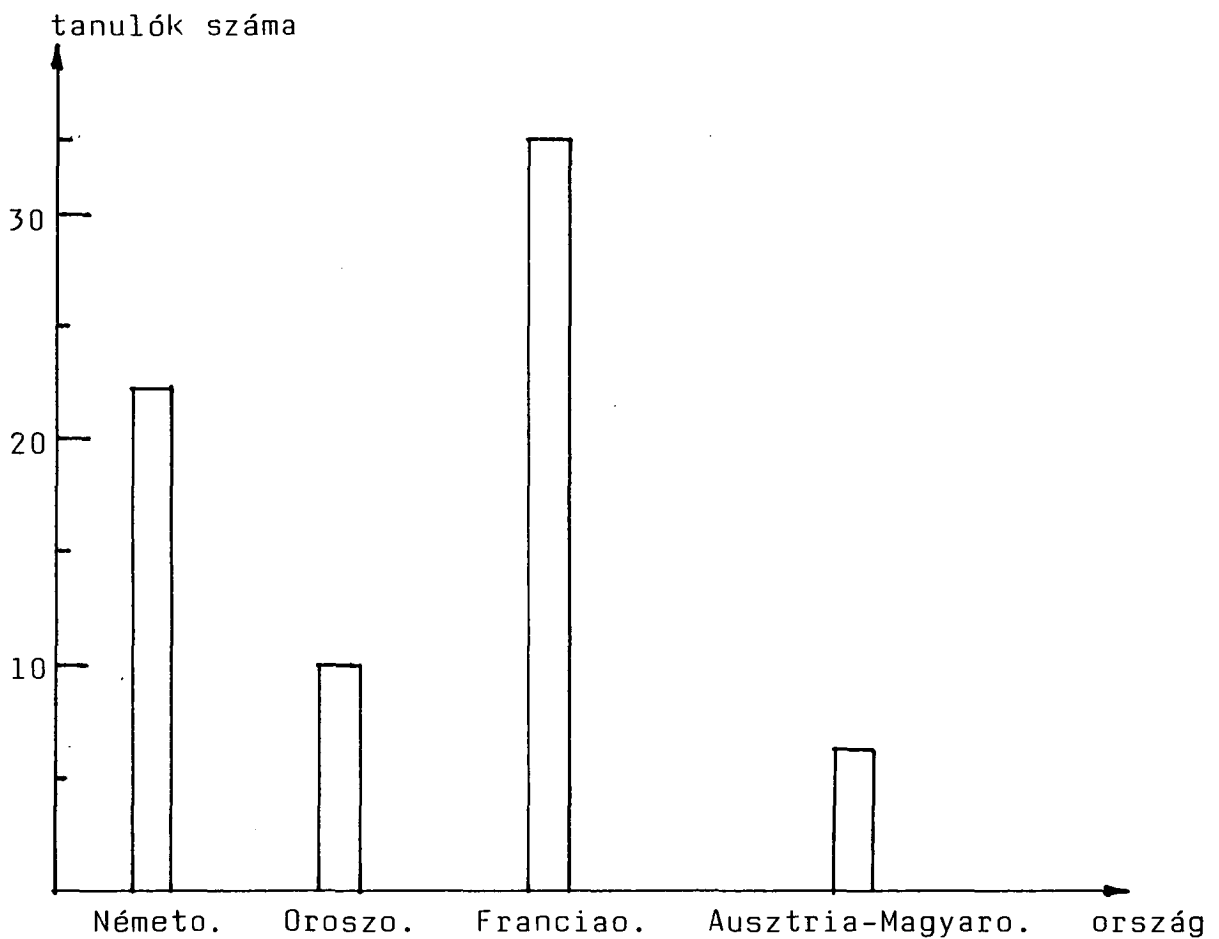
A tizedik kérdésre, melyben az esemény jellemzését kértük a tanulóktól 160 (50,8 %) tanuló válaszolt. 135 úgy jellemezte, hogy a megtámadott részéről igazságos, jogos önvédelem volt, a támadó német hadsereg területszerző, hódító, igazságtalan háborúba kezdett. 25 (7,9 %) tanuló villámháborúként jellemezte a leírt eseményt. Elkeserítő, hogy a tanulóknak a fele egyáltalán nem válaszolt a kérdésre.

A tizenegyedik kérdésre, melyben a tanulók véleményére voltunk kíváncsiak, a megkérdezettek 55,2 % - a nem válaszolt. A válaszok nagyobbik hányada 78,6 % a teljes, vagy részleges leszerelést, míg 17,7 % - a a tárgyalásokat, szerződések megkötését és végül 3,7 % - a a belső viszályok megszüntetését tartotta fontosnak. Álljon itt egy elgondolkoztató válasz: "Kiirtani azokat, akik a háborút akarják és észnélkül fegyverkeznek. Ameddig ilyen vezetők élnek, semmit sem tehetünk."

A tizenkettedik kérdésre adandó válaszként a tanulóknak az ENSZ legfontosabb feladatait kellett felsorolni. A tankönyvben a béke megőrzése, a gazdasági-, kulturális-, tudományos együttműködés és az emberi jogok védelme szerepel az ENSZ feladataiként. Ezt figyelembe véve mi is eszerint csoportosítottuk a kapott válaszokat. A béke megőrzése 112 (35,6 %), a tagországok közötti együttműködés 66 (20,9 %) és az emberi jogok védelme 50 (15,9 %) tanuló válaszában szerepelt. Szomorúan vettük tudomásul, hogy mindhármat csupán 6

tanuló, kettőt 30 tanuló tudott föl sorolni és sajnos igen magas (192) azon tanulók száma, akik csupán egy feladatot írtak.

A tizenharmadik kérdésre a helyes válasz az lett volna, hogy egyiknek sem volt igaza. Helyes választ a tanulók 30,5 % - a adott ez a válaszolóknak (170 fő) több mint a fele. A többi válasz megoszlását a 6. számú ábrán láthatjuk.

6. számú ábra

A bevezetőben szereplő hipotézisünkben megfogalmaztuk, hogy véleményünk szerint a gyerekek viszonylag nagy száma szorongásban él, fél a háborútól. E feltételezésünk bizonyítására szolgál a tizenegyedik kérdés. A kapott rangsorból láthatjuk, hogy a "Mitől félsz?" kérdésre kapott válaszokban az első helyen a nukleáris háború talál-

ható. A kapott magas pontszám (3,50 pont) az "elégge" és a "nagyon" között helyezkedik el. Második helyen a szülők halála áll. Miután a nukleáris erőművi baleset is 3,0 -nél nagyobb értéket kapott, úgygondoljuk feltételezésünk igazolódott. Adatainkat az amerikai és a szovjet diákok feleleteinek sorrendjével összehasonlítva azt láttuk, hogy mindhárom esetben az első két helyen a nukleáris háború, illetőleg a szülő halála áll. Míg az amerikai diákoknál a szülők halála az első, a szovjeteknél és nálunk is a nukleáris háború áll az első helyen. Az adatok részletezését az alábbi táblázat tartalmazza:

Mitől fél ?	Kapott pontérték
A nukleáris háború	3,50
A szülők halála	3,45
A rossz osztályzatok	3,10
A nukleáris erőművi baleset	3,08
Betegség, baleset	2,99
Erőszakos bűncselekmények	2,88
Saját haláluk	2,79

7. számú táblázat

Érdekességgként említjük meg, hogy az amerikai diákok esetében a pontértékek 2,45 és 3,20 között, a szovjet diákok 3,02 és 3,89 között, a mi esetünkben 2,79 és 3,50 között helyezkedtek el.

A vizsgálat tapasztalatainak összegzése

A békére és nemzetközi megértésre nevelés eredményeinek és gondjainak vizsgálatát egy adott iskolafokozat (az általános iskola) lezárásakor az 1990/91-es tanév végén végeztük el. Az elemzett adatok és a belőlük levonható következtetések egyrészt segítik a vizsgált

területen dolgozó pedagógusok munkáját, másrészt további vizsgálódásra ösztönöznek. Az itt szerzett tapasztalatokból adódó feladatokat két csoportra oszthatjuk, az egyikre a tananyag rendszerezésével, a másikba az iskolai nevelőmunkával kapcsolatos feladatokat soroljuk. Már az ismeretanyag és a követelmények tárgyalásánál is említésre kerül, hogy több esetben célszerűnek látszott az adott feladatokat magasabb évfolyamra áttenni. Ebben Nagy László (1915), Piaget-Weil (1980), Kelemen László (1973) és Csepeli György (1987) az életkori sajátosságokat elemző tanulmányai is megerősítettek, illetve az 1987-es átdolgozás, majd az 1990-es segédanyag már sokat javított a helyzeten.

Másrészt fontosnak tartjuk az - elsősorban a nem történelem szakos - osztályfőnökök részére a tantervben szereplő ismeretanyagot és követelményeket rendszerezni. A gyermekek élményei, spontán beállítódásai (amiről többször hall, az befolyásolja) gyakran korrigálásra szorulnak, erre az osztályfőnöki órákon lenne elsősorban lehetőség, ami viszont az osztályfőnöktől megköveteli a tanterv e részének alapos ismeretét is. Az osztályfőnöki munkaközösségeknek is behatóan kellene foglalkozni e nevelési feladat elvégzésének megtervezésével. Itt elsősorban arra gondolunk - miután az 1978-as tanterv kötelező és választható témákra osztotta fel az osztályfőnöki anyagot és minden iskola (nevelő) számára megvalósítása kötelező érvénnyel bírt -, hogy a választható témák feldolgozásának (kiválasztásának), egy adott osztály esetében 3-8. osztályig egy jól átgondolt a tanulókörösség sajátosságait figyelembe vevő terv szerint kellett volna történnie. A gyakorlati munkában előfordulhatott az a szélsőséges eset is, hogy a tanulók az öt év folyamán egyik ilyen jellegű választható témával sem foglalkoztak. Különösen olyan esetekben, amikor az osztályfőnök személye változik jó megoldás, ha az osztállyal kapcsolatos eddigi nevelési koncepciót is át tudják adni az osztályt átvevő kollégának. Mint

ismeretes nevelésen "céltudatos, tervszerű, szervezett" személyiségformálást értünk, az osztályfőnöki munkát is ennek kell jellemeznie. Az esetek egy részénél a témák kiválasztását a nevelő szubjektív megítélés alapján végezte, egy-egy esetben spontaneitás is megfigyelhető volt. Ezért tartanánk fontosnak, egy több évre szóló (4 éves) egy adott osztályra vonatkozó nevelési koncepció kialakítását. Ennek szerkesztésének részeként a békére és nemzetközi megértésre nevelés feladatainak hosszabb távra szóló megfogalmazását.

A vizsgálat előtt feltételeztük, hogy a fiúk jobban érdeklődnek a külpolitika iránt, mint a lányok. A kérdőívre adott válaszok e feltevést megcáfolták. A különbség ugyan nem nagy, csupán 4 %-kal több a három helyes választ adó lányok számok. Meglepően magas (közel 20 %) azoknak a száma, akik rossz választ adtak, vagy egyáltalán nem válaszoltak. Szabadidő szokásaikat ismerve nem erre számítottunk. Az adatokból azt is megtudhatjuk, hogy mely csoportokból kerültek ki ezek a tanulók. E növendékek a tanulás mellett e téren is nagyobb odafigyelést igényelnek, hisz elsősorban közülük kerültek ki azok, akik a többi kérdésre sem válaszoltak megfelelően. Az általunk vizsgálat mindegyikében bizonyos összefüggést figyelhettünk meg a tanulók ismeretei (érdeklődése), véleménye (véleményalkotása), élményei és a tanulmányi eredmény között. Szerintünk az itt tapasztalt hiányosságok csökkentésében az iskola sokat tehetne, a most készülő tantervek erre lehetőséget is adnak. A Nemzeti Alaptanterv 1990-es "Első fogalmazványában" felsorolták azokat az általános érvényű értékeket, amelyek valamennyi iskolafenntartó számára elfogadhatóak. A harmadik változatban (NAT-3) az értékek ilyen felsorolását már nem találjuk meg, de a Nemzeti Alaptanterv célkitűzései között egyértelműen megfogalmazódott, hogy a tanterv célja "a nemzeti, európai és az egyetemes emberi értékek köz-

vetítése." (Nemzeti Alaptanterv, 1992. 9. 1.)

Vizsgálatunk megmutatta, hogy a tantervben, és az állami dokumentumokban megfogalmazott "hivatalos" értékek és a "hétköznapi" értékek között bizonyos ellentmondás volt. A korszerű nemzeti és egyetemes elemeket tartalmazó magyarság-tudat kialakításában, mint a felmérésből is látható még van tennivalónk. Egyetértve Csepeli azon megállapításával, miszerint a nemzeti hovatartozás nem születik a gyerekekkel, a hazához, a nemzethez való tartozás érzését és tudatát a szülőknek és a nevelőknek kell kialakítani a gyermekekben. "Nem bízhatunk a spontán folyamatokban, hiszen ezek eleve torzulást eredményeznek." (Csepeli, 1987. 219. 1.) Ugyancsak figyelmet érdemel az is, hogy a válaszokban sem a barátválasztásnál, sem pedig az országok felsorolásánál a szomszédos országok - egy-két kivételtől eltekintve - nem jelentek meg. Mint láttuk a Független Államok Közösségében élő tanulókkal viszonylag sokan leveleznek, de barátot még a levelező tanulók is más államokból választanak. A felmérés kiértékelésekor egyértelművé vált, hogy a vizsgálatban résztvevő tanulók tárgyi ismereteivel nem lehetünk elégedettek, az esetek jelentős részében a megkérdezetteknek csupán a fele tudott elfogadható választ adni. A tanulók a politikai kérdésekben a televízió és a rádió véleményére sokat adnak, szabadidő szokásaik ismeretében meglepő volt számunkra, hogy mindezek ellenére külpolitikai eseményeket viszont nem tudtak felsorolni. Ránk pedagógusokra vár az a feladat, hogy képessé tegyük a tanulókat az információk feldolgozására, elő kell segítenünk az információk "értőn fogadás"-át. Úgy véljük, hogy adataink több ponton is megerősítették hipotézisünket, illetőleg felhívták a figyelmet egy-két olyan problémára, melynek megoldása az iskola (a pedagógusok) feladata és természetesen vannak olyanok is, melyek már túllépnek az iskola hatáskörén.

ÖSSZE G Z É S

A dolgozatunkban a békére nevelés kialakulásában szerepet játszó tényezők közül nem mindet emeltük ki. Így több fontos összetevőt csak érintőlegesen ismertettünk, természetesen tudjuk, hogy olyan komponens is van, amelyről nem esett szó. Úgy gondoljuk, a téma sokszínűsége és összetettsége, valamint e dolgozat keretei megkövetelik, hogy bizonyos területek részletesebb elemzéséről lemondjunk, mert a teljes bemutatás lehetetlen lenne.

Felmerül a kérdés, hogy miért éppen ezt az utat választottuk. Az anyaggyűjtés során azt tapasztaltuk, hogy a magyar pedagógiai szakirodalomban nagyon kevés cikk, tanulmány foglalkozott e témával, főiskolai és egyetemi tankönyvekben, jegyzetekben sem találkoztunk a békére neveléssel. Az elmúlt negyven évben e terület nem tartozott a támogatott, preferált témák közé.

Pedagógus nemzedékek nőttek fel az előző rendszerben és tapasztalatból tudjuk, hogy kollégáink nagyon kevés (és a meglévők is pontatlank) ismerettel rendelkeznek a békepedagógiát illetően. Ahhoz, hogy a pedagógusok komoly, megalapozott munkát tudjanak végezni, elengedhetetlen az elmúlt időszak ilyen irányú pedagógiai törekvéseinek ismerete és reális megítélése.

A rövid áttekintéssel az volt a célunk, hogy legalább vázlatos tájékoztatást adjunk a békefogalom, a hazai és nemzetközi békemozgalom és békepedagógia kialakulásáról és fejlődésének főbb irányairól. A béke fogalma mint láttuk állandóan változott, tartalma bővült. A béke nem azonos a háború ellentétével, a háború hiányával (negatív definíció), annál többet jelent.

Nevezetesen a béke egy folyamat, amelynek két legfontosabb ismérve: az egzisztencia megőrzése és folyamatos fejlődése (fejlesztése).

Az iskolai békemozgalom vázlatos áttekintése után joggal állíthatjuk, hogy a század első évtizedeiben nemzetközi viszonylatban sem kellett szégyenkeznünk. Világossá vált, hogy igen sok mai törekvés nem újkeletű, nem csak a most élő embereket foglalkoztatja, közülük több már a múlt század végén is felvetődött és megoldásukra már eleink is felhívták a figyelmet. Elsősorban olyanokra gondolunk, mint a tolerancia, a megértés kifejlesztése, az erőszakos cselekedetek (agresszió) megfékezése, mások jogainak tiszteletben tartása, a nemzetek (nemzetiségek) egyenjogúsítása, a közöttük fellelhető gyűlölet enyhítése, valamint a szomszédos népekhez fűződő viszonyunk javítása.

A hazai és nemzetközi békemozgalom és békepedagógia kiemelkedő egyénisége Kemény Ferenc, e gazdag termésű pedagógiai író tájékoztatta a hazai szakembereket a nemzetközi békemozgalom aktuális eseményeiről, határozatairól. Ő volt a hazai pedagógiai béketörekvések és az iskolai békemozgalom elindítója. Jól látta, hogy a pedagógia is hozzájárulhat a "végcél" könnyebb eléréséhez. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy céljait nem egy új tantárgy, vagy egy új óra bevezetésével kívánta megoldani, hanem azt kívánta, hogy az egész iskolai életet békés, humánus szellem hassa át.

Imre Sándor a kor kiemelkedő pedagógiai gondolkodója felismerte, hogy egymás megismerése szükséges feltétele a kölcsönös megértésnek. Jól látta, hogy a tanulókat fel kell készíteni a békében való élni tudásra, ennek érdekében a nevelők feladata a gondolkodás, az erkölcsi fel fogás és az egészséggel való törődés irányítása.

A háború utáni reformtervek mindegyike azt várta az iskolától, hogy a béke és a népek közötti kölcsönös megértés szellemében neveljen.

A háború utáni neonacionalista kultúrpolitika legfontosabb pedagógiai törekvése a "kultúrfölény" megteremtése volt.

A nemzetközi politikában a szövetséges hatalmak a nemzetek egyetemes testvériségét, az általános emberszeretetet és a világbékét hirdették, miközben maguk óriási méretű fegyverkezésbe kezdtek. E szép gondolatok hirdetői úgy gondolták, hogy a béke fenntartásában az iskolának, az ott dolgozó pedagógusoknak óriási szerepe van, a háborúval és a békével kapcsolatos nézetek már gyermekkorban kialakulnak és azok később majd felnőttkorban befolyásolják az embereket döntéseik meghozatalában, így a világbéke egyedül csak a neveléstől függ. Ez az irányzat a pedagógiai pacifizmus. A két háború között is volt sok olyan pedagógus és tudós, aki nem értett egyet a kor neonacionalista politikájával (Babits, Móra, Finácsy, stb.)

A második világháborút követően a társadalmi rend megváltozása maga után vonta a nevelés céljának, valamint a tananyag tartalmának megváltozását is. A "szocialista" pedagógia embereszménye a "mindenoldalúan (sokoldalúan) fejlett, harmonikus ember", E célmeghatározás nem vette figyelembe a realitásokat, maga az embereszmény is csak a távoli jövőben elérhető célként fogalmazódott meg.

A tananyag elemzése után megállapítottuk, hogy az egész tananyagot az egyoldalú marxista szellemiség hatotta át, a különböző népek (országok) bemutatása pedig leszűkített formában sok esetben nem a valóságnak megfelelően történt. Sajnálatos kellett megállapítanunk, hogy a Helsinki alapokmányban, az Emberi Jogok és a Gyermekek Jogainak Nyilatkozatában megfogalmazott elvek nem épültek be maradéktalanul a tantervbe és egyéb tanügyi dokumentumokba.^x

^xA nevelőmunkában is nagyon fontos múltunk ismerete, reális megítélése, ez elengedhetetlen az előttünk álló feladataink meghatározásában is, "s hogy ne legyünk 20-30 évenként ismétlődő tévedéseink szolgálói hogy sorsunkat európai színvonalon önmagunk és embertásaink megbecsülésével sikerüljön igazítani." (Kovátsné, 1990. 951. l.)

A rendszerváltás után az oktatásügyet is a pluralizmus jellemzi. Sokszínűség a struktúrában és sokszínűség a szerkezeten belüli iskolatípusok, valamint sokszínűség egy iskolán belül is. Az új helyzet több lehetőséget és feladatot ad a békére nevelés számára is.

A békére nevelés az iskolai és az iskolán kívüli nevelés egészét átfogó feladatrendszer. A nevelés célja: az egzisztencia megőrzése és az egzisztencia fejlődése. Minden ember valamilyen mértékben hozzájárul nemzete és ezen keresztül az egész emberiség (az emberi nem) fejlődéséhez.

A békére nevelés célja sem lehet más, mint az emberi (az egyéni és az egyetemes) lét megőrzése és az egyén (az emberiség) fejlődésének biztosítása.

A feladatok felsorolásából kitűnik, hogy mindeni, aki neveléssel, vagy kommunikációval foglalkozik tehet valamit a békére nevelés érdekében. A kor, amelyben élünk megköveteli az új életvitel, új magatartásforma kialakítását.

A bevezetőben feltett kérdéseinkre vizsgálatunk eredményei is megadták a választ, tanulóinkat valóban foglalkoztatják a globális világproblémák, ismereteik legnagyobb részét a televízióból és rádióból szerzik. Az iskola (a pedagógus) feladata, hogy a tanulóknak felmerült kérdésekre értelmi fejlettségüknek és életkori sajátosságaiknak megfelelő válasz megadja.

A békére nevelés hatékonyságának fokozása érdekében még számos kutatási téma áll az érdeklődők rendelkezésére, hogy csak a dolgozatban említetteket idézzem:

- a gyermek és az erőszak,
- a tananyag és a módszerek,

- a tankönyvek elemzése,

- a nevelők, hallgatók felkészítése a békére nevelésre stb.

Kemény Ferencsel együtt valljuk, hogy a békére neveléshez minden nevelő azonnal hozzákezdhet, ehhez nem kell sem pénz, sem új oktatási törvény, sem új tanterv.

A fentiekből látható, hogy a békés alkotómunka időszakában is vannak feladataink. Napjainkról szólva Illyés Gyula így írt:^x

"Bármennyire is vitézek népe nemzetünk, a magyar nép mindig a béke korszakaiban tudta megmutatni, képes-e igazán az életre és szabadságra: a küzdelemre.

A béke tehát ró ránk annyi feladatot, mint a harcok ideje. Ha nem többet ! ... Körülöttünk ugyancsak zajlik a világ. De itt, valljuk be, igazán békebeli béke van.

Szélcsend. Szélárnyék.

Teremtésre, alkotásra kötelező."

^xNemzedékről nemzedékre - Ünnepi beszéd a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége megalakulásának 30. évfordulóján. In.: Illyés, 1978. 211-212. l.

I R O D A L O M

- Ackermann, P.: Friedenserziehung. Die Einflußmöglichkeiten der politischen Bildung in der Schule begrenzt. - In. Beiträge zur Konfliktforschung Markus-Verlagsgesellschaft bH. Helmut Bohn, Köln, 1988. 4. 75-91. 1.
- Ágoston, Gy.: A pedagógia alapfogalmai és a nevelési célrendszer, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Ágoston, Gy. - Nagy J. - Orosz S.: Méréses módszerek a pedagógiában, Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
- Allport, G. W.: Az előítélet, Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.
- Allport, G. W.: A személyiség alakulása, Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.
- Alt, F.: Frieden ist möglich. Welchen Beitrag können Schule und Lehrer leisten? - In. Blätter für Lehrerbildung, München, 1984. 268-271. 1.
- Altmann, H.: Was kann der Geschichtsunterricht zur Friedenserziehung beitragen? - In. Geschichte/Politik und ihre Didaktik, Paderborn, 1984. 187-193. 1.
- A Magyar Reformátusok Világszövetségének Alapszabály tervezete - In. Magyar Reformátusok II. Világtalálkozója, Kiadja a Magyar Reformátusok II. Világtalálkozója Szervező Bizottsága, Budapest 1991.
- A második világháború 1939-1945. Zrínyi-Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Augustinus, A.: Vallomások, Gondolat Kiadó, Budapest, 1982.
- Augustinus, A. (Szent Ágoston): A boldog életről, a szabad akaratról, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- Az általános iskolai nevelés és oktatás terve (szerk.: Szebenyi Péter) 2. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya - In. Hárs E.: A nemzetközi szervezetek világa, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Az Európa Tanács, Kiadja: A Kiadói és Dokumentációs Szolgálat, Strasbourg, 1991.
- Babits M.: Erkölc és iskola, 1908. - In. Éden Z.: Babits Mihály elfelejtett pedagógiai cikke, Köznevelés, 1958. 23-24. szám

- Babits, M.: Fogaras, Pesti Napló, 1939. december 8. - In. Hegedűs, A. Magyar írók pedagógiai nézetei, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. 220-227. 1.
- Bakonyi, P.: Nevelési céljaink két vizsgálat tükrében, 1967. - In.: Tanulmányok a neveléstudomány köréből, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 9-27. 1.
- Balogh, I.: A társadalmi információ, Gondolat Kiadó, Budapest, 1979.
- Balogh, M. - Knausz I.: Gondolatok az iskolák államosításáról, Pedagógiai Szemle XXXIX. évfolyam, 1989. 4. szám
- Balogh - Izsáki - Gergely - Föglein: Magyarország története 1918-1975 Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
- Bandura, A. - Ross, D. - Ross, S.: J. of Abnormal and Social Psychology, 1963. 63 és 66. - Id.: Vetró, A. - Csapó, Á. - Szilárd, J. - Vargha, M. - Gergely, M.: A televízió hatása a gyermek agresszióvitására, Magyar Pszichológiai Szemle, 1987-1988. 1. szám 42. 1.
- Banó, I.: Nemzetközi UNESCO-Szeminárium Budapesten, Pedagógiai Szemle, 15. évf., 1965. 934-936. 1.
- Banó, I. - Bogdány, F.: Idegen nyelv- oktatás- személyiségfejlesztés, Pedagógiai Szemle, 26. évf. 1976. 4. sz.
- Baron, R. A. - Ball, R. L.: J. Experiment, Social Psychology, 1974. 10. sz. - Id.: Vetró és szerzőtársai: 1987-1988. 1. sz. 42. 1.
- Bastian, G.: Aspekte der Friedenspolitik, Blätter für deutsche und internationale Politik, 1981. 9. sz.
- Báthory, Z.: Az alaptanterv és a közoktatás szabályozása, Új Pedagógiai Szemle, XLI. évf. 1991. 2. sz. 5-13. 1.
- Baumgarten - Tramer, F.: Janusz Korczak - Der polnische Pestalozzi, Rochus Vlg. Düsseldorf, 1965.
- Beiler, H.: Friedenserziehung im Geschichtsunterricht - In.: Pädagogische Welt, Donauwörth, 1986. 40. 358-363. 1.
- Berger, B.: "Warum machen Menschen Krieg?" Kinder fragen, wir müssen antworten - In.: Unsere Jugend, München, 1987. 39. 38-45. 1.
- Bethge, E.: Dietrich Bonhoeffer, Eine Biographie, München, 1967. - Id.: Tóth, K.: Örömhír, Békeüzenet, 1981. 302. 1.
- Biblia, Szent István Társulat, Az apostoli Szentszék kiadója, Budapest, 1982.

- Biemer, G.: Thesen zur Friedenserziehung als Aufgabe der Religionspädagogik - In.: Christlich - Pädagogische Blätter, Wien, 1984. 97. 458-464. 1.
- Bihari, P.: A 20. század története fiataloknak, Holnap Kiadó, 1991.
- Bodó, L.: Hazafiság, nemzetköziség és honvédelmi nevelés, Pedagógiai Szemle, XXVI. évf. 1976. 2. szám 443-445. 1.
- Bogdány, F.: Tapasztalatok öt ország UNESCO-asszociált iskolájában a nemzetközi megértésre nevelés programjáról és módszereiről, Pedagógiai Szemle, XXVIII. évf. 1978. 7-8. sz. 731-734. 1.
- Bonhoeffer, D.: Fanóti beszéde, Die Zeichen der Zeit, 1957. - Id.: Tóth, K.: Gyökerek és távlatok, 1985. 111-112. 1.
- Conradi, U.: "Der Kaiser und der kleine Mann" (Über die Bearbeitung dieses Bilderbuches können Kinder zu grundlegenden Einsichten über die Ursachen und Folgewirkungen von Kriegen geführt werden) - In.: Grundschule, Braunschweig, 1985. 17. sz. 41-44. 1.
- Csepeli, Gy.: Csoporttudat-nemzettudat, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Czeizel, E.: Az érték bennünk van, Gondolat Kiadó, Budapest 1984.
- Czempiel, E-O.: Abrüstung und die Zukunft Europas, - In.: Merkur, Stuttgart, 1987. 41. sz. 1060-1076. 1.
- Czempiel, E-O.: Der Friede - Sein Begriff, seine Strategien - In.: Beiträge zur Konfliktforschung, Markus-Verlagsgesellschaft mbH. Helmut Bohn, Köln, 1988. 4. sz. 5-16. 1.
- Dancs, I-né.: (szerk.) Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945-1948. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Dick, L. von: Schule und Friedensbewegung, - In.: Westermanns Pädagogische Beiträge, Braunschweig, 1984. 36. sz. 384-388. 1.
- Diós, I. (szerk.): A Szentatya Magyarországon, Szent István Társulat, Budapest, 1991.
- Dobos, L.: A pedagógiai pacifizmus törekvései és csődbejutása hazánkban, - In.: Tanulmányok a magyar nevelés történetéből, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957. 117-165. 1.
- Dobosy, L.: Országismeret, Az idegen nyelvek tanítása, 1958. 1. sz.
- Dúzs, J.: Az audió-vizuális eszközök a nemzetközi megértésre nevelés szolgálatában, Köznevelés, 1965. 21. évf. 19. sz. 751. 1.
- Elekes, D. (szerk.): A mai Magyarország, Hungária Lloyd, Budapest, 1945.

Engelhardt, K.: Warum ein Wettrüsten im Weltraum verhindert werden muß - In.: Physik in der Schule, Berlin, 1986. 24. sz. 1-6. 1. Ész, Élet, Egzisztencia (szerk. : Csejtei, D. - Dékány, A. - Simon, F.) Társadalomtudományi Kör, Szeged, 1990.

Feigenwinter, M.: Miteinander leben, aber wie? Bausteine für den Unterricht zu den Themen der Bergpredigt im 5-7. Schuljahr - In.: Zeitschrift für Religionsunterricht und Lebenskunde, Zürich, 1985 14. sz. 9-18. 1.

Fenyő, D. Gy.: Nevelhet-e toleranciára az iskola, Új Pedagógiai Szemle, XLII. évf. 1992. 3. sz. 3-12. 1.

Feshbach, S.: J. of Abnormal and Social Psychology, 1955. 50. sz. - Id.: Vetró és szerzőtársai, 1987-1988. 42. 1.

Fináczy, E.: Az iskola feladata az erkölcsi nevelésben, A Magyar Paedagógiai Társaság, 1910. évi közgyűlésén tartott előadás, Magyar Paedagógia, 1910. XIX. évf.

Fináczy, E.: Elméleti pedagógia. A nevelés fogalma - In.: Neveléstörténeti olvasókönyv, Tankönyvkiadó, Budapest, 1970. 174-185. 1.

Fináczy, E.: Világnézet és nevelés, Pfeifer F. Kiadó, Budapest, 1925. - Id.: Vincze, L.: A Magyar Tanácsköztársaság közoktatáspolitikája, Közoktatás Kiadó, Budapest, 1951. 6. 1.

Fuchs, H.: Augustin und der antike Friedensgedanke, Zürich, 1965.

Gáspár, P.: A pedagógiai pacifizmus, Magyar Paedagógia, XXXVIII. évf. 1929. 125-134. 1. - Id.: Dobos, L.: A pedagógiai pacifizmus törekvései és csődbejutása hazánkban, 1957. 160-162. 1.

Gaudium et spes, II. Vatikáni Zsinat, Lelkipásztori rendelkezés az Egyházzól a mai világban, AAS 58. 1966.

Geöcze, S.: Magyar műveltség, magyar iskola, Magyar Paedagógia, XVII. évf. 1908.

Geöcze, S.: Az erkölcsi nevelés, mint a magyar nemzeti probléma, Magyar Paedagógia, XIX. évf. 1910. 19-34. 1. - Id.: Hegedűs, A.: Magyar írók pedagógiai nézetei, 1976. 250-251. 1.

Glatz, F.: Állam, nemzet, történetírás Közép-Európában, Magyar Hírlap, 1989. november 5.

Glatz, F. (szerk.): Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.

Glatz, F.: Állam és nemzet, államnemzet, kultúrnemzet (Európa új területrendezési elveiről) Népszabadság, 1992. augusztus 19. 17-18.

- Gyulai, B.: A tanító a béke szolgálatában, Néptanítók Lapja XXXIX. évf. 1906. 5. sz. február 1. Id.: Kemény Ferenc: A békemozgalom pedagógiai jelentősége és a békenap, 1906. 10. 1.
- Haas, J.: A misztikából politika sarjad, Egyházfórum, 4. évf. 8. sz. 57-65. 1., Teológiai-Pasztrációs tanulmányok Magyar Központja, Luzern, 1989.
- Haas, J.: Vision einer Versammlung: ein Lesebuch zum Konziliaren Prozess. Franz-Sales Verlag Eichstätt, 1989.
- Haavelsud, M.: Everyday Life and Global Contradictions, Bulletin of Peace Proposal, 1979. 4. sz. 399-400. - Id.: Tóth, K.: Gyökerek és távlatok, 1985. 414. 1.
- Hacker, B.: Az iskola feladata az állandó béke előkészítésében, Népművelés, 12. évf. 1917. 11-12. sz. 521. 1. Id.: Dobos, L.: 1957. 153. 1.
- Hámoriné, V. Zs. (szerk.): Pedagógusok a békéért mozgalom I. Országos Konferenciája, Országos Béketanács, Budapest, 1985.
- Hantos, J.: A nemzetközi békemozgalom tíz éve, Társadalmi Szemle, 1959. 5. sz. 3-16. 1.
- Hárs, E.: A nemzetközi szervezetek világa, Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1982.
- Hegedűs, A.: Móra Ferenc "Egyetlen Könyv"-e, A Tanító 1974. 2. sz.
- Hegedűs, A.: Magyar írók pedagógiai nézetei, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
- Hegedűs, L.: A világtalálkozó a missziói újrakezdés kiemelkedő alkalma, Reformátusok Lapja, XXXV. évf. 18. sz. 1991. május 5.
- Heimpel, E.: Janusz Korczak als Erzieher - In.: Janusz Korczak: Das Recht des Kindes auf Achtung, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1972.
- Heintze, H. von: Die antike Bildnisse Vergils - In.: Gymnasium, Heidelberg, 1987. 94. sz. 481-497. 1.
- Hentig, H. von: Janusz Korczak oder Erziehung in einer friedlosen Welt - In.: Janusz Korczak Bösenverein des Deutschen Buchhandels, E.v. Frankfurt am Main, 1972.
- Hentig, H. von: Einführung in die "Friedenswoche" an der Laborschule im Oktober 1983. - In.: Neue Sammlung, Stuttgart, 1984. 24. sz. 110-118. 1.

- Herczegh, G.: A háború és a béke, mint az egyetemes emberiség lét-problémája - In: Iskola és valóság, TIT Szegedi XXI. Pedagógiai Nyári Egyetem, 1984.
- Horánszky, N.: Az általános iskola átfogó céljai és feladatai, Pedagógiai Szemle XL. évf. 1990. 4. sz. 330-342. 1.
- Horváth, M.: A népi demokrácia közoktatási rendszere, 1945-1948., Tankönyvkiadó, Budapest, 1975.
- Imre, S.: Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről, Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1904.
- Imre, S.: A hágai kongresszus, Magyar Paedagógia 21. évf. 1912. 557-565. 1. - Id.: Dobos L. 1957. 143. 1.
- Imre, S.: A magyar nevelés feladatai és a református iskolák, 1914.a. - In.: Imre, S.: Háborús élet, megújódás, nemzetnevelés. A "Stúdium" kiadása, Budapest, 1942. 9-17. 1.
- Imre, S.: Köznevelésünk és a háború, 1914.b. Felolvasás a Paedagógiai Társaságban, 1914. október 18-án. Magyar Paedagógia 23. évf. 1914. - In: Imre, S.: 1942. 136-139. 1.
- Imre, S.: A háború és a pedagógia, Budapesti Szemle, 1915. 466. sz.
- Imre, S.: A gyűlölködés ellen, Néptanítók Lapja, 1916. 22. sz. - In.: Imre, S.: 1942. 42-44. 1.
- Imre, S.: A családi élet, Néptanítók Lapja, 1916. 12. sz. - In.: Imre, S.: 1942. 40-41. 1.
- Imre, S.: A közerkölcsiség és a háború, 1917.a. - In.: Imre, S. 1942. 95-101. 1.
- Imre, S. (szerk.): A világháború. Vezérvonal iskolai tanításokhoz és tájékoztató a nagyközösség számára. Franklin Kiadó, Budapest, 1917.b. - In.: Imre, S. 1942. 101-104. 1.
- Imre, S.: A "nemzetnevelés" jogosultsága 1918. október 18-án a Magyar Paedagógiai Társaságban tartott előadás vázlata - In.: Imre S. 1942. 121-133. 1.
- Imre, S.: A lelki béke feltételei. Előadás a Rádió-Szabadegyetemen, 1933. január 1. - In.: Imre, S. 1942. 278-280. 1.
- Imre, S.: Háborús élet, megújódás, nemzetnevelés, A "Stúdium" kiadása, Budapest, 1942.
- Illyés, Gy.: Szellem és erőszak, Magvető Kiadó, Budapest, 1978.
- Illyés, Gy.: Levél Sziklay Lászlóhoz, 1966. november - In.: Illyés, Gy. 1978. 31-74. 1.

- Jakobszon, P. M.: Az érzelmek pszichológiája, Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.
- János XXIII.: Mater et Magistra enciklika AAS LIII. 1961. - Id.: XXIII. János: Pacem in Terris 1963.
- János XXIII.: Pacem in Terris, Szent István Társulat, Budapest, 1963.
- János Pál II. első enciklikája és levelei. Pápai megnyilatkozások I. "Redemptio hominis", Szent István Társulat, Budapest, 1980.
- János Pál II.: "Laborem exercens" kezdetű enciklikája, - In.: Pápai megnyilatkozások IV. Szent István Társulat, Budapest, 1981.
- János Pál II.: "Slavorum apostoli" kezdetű enciklikája, L. Osservatore Romano, 1985. július 3.
- János Pál II.: A pápa magyarországi látogatása, 1991. augusztus 16-20. A Szent Atya beszédeinek magyar nyelvű fordítása. MKPK Sajtóirodája, Budapest, 1995.
- Jansen, W.: Friede - In.: Brunner-Conze-Kosellech: Geistliche Grundbegriffe, Stuttgart, 1975.
- Joború, M.: A nevelés kérdései az UNESCO 13. közgyűlésén (1964. november-december) Pedagógiai Szemle XV. évf. 1965. 3. sz. 268-270.]
- Juhász, Gy.: Magyar tanárok, Szeged és Vidéke, 1906. július 4. - Id.: Hegedűs, A. 1976. 263. 1.
- Juhász, Gy.: Tanítani és nevelni, Délmagyarország, 1920. május 5. - Id.: Hegedűs, A. 1976. 318. 1.
- Kant, I.: Zum ewigen Frieden. Ein Philosophischer Entwurf - In.: I. Kant Werke IV. Bd. Hrsg. Ernst Carirer, Berlin, 1923.
- Katona, Á.: A béke hirdetője: Erasmus, Élet és Tudomány, 1986. 51. sz. 1604-1605. 1.
- Kelemen, E.: Törvények nélkül - törvényen kívül, Új Pedagógiai Szemle, XLII. évf. 3. sz. 1992. 3-12. 1.
- Kelemen, L.: A gondolkodás nevelése az általános iskolában, Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
- Kemény, F.: Világakadémia, Budapest, 1902. - Id.: Kemény, F. 1911. 13. 1.
- Kemény, F.: A békeprobléma megoldásának egyik módja, Lampel-Wodianer Kiadó, Budapest, 1900. - Id.: Kemény, F. 1906. 6. 1.
- Kemény, F.: Egyesület az ifjúságnak békés szellemben való nevelésére, Magyar Paedagógia, 1902. - Id.: Dobos, L. 1957. 126. 1.

- Kemény, F.: (k.f.) A békemozgalom és a pedagógia, Magyar Paedagógia, 1902.b. 11. évf. 207. 1. - Id.: Dobos, L.: 1957. 125. 1.
- Kemény, F.: (k.f.) Nemzetközi áramlatok, Magyar Paedagógia, XIV. évf. 1905. 544. 1. - Id.: Kemény, F. 1906. 22. 1.
- Kemény, F.: A békemozgalom pedagógiai jelentősége és a békenap, Magyar Paedagógia, XV. évf. 1906. 594-617. 1.
- Kemény, F.: A békemozgalom, Nemzetközi Növevelés, 29. évf. 1908. - Id.: Dobos, L. 1957. 132-136. 1.
- Kemény, F.: A világbéke, LAMPEL RKK (Woidianer F és Fiai) RT Könyvkiadó Vállalat, 1911.
- Kemény, F.: A békemozgalom jelene és jövője, Budapest, 1914. Referátum tervezet az 1914-es hágai kongresszusra - Id.: Vincze: 1979. 658. 1.
- Kemény, F.: A világháborúnak egyetemes nevelés - iskolaügyi tanulságai, 1917. Országos Pedagógiai Könyvtár kiadása - Id.: Vincze, 1979. 658-659. 1.
- Kemény, G.: A magyar nyelv tanítása nemzetiségi vidékeken, Országos Tanáregyesületi Közlöny, 1908. május 10. - Id.: Hegedűs, A.: 1976. 276. 1.
- Kern, P.: Zum welchem Frieden dürfen Lehrer erziehen? - In: Die Deutsche Schule, Frankfurt am Main, 1984. 76. sz. 438-448. 1.
- Kethly, A.: Demokratikus közoktatás, Népszava, Budapest, 1945. - Id.: Balogh-Knausz: 1989. 4. sz.
- Keupp, L.: Aggressivität und Sexualität, Wilhelm Goldmann Verlag, gmbH, München, 1971.
- Kissinger, H.: Nuclear Weapons and Foreign Policy 1965. Atomfegyverek és a külpolitika. - Id.: Hantos, J.: 1959. 7. sz. 7. 1.
- Klebensberg, K.: A Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén tartott elnöki megnyitó, 1920. május 14. - In: Glatz, F.: 1990.
- Klebensberg, K.: Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. Atheneum irodalmi és nyomdai RT. kiadása, Budapest, 1927.
- Klebensberg, K.: Az a bizonyos sokat emlegetett kultúrfölény, Pesti Napló, 1929. augusztus 4. - In.: Galtz, F.: 1990.
- Klein, F.: Friedenserziehung im Geiste Janusz Korczaks - In.: Unsere Jugend, München, 1987. 138-154. 1.

- Koch, K.: Gerechtigkeit, Friede, Schöpfungsbewahrung.
Konisius Verlag, Konstanz, Freiburg 1989.
- Koren, I.: Az általános iskolával, illetve annak jogelődjével foglalkozó törvények, illetve felsőfokú jogszabályok áttekintése, Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.
- Kramer, H.: Justiz und Pazifismus, Eine historische Betrachtung - In: Vorgänge, München, 1986. 25. 58-72.1.
- Kornis, Gy.: Értékelmélet és pedagógia, A Magyar Pedagógiai Társaságban tartott székfoglalója, Budapest 1913.- Id.: Kovátsné, 1990. 940.1.
- Kornis Gy.: Gróf Klebelsberg Kunó, Budapest, 1932.- Id: Kovátsné, 1990. 943.1.
- Kornis Gy.: Kultúrpolitikánk irányelvei, Budapest, 1921. - Id.: Kovátsné, 1990. 943.1.
- Kornis Gy.: A magyar művelődés eszményei 1777-1848. I-II. kötet, Budapest, 1927.
- Kornis Gy.: Társasunk feladatai és a pedagógiai pacifizmus, Magyar Paedagogia XXXIV.évf. 1925.
- Knöpfel, E.: Aggressionsvermeidung - in Lehrer Journal, München/Ansbach, 1985. 53. 461-465.1.
- Kosáry, D.: Művelődés a XVIII.századi Magyarországon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- Koszó, J.: Művelődésismeret (Kulturkunde), mint a modern nyelvi oktatás alapja, Magyar Paedagogia XL.évf. 1931. - Id.: Szoboszlai 1962. 421.1.
- Köte, S.: A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idejében, Tankönyvkiadó, Budapest, 1963.
- Köte, S.: A Tanácsköztársaság közoktatáspolitikája és pedagógiai törekvései, Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
- Kováts, Gy-né.: Kornis Gyula és az 1920-as évek iskolareformjai, Pedagógiai Szemle XL.évf. 1990. 10.sz.
- Laboor, E.: Die Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa und ihre Wirkungen. Zum 10. Jahrestag der Unterzeichnung der Schlußakte von Helsinki - in Geschichtsunterricht und Staatsbürgerkunde, Berlin, 1985. 27. 401-408.

- Lapide, P.: Zukunftserwartung und Frieden im Judentum - In.: Liedke, S.: Eschatologie. Frieden, Heidelberg, 1978.
- Leder, G.: Frieden und Realität - In.: Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Pädagogik, Bochum, 1986. 62. 80-97.1.
- Lers, V.: Békeeszme és pedagógia, A Magyar Szent Korona Országai Békeegyesületének Évkönyve 1905-re, Budapest, 1905. - Id.: Kemény Ferenc 1906. 9.1.
- Liedke, G.: Der Weltfrieden und Frieden Gottes, Schriften der Evangelischen Akademie in Hessen - Nassau, Heft 94. 1972.
- Litt, T.: Die Erziehung I.évf. 1925. - Id.: Szoboszlai 1962. 421.1.
- Lux, Gy.: A modern nyelvi olvasmány és a Kulturrkunde kérdése, Paedagogia XXXVIII.évf. 1929. - Id.: Szoboszlai 1962. 420.1.
- Lux, Gy.: Modern nyelvoktatás, Budapest, 1932. - Id.: Szoboszlai 1962. 418-420.1.
- Lüdde-Neurath, W.: Regierung Dönitz. Die letzten Tage des Dritten Reiches, Göttingen, 1953.
- Lowin, W.: Frieden in Bild und Ton? Frag-würdiges zu Medien in in der Friedensarbeit - In.: Der Evangelische Erzieher. Frankfurt/M. 1986. 38. 250-256.1.
- Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.
- Magyarország története 1918-1919, 1919-1945. (főszerk.: Ránki György) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
- Majzik, L-né(szerk.): Osztályfőnöki kézikönyv az általános iskola 1-4. osztálya számára, Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.
- Majzik, L-né.: Az osztályfőnöki órák tervének korrekciójáról, Tanító XXV.évf. 1987. 3.
- Makkai, S.: Magyar nevelés, magyar műveltség, Révai Kiadó, Budapest, 1937. a. - Id.: Pukánszky, 1990. 83.1.
- Makkai, S.: Nem lehet, Látóhatár 1937. b. 2.sz.- Id.: Pukánszky, 1990. 77.1.
- Margócsy, J.: A békére és nemzetközi megértésre nevelés a magyarországi asszociált iskolákban kézirat, Nyíregyháza, 1981. Magyar UNESCO Bizottság irattára, Budapest
- Margócsy, J.: A békére és nemzetközi megértésre nevelés tapasztalatai - In.: "Pedagógusok a békéért", Budapest, 1985. 31-34.1.

- Mead, E.D.: Peace teaching in American schools and colleges
 "Outlook" New York 1906. - Id.: Kemény F. 1906. 21.1.
- Meier, B.: Für Frieden und gegen Krieg. Texte im Literaturunterricht - In.: Der Deutschunterricht, Seelse, 1988. 40. 89-106.1.
- Mehringer, R.: Zum Frieden erziehen, Katzmann - Verlag, Tübingen
- Meyer - Abick, K.M.: Wege zum Frieden mit der Natur; praktische Naturphilosophie für die Umweltpolitik - Hauser Verlag, München-Wien, 1984.
- Mihály, G.- Dunai Á.: II. János Pál a vasfüggöny mögül jött pápa. Katolikusok Vasárnapja kiadása, Youngstown, Ohio (USA) 1980. - Id.: Gergely, 1985. 164.
- Móra, F.: A haditérkép mint taneszköz, Szegedi Napló, 1918. február 14. - Id.: Hegedűs, A.: 1976. 363-364.1.
- Móra, F.: Kultúrfölény. Magyar Hírlap, 1927. június 26. - Id.: Hegedűs, A.: 1976. 361.1.
- Móra, F.: Öt póknak hány lábáról, A Georgikon - Nádi hegedű c. kötetben (szerk. Vajda László) Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1959. 200-204.1.
- Móra, F.: Vas-pata. A vadember és családja (szerk. Vajda László) Magvető Kiadó, Budapest, 1960.
- Mutschler, D.: Hände hoch oder ich schieße! Kriegsspielzeug in Kinderhand - In.: Unsere Kinder, Linz, 1986. 41. 11-16.1.
- Nagy, J.: Köznevelés és rendszerszemlélet, Országos Oktatástechnikai Központ, Veszprém 1979.
- Nagy, J.B.: Háborús pedagógia, Magyar Paedagógia XXVIII.évf. 1919. - Id.: Dobos L.: 1957. 155.1.
- Nagy, S.: Nagy László válogatott pedagógiai művei, Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.
- Nagy, L.: A háború és a gyermek lelke. Adatok a gyermek értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez, Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Eggenberger - féle Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1915.
- Nánay, B.: A békére való nevelés, Magyar Paedagógia, XXVI.évf. 1917. - Id.: Dobos, L.: 1957. 152.1.
- Nánay, B.: A békés tanítás alapvonalai, Magyar Paedagógia, XXVIII.évf. 1919. - Id.: Dobos, L.: 1957. 155-156.1.
- Nemzeti Alaptanterv első fogalmazvány, Székesfehérvár 1990.
- Nemzeti Alaptanterv (NAT 3.) Művelődésügyi és Köznevelési Minisztérium, Budapest, 1992.

- Négyesy, L.: Régi eszmék védelme, Elnöki megnyitó, Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny, 1907. 1. - Id.: Hegedűs, A.: 1976. 275.1.
- Németh, K.: Nemzetközi megértésre nevelés, UNESCO szeminárium az angliai Cheltaham-ban, Köznevelés, XXII.évf. 1966. 18. 712.1.
- Németh, L.: A kísérletező ember - In.: Németh, L. munkái, Budapest, 1973. - Id.: Hegedűs, A.: 1976. 427.1.
- Nolting, H-P.: Frieden ist auch ein psychologisches Problem, doch nützt uns die Psychologie? - In.: Gruppendynamik. Stuttgart, 1984. 15. 333-341.1.
- Ormos, M.(szerk.): Világtörténet évszámokban 1945-75. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982.
- Pach, Zs.P.: Történelem és nemzettudat, TIT Szegedi Nyári Egyetem, Szeged, 1984.
- Pach, Zs.P.: Comenius Magyarországon, Népszabadság, 1987. július 4. 13.1.
- Pál VI.: Ecclesiam Suam, pápai körlevél AAS, 56. 1964.
- Pál VI.: Beszéd különböző nem-keresztény vallási közösségek tagjaihoz, 1964.december 3. AAS 57. 1965. a.
- Pál VI.: Szózat az emberiséghez, 1964. december 4. AAS 57. 1965. b.
- Pál VI.: De Populorum Progressione Promovenda. A népek fejlődésének támogatásáról, Szent István Társulat, Budapest, 1969.
- Piaget, J.-Weil, M.: A haza és más országokhoz fűződő viszony fogalmának kialakulása a gyermekekben - In.: Előítételek és csoportközi viszonyok (szerk. Csepeli György) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 159-188.1.
- Pius XII.: Nuntius radiophonius, 1941. karácsony vigiliája, AAS XXXIV. 1942. - Id.: XXIII. János: Pacem in Terris, 1963. 63.1.
- Pörneczy, K-né-Császárné H.J.: Segédanyag az általános iskolai osztályfőnöki órák megtartásához, PAUZ GMK. Celldömölk, 1990.
- Potter, Ph.: Report of the General Secretary, Ecumenical Review, 1973. október 4. 16.1. -Id.: Tóth, 1981. 307.1.
- Pukanszky, B.: Makkai Sándor nemzetpedagógiája, Módszertani Közlemények, Szeged, 1990. 5.sz. 75-84.1.
- Ranschburg, J.: Félelem, harag, agresszió, Tankönyvkiadó, Budapest, 1975.
- Ratschow, C.H.: Von der Einheit der Kirche, Ökumenische Rundschau, 1979. 4. 339.1. - Id.: Tóth, 1985. 410-413.
- Redl, K.: A személyiség születése - In.: Augustinus, 1982. 476-498.

- Reports of General Mac Arthur, Wasington, 1966. vol. 2. Japanese Operation in the South - West Pacifik Aera, 755. - In.: A második világháború 1935-1945.
- Révész, I.: Bizalmas utasítás a debreceni tankerület tanszemélyezte számára, 1944. - In.: Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1965. Akadémiai Kiadó, 1966.
- Rousseau, J.J.: Társadalmi szerződés, Bibliotheka, Budapest, 1958.
- Rödiger, F.: Frieden um welchem Preis? - In.: Demokratische Verantwortung 7/8. Hochwacht Verlag, Bonn, 1985.
- Röhrs, H.: Die internationale Verständigung als pädagogisches Problem - In.: Hausmann, G. (Hrsg.) Internationale pädagogische Kontakte Festschrift für Walter Merch, Heidelberg, 1963. 128-143.1.
- Röhrs, H.: Jean-Jacques Rousseau: Vision und Wirklichkeit, Heidelberg, 1966.
- Röhrs, H.: Preisschriften und Erziehungsplan von J.J.Rousseau Bad/Heilbrunn/Obl 1976. a.
- Röhrs, H.: Kindergarten, Vorschule und Elternhaus im Kooperation, München, Basel, 1975. b.
- Röhrs, H.: Die Schule vor den Aufgaben einer internationalen Lebenswelt - In.: Handbuch Schule und Unterricht Bd. 5. 2. Hrsg. von Walter Iwellmann, Düsseldorf, 1981. 904-915.1.
- Röhrs, H.: Frieden - eine pädagogische Aufgabe, Agentur Pedersen Westermann Vlg. Braunschweig, 1983.
- Röhrs, H.: Die Einheit Europas in pädagogischer Perspektive - In.: Pädagogische Rundschau, Bern, 1988. 42. 97-107.1.
- Ruiz, J.G.: Anmerkungen zu einer Theologie der Welt, München, 1970. - In.: Tóth, 1981. 306-307.1.
- Salamon, J.: Fejlődéslélektan, Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.
- Simai, M.(szerk.): Az ENSZ napjainkban, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Simon, Gy.: Köznevelési dokumentumok a felszabadulás évéből - In.: Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1965. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
- Spranger, E.: Wilhelm von Humboldt und die Reform des Bildungswesens, Berlin, 1910. - Id.: Szoboszlai, M.: 1962. 415.1.
- Storck, H.: Humanitas - Romana - Wesenzüge, Perspektiven und curriculare Behandlung - In.: Altsprachlicher Unterricht, 1977.

- Strohmayer, H.: Methodik des neusprachlichen Unterrichts, Berlin und Hamburg, 1938. - Id.: Szoboszlai, 1962. 421.1.
- Szabolcs, O.: Külföldi tankönyvek magyarságképe, Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
- Szarka, J.: Nevelés és neveléstudomány - In.: Neveléstudomány (szerk. Nagy, S.-Horváth, L.) Tankönyvkiadó, Budapest, 1965.
- Szávai, N.: Az UNESCO társult iskolák tevékenységéről, Köznevelés, XXI.évf. 1965. 8. 307-310.
- Szent-Györgyi, A.: Egy biológus gondolatai, Gondolat Kiadó, Budapest, 1970.
- Sziklay, L.: Illyés Gyulához írt levele I. 1966. a.(október 27.) In.: Illyés Gyula, 1978. 21-31.1.
- Sziklay, L.: Illyés Gyulához írt levele II. 1966. b. (december 8.) In.: Illyés Gyula: Szellem és erőszak, Magvető Kiadó, Budapest, 1978.
- Szoboszlai, M.: A célok és módszerek összefüggése az élő idegen nyelvek oktatásában - In.: Tanulmányok a neveléstudomány köréből, 1961: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.
- Szűcs, Z.: Nyilatkozat a II. Magyar Református Világtalálkozóról, Magyar Reformátusok II. Világtalálkozója Programfüzet, 10. 1. Tanterv és útmutatás a nyolcosztályos népiskola számára, Királyi Vallás- és közoktatásügyi miniszter kiadása, Budapest, 1941.
- Tanterv az általános iskola számára, Országos Köznevelési Tanács, Budapest, 1946.
- Tanterv az általános iskolák számára, Tankönyvkiadó, Budapest, 1950.
- Tanterv és utasítás az általános iskolák számára, Tankönyvkiadó, Budapest, 1963
- Tímár, A.: A nemzetközi megértésre és a békére nevelés a nevelésügy korszerűsítésében, Pedagógiai Szemle, 1980. 6. sz.
- Tímár, A.: A Nemzetközi Békeutató Társaság, Pedagógiai Szemle, 1984. 4. sz.
- Tímár, A.: A Nemzetközi Békeév, Pedagógiai Szemle, 1986. 1. szám
- Tőkéczi, L.: Klebelsberg Kuno közoktatási programja, Pedagógiai Szemle, 1989. 2. szám, 129-137. 1.
- Tőkés, L.: Nyilatkozat a II. Magyar Református Világtalálkozóról, Magyar Reformátusok II. Világtalálkozója Programfüzet, 1991. 11. 1.

- Thielen, H.: Dritte - Welt - Solidarität. Zum Verhältnis von Politik und Gewalt - In.: Vorgänge, München, 1987. 26. 90-102. 1.
- Tóth, K.: Örömhír, Békeüzenet a magyarországi református egyház zsinati irodájának sajtóosztálya, Budapest, 1981.
- Tóth, K.: Gyökerek és távlatok. Keresztyén Békekonferencia, Budapest, 1985.
- Vajó, P.: Az Európai Közösség országai közoktatásának néhány kérdése, Pedagógiai Szemle, 1989. 7-8. sz. 690-703. 1.
- Vészits, F.-né.: A Nobel-díjasok kislexikona, Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.
- Vetró, A.- Csapó Á. - Szilárd J. - Vargha M. - Gergely M.: A televízió hatása a gyermek agresszivitására, Magyar Pszichológiai Szemle, 1987-88. 1. sz. 41-54. 1.
- Vincze, L.: Kemény Ferenc pedagógiai tevékenységének vázlata (1860-1944), Pedagógiai Szemle, 1979. 7-8. sz. 654-659. 1.
- Vladár, E.: A történelemtanítás néhány kérdéséről, Pedagógiai Szemle, 1989. 1. sz. 19-28. 1.
- Waczulik, M.: Az osztrák tankönyvek magyarságképe, történelemtanítás XXXII. évf. 1987. 4. sz.
- Weizsäcker, C. F. von: Friede unter der nuklearen Drohung, Evangelische Kommentare, 1981. Februar
- Weizsäcker, C. F. von: Die Zeit drängt. C. Hauser Verlag, München-Wien, 1986.
- Weyer, H.: Die Berufsbezogenen Friedensinitiativen, Demokratische Verantwortung, Hochwacht, Studiengesellschaft für Zeitprobleme, Bonn, 1986. 9. Bd.
- Westermann, C.: Der Frieden (Shalom) im Alten Testament - In.: Studien zur Friedensforschung, Stuttgart, 1969.
- Wolff, E.: Atomwaffen und Etik. Hrsg.: Christian Walter, Kaiser Vlg, München, 1981. - Id.: Tóth, 1985. 522. 1.
- Zillessen, D.: Ist Erziehung zum Frieden möglich? - In.: Erziehen heute, Sachenheim - Hohenhaslach, 1987. 37. 2-10. 1.
- Zippernowsky, K.-né: A nő szerepe a békemozgalomban, Nemzeti Nénevelés, Budapest, 1918. áprilisi szám, - Id.: Kemény F., 1911. 37. 1.
- Zsivkovits, V.: "Friede und Jugend gemeinsam unterwegs !" (Motto des Weltfriedenstag, 1985) - In.: Christlich-Pädagogische Blätter, Wien, 1985, 98. 327-332. 1.

FÜGGELÉK I.

A VII. nemzetközi békekongresszuson Kemény Ferencnek a következő két indítványát fogadták el:

"1. Szerkesztessék egy Felhívás, amely röviden, de hatékonyan rámutasson a történelem tanárainak nagy befolyására és a történelmi tanításnak rendkívüli fontosságára oly szempontból, hogy az ifjúságot sikeresen lehessen ezen a réven az emberiség és türelmesség felé vezetni. E tanárok nyomatékosan megkérendők, hogy a történelem tanítása alkalmával a rájuk bízott ifjúságra ezen jótékony, emberies szempontból hassanak.

2. A millenniumi béke-pályakérdés így hangzik: Kivántatik népszerű értekezés, mely könnyű előadásban tárgyalja azokat a módokat és eszközöket, melyek a hazai viszonyok figyelembevételével legalkalmasabbak arra, hogy az ifjúság oktatásánál és nevelésénél, az iskolában és a családban, az általános emberi érzelmeket, békés hajlamokat és a béke eszméjét előmozdítsák és terjesszék. A pályamunka magyar nyelven irandó, a külföldi szakirodalom felhasználásával; terjedelme legfeljebb két nyomtatott ív."

FÜGGELÉK II.

Szózat az ifjúság nevelőihöz, tanítóihoz, s főleg a történelem tanáraihoz

"Önök az ifjúság nevelői vannak hivatva elsősorban arra, hogy a nemzetek jövő sorsát előkészítsék, mert a gyermekkorban nyert benyomások állandóak, és teljesen sohasem tűnnek el.

Hogy milyen sors vár azokra a nemzetekre, amelyeket véres hőstettek csodálásában nevelnek, valamint arra, hogy az erősebbnek jogát a gyengébbel szemben feltétlenül jónak ismerjék; azon népekre, amelyek a nemzeti gőgben, a valódi hazafiságnak gyűlöletes túlzásában és elfajzásában sínylenek, arra megfelel a történelem, mely azt mutatja, hogy olyan népeknél beáll az állandó nyugtalanság, a múltódiadal és öndicsőítés állapota, a fenyegető balsors és visszaesés, az anyagi és erkölcsi végromlás, mind a győzőnél, mind a legyőzötteknél. Az önkény folytonosan veszélyezteti a nyilvános életet, a szomszédos viszonyokat, sőt a családot és a magánéletet is; mert mihelyt nagyban az igazságtalanságot szentesítjük, az mint vészhozó szabály beférkőzik az embernek embertársaihoz való viszonyaiba, és következményeiben megtámadja a társadalom egészének minden szervét.

Vajon szükséges-e esztelen párviadalo-kban, avagy tömeges gyilkosságokban vért ontani csak azért, hogy felebarátainknál különb voltunkat bebizonyítsuk? Vajon nem szerethetjük-e a hazát anélkül, hogy szomszédainkat gyűlöljük, és őket rosszhiszeműséggel gyanúsítsuk?

A svájci köztársaság volt elnöke, az azóta elhunyt Rochonnet a IV. Nemzetközi Békekongresszust a következő szavakkal rekesztette

be: "Vajon mit gondoljunk arról a családapáról, ki így szól fiaihoz:
- Nem, ezt nem lehet! Hanem az apa így fog szólani fiához: - Kövesd
a jók példáját, állj mint ember a gyengébbek oldalára, és akadályozd
meg mindenütt az igazságtalanságot! - Majdan a népekhez is így fog-
nak szólni, ahelyett, hogy bennök az irigységet és gyűlölséget szí-
tanák; így fog az emberiség vallani, ha majd a béke emberei számot
tesznek."

Ifjúság nevelői! Kérve könyörgünk önöknek, vegyék szívükre a sza-
vait ama férfiúnak, aki forrón szerette hazáját. Legyenek tanítványa-
ik vezetői az igaz és a jó keresésében, mert ezek inkább teszik a
nemzeteket nagygyá, mint az erőszak és becsvágy, melyek mindenha csak-
is anyagi romlásra és erkölcsi züllésre juttatták!

Bizonyára önök is tapasztalták azt, hogy a legtöbb történelmi is-
koláskönyv ugyanazon eseményeket nagyon eltérő módon tárgyalja. Ugyan-
azon tény, mely emezeknek valóságos hőstett, másoknál gázsággént van
feltüntetve, mert a nemzeti hiúság eltompítja az igazság iránti érzé-
ket, és meghamisítja a valódi hazafiságot, mely csak akkor tarthat
tiszteletre számot, ha felvilágosodott, jóakaró és méltányos.

Midőn Önök az iskolakönyvek tartalmát tanítványaiknak megmagya-
rázzák, arra kérjük, hogy fejlesszék eközben a jogérzékét és türel-
mességet, melyek minden tisztességes ember alaptulajdonságai, és a-
melyek őt képtelenné teszik arra, hogy embertársát gyűlölje és neki
ártson. Törekedjenek tanítás közben arra, hogy a népek politikai,
társadalmi, művészeti és tudományos fejlődésének nagyobb fontosság
tulajdoníttassék, mint harcias tetteiknek, de emellett ne feledkez-
zenek meg azon valóban dicső tettekről sem, melyekre hazájuk büszke
lehet. Az okok és a következmények kiderítése kapcsán mutassák meg
növendékeiknek, hogy hódító és lenyűgöző (leigázó) háborúkban kion-

tott vér a népek haladásának és jólétének csíráit enyészttette el. Világítsák meg kellően a béke termékeny és termékenyítő alkotásait az ipar, kereskedelem, tudományok és művészetek terén, nemkülönben a népek lelkes, teremtő és éltető versengését, szemben ama vak hajszával, mely rombol és inségre juttat! Állítsák tanítványaik szeme elé a bátorságnak és önzetlenségnek ama nemes példáit, amelyeket a béke birodalmában a kötelességek hű teljesítése, az emberbaráti szeretet és a lelki nagyság teremtetek meg. Mondják meg nekik, hogy a békés erkölcsök legkevésbé zárják ki a jellem szilárdságát, valamint a létért való küzdelemben az áldozatkészséget és a hősiességet sem! Távolítsák el végre az Önök gondozására bízott ifjú kedélyekből a balvéleményeket, úgyszintén tévedéseit és álnokoskodásait, azoknak, akik a háborúskodást szükségesnek, hasznosnak, sőt erkölcsnemesítőnek tüntetik fel!

Az igazságosság és a békesség érdekében kifejtendő nemes feladatok előmozdítására akadályozzanak meg az iskola falain belül és kívül a nyers erőnek minden visszaélését, minden erőszakos cselekedetet, toroljanak meg minden féktelen hatalmaskodást, amelyeket a növendékek egy része a másikkal szemben érvényesíteni akarna. Igyekezzenek a gyermekekkel már zsenge korban megértetni azt, hogy ők gyakran ok és jog nélkül haragusznak meg, hogy többet bízzanak társaik jóhiszeműségében, és hogy apró viszályaik elintézésékor inkább folyamodjanak előljáróik elfogulatlan ítélkezéseihez. Ily eljárás és nevelés után idővel meg fogják ők érteni azon tanokat is, amelyeket Önök az általános emberségről, a nemzetközi jóakaratról és a népek egymás közti türelmességéről nekik hirdettek.

A művelt országokban fennálló valamennyi békeegyesület mindenkor szent kötelességének fogja tartani, hogy azon kérdésekre, amelyeket

Önök e fontos tárgyra vonatkozóan felvetnének, készséggel válaszoljon, és hogy Önöknek magasztos, nemes, de egyúttal nehéz feladatuk megoldásában anyagi és szellemi tehetségéhez mértén rendelkezésre álljon.

FÜGGELÉK III.

Apponyi Albert grófnak 1906. évi április hó 29-én 48.431. szám alatt kelt rendelete:

"A Magyar Szent Korona Országai Békeegyesülete azzal a kéréssel fordult hozzám, rendeljem el, hogy a művelt nemzetek példájára iskoláinkba is az I. hágai békekonferencia megnyitásának napján legalább egy órát a béke nagy eszméjének szenteljenek.

Teljesen méltánylom a nevezett egyesület kérelmét, mert magam is szükségesnek tartom, hogy a nemzetközi béke érdekében a közszellem új utakra tereltessek, a hagyományos előítéletektől és szenvedelmektől megtisztíttassék és különösen a nemzetközi bíráskodásnak mindinkább tért hódító intézménye közismertüvé tétessék.

A közszellem átalakítására elsősorban az iskola van hivatva. Az iskolai nevelésnek és oktatásnak feladata a gyermekben az egész ember művelését, tehát erkölcsi életét előkészíteni. Ez a nagyfontosságú elv vonúl végig a középiskolai és népiskolai Utasításokon.

Az egyéni becsületnek, a vallási, polgári és hazafiúi élet eredményeinek csiráit a népiskola adja meg növendékeinek és a középiskola ápolja és fejleszti tovább azokat a tanulók lelkében.

Tanterveink és Utasításaink szerint a tanító legszebb feladata megtanítani a gyermeket arra, hogy az erkölcsi élet azon sarkallik, hogy másért és másokért is élni tudjunk, nem a végett, hogy magunk hasznát biztosabban keressük, hanem, hogy a köznek használjunk és másokon segítsünk.

Helyesen utalnak iskolai Utasításaink továbbá arra, hogy az iskolai élet minden pillanatban alkalmat nyújt ezeknek az egészséges erkölcsi elveknek foganatosítására és figyelmeztetik a jövő nemzedék

tanítóját, hogy minden tantárgy tanításánál mód és alkalom kínálkozzék arra, hogy az emberek és emberi cselekedetek nemes, buzdító példája a gyermek szeme elé állíttassanak.

Nagyon természetes, hogy elsősorban a vallás, a magyar nyelv és a történet áll az erkölcsi fölfogás fejlődésének szolgálatában. A vallás helyes irányú oktatásából, a legjobb magyar olvasmányokból és a történet észszerű tanításából fakad a gyermek lelkében az általános emberszeretet eszméje. A tantárgyak helyes tanítása fogja a közszellemet új utakra terelni és attól a hagyományos előítélettől megtisztítani, hogy az általános emberszeretet eszméje ellenkezik a hazafiság eszméjével, vagy a múltak hadi dicsőségének ápolásával, a haza védelmére való elszántságnak szellemével: holott a béketörkvések helyes értelmezésükben a hazafiságot magasabb erkölcsi színvonalra emelik és a támadó föllépés elítélésével a haza biztonságát az erő váltakozó esélyeitől függetlenítik és a nemzetközi joguralom szilárd talajára ültetik át.

Tanterveink és Utasításaink szelleme értelmében az ifjúság oktatóinak úgyszólván mindennap az egyes tantárgyakkal kapcsolatban az iskolai élet minden mozzanatához oda lehet kapcsolni a valódi hazafiság és az általános emberszeretet egymással megférő, egymást kiegészítő kettős eszméjét. Emellett azonban arra való tekintettel, hogy az I. hágai békekonferencia megnyitásának napján a világ minden békeegyesülete ünnepel és csaknem mindenütt elfogadták az iskolai béketanítás állandósítását, - ezennel felhívom a tanintézetek igazgatóságait, hogy ezentúl minden év május hó 18-án, az I. hágai békekonferencia megnyitásának napján az ország mindenfokú iskolájában az iskolával kapcsolatos önképző körökben és ifjúsági egyesületekben az arra hajandóságot érző tanárok, tanítók, vagy ameny-

nyiben az illető tanintézetek igazgatói ezt czélszerűnek látják, a szóban forgó egyesületek tagjai is röviden ismertessék a békekonferencia napjának jelentőségét, a békemozgalom eszközeit és szerveit. Erre nézve tájékozás meríthető dr. Ferenczy Árpád: A nemzetközi választott bíróságok múltja, jelene és jövője című és a Franklin-Társulat kiadásában megjelent munkájából."

FÜGGELÉK IV.

Az oktatási miniszter 112/1978. (M.K. 7.) OM számú

u t a s í t á s a

az UNESCO asszociált iskolákról

Az UNESCO asszociált gimnáziumok, egyes közgazdasági, kereskedelmi, postaforgalmi és vendéglátóipari szakközépiskolák, valamint a közös igazgatású általános iskolák és gimnáziumok és szakközépiskolák (a továbbiakban: asszociált iskolák) létesítésének, megszüntetésének, működésének, illetőleg irányításának rendjét - az érdeket miniszterekkel egyetértésben - a következőkben szabályozom:

1. Az asszociált iskolák feladata - miként a többi nevelési-oktatási intézményé is -, hogy nevelő tevékenységükben jelentős szerepet kapjon a szocialista hazafiságra, a proletár internacionalizmusra, a békére, a nemzetközi megértésre és együttműködésre való nevelés. E területeken kiemelkedő munkájukkal, elért eredményeikkel, tapasztalataikkal legyenek kezdeményezői, példamutatói, alkotó ösztönzői a nevelés tartalmi és módszerbeli továbbfejlesztésének.

Ápolják a nemzetek, valamint a faji csoportok közötti megértést és barátságot, a nemzetközi szolidaritást. Készítsék fel a tanulókat a béke megőrzésére, a nemzetközi biztonság fenntartása érdekében szükséges tevékenységre és az emberi jogok tömeges megsértésének elítélésére.

2. Az asszociált iskolák tevékenységének tartalma:

a./ A Magyar Népköztársaság nemzetközi politikájának megérttetése;

b./ más népek kultúrális értékeinek és hagyományainak megismertetése, népszerűsítése a magyar fiatalok körében, valamint a magyar

- kulturális értékek és a szocialista építés eredményeinek, a szocialista országok együttműködése fejlődésének megismertetése és terjesztése a velük együttműködő külföldi iskolák körében;
- c./ az emberiség időszerű, az UNESCO tevékenységi területeit érintő feladatainak tanulmányozása (a faji diszkrimináció és gyarmatosítás, az írástudatlanság felszámolása, az éhség elleni küzdelem, a fejlesztés problémái, a környezetvédelem, műemlékvédelem, stb.);
- d./ az ENSZ és intézményei, különösképpen az UNESCO és a szervek keretén belül hazánk, valamint a többi szocialista ország tevékenységének tanulmányozása;
- e./ az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának tanulmányozása.

Az asszociált iskolák működésének engedélyezése

3. Asszociált iskola csak az az oktatási intézmény lehet, amelyben kiemelkedően magas színvonalú és területileg elismert a nevelő-oktató munka, az idegen nyelvek oktatása, az internacionalista nevelés és a nemzetközi kapcsolatok terén elért eredmények.

Az asszociált iskolák programjához való csatlakozásra - az iskolai párt és KISZ szervezet, valamint a Pedagógus Szakszervezet előzetes állásfoglalása alapján - az iskola nevelőtestülete tesz javaslatot.

4. A nevelőtestület javaslatát a fővárosi, megyei, megyei városi tanács végrehajtó bizottságának művelődésügyi feladatokat ellátó szakigazgatási szerve (a továbbiakban: művelődésügyi szakigazgatási szerv) felülvizsgálja és a budapesti, megyei, illetőleg megyei városi pártbizottság, KISZ bizottság, valamint a Pedagógusok Szakszervezete budapesti, megyei vezetőségének véleménye alapján minden év május hó 15. napjáig az Oktatási Minisztérium Középiskolai Főosztályához továbbítja.

5. Az asszociált iskolák működésének engedélyezéséről az Oktatási Minisztérium Középiskolai Főosztálya - a Magyar UNESCO Bizottsággal egyetértésben - dönt. A döntésről minden év augusztus 15. napjáig a felterjesztő művelődésügyi szakigazgatási szervezet - szakközépiskola esetén a szakmai főhatósági felügyeletet ellátó minisztert is - az Oktatási Minisztérium értesíti.

6. Megszüntethető vagy szüneteltethető az asszociált iskolaként való működés, ha az iskola tevékenysége nem felel meg az asszociált iskolákkal szemben támasztott tartalmi követelményeknek, illetőleg az iskola nem teljesíti az 1. pontban meghatározott feladatokat.

7. A megszüntetést vagy a szüneteltetést a fővárosi, megyei, megyei városi tanács művelődésügyi szakigazgatási szerve, illetőleg a Magyar UNESCO Bizottság, valamint az Oktatási Minisztérium Középiskolai Főosztálya kezdeményezheti. A megszüntetésről, illetőleg a szüneteltetésről az Oktatási Minisztérium Középiskolai Főosztálya a Magyar UNESCO Bizottsággal egyetértésben dönt.

Az asszociált iskolák tevékenysége

8. a.) Az asszociált iskolák a nemzetközi megértésre nevelést a nevelő-oktató munka szerves részeként, minél több pedagógus közreműködésével, tantárgy bevonásával, illetőleg a tantervi és tanterven kívüli lehetőségek felhasználásával, valamint az iskolai KISZ szervezet programjaira támaszkodva valósítsák meg. Nagy súlyt kell fektetni a világnézeti-politikai nevelés elményítésére, a tanterv és a tantárgyak keretében adódó nevelési lehetőségek kibontakoztatására, a nevelőmunka módszereinek sokoldalú fejlesztésére, az alkotó munkaformák szélesebb elterjesztésére.

b.) Az asszociált iskolák az Országos Pedagógiai Intézet segítségével tanulmányozzák és használják fel a tanterv és a különböző tantárgyak, többek között a világnézetünk alapjai, az idegen nyelvek, a földrajz, a történelem, az irodalom, az állampolgári nevelés, az osztályfőnöki óra, az ének-zene, a képzőművészet, a művészettörténet és a biológia oktatás keretében a nemzetközi megértésre nevelés szempontjából adódó tartalmi és módszertani lehetőségeket.

c.) A tanítási órán kívüli tevékenységek változatos formáit (UNESCO kör, érdeklődési kör, diákkör, klub, műsoros délután, kiállítás, hangverseny, társadalmi munka, daltanulás, krónika, faliújság, vagy iskolaújság, levelezés, albumkészítés, ajándék-küldés, külföldi utak, konferenciákon való részvétel, élménybeszámolók, diákcserék, pályázatok, iskola-rádióműsor, évfordulók, stb.) az iskolák a helyi lehetőségek szerint alkalmazzák és lehetőleg olyan módszereket válasszanak ki, amelyek a fiatalok érdeklődését felkeltik és aktív részvételüket biztosítják.

Az a(-c) pontokban felsorolt tevékenységi formák megvalósításához az Országos Pedagógiai Intézet mellett a Magyar UNESCO Bizottság és a Nyíregyházi UNESCO Dokumentációs Központ nyújt segítséget.

9. Az asszociált iskola az oktatási intézmény munkatervének részét képező éves munkaprogram alapján tevékenykedik. Az éves munkaprogramot a Magyar UNESCO Bizottság által javasolt központi programok és a helyi kezdeményezések figyelembevételével az iskola igazgatója és az iskolavezetőség által megbízott UNESCO-felelős tanár dolgozza ki.

10. Az egyes asszociált iskolák munkatervben rögzített tevékenységét az iskola igazgatója és az UNESCO-felelős tanár irányítja. A munkatervi programok gyakorlati megvalósításában az iskola nevelőtestületének részvételét biztosítani kell.

A jelentősebb programokról és fontosabb eseményekről előzetesen tájékoztatni kell a felügyeleti szerveket, - esetenként - a többi asszociált iskolát is.

11. Az asszociált iskolák vezetői minden év szeptember hó 1. napjáig a végzett munkáról - a szolgálati út betartásával - 3 példányban összefoglaló jelentést és értékelést küldenek az Oktatási Minisztérium Középiskolai Főosztályának és a Magyar UNESCO Bizottságnak.

12. Az asszociált iskolák nevelési céljaik elérése érdekében tartssanak kapcsolatot és tevékenységüket hangolják össze egymással, valamint a környező nem asszociált iskolákkal, a nemzetközi megértésre nevelés célját szolgáló egyéb szervezetekkel (KISZ-, UNESCO-klubok, Magyar-Szovjet Baráti Társaság, Magyar MNSZ Társaság, Magyar UNICEF Bizottság, Vöröskereszt, Hazafias Népfront helyi szervezet, békeklubok, honismereti és helytörténeti körök, stb.) a közművelődési és egyéb intézményekkel. Az asszociált iskolák új nemzetközi kapcsolatokat csak az iskolai rendtartások rendelkezéseinek figyelembevételével kezdeményezhetnek (gimnáziumi rendtartás 18.§., szakközépiskolai rendtartás 23.§.).

13. Különösen törekedni kell a szocialista országok asszociált iskoláival való együttműködés kialakítására.

A külföldi asszociált iskolával való diák- és tanárcserét csak tartós kapcsolat alapján, előzetes rendszeres levelezés, dokumentációcsere után lehet kezdeményezni.

14. A diákcsoporthoz cseréjének szervezésekor nagy figyelmet kell fordítani az utazásban résztvevő diákok sokoldalú - eszmei, társadalmi, politikai és kultúrális - felkészítésére (előadások, a sajtó tanulmányozása, filmek, könyvek megvitatása, stb.), illetőleg a ta-

pasztaletok, élmények értékelésére (élménybeszámolók, vitadélután, kiállítások szervezése, cikkek, utinaplók írása, stb.). E tevékenységbe az iskola pedagógusain kívül a párt és a KISZ szervezetet, valamint az illetékes fővárosi, megyei, megyei városi, városi tanács művelődésügyi szakigazgatási szervét is be kell vonni.

Irányítás, felügyelet

15. Az asszociált iskolák sajátos feladatainak központi elvi irányítását és felügyeletét az Oktatási Minisztérium Középiskolai Főosztálya látja el.

A fővárosi, megyei, megyei városi tanács művelődésügyi szakigazgatási szerv általános felügyeleti irányító és ellenőrző munkája a kiadott elvi, tartalmi követelmények végrehajtására és ezeknek a helyi igényekkel történő kiegészítésére terjed ki. Az iskolák működéséhez az Országos Pedagógiai Intézet - a szakfelügyelet útján - szakmai és módszertani segítséget ad (kiadványok, tanári továbbképzés). A Magyar UNESCO Bizottság az Oktatási Minisztériummal történő egyeztetés alapján az iskolák munkájához közvetlen segítséget is nyújt.

16. Az asszociált iskolák működjenek együtt a helyi tanácsok művelődésügyi szakigazgatási szerveivel és más tanácsi szervezetekkel, tevékenységükről rendszeresen tájékoztassák azokat.

17. Az UNESCO, a Magyar UNESCO Bizottság, illetőleg a Nyíregyházi UNESCO Dokumentációs Központ időszakos kiadványokkal és a nemzetközi megértésre neveléssel kapcsolatos UNESCO dokumentációval látja el az iskolákat. A Magyar Unesco Bizottság esetenként - meghatározott célú felhasználásra - anyagi támogatást is nyújthat.

18. Ez az utasítás a közzététele napján lép hatályba.

Budapest, 1978. március 21.

dr. Gosztonyi János s.k.,
oktatási minisztériumi
államtitkár

FÜGGELÉK V.

FELHÍVÁS !

Tisztelt Pedagógus Kollégák !

Kedves Barátaink !

Korábbi kezdeményezéseink, javaslataink értelmében 1985. május 17-én országos konferencián találkoztunk Budapesten, melyet az Országos Béketanács hívott össze.

Elhatároztuk, hogy - az egységes magyar békemozgalom részeként - a már eddig is végzett békemunkánkat a továbbiakban a "Pedagógusok a békéért" mozgalom keretében folytatjuk.

A mozgalom létrehozására az a felismerés serkentett bennünket, hogy mind érzékelhetőbbé válik az emberiség jelenét és jövőjét fenyegető veszély, a nukleáris háború. Nemcsak féltjük mindazt, amit a világ kultúrája évezredek alatt megteremtett, hanem tenni is akarunk a kultúrális hagyományok örököseinek, a felnövekvő nemzedékeknek a megóvásáért, a békés, boldog jövőjének biztosításáért.

Mozgalmunk célja, hogy átfogja, segítse és mozgósítsa a nevelés művelőit, szakembereit - iskolai és nem iskolaszerű keretekben egyaránt - a béketudat fejlesztése, az ifú nemzedékek békére nevelése érdekében. további munkánk így nemcsak kollégáink, kortársaink cselekvő részvételére épül, hanem legalább azonos, ha nem nagyobb mértékben érinti tanítványainkat; értük és általuk nyer tevékenységünk valós értelmet.

Meggyőződésünk - s ezt eddigi tapasztalataink is alátámasztják -, hogy mi, nevelők mindennapi munkánkkal sokat tehetünk a fiatalság, a holnap felnőttei békevágynak fejlesztéséért, a nemzetközi megér-

tésért. Mi, pedagógusok azért dolgozunk, hogy az életnek hosszú távon értelme, célja legyen. Mindez pedig csak békében valósítható meg. Jelenlegi tanítványaink között kell honapi segítőinket, a békéért tenni akaró társainkat felismernünk, felnevelnünk. Ebben a munkában építünk a családnak, a társadalom együttműködésére.

Tisztelt Kollégák !

Kedves Barátaink !

Felhívással fordulunk minden pedagógushoz: csatlakozzanak hozzánk, munkálkodjunk együtt a "Pedagógusok a békéért" mozgalomban. Jövőbeni, eredményes munkánkhoz útmutatást ad a X. országos békekonferencia állásfoglalása, a mai tanácskozásunkon közösen megfogalmazott céljaink, feladataink.

A "Pedagógusok a békéért"
országos konferencia résztvevői

T a n t á r g y i c é l o k

Magyar nyelv és irodalom Történelem és állampolg.i. Földrajz és környezetism.

Osztályfőnöki

A tanulók már meglévő nyelvi tudásának továbbfejlesztése. Az anyanyelv tudatos ismerete alapozza meg annak felismerését, hogy valamennyi nyelv anyanyelve egy-egy népnek, tehát a mi anyanyelvünkkel azonos módon tölti be történelmi-társadalmi szerepét. Az irodalmi tanítás célja, hogy erősödjék a tanulóknál a szocialista hazafiságl, a proletár internacionalizmus, a szocialista humanizmus és a honvédelem jelentőségének tudata.

Világítsa meg azt a folyamatot, amely a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés különböző lépcsőfokain és ellentmondásain keresztül törvényszerűen vezet el a szocializmus és kommunizmus győzelméhez. Az állampolgári nevelés célja: az ismeretnyújtáson túl a szocialista közösségi tudat és az ennek megfelelő magatartás formálása.

Neveljen dialektikus materialista természet és társadalomszemléletre, segítse elő a szocialista hazaszeretetet és internacionalizmus elmélyítését. Célja: a tanulók tudjanak a szocialista társadalom igényeinek és életkoruknak megfelelően tájékozódni a természeti és társadalmi környezetben. Járuljon hozzá hazaszereztetük fejlesztéséhez és ahhoz, hogy más népek is megbecsüljenek.

Célja a gyermekközösségek és az egyes tanulók személyiségének fejlesztése és akollektiva és az egyén egymáshoz, valamint a társadalomhoz való helyes viszonyának megalapozása; a tanulók erkölcsi tulajdonságainak, meggyőződésének formálása. Ösztönzés és útmutatás a szocialista magatartás és életmód kialakításához. Honvédelmi ismeretek oktatásának célja: a tanulók cselekvő hazafiságának és internacionalizmusának továbbfejlesztése. Járuljon hozzá a fejlett szocialista társadalom aktív építőinek és önfeláldozó védelmezőinek formálásához.

T a n t á r g y i f e l a d a t o k

Magyar nyelv és irodalom Történelem és állampolg.i.

Földrajz és környezetism.

Osztályfőnöki

Az idegen nyelvek elsajátításának megalapozása; a nyelvek közötti azonosságok és különbségek megfigyeltetésével a nyelvi ismeretek erősítése.

A magyar és más népek gyermekeinek életéből vett értékes történetek olvastatásával és elemzésével a családi otthon, a szülőföld, a haza és más népek megszerettetése. A nemzetközi összefogás szükségességének igazolása.

Az irodalom a szó, a nyelv művészete amely az adott korban és társadalmi körülményben gyökerező magatartást, gondolatot, érzést, hangulatot fejez ki. Ismertesse meg a tanulókkal nemzeti irodalmunk és a világirodalom néhány kiemelkedő értékű - az adott életkori sajátosságok között hatékonyan feldolgozható - alkotását.

A dolgozó, az alkotó néptömegek, a társadalmi haladásért, az igazságért küzdők oldalára kell állítaniuk a tanulókat. Különös gondot kell fordítanunk:

- a szocialista hazafiságra és internacionalizmusra nevelésre;
- a honvédelmi nevelésre.

Tájékoztatót kell nyújtani a szomszéd népek történelmének legfontosabb szakaszairól. A visszahúzó eszmék közül bizonyos vallásos nézetek, a nacionalizmus és a kizsákmányolás káros szerepét, valamint a fajelmélet embertelenségét kell érzékeltetni.

Fel kell készíteni őket arra, hogy felnőve képesek legyenek az aktuális politikai események, történelmi-társadalmi információk értékelésére.

Tudatosítsa a gyermekek egymás közti jó kapcsolatait elősegítő értékes jellemvonásokat és tulajdonságokat.

Neveljen családi életre, a dolgozó emberek és a munka tiszteletére. Erősítsa a gyermekekben a szocialista hazához tartozás érzését. Érzelmi és értelmi alapokon nyugvó tanulói meggyőződés formálása. Kiemelkedő szerepet kell betöltenie a szocialista hazaszeretetre és az internacionalizmusra nevelésben, erősíteni kell a honvédelmi nevelést. Alakítsa ki azokat a jártasságokat, amelyek lehetővé teszik

- az információs anyagban és a politikában való tájékozódást, átláthatóságot
- a politikai anyagban való tájékozódást,
- a politikai eseményekben való eligazodást.
- a politikai eseményekben való eligazodást.

A szocialista hazafiság és internacionalizmus felébresztése;

- a haza, a szocialista társadalmi rend iránti szeretet, hűség érzelmének elmélyítése, a dolgozó nép eszméivel való azonosulás és elkötelezettség élményszerű megalapozása;
- a közös ügyért való munkálkodás és a szocialista haza építésében való aktív részvétel igényének kialakítása;
- a Szovjetunió, a szocialista országok iránti barátság érzelmének ápolása,
- a szabadságért küzdők, a kizsákmányolás ellen harcolók iránti rokonszenv és szolidaritás felébresztése.

1. osztály

Elemi együttélési és együttműködési szokások, szabályok, egymás segítése. Figyelmesség egymás iránt, mások véleményének meghallgatása. A helyes és helytelen magatartás összehasonlítása, megítélése, felelősségérzet-figyelmesség; szorgalom-lustaság; türelem-türelmetlenség. Segítőkészség, szerény, fegyelmezett magatartás. A családi közösség néhány jellemzője. A gyermekek és felnőttek kapcsolata a családban. Kapcsolat a rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel. Iskola nálunk és más országokban, ismerkedés más népek játékaival. ^x

2. osztály

A baráti népek gyermekeinek, felnőtteinek élete (szovjet, kubai, mongol, stb. emberek otthon, iskolában, munkahelyen). Érdekes helyekről, különös foglalkozásokról itthon és más országokban. Az emberek és a természet kapcsolata nálunk és a mienktől eltérő viszonyok között.

Más népek otthonainak összehasonlítása a mienkkel. ^x
A társas kapcsolatok kölcsönössége és elmélyítése az iskolában. Foglalkozások; mezőgazdaságban, kereskedelemben, iparban.

3. osztály

Szomszédos és távoli vidékeken élő gyermekek és felnőttek életéről szóló nép- és műköltészeti alkotások olvasása. Nép- és műköltészeti alkotások: mondókák, találós kérdések, közmondások, népi játékok, mesék. A magyar és más népek felnőtteinek és gyermekeinek múltbeli élete az iskolában, a gyermekkorban végzett munka. Olvasmányok a magyar nép történelméből. Mátyás udvara: külföldi tudósok, könyvnyomtatás. Képek az emberiség történelméből (mondák görögök, a rómaiak és a hunok életéből.)

Hazánkban béke van. ^x
Hazaszeretet és haza védelmében is megnyilvánul. Miért van szükség hadseregre?

4. osztály

Hazánkról és a nagyvilágról. Híres utazásokról, földrészek felfedezéséről, érdekes természeti jelenségekről, művelődéstörténeti értékekről. Történelmünkben (olvasmányok). Gyermekveskötet a hazai és a világirodalom legszebb verseiből.

A Magyar Népköztársaság, jelképeink, Himnusz, az országgyűlés, hadsereg, rendőrség. Küzdelem a béke védelméért. Szomszédaink. Tudósok munkája, mások eredményeinek megismerése, közös tevékenység a kutató munkában. Baráti kapcsolataink a Szovjetunióval és a szocialista országokkal. ^x
Ezek az országok a békét védelmezik.

1917. november 7. a Nagy Októberi Szocialista Forradalom harcaiból. A Szovjetunió segítsége hazánk újjáépítésében.

5. osztály

A nyelvek elkülönülése: népek és nyelvek. ^x Népköltészeti és műköltészeti alkotások a magyar és a világirodalomból /Andersen, Puskin/. Magyar és szicíliai mese, mítoszok, mondák,/Kalevala, Ikarosz, Daidalosz/, bibliai mítoszok és mondák. ^x Házi olvasmány: Molnár F.: A Pál utcai fiúk. Saint-Exupéry: A kis herceg /részlet/ Knight: Lassie /részlet/ Rimbaud: A kenyérlesők Gajdar: Timur és csapata /részlet/	Az őskor. Az ókori Kelet népei. Az ókori görögök. Az ókori rómaiak.	Európa helye a földön. Hazánk helye Európában. Szomszédaink.	Barátunk a Szovjetunió. ^x A felszabadulásról hallottak összefoglalása. A szovjetunió az első szocialista ország. A Szovjetunió baráti támogatása. A szovjet segítség formái. A szovjet és a magyar pionírok barátsága.
--	--	--	--

6. osztály

Hétköznapok és csaták hősei c. témakör feladata, hogy hírt adjon a régi és újabb korok embereinek harcában ill. a munkában való helytállásról. Házi olvasmány: Egri csillagok Ajánlott olvasmány: Kästner: A két Lotti, Május 35., Defoe: Robinson, Dickens: Copperfield David Katajev: Távolban egy fehér vitorla, Twain: Huckleberi Finn kalandjai	Feudalizmus Európában, a honfoglalás, a szomszédos államok kialakulása, Hunyadi János a törökverő, parasztháború, a mohácsi csatavesztés, Amerika felfedezése; gyarmatosítás Az ország három részre szakad. A várháborúk. Rákóczi féle szabadságharc	Gyarmatosítás Faji megkülönböztetés, magyar felfedezők és kutatók a tanult földrészekben, a tananyagban szereplő földrészek; Afrika, Ausztrália és Oceánia Amerika Sarkvidékek Ázsia	Békét akarunk! A béke és a háború erőinek küzdelme /a békés megoldásra irányuló törekvések/. A béke erői; a Szovjetunió, a szocialista országok, a világ dolgozói és a haladás hívei. Miért akarunk békét? A békés egymás mellett élés politikája. A Békevilágtanács munkája. Továbbfejlődésünk fontos feltétele a béke megőrzése. Az Országos Béketanács tevékenysége.
--	---	--	--

7. osztály

Miben hasonlítanak a világ nyelvei? ^x Magyar táj magyar ecsettel c. téma. A szülőföld szeretete a hazaszeretet fontos eleme. A kiegészítő anyagban lévő világirodalmi alkotások is kifejezik azt, hogy minden embert a saját szülőföldjéhez fűznek a legerősebb szálak. Jelszavaink valának; "Haza és haladás" A cselekvő hazaszeretet művészi megfogalmazása.	A nagy francia forradalom. Szent Szövetség. A latin-amerikai spanyol gyarmatok felszabadulása. A reformkor. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. A nemzetiségek a szabadságharcban. A kommunista kiáltvány. Az imperializmus jellemzése. II. Internacionálé. I. világháború. A háború jellege.	A szocialista országok együttműködésének jelentősége. Északi rokonainknál. ^x Szovjetunió Barátság-közlaj vezeték, a Testvériség-gázvezeték, a Béke-villamostávvezeték. ^x	Határaink, békénk védelmezői. Állampolgári kötelesség, a fegyveres erők feladatai. Nemzetközi védelmi kötelezettségeink. Katonai erények. Összefogás a baráti országokkal. Hazánk szeretete együtt jár más népek megbecsülésével. Barátaink a szocialista világrendszer. Együttműködésünk alapelvei. A nemzeti felszabadításért küzdő népek, a tőkés államok dolgozóinak támogatása.
--	--	--	--

8. osztály

Nyelvünk múltjának emlékei a mai magyar nyelvben.	A II. világháború jellege, mérleg. A Békevilágtanács, a hidegháború, Varsói Szerződés. Harc az imperializmus ellen a békéért, a szocializmusért. A békés egymás mellett élés politikája, az alkotmány, a honvédelmi törvény, a fegyveres erők fejlesztésének szükségessége. A bűncselekmények üldözése. A Magyar Népköztársaság diplomáciai kapcsolatai. Részvételük a nemzetközi szervezetekben.	- a világháború elkerülhető, a szocializmus és a béke erőinek összefogásával.
---	--	---

I.

"Embernek lenni mindig, minden körülményben" Emberi magatartások, felelősségvállalás a XX. század nagy sorsfordulói idején. Házi olvasmány: Solohov: Emberi sors	A Nagy Októberi Szocialista Forradalom. A tanácsok kongresszusának határozata a békéről A Magyar Tanácsköztársaság. A népszövetség megalakulása. A párizs környéki békék. A szomszédos államok létrejötte és politikai berendezkedése. ^x A fasiszmus jellemzése. A müncheni egyezmény. A szovjet-német megneemtámadási szerződés. KMP harca a fasiszmus ellen. II. világháború. A Szovjetunió honvédő háborúja. Háború ellenes mozgalmak. A Magyar Történelmi Emlékbizottság.	Magyarország Nemzetiségi politikánk. Kapcsolataink a KGST országokkal. Magyarország a szocialista világrendszerben.	A haza védelme kötelesség. A haza védelme állampolgári kötelesség. A honvédelem kötelező formái. Helyünk a világban. ^x Szocialista országok együttműködésének jellemzői: - a külpolitikai összehangolás, - közös védelmi szervezet, - fejlődő országok harcának támogatása, - békés egymás mellett élésre, a háborús feszültség enyhítésére, a fegyverkezési verseny megszüntetésére, gazdasági, kereskedelmi és kulturális együttműködésre törekvés.
--	--	--	--

Magyar nyelv és irodalom Történelem és állampolg.i. Földrajz és környezetism. Osztályfőnöki

2. osztály

Hasonlítsa össze a magyar gyermekek életét a baráti népek gyermekeinek életével. Nevezzen meg néhány azonos és eltérő foglalkozást hazánk és a baráti országok vonatkozásában.
Megtanulandó:
Benjamin L.: Béke c. verse
Weörös S.: Május elsején

Legyenek ismereteik arról, hogy az emberek egymásra utaltak.
(Ipar, kereskedelem, stb.)
Tudjanak különbséget tenni a helyes és helytelen magatartás között.

3. osztály

Kísérjék figyelemmel az aktuális eseményeket.

4. osztály

Ismerje meg népünk életének néhány kiemelkedő eseményét és személyiségét.

Készítsenek feljegyzéseket aktuális eseményekről.

5. osztály

Fogalmak ismerete:
- háború, védelem, hódítás, zsákmányszerző, földszerető
háború
- nemzetközi kapcsolatok:
katonai szövetség

Tudják, hogy a fejlődés csak békében lehetséges.

Kötelező téma nincs.

6. osztály

Fogalmak:
nép, nemzet, haza, feudális hódító háború, keresztes hadjárat, felszabadító háború, függetlenségi háború, igazságos, szabadságtalan háború, szabadságharc, gyarmatosítás, békekötés, fegyverszünet.
Törvényszerűségek: igazságos és igazságtalan háború célja

Tudjanak példát mondani a szerzett információk alapján a szocialista és a fejlődő országok egymás közötti kapcsolataira.
Bizonyítsák példák az elnyomott népek megsegítésének szükségességét az imperializmussal szemben.
Fogalmak:
fejlődő országok, imperialista hatalom, gyarmatosítás

Békét akarunk!
- Békés egymás mellett élés politikája.
- Békevilág tanács.
- Országos Béketanács
- A béke erői

7. osztály

Tudjon élménybeszámolót tartani szűkebb és tágabb környezetében szerzett élményeiről, kedvenc olvasmányairól.

Fogalmak:
- nemzet, nemzeti kérdés, nemzeti függetlenség, nemzetiség,
- polétáriátus, internacionálé, nemzetközi szervezet,
- honvédség, hadkötelezettség, fegyverkezés, világháború,
- hazafiság, marxizmus, nemzetköziség, nacionalizmus, anarchizmus, szovinizmus,
- világ újra felosztása.

- bizonyítsák be a Szovjetunió és a szocialista világrendszer országainak fejlődésével a szocializmus magasabbrendűségét,
- bizonyítsák be a gazdasági integráció szükségességét,
- példákkal illusztrálják a szocialista országok közötti gazdasági együttműködést,
- nemzetiség, székelyek, finnugor népek, nemzeti ségek egyenjogúsága, KGST.

- Határaink, békénk védelmezői,
- Nemzetközi védelmi kötelezettség,
- Állampolgári kötelesség

8. osztály

Juttassa kifejezésre szóbeli és írásos közlésben egyéni állásfoglalását, érzelmeit.

Fogalmak:
- szocialista hazafiság, internacionalizmus,
- imperialista világrendszer, szocialista világrendszer, imperialista ellenes erők, gyarmati felszabadító mozgalom, nemzeti felszabadító harc.
- honvédő háború, helyi háború, gyarmati felszabadító háború, néphadsereg, munkásörtség, népi rendőrség, békekonferencia, megnevezési szerződés, ENSZ, Biztonsági Tanács, hidegháború, NATO, Varsói Szerződés, békés egymás mellett élés, KGST, Közös Piac, fajelmélet, kozmopolitizmus, ideológiai harc.

- Lássák hazánk fejlődésének gyors ütemét,
- A Szovejutióval és más szocialista országokkal való gazdasági kapcsolataink jelentőségével legyenek tisztában.

- A harc védelme kötelesség
- A honvédelem kötelező formái

FÜGGELÉK VI.

K É R D Ő Í V

Osztályod:

Nemed:

Édesapád foglalkozása:

Tanulmányi átlagod:

1./ Szerinted melyek napjaink legfontosabb külpolitikai eseményei a fontosság sorrendjében?

1.

2.

3.

4.

5.

2./ Véleményed szerint melyek korunk legnagyobb emberi problémái, amelyek megoldatlansága az egész emberi fejlődést gátolják?

1.

2.

3.

4.

5.

3./ Élménytáradból válaszd ki azokat, melyek a legnagyobb hatással voltak rád! (könyv, film, stb.)

4./ Az alább felsorolt országok tanulóiból választhatsz személyes barátot, padszomszédot, osztálytársat, ki az, akit hazád állampolgáraként és ki az, kit csak látogatóként fogadnál szívesen. Válaszodat írd a kipontozott helyekre! (Egy-egy kapcsolathoz több országot is írhatasz.)

személyes barát
padszomszéd
osztálytárs
állampolgár
csak látogató az országban

Német Szövetségi Köztársaság

Nagy-Britannia

Amerikai Egyesült Államok

Független Államok Közössége

Franciaország

Csehszlovákia

A volt Jugoszlávia tagországai

Olaszország

Nigéria

5./

	Divat	Illem	Tudomány	Politika
Barátok
Iskolatársak
Tanárok
Szülők
Más felnőttek
Rádió
Televízió
Mozi
Napilapok
Folyóiratok
Könyvek
Iskola (ált.)

Az iskolai osztályozáshoz hasonlóan 5-1-ig terjedő értékekkel jelezd, hogy a felső sorban leírt vonatkozások tekintetében mennyit adsz a baloldalt felsoroltak véleményére.

5-öst írf, ha igen sokat adsz a szóban forgó dolog tekintetében a véleményére,

4-est, ha az átlagnál többet jelent számodra a véleménye,

3-ast, ha közepesen adsz rá,

2-est, ha az átlagosnál kevesebbet jelent számodra,

1-est, ha semmit sem adsz a véleményére.

6/a. Sorolj fel öt országot !

b. Van valami különbség ezekben az államokban élő emberek között ? Milyen különbség van közöttük ?

7/a. Milyen külföldi kapcsolataid vannak ?

(Levelezés) Milyen nyelven ? Hány partnerrel ?

b. Miért fontos ez számodra ?

Miben látod az értelmét ?

8./ Mi a véleményed a katonai szolgálatról ?

9./ Ha nem volna állampolgárságod, s szabadon választhatnál, melyik országot választanád ? Miért ?

10./ A fasiszta német hadsereg 1941-ben átlépte a Szovjetunió határát. Jellemzd röviden! A háború jellege?

11./ Véleményed szerint mit lehet tenni a világbéke megőrzéséért?
Miért ez az emberiség legfőbb feladata napjainkban?

12./ Mik az ENSZ legfontosabb feladatai?

13./ A német kormány azt hirdette, hogy a háború a legmaradibb rendszer, az orosz cárizmus ellen irányul. A cári kormány azt állította, hogy a szláv népek "szabadságát" védi a germán hódítókkal szemben. A francia kormány az "európai kultúra" védelméről beszélt. Ausztria-Magyarország az "agg és jószágos császár becsületéért" állt csatásorba. Kinek volt igaza?
Röviden írd le a véleményedet!

14./ Töltsétek ki a táblázatot !

A válaszokat úgy pontozzátok, hogy az "egyáltalán nem" 1,
a "kicsit" 2, az "elégge" 3 és a "nagyon" 4 pontot kapjon.

Mitől félsz ?	Egyáltalán nem	Kicsit	Elégge	Nagyon
A rossz osztályzatoktól				
Erőszakos bűncselekményektől				
Szüleid halálától				
Saját halálától				
A nukleáris háborútól				
Betegségtől, balesettől				
Nukleáris erőművi balesettől				

Forrás: Balla Á - Helméczy M - Szebenyi P : Társadalmi ismeretek, Tankönyvkiadó, Budapest 1990. 150. l.

FÜGGELÉK VII.

1. számú kérdésre adott válaszok nemek szerinti megoszlása (%):

A tanuló neme	Az események száma			
	3	2	1	nem válaszolt, rossz válasz
leány	52	12,7	12,1	19,9
fiú	48	22,0	7,3	19,3

1. számú táblázat

A 2-es és 3-as számú táblázat a tanulmányi eredményt illetve az apa foglalkozása szerinti eloszlást tartalmazza három helyes válasz esetén:

Tanulmányi átlag	A tanulók aránya (%)
jeles	80
jó	65
közepes	44
elégséges	1
elégtelen	50

2. számú táblázat

Az apa foglalkozása	A tanulól aránya (%)
értelmiségi	50
egyéb szellemi	74
szakmunkás	53
segédmunkás	47
egyéb	40

3. számú táblázat

FÜGGELÉK

A 2. számú kérdésre adott válaszok azon tanulók tanulmányi eredménye szerinti %-os megoszlásban, akik a háborút tartják a legnagyobb problémának:

Tanulmányi átlag	A tanulók	
	száma	arány (%)
jeles	23	74,1
jó	45	41,0
közepes	41	28,6
elégséges	5	17,8
elégtelen	1	25,0

4. számú táblázat

A 3. kérdésre a háborút és/vagy a békét tartalmazó válaszok megoszlása az apa foglalkozása szerint:

Tanulmányi átlag	A tanulók aránya (%)
jeles	37
jó	31
közepes	16
elégséges	5
elégtelen	0

5. sz. táblázat

Az apa foglalkozása	A tanulók aránya (%)
értelmiségi	33
szellemi	33
szakmunkás	22
segédmunkás	3
egyéb	33

6. sz. táblázat

FÜGGELÉK

A 4. kérdésre adott válaszok a személyes barát választásának témájában:

Ország	A tanulók aránya (%)	
	leányok	fiúk
Német Szövetségi Köztársaság	35,1	38,6
Nagy-Britannia	13,3	16,0
Amerikai Egyesült Államok	27,8	42,0
Független Államok Közössége	4,8	3,3
Franciaország	16,3	12,6
Csehszlovákia	3,0	2,0
A volt Jugoszlávia tagországai	9,7	7,3
Olaszország	15,2	8,0
Nigéria	3,0	4,0

7. számú táblázat

FÜGGELÉK

A 7. számú kérdésre adott válaszok %-os megoszlása:

Mely országba irányul a levelezés	A levelező tanulók	
	száma	aránya (%)
Románia	3	0,95
Csehszlovákia	11	3,4
A volt Jugoszlávia tagországai	13	4,1
Német Szövetségi Köztársaság	51	16,2
Nagy-Britannia	4	1,2
Franciaország	6	1,9
Független Államok Közössége	38	12,1
Kanada	3	0,95
Amerikai Egyesült Államok	6	1,9
Svédország	2	0,64
Összesen:	137	43,49

Milyen nyelven ?	A tanulók	
	száma	aránya (%)
német	38	12,0
orosz	29	9,2
szerb	4	1,2
angol	4	1,2
francia	2	0,62
magyar	60	19,0

8. számú táblázat

FÜGGELÉK

A 9. számú kérdésre adott válaszok %-os megoszlása:

Ország	A tanulók	
	száma	aránya (%)
Magyarország	68	21,6
Amerikai Egyesült Államok	67	21,3
Német Szövetségi Köztársaság	56	17,8
Nagy-Britannia	14	4,4
Kanada	10	3,2
Olaszország	9	2,9
Franciaország	9	2,9
Ausztrália	9	2,9
Ausztria	8	2,5
Japán	6	1,9
Svédország	4	1,2
A volt Jugoszlávia tagországai	1	0,3
Hollandia	1	0,3
Törökország	1	0,3
Románia	1	0,3
Bulgária	1	0,3
Összesen:	265	84,1

9. számú táblázat

GYERMEKRAJZOK A BÉKÉRŐL

Borbély Mihály, 10 éves

Csikai Ildikó, 12 éves

Katus Mónika, 12 éves

Shreva D. Desai, 13 éves

Molnár Katalin, 12 éves

Gombás Boglárka, 8 éves

József Attila Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
6701 Szeged, Egyetem u. 2.

15-65/1993.

Tárgy: Értesítés doktori védésről
Ügyintéző: Tokajiné V. Marianna

Dr. Nagy József
tanszékvezető egyetemi tanár

Helyben

Értesítem, hogy **Farkas József: A békepedagógia és a békére nevelés a századfordulótól napjainkig** című egyetemi doktori értekezésének megvédésére **1993. december 2-án** ⁹
/csütörtök/ 10.00 órai kezdettel a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (Szeged, Egyetem u. 2. II. emelet) kari tanácstermében kerül sor.

Kérem, hogy a bíráló bizottság munkájában **elnökként**, tagként, opponensként részt venni szíveskedjék.

Szeged, 1993. november 15.

Dr. Szajbély Mihály sk.
Doktori Bizottság elnöke